

Azonkívül a két Vastagh, Margittai, Mesterházy, Rubovics, Déri és még mások. Ők voltak a művészpoltikában az ellenzék s később ők alapították meg a Nemzeti Szalont. Hires ivók voltak valamennyien s dorbézolásaik is híresek és hirhedtek voltak. A laikusok nagy tábora vette körül őket s ezek segítségével s nehéz küzdelmek árán fel tudták virágoztatni a „Szalon“-t.

Ha alkalomadtán összekerültek a fehér asztal mellett, a két tábor mindig külön ült s azzal szórakoztak, hogy egymást csipkedték s heves szócsaták folytak. Pállik volt a „hetzmeister“ és ha sikerült neki a két tábort egymás ellen uszítani, meglegegetten dörzsölte kezét. Végül azonban mégis csak barátságba boronálódttak a legszélsőbb elemek is — a lakoma végén! A bor megoldotta a nyelveket s nem egyszer megtörtént, hogy Roskovits egyik legádázabb ellenfele keblén sirta el keservét, az igaz barátság könnyeit...

— Elvégre valamennyien magyar művészek vagyunk — dadogta ilyenkor.

Egyébként nagyon szellemes ember volt, érdekes tatárfeje, vágott szeme s szurokfekete szakálla és haja volt. Valószínűen egy Magyarországon maradt tatárnak volt az ivadéka. Ha ezzel gyanusították meg, dühbe gurult s megvadult, mint egy bika, mert szentül hitte, hogy ősei a hét magyarral együtt jöttek be az országba. Bihari Sándorral nagyon meghitt barátságba kerültem. Jólelkű ember volt, akinek szemében a művészet szentség volt. Művészete akkoriban virágkorát élte s az annyira népszerű „Falurosszát“ is abban az időben festette. Gyakran órákhosszat elüldögéltem műtermében s ő is szívesen időzött nálam s nézte, amint dolgozom s a mintázással is megpróbálkozott, de nem sok eredménnyel. Nála ismertem meg mecenását és barátját, Thaussig Hugót. Kis emberke volt, nagy szemüveggel és kopasz fejjel, amelyen a néhány hajszálát nagy gondnal fésülgette s császárszakálla volt. Szerény, csendes ember volt s boldognak érezte magát, ha Bihari olyasvalamit festett, ami nagyon tetszett neki, de amellett szigorú is volt ítéletében. Nem volt gazdag ember, de mint egy biztosítótársaság főhivatalnokának, szép jövedelme volt. Nagy könyvtára volt művészeti könyvekből s falán több jó képet láttam. Bihari az ő költségén járt Párisban s nagy szeretettel csüngött atyai jóbarátján.

— Nagy érdeklődéssel kísértem pályáját — mondotta egyszer nekem Thaussig — és ha megengedi, hogy egyszer-mászor felkeressem...

— Nagyon fogok örülni — szóltam nevetve. — Olyan ember, aki a művészetek iránt érdeklődik, ugyis ritka holló!

Gyakran felkeresett s nézte, amint dolgoztam s itt-ott egy-egy találó megjegyzést is megkockáztatott.

Amikor erre figyelmeztettem, elvörösödött és zavarba jött.

— A festéshez már konyitok valamit, a Biharinál ellestem egyet-mást, de a plasztikához semmit sem értek, ezt öntől szeretném megtanulni!...

— Akkor menjen a Zalához, vagy a Stroblhoz, azok többet tudnak, mint én — mondottam nevetve.

Kedvesen rámmosolygott s megfenyegetett ujjával.

— Tulzottan szerény, amit nem szeretek művésznél. Egyébként volna egy nagy kérésem. Van egy nővérem, akit nagyon szeretek, Bihari már csinált róla egy nagyon jó arcképet, de szeretnék róla egy életnagyságu medaillont, ha lehet, márványban. Természetesen, ha ön megcsinálja! Nem tudok rá sokat áldozni, de kérem, mondja meg, elég lesz-e?

Egy összeget mondott, amely valóban több volt, mint amennyit gondoltam.

— Kevesebbel is beértem volna! — mondottam nevetve.

— De hisz a márvány is drága s egyéb kiadásai is vannak s az ön idejét is meg kell félig-meddig fizetnem...

Másnap már megkezdtem a munkát. Nagyon érdekes feje volt s élvezettel dolgoztam rajta. Egyébként a Kiss által megrendelt csoporton dolgoztam.

Egy esős, szomorú napon javában dolgoztam, amikor az ajtón erős kopogást hallottam. Az ajtó feltárult s egy öreg csavargó, nyilván kéregető szándékkal, állt kinn. Vastag orra csak úgy viritott s szemei duzzadtan ültek arcában. Feje kopasz volt, de mellét csaknem egészen befödte zilált szakállá. Rongyos kabátja alól kilátszott a melle, mert ing nem volt rajta s lábán valami nadrágféle lógott, zsineggel derekára kötve.

Egy, a vállára akasztott zsinegen üres pléhszelence lógott. Meztelen lába sebes volt s kezében furkósbótot szorongatott. Ezzel „nyitotta“ ki az ajtót.

— A Rónát keresem, vagy mi a neve! — mondotta rekedt hangon.

— Én vagyok. Mit akar?

— Te vagy a Pepi? — kérdezte bizonytalanul.

Csak most ismertem meg.

— Schmidt tanár! — kiáltottam fel.

— Aha! Ő az! — mondotta bárgyu nevetéssel. — Én biz meg nem ösmertelek volna! No nézd csak, a Pepi! A kis Pepi! Ember lett belőled!

Felém jött, hogy megöleljen, de csak úgy büzlött a pálinkától. Önkéntelenül hátraléptem.

— Nagyon büszke legény lettél! Pedig valamikor jó barátok voltunk ám! Hát eljöttem, barátocskám, s azt gondoltam, hogy megkereslek, mert nagy ur lettél...

— Nagyon örülök s üljön le — mondtam elfogódottan. Leült s kinyújtotta lábait.

— Hát a kis Pepiből nagy művész lett. És mi mindent csinál ez itt!

Szemügyre vette munkáimat.

— Hm... Hm! Ezt nevezik manapság művészetnek! Na jó! Bánom is én! — Aztán gunyosan nézett rám. Hirtelen felemelte fütykösét s akkorát csapott az asztalra, hogy csak ugy döngött bele.

— Különbön semmi közöm hozzá! — kiáltotta dühöngve. — Az egész világhoz semmi közöm! Pénzt! Pénzt akarok! Halod? Pénzt akarok pálinkára! Pénzt, vagy ütök! — s fenyegetően emelte rám fütykösét.

Zsebembe nyultam s ami kis pénz nálam volt, előkaparásztam zsebemből s átadtam neki.

Hosszasan nézte a pénzt, majd megvetően végigmért.

— Te smucián! — mondtotta s köszönés nélkül távozott...

Sohasem láttam többé.

Nagyon a szivemre vettem, hogy ennyire jutott. Szegény Kentaur! Egészen állat lett belőle! Pedig egykor komolyan vette a dolgát s fel akart törni a magasba, mint jómagam s annyian mások... Ki láthat az emberi sors végére...

Visszaszálltak gondolataim abba az időbe, amikor Hensch-nél dolgoztam s eszembe jutott az a sok félben maradt ember, akikkel sorsom összehozott. A kis Müller is eszembe jutott és a felesége... Fel akartam őket keresni, de mindig megfeledeztem róluk... Elhatároztam, hogy pénzt veszek magamhoz s felkeresem őket a következő napon.

A Serfőző-utca teljesen eltűnt s helyette az új József-körút épült. Azokon a telkeken, amelyeket Róza kisasszony magas áron adott el, hatalmas házak épültek. A másik oldal és a Lőbféle ház is eltűnt. Az egykori Hensch-ház műtermének teteje teljesen bedőlt s nagyon elszomorító látványt nyújtott. A kis műhelyben még mindig ott tanyázott a tót asszony s gyermekét szoptatta, de már a harmadikat! Önkéntelenül inaséveimre gondoltam. Henschné meghalt s valóban néhány igaz könnyet hullattam utána. Az öreg Dienert is meghalt. Schirmbrandt detektív lett s Longoról nem hallottam semmit. Csepreghy, az asztalosmester és bátyja, az író szintén nem élt már. Bohacseknek saját műhelye volt s jólkereső faszobrász lett. A két lakkozót és Anna kisasszonyt is hiába kerestem, nyomuk veszett. Lőbék Tinijét egy kávéháztulajdonos vette feleségül. Hőltzl

Kassára került s a dóm figurális szobrain dolgozott. Később a bártfai állami faszobrász-iskolának lett a vezetője.

Csak az elpusztíthatatlan Róza kisasszony virágzott még mint egy késői őszi rózsza, de — illatos volt! A Kisfaludy-utcában az egész hátsó ház sor egészen a Nap-utcáig még az övé volt.

Elmentem abba a kis földszintes házba, amelyben Müllerék laktak. Az utcára nyíló ablakon szép fehér függöny volt. Bizonyára jobban megy soruk! — gondoltam magamban. — Kopogtam a kis konyhaajtón s beléptem. Egy jóképű szakácsné fogadott.

— Itthon vannak a Müllerék? — kérdeztem.

— Itt semmiféle Müllerék nem laknak.

— Nem tudja, hova lettek?

— Nem tudom, nem ismertem őket!

A házmesternénál tudakozódtam utánuk.

— Hát a kis Müller? Hogy hova költözött? Ki a temetőbe. Mind a ketten ott nyugsznak...

— Meghaltak? Mind a ketten?! — kiáltottam fel önkéntelenül.

— Hát Istenem, ez már így szokott lenni... De hát honnan való, hogy ezt nem tudja, pedig az ujságban is benne volt... Csüggedten álltam s azután helyel kínált meg.

— Talán rokonféléje a nagyságos ur?

Fejemmel intettem. Hisz olyanok voltak, mintha rokonaim lettek volna.

— Na akkor elmondom a történetét, ha akarja.

— Nagy szivességet tesz vele...

— Látni, hogy a nagyságos ur finom ember! Hát az úgy volt, hogy a szegény emberke azzal a zöld szemvédővel állandóan kinn állott az utca sarkán, az a jóságos teremtés, a felesége meg érte ment. A kalapjában mindig volt egy kis pénzecske, mert az emberek már ösmerték szegényt. Aztán megbetegedett s sokáig nyomta az ágyat s ekkor az asszony állt ki a sarokra, de neki nem igen adtak alamizsnát az emberek s mind a ketten éheztek. Amikor hazament, az ura mindig lármázott vele, amiért egyedül hagyta s azt hiszem, néha el is verte a szegény teremtést. Ki voltak sirva a szemei. Már minden cókánkjukat eladogatták. Először a két szekrényt, aztán az asztalt, székeket, a kis divánt s minden egyebet. Már csak a szalmazsák volt meg, a bérrel meg két fertályról is adósok voltak. A háziasszony, a Róza kisasszony, az a szaj... na, nem akarom kimondani, — februárra felmondott nekik. Nagyon hideg tél volt akkor. Pár napig nem láttam őket. Nem mertem bemenni, mert az ember mindig olyan goromba volt velem, mint a pokróc. Utolsó napján a januáriusnak kimentem az ut-

cára s látom ám, hogy világosság ég a szobájukban. Na, gondoltam magamban, nincs semmi baj, különben nem volna náluk világosság. Az ablakok azonban nyitva voltak. Ezeknek nagyon melegük lehet — gondoltam magamban. — Igaz, kicsit csodálkoztam is emiatt, de hát nem sokat törődtem vele...

Másnap reggel már korán ott volt a Róza kisasszony s nagy lármát csapott, hogy a Mülleréknek ki kell takarodni a házból. Odament az ajtóhoz s verte a kezével, de belülről moccanás sem hallatszott. Akkor meg nekem támadt, hogy én biztosan összejátszottam velük s meghagyta, hogy ha másnap ki nem mennek, akkor én is szedhetem a cók-mókomat. Másnap reggel vertem az ajtajukat, de biz egy árva lélek sem felel. Hát akkor már tudtam, hogy baj van! Elfutottam a rendőrségre s amikor azok is hiába kopogtattak, lakatot hivatnak s kinyitatták az ajtót. Bementünk a szobába s Uram Isten, mit látok! A nagykép előtt a földön feküdtek mind a ketten s csak egy szál ing volt rajtuk s átölelték egymást, mint a kisgyerekek. Megfagytak szegények...

— Szörnyü! Szörnyü! — kiáltottam fel s kezemmel eltasztartam arcomat.

— Persze, hogy szörnyü volt! Soha életemben nem hallottam én ilyesmit. Az egész környék szegénynépe összefutott s meg akarták ölni a Róza kisasszonyt s a rendőrség alig bírta a népeket szétzavarni. A nagy kép mellett jobbra és balra egy-egy szál gyertya állott s tövig le volt égve. Azon a két szegény teremtesen nem volt más, csak csont meg bőr és mégis oly boldogan mosolyogtak, mintha az égben lettek volna... Egy koporsóba tették őket s annyi szegény ember volt a temetésén, akik pedig nem is ismerték őket s a pap olyan szépen beszélt... Szép volt, ha mondom...

— És mit lett a nagy képpel?

— Róza kisasszony szobájában függ, a bér fejében magának tartotta meg.

Kezem ökölbe szorult s düh és utálat fogott el.

Kinn az utcán a falnak támaszkodva álltam s a szívem megtelt keserűséggel és bánattal...

Róza kisasszony háza előtt egy szép fogat állott. Egy livrés kocsis feszes merevséggel ült a bakon. Róza kisasszony éppen akkor jött ki a lakásból. Világos ruha volt rajta s kezében virágcsokrot tartott. Ráncos arcán csak úgy ragyogott a pirostitó, szemöldöke is ki volt festve. Egy elegáns fiatal inas követte s kezében vitte urnője kabátját. Csinos legény volt, fekete csibésszemei ragyogtak s vastag aranylánc fityegett mellényén. Ez azonban már nem a régi legény volt... Az bizonyára már a saját földjén gazdálkodott valahol. Róza kisasszony mélt-

tóságteljesen lépett a kocsiba. Az inas átnyújtotta a kabátját, azután felült a bakra s összefonta karját, mint Napoleon. A kocsis elindult és elrobogott mellettem.

Megráztam öklömet.

— Bestia! Bestia! — kiáltottam dühösen utána.

Csodálkozva nézett vissza, amikor a kocsis eltűnt vele a sarkon.

*

Egy napon levelet kaptam Délamerikából... Knollék írták. Knoll szemrehányással illet, amiért egyáltalában nem adtam életjelt magamról. Felesége már régebben levelet küldött címemre, de a posta azzal a megjegyzéssel, hogy ismeretlen helyre távoztam, visszaküldte azt. Most vaktában küldött egy levelet nevemre Budapestre.

Megírta, hogy művészeti akadémiát állítanak fel náluk s annak vezetője egy jó barátjuk. Megmutatta neki munkáim fényképeit s az illető érdeklődött utánam Berlinben és Bécsben Zumubschnál s mindenütt a legjobb véleményt kapta rólam. Ha tehát kedvem van hozzá, elfoglalhatom az új akadémián a szobrászati tanszéket. Nagyon jól fizetik az új állást, de egyéb keresetre is tág terem kínálkozik. Ajánlja, hogy fogadjam el a tanári állást...

Az olasz utnak volt egy örvendetes következménye is, — írja Knoll — egy kis fiucska! Szőke és kékszemű s sem apjára, sem anyjára nem hasonlít, hanem az egyik ősapjukra, aki szintén szőke volt...

A levélben egy utóirat is volt Knollnétól:

„Nagyon örülnék, ha önt nálunk látnám“...

Különös érzésekkel olvastam a levelet...

Bármennyire is kecsegtető volt az amerikai ajánlat, nem fogadhattam el. Itt akartam maradni hazámban, ahol sorsom már kezdett felívelni. Ily értelemben írtam Knollnak. Nem kaptam rá választ... Nem is hallottam felőlük többé...

Az Unghvári terracotta-gyár vezetője, Popper István mérnök azzal a megbizással keresett fel egy napon, nem volnék-e hajlandó Kossuth Lajosról egy kis mellszobrot készíteni a vállalat részére. E célból Turinba kellene utaznom s ott természet után megmintázni a szobrot. Természetesen minden költséget fedezik...

— Nem könnyű megbizás, — mondtam — mert tudtommal hazánk nagy fia elvből nem ül modelt művészeknek. Az olajfestmények a róla készített fényképek után készültek. Az a mellszobor, amelyet Alexy Kossuthnak londoni tartózkodása alatt csinált, voltaképen emlékezetből készült.

— Talán ez egyszer le tudjuk győzni az akadályokat —

mondotta Popper. — Nővére, Ruttkayné személyében hatalmas segítőársunk akadt.

Helfy Ignác, az itteni Kossuth-párt vezetője, összeesküdött vele s most várja azt a magyar szobrászt, aki a mellszobrot el fogja készíteni. . . Helfy egy ajánlólevelet fog Önnek Ruttkayné címére átadni s az Ön ügyességén mulik, hogy célját el is tudja érni!

— Megkísérlem! — mondtam nevetve.

Minden így is történt s egy-kettőre elutaztam. Velencében egy napra kiszálltam s össze-vissza kóboroltam a városban s Knollnéra s a szőke kisfiúskára gondoltam. . .

Turinban egy szállodában béreltem lakást, a Piazza Carlina közelében. Átöltözködtem s nyomban felkerestem Ruttkayné.

A Piazza Carlo Emanuel-en emelkedik Cavour hatalmas szobra, amelyet Dupré készített. Ezen a téren, egy öreg házban lakott Kossuth. Elfogult szívvvel mentem oda, hisz Magyarország egyik legnagyobb fiát fogom szemtől szemben láthatni! . . .

Ruttkayné azonnal fogadott. Szeretetremlő idős hölgy volt, finom, kissé halvány arccal. Egyszerű szürke ruha volt rajta s sűrű, őszülő haja magyarosan homlokára volt fésülve, ahogyan azt a negyvenes években viselték s amint azt a Barabás-képeken is láttam. . . Megcsókoltam kicsi finom, fehér kezét, amelyet felém nyújtott s átadtam neki Helfy levelét. Feltette nagy szemüvegét s olvasni kezdte.

— Nagyon örülök, hogy Helfy Önt küldte, kedves Róna — mondotta mosolyogva. — Azt hiszem fivérem emlékezni fog az Ön nevére. Nagyon érdeklődik minden iránt, ami otthon történik s naponta elolvassa az összes lapokat, de főleg a politika érdekli. Ami nem politika, azt én olvasom el és ha valami érdekeset találok, figyelmessé teszem rá s vagy maga olvassa el, vagy nekem kell felolvasnom. Nagy tisztelője Aranynek s annakidején mindent elolvasott, amit az ujságok az Arany-émlékművel kapcsolatosan irtak s így Önről is olvasott.

— Beöthynek igaza van, a copf ismét győzedelmeskedett — mondotta — akkoriban. Ismét akadt valaki, aki magyarul akart gondolkozni s nyomban kitekérték a nyakát.

— Hát hogyan fogjunk hozzá, kedves Róna? Kemény dió lesz, mert éppen ezen a téren nagyon is makacs természetű. Londonban le akarta mintázni egy magyar szobrász, a nevére már nem emlékszem. . .

— Alexy! — mondtam.

— Igen, igen ő volt az! És egy magyar festő is le akarta festeni, Brockynak hívták. . . akkoriban nagyon híres arckép-

festő volt Londonban... De ő megtagadta kérésüket, mert nem futotta az idejéből. Később itt, Olaszországban is mindenkét elutasított. „Ha valamelyiknek modelt ülnék, a többiek, akiket visszautasítottam, mind neheztelnének rám“ — mondotta egyszer nekem — irigyeim és kritikusaim enélkül is elég-szer az orrom alá dörzsölik hiuságomat. Nos, meg fogom nekik mutatni, hogy nem vagyok az!“

— Meg fogom kisérelni, még pedig máma. Jöjjön el holnap s hozza magával mindazt, amire szüksége lehet. Talán éppen kapóra jött s meg tudom fogni az üstökénél — mondotta nevetve.

Hazulról vörös viaszt s mintázófákat hoztam magammal. Egy üzletben vettem egy kis forgatható állványt s mindezt felvittem másnap.

Ruttkayné nagyon lehangoltan fogadott.

— Nem boldogulok vele! Nem akar s hiába minden igyekezetem! Majd, hogy verést nem kaptam tőle! — mondotta kedves mosollyal. — Valami kis sikerem azonban mégis volt. Naponta eljőhet és itt maradhat, amíg önnek jólesik, de egy feltétele van: nézni nézheti őt, ameddig akarja, de meg se szabad moccannia s egy szót se szóljon, ha éppen irásnál találja.

— Ezzel is beérem egyelőre — mondottam mosolyogva, — jó formaemlékezőtehetségem van s talán ezen az utonmódon is boldogulok majd...

— Nagyon örülök, mert attól tartottam, hogy ez nem elég Önnek!

— Oh, nagyon is! Kell, hogy elég legyen!

— Mindjárt be is mutatom önt neki, már türelmetlenül várja.

Kopogott egy ajtón, de semmi választ nem kapott. Kissé habozva nyitott be s nagyon izgatottan követtem.

Meglehetősen tágas szobába léptem be, amelynek ablaka udvarra nyilott. Az ablaknál íróasztal állott, amelyen rakás könyv hevert. Egyik sötét sarokban bőrdivány és néhány bőrszék állott, amely előtt kis asztal volt és a falakon köröskörül hatalmas könyvespolcok huzódtak.

Az íróasztal előtt, oldalról megvilágítva ült Kossuth Lajos és irt. Szürke ruha volt rajta s fejét kis, fekete selyemsapka fedte. Profilban láttam őt, ami idegenül hatott rám, mert profilképet még nem láttam róla. Kis sapkája alól hófehér, selyempuha haj kandikált elő.

Szakálla, már nem volt az egykor oly népszerű Kossuthszakáll, hanem körszakáll és kemény volt, miként az acél és szürke is, mint az acél. Minden egyes szálát meg lehetett különböztetni.

Nem vett észre bennünket s nem mertük zavarni. Végre letette a tollat s tétován nézett rám. Gondolatvilágának távoli látományaiból térhetett vissza.

Levette sapkáját s látni lehetett hatalmas, ragyogó homlokát és kopasz fejét. Szája keményen szorult össze s az egymásra záruló ajkak felett acélos bajusz simult. Acélkék szemei rám sugárzottak s lelkembe furódtak. Vajjon hol láttam én ezeket a szemeket?...

Hosszukás arcán egy nagy szellem fényessége sugárzott.

Karomat önkéntelenül keresztbe fonva mellemen, mélyen meghajoltam. Ruttkayné bemutatott, mire felém nyujtotta keskeny, kissé szőrrel árnyalt kezét.

— Örülök, hogy eljött, ifju mester, hogy engem, öreg kísértetet felkeressen! Otthon mégis gondolnak rám néhanapján?

Hangja dallamosan csengett s minden szó tisztán és üdén szállt el ajakáról.

— Oh, de mennyire! Kossuth neve még ott él a szivekben! Kezével intett:

— A szivekben talán, de az ajkakon már nem! Mindenki opportunistá lett.. Deák Ferenc jól megcsinálta a dolgát!... De ne firtassuk ezt!... Hát a magyar művészet dolga hogy áll?

— Virágjába szökkent — mondtam. — Nagyon sok komoly tehetségünk van s azt hiszem, nemsokára utolérjük Európa népeit, noha nincs olyan régi tradíciónk, mint azoknak...

— Ennek nagyon örülök s sajnálom, hogy nem láthatok egyet-mást belőle. Tradíció!... Honnan lett volna tradíciónk az örökös pusztulás, az örökös harc mellett!... Hogy bizonyos téren mégis előbbre jutottunk, azt bizonyítja, hogy magyar népünkben mily ősgyökeres erő lakozik... Az én időmben nem sokat láthattam a művészetből. Barabást jól ösmertem s a fiatal Orlaytól is láttam egyet-mást. Barabás nagyon szép lakodalmi jelenetet festett, amelyen a magyar parasztot és a parasztlányt kitűnően jellemezte. Különbben nem is igen volt művészetünk. Amit láttam, többnyire utánzata volt a vizenyős, bécsi művészetnek. Ezen a téren is áthurcolták hozzánk a ragályt. Megvallom, nem sokat értettem a művészethez, amit mai napig is sajnálok. Akkoriban ugyanis egészen más tennivalónk volt otthon, amiben legalább a költőink alaposan kivették a maguk részét. Vörösmarty és Arany és a fiatal, szeleburdi Petőfi, derekasan felszántották a talajt, úgy, hogy a szabadság magja meg is csírázhatott benne! Petőfi és a fiatal, bős gár-

dája! Nélkülük nem született volna meg a revolúció!... De üljön már le és beszéljen valamit magáról...

Leültem az íróasztal közelében, úgy, hogy szép fejét állandóan szemmel tarthattam.

— Lovasberényben születtem 1861-ben — mondtam.

— És azután? — kérdezte tőlem, amikor zavaromban elhallgattam.

— Azután... még nincs semmi!

Arcán mosoly futott végig.

— Tulságosan szerény. Emlékszem rá, hogy Önről olvastam valamit. Hogy odáig eljuthatott, bizonyára végighaladt a küzdelem útján. Ezt látom a fiamnál, Ferencnél is. Rajzol, fest és mintáz is s gyakran elfogja a kételkedés, ha nem sikerül úgy, ahogyan szeretné... Pedig ő csak dilettáns! Milyen nehéz lehet hát még hivatásos művésznek!

Felkelt s én menni akartam.

— Sietnem kell, hogy Emlékirataimat befejezhessem. Már a vége felé közeledem s remélem, hogy még futja az időből...

— Ön, hála Istennek, erős és friss egészségben van, Kormányzó ur! — kiáltottam fel.

Komoly tekintetet vetett rám.

— Ha tul vagyunk a nyolcvan esztendőn, minden egyes nap már ajándéka a Gondviselésnek! — mondtotta halk hangon. — Hát a viszontlátásra fiatal barátom. Jöjjön, amikor csak kedve van!

Forgóállványomat ismét visszavittem a szállodába s nyomban hozzáfogtam a munkához s pár órai munka után felraktam a kis viaszmezzszobrot. Azután a városba mentem. Az egyik fényképésznél néhány jó fényképet láttam Kossuthról. Amikor a fotografus megtudta, hogy mijáratban vagyok, egész csomó nagy, retusálatlan felvételt bocsátott rendelkezésemre. Közte egy nagyon jó profilfelvételt is találtam.

Másnap ismét megjelentem Kossuthnál.

— Ma nagyon rossz kedvében van — mondtotta Ruttkayné. — De azért megkísérlem. Nagyon jó benyomást tett rá!

Kisvártatva már vissza is jött. Ujját ajkára téve mondtotta:

— Észre se vette, hogy bementem. Menjen csak be csendesen s üljön le egy sarokban!

Bementem s alig mozdultam meg. Kossuth irt s valóban észre se vette, hogy a szobában vagyok. Amikor néha abba hagyta az írást, kezével végigsimitotta homlokát, mintha gondolatait akarná összeszedni. Majd gyorsan tovább irt... Sokáig ültem ott s néztem őt. Aztán lábujjhegyen kiosontam.

Rákövetkező napon is ott ültem megint. Amikor felvetette tekintetét észrevettem.

— Ah! Itt van, fiatal barátom! — mondotta, meggémberegett ujjait dörzsölve. — Tegnap úgy lopózott be, mint egy kis egérke. Észre sem vettem, hogy itt volt. Hogy megy a munka? Megnézte már a várost? Sok szép látnivaló van ám! És otthon min dolgozik most?

— Egy dekoratív munkát fejeztem be és ha hazamegyek, megkezdem a szabadságharc-szoborhoz való tervemet. Az első vázlatot már el is készítettem.

— Ez nagyon érdekel! Olvastam a pályázat feltételeit. Szabadságharc-szobor Budapesten! Amig Ferenc József él?! Ezt nem tartom lehetségesnek! Emögött rejlik valami!... És hogyan gondolja... hogyan tervezi Ön a szobrot?

Gondolkoztam és különös elfogódottság vett rajtam erőt. A szabadságharcunk e vezető lelke előtt dadogjam el az én éretlen gondolataimat!.. Végre mégis megembereltem magamat.

— Az Andrásy-ut végén, a Városligetnél van egy nagy, fákkal övezett kerek tér, ennek a közepére tervezem én az égnek törekvő emléket. Egy hatalmas piederstálon oszlopnyaláb áll, mint az egyesült nemzeti erők szimbóluma. A piederstál elülső oldalán, egy oltáron áll a Szent István koronája, magyar címer, mint a haza szimbóluma. Ekörül sereglenek a szabadságharc hősei. Drága hazájukat védve rohannak, hogy az ellenséggel szembeszálljanak s meghaljanak a szent oltár lábainál. Felettük a szabadság szárnyas alakja lebeg, tüzfáklyáját csóválva. Haja lobog a viharban s ökölbeszorult kézzel, vad harcikiáltással sarkalja a hősokeket a küzdelemre!

Kossuth felkelt s fel és alá járt.

— Nagyon jó! És aztán!

— Jobbról és balról két csoport: Az ifjak hatalmas ütésekkel zuzzák szét a sajtó láncait s legelől Petőfi szavalja a „Talpra magyar“-t.

A sajtószabadság!...

Egy parasztcsoport, — a jobbágyok, — között áll egy büszke nemes s kezét nyújtja nekik s keblére öleli őket.

A jobbágyság felszabadtítása!...

— És hátul egy hatalmas, ordító oroszlán, — a nemzeti erő, — széttapos egy szörnyeteget, a „reakciót“.

A legyőzött reakció!...

— És fenn a magasban áll Kossuth Lajos s balját szívére teszi s ökölbe szorult jobbát a levegőben tartja...

— Álljon meg! Álljon meg! — kiáltott rám izgatottan Kossuth. — Eddig minden nagyon szép volt, de ez az utolsó

rész hamis! Én csak eszköz voltam Isten kezében! Csak egy része az egésznek! Benne volt a levegőben s körülvevett bennünket és öntudatlanul mindenki kivette belőle a maga részét!.. Minden egyes ember, aki a haladást és Magyarország boldogulását akarta. Maga Széchenyi is segített, mert ő is azt akarta, amit én, csupán más uton-módon... Mi csak véletlenül kerülünk az események élére. Ha nem mi lettünk volna, mások lettek volna! Minden forrt és erjedt s a nemzet sorsát csak karddal lehetett megoldani!

— Más ut nem volt!... Tehát sem én, sem Széchenyi, sem Görgei, egyáltalában nem egyes emberek, hanem mindnyájan viseljük a felelősséget. És a megszaggatott babérokban is mindnyájunknak osztozkodnia kell! — mondotta hirtelen elcsituló, kissé gunyos hangon... Kis idő múlva ismét felkelt és intett.

— Jöjjön velem, akarok Önnek valamit mutatni! — Bementünk a nagy utcai szobába, ahol Ruttkayné harisnyát kötött.

Odavezetett az ablakhoz s kimutatott.

— Itt áll Cavour emléke. Naponta látom ablakomból. Jól ismertem őt, hiszen az ő segítségével akartam egykor a mi szabadságharcunkat felujítani. Az emléken levő elvont csoportok semmit se mondanak. Sablonok, jöllehet a formában jó-megoldásuak, mert hisz Dupré kiváló mester volt! Cavour alakja kiváló, ilyenek ismertem őt. De mellette térdepel a Hazája, Itália!... Szörnyűség! Egy anya, aki saját fia előtt térdepel! Földi ember nem lehet ilyen nagy! Még a legnagyobb sem! Még az Istenanya sem térdepelt le soha fia előtt! És valahányszor kitekintek, elfog a bosszuság!... Az Ön szobra jól van elgondolva, de fenn nem szabad emberfiának állania! Ide egy Isten, egy eszmei alak való!... Ami után mindannyian törekedtünk, a szabad Magyarország! Hungária, aki széttépi láncait! Azután már az Ön dolga, hogy miképpen véli megoldani, de azt ne mondja, hogy ez banális volna!...

— Isten anyját és Jézus Krisztust sok ezerszer ábrázolták már s az átlagművészeknél sokszor banális is lett ez az ábrázolás! De a nagy művész, olyan, aki valóban bensőleg érez és lát, aki szívében hordja elgondolását, mindig olyasvalamit fog alkotni, amit mások nem csináltak. Gondoljon csak Leonardo Milanóban levő Krisztusára, vagy Michel Angelo Utolsó Itéletére! Mennyire hatott rám, amikor láttam! Mennyire felrázott az a hatalmas Isten, amelyet az istenember alkotott!...

Megszakította beszédét s tágranyilt szemmel nézett rám. A hideg borzongás futott rajtam keresztül. Hol láttam ezeket a szemeket?...

Önkéntelenül meghajoltam a nagy ember előtt...

— Meggyőződött... így fogom csinálni! — mondtam elfogultan.

— Sok szerencsét hozzá, fiatal barátom! De attól tartok, hogy gondolatai túlmerészek az otthoni mai időkhöz... Nehéz küzdelme lesz!...

— És mégsem fogom másképen megalkotni, mint ahogyan az érzésem diktálja — mondtam. — A művészetben nem szabad hazudni!

— Na, akkor örüljön, hogy nem lett diplomata! — mondotta nevetve.

Amikor legközelebb felkerestem, ismét beszéddel tartott:

— Amióta itt van, mindig a művészetre kell gondolnom, amely otthon az én koromban virágzott. A festészetben nem sok történt, szobrászra pedig nem igen emlékszem. De a zene virágzott s Liszt Ferenc már akkor meghódította a világot. Sajnos, a külföldön élt... Doppler azonban népszerű volt s különösen „Ilka“ című operája volt az! Azután jött Erkel Ferenc Bánk Bánjával és Hunyadi Lászlójával s belemarkolt a magyar szívekbe! Ott ültünk estéről estére az új Nemzeti Színházban s hallgattuk a magyar zene csengését! Minha csak templomban lettünk volna istentiszteletkor! Zugott a lelkesedés tapsa s a színészeknek sok részt meg kellett ismételniök! És milyen szépen énekeltek! Schodelné, a kis Déry, Kántorné, Szerdahelyi! A tragikai művészetnek is megvolt a maga nagyszerű gárdája! Egressy, Megyery, Szentpéteri és még mások. Amint hallom, ezeknek méltó követői vannak. A magyar opera azonban a szabadságharcra meghalt. Erkelnek már nem volt követője... Oh, mennyire irigylem az olaszokat, akiknek van egy Verdijük! Ha otthon tudnák, hogy a nemzeti zene mennyire fejleszti és tartja ébren a nemzeti érzést! Itt Itáliában minden csupa ének és dal és hazájuk egyesülésénél a zene igen nagy tényező volt!

Szünetet tartott beszédében és kinézett.

— Az utóbbi években sokat foglalkoztam művészettel. Pótolni akarom mindazt, amit régebben elmulasztottam. Telik az időmből! A békét megkötötték, Itália egyesült, Cavour meghalt. A magyar légió feloszlott és engem félredobtak, mint egy kifacsart citromot és Magyarország halott volt!...

— Elvonultam egymagamban, mint rég elmúlt idők kísérete!... Itália tele van minden idők művészetével, de ahhoz fiatalnak kell lenni, hogy a művészetet teljességgel élvezni is tudjuk. Az én koromban a lélek már kevésbé fogékony, vagy talán elkeseredésem akadályozza az igazi műélvezetben?... Néha a legszebb és a leghiresebb antik alkotások is közönyösen hatnak rám... A renaissance érett korának művei közelebb

állanak hozzám, de ezek között is egy az, aki a lelkem mélyén megrendített: Michel Angelo!

Felkelt s járkálni kezdett.

— Gyakran órákig voltam a Sixtinában s addig néztem a mennyezetre, amíg a nyakam meg nem fájdult! A szörnyű Utolsó ítélet a borzasztó Istennel!... Emberi és isteni tragédia egyesülése!

— Egy emberi elme munkája s aki több volt, mint ember: A művészet legnagyobb prófétája!... És azután legnagyobb élményem a művészetben: Ismét Rómában voltam s elmentem a Szent Pietro in Vincoli templomba. Még nem láttam Michel Angelo Mózését. Nehezen találtam rá a kis, akkoriban beépített templomra...

Egy székelt tett mellém s arra ült s így folytatta:

— Végre benn voltam s fürkésze néztem körül, de nem találtam sehol. Néhány lépést tettem. És ime!... két oszlop között... egy hatalmas arc nézett rám átható tekintettel!...

Mózés szemei!... s jeges borzadály futott végig tagjaimon!...

Ahogy székében ült, öntudatlanul utánozta Mózes alakját és mozdulatát s tágranyilt szemmel nézett rám. Leirhatatlan izgalommal pattantam fel helyemről.

— Megvan! Ezek a szemek! Ezek Mózes szemei!... Mózes és Kossuth... egyforma szemük van!... — szóltam csaknem kiabálva.

Kossuth csodálkozva nézett rám.

— Én és Mózes, hogyan kerülünk mi együvé? — kérdezte kissé bosszusan.

— Nagyon is érthetően — mondtam és izgatottan futkostam a szobában. — A népek nagy vezetői és látnokai egyazon tekintettel nézhetnek a világba! Michel Angelo előtt hatalmas barátjának, II. Gyula pápának a szemei lebeghettek. Ezeket a szemeket örökithette meg Mózesében. Öntudatosan, vagy öntudatlanul — egyre megy! Ujabb bizonyítéka ez hatalmas alkotóerejének... És Mózes vezetője volt népének, miként Kossuth Lajos!... És miként az ígéret földjét csak látnia volt szabad, de lábát e földre már nem tehetette, ekként Kossuth is...

Kossuth szeme fölé illesztette kezét s mélyen hallgatott. Végre felkelt, nagyot sóhajtott s erősen rám nézett.

Meghatva álltam meg s szemeim könnyesek lettek. Szégyelve elragadtatásomat, lehajtottam fejemet. Bocsánatkérően kulcsoltam össze kezemet.

— Bocsásson meg!... Én!... én... magam sem tudom — dadogtam.

Mosolyogva nézett rám s kezével megsimogatta arcomat.

— Mégis jó diplomata vált volna Önből! — mondotta halk hangon.

— Kérem, nem hazudtam! — mondottam megint nevetve. Elmosolyodott s arca még szebb és nemesebb volt.

— Nem így gondoltam! — mondotta. — A legközelebbi viziontlátásra, amikor majd folytatom a Mózes históriáját.

Am nem hozta többé szóba.

Nyolc napja voltam már Turinban s a mellszobor készen volt, Ruttkayné nagyszerűnek találta s különösen a szemektől volt elragadtatva.

— Sohasem hittem volna — mondotta, — hogy ennyire életteljes szemeket lehessen mintázni! Az antik plasztikában mind vakok az emberek...

Megkérdeztem vajjon megmutassam-e Kossuthnak a mellszobrot.

— Előbb meg kell kérdezni tőle! Hiszen semmit sem tesz úgy, mint más ember!

Nem akarta meglekinteni.

— Ha neked tetszik, akkor rendben is van s akkor nekem is megfelel — mondotta nővérének. — Különben sem tudnék ítéletet mondani róla, mert nem ismerem a profilomat...

Kis ládába csomagoltam a viaszfigurát s utra készen voltam. Bucsuztam.

— Már elutazik? Kár!... Gyakran keresni fogom majd ebben a sötét sarokban, amelyben, mint a kis egérke csendben meghuzódott. Már egészen hozzászoktam. Adja át Helfynek az üdvözetemet s mondja meg neki, hogy jöjjön le megint. És szeretném, ha minél előbb jó hirt hallanék, vagy olvasnék Önről. — Az ajtóig kísértek...

Azután eltávoztam s magammal vittem egy gyönyörű emléket, amely egész életemen át bennem fog élni!...

Szabad időmben mindent megnéztem, ami látnivaló volt Turinban...

Milanoba éjjel érkeztem meg s a híres domot holdfényben pillantottam meg először. Egy kőbe faragott mese!....

Megszámlálhatatlan tornya és szöglete, mint csipkéből vert szövet hat s azt mondhatnám, valami asszonyias vonása van ennek a kőcsodának!... Hisz a Madonna tiszteletére építették s az építésztervezője talán ezt is akarta éreztetni!

Nappal is szép a gótikának ez a csodás emléke, amelyen olasz, francia és német művészek évszázadokon át dolgoztak.

Páviában is csak rövid ideig maradtam s megnéztem a szép Certosát. Sok építész és harminc szobrász dolgozott rajta. És mégis annyira harmonikus rajta az architektúra és a plasztika, mint e kor egyik művén sem... Eredeti az egész elrende-

zésében s csupa invenció a részletekben. Szép színes oszlopai-
val, száz és száz szobrával és reliefjével és pompás diszleteivel.
Egy kiérett művészet kincsesszekrénye!

Sietnem kellett haza, mert időmből nem tellett és pénzem is
fogytán volt. Visszamentem Milanóba s onnét siettem haza...

*

Elhatároztam, hogy haladéktalanul hozzá fogok a Szabad-
ság-szobor tervéhez s egy másik vázlatot is készítek. Kossuth
alakját elhagytam s helyébe a „Szabad Magyarország“-ot ter-
veztem, ahogy azt Kossuth akarta.

Az architektonikus résszel bizony meggyült a bajom.

Akkoriban még nem rendelkeztem e téren nagy ismeret-
tel s kénytelen voltam egy építésszel társulni. Egész sereg
fiatal építész volt már itthon, akiknek a „Drechsler“-kávéház-
ban volt a törzsasztaluk. Az épület első emeletén trónoltak s
gyakran vendége is voltam ennek a társaságnak. Fenn volt a
„művészosztály“. Néhány író és az Operaháznak számos muzsi-
kusa járt ide. A törzsvendégek között volt Mahler Gusztáv is.

Mahler akkoriban igazgatója volt az Operának s itt
billiárdozott naponta egy-egy órát. Bánóczy József egyszer
odainvitált s bemutatott neki. Nagy szemüvege alól rámnézett
s furcsa grimaszokat vágott.

— Örülök, hogy megismerhettem! Sok szépet hallottam
már Önről. Megint lett valami egy zsidógyerekből! Mégis csak
tehetséges nép vagyunk, mi? Wagner ugyan más véleményen
volt.

— Zsidó szívének megint öröme telik valamiben! — mon-
dotta nevetve Popper Dávid, aki szintén jelen volt.

Mahler levette szemüvegét, amelyet a dákó végével akart
megtisztítani, ezzel azonban még sem boldogult s kénytelen volt
végre zsebkendőjét elővenni.

— A keresztviz nem sokat árt a magunkfajtának! A régi
tradíciókat nem lehet sutba dobni! — mondotta nevetve.

— Nagyon érdekes feje van a mesternek — mondottam.
— Szeretnék egy mellszobrot készíteni Önről, ha ülne!...

— Én és ülni! — mondotta nevetve. — Jó modelt fogna
bennem! Egy pillanatig sem tudok nyugodtan ülni! Ön is meg-
bolondulna, — olyan bolond lenne, mint én... Legalább is ezt
mondják rólam — mondotta ravasz-kás mosollyal.

— Mondjon le erről barátom, de szabadjegyet enélkül is
kap, amikor csak kedve tartja. Legközelebb vendégünk lesz a
kis Keményffi. A Bűvös vadászban ő fogja Agathát énekelni.
Bécsből hoztam le a Gänsbachertől! Ezt hallgassa meg! Igen,
bizony tehetséges nép vagyunk mi szegény zsidók!...

— Mindennek dacára Önnek mégis modelt kell ülnie — mondtam. — Majd egy székhez kötözöm s így csak menni fog valahogy — szóltam nevetve.

— Az orrát azonban nem tudja a székhez kötni, mert ez külön mozog — mondotta nevetve Popper.

Lenn a pincében kuglizó volt, ahol a fiatal építészek minden héten egyszer találkoztak. Havranek Ferenc, Mezei, Adriányi, Baumhorn, a Lechner-növendék, Rath, Hübner és mások.

Néha Lechner bácsi is eljött és néhány szép hölgy. Ilyenkor késő éjszakáig együtt maradt a társaság. Ha valamelyikünk „kilencet“ dobott — fizetnie kellett... Havranek volt a fiatal építészgárda vezetője. Csupa ötlet volt ez az ember s nagyszerűen rajzolt. Mint ember igen szeretetreméltó és szerény.

Őt választottam társamnak, aminek, mint a gyermek úgy megörült. Sok bajom volt vele, mert kissé akaratos volt s mindenben a saját feje után akart menni s nem akarta magát intencióimnak alávetni.

— Te egy nagyszerű hegedűs vagy — mondtam neki egy izben. — Sokszor elhallgattam játékodat. De egy zenedarabban nem szabad az egyik hangszernek a másik rovására érvényesülni, mert ez az összhang rovására megy. A komponista dolga azután, hogy a szereplő művészek alávéssék magukat.

— Ez azonban a mi esetünkben nem állja meg a helyét. Architektúra és plasztika nem zenemű!

— De azt akarom, hogy az legyen! Minden művészetben végeredményben ugyanazok a szabályok érvényesek, amelyeket meg is lehet tanulni, de inkább érezni kell! Ha te házat építesz és arra figurákat, plasztikus csoportokat, vagy reliefeket akarsz alkalmazni, megszabod a szobrásznak a helyet és a kellő dimenziót és annak attól nem szabad eltérni, különben megzavarja az egész harmóniáját, bármilyen szépek is önmagukban a szobrok!

— A mi esetünkben azonban fordított helyzettel állunk szemben. Itt a szobrászat a vezető hang és az architektúra csak a harmonikus kíséret szerepét vállalja. Ennek a kíséretnek azonban diszkrétnek kell lennie s nem szabad, hogy előre tolatkodjék. Ez azonban viszont nem jelenti azt, hogy önmagában ne legyen szép. Hiába rázod megkotyagosodott fejedet! Az ilyen megcsontosodott építész már nem is vehető művész-számba! — mondtam bosszusan.

— Mást mondok neked! Nagyon sok szép képet láttam, amelynek a ráma volt a megölője. A képráma akkor jó, ha észre se vesszük. Ha nagyon érvényesül, már baj van, mert ez

a kép rovására történik. És végeredményben mégis csak a kép a fődolog!

Az emlékmű nem épület, még ha az architektusnak nagy szerepe is van rajta! A mi esetünkben egy eszmét kell világosan és plasztikusan megvalósítani. Nagyon sok művésznek nincs saját gondolata s íróktól, vagy más valakitől veszik receptjüket. Nálunk százszámmal futkosnak az olyan emberek, akiknek jó gondolataik vannak és azt hiszik, hogy csalahatatlannok! Pedig a legjobb gondolat is, ha az nem a művész szülöttje, nem ér sokat. A plasztikának megvan a maga nyelve, amelyet mindenki megért, ha valóban az, de amelyet csak a plasztikus tud előadni! És a szellemi és plasztikai gondolatnak elválaszthatatlanul együtt kell megszületnie, hogy harmonikus egység legyen! Csak így jöhet létre a plasztikai remekmű.

Havranek tátott szájjal nézett rám egy ideig.

— Köszönöm szépen, professzor ur — mondotta végre s fejét fogta, — most azonban friss levegőre kell mennem, különben szétmegy a fejem...

— Nem bánom, mehetsz! De ha ezek után sem adod be a derekadat, második Gyula módszerét fogom használni s úgy elverlek a botommal, mint ahogy ő Michel Angelot elverte.

— Igenis professzor ur. Kérem szépen elintéztük!

És el is volt intézve! Nagyon szép architekturát rajzolt.

Egy gipszöntő segítségével csakhamar készen is volt az architekturái rész, amelyre viaszból rámintáztam a figurákat és a csoportokat. Minden alak magyaros volt s amellet meg volt az egész mű harmonikussága is. Tervemet Biharin s Thauszigon kívül senkinek sem mutattam meg. Ezeknek azonban nagyon tetszett.

A terveket az Akadémia disztermében állították ki.

Nagyon sokan vettek részt a pályázaton, mert időközben a szobrászgárda megnövekedett. Tóth István, Senyei, Köllő és mások is megjelentek.

Sok jó formai és eszmei megoldás volt, de mindannyian kényesen kerülgették a témát s valamennyien „udvarképesek” akartak lenni. Valamennyien diplomatáknak mentek és „hazudtak!” Csak én voltam vakmerő és szókimondó!

A sajtó kimerítő közleményekben foglalkozott a munkákkal s a hivatalos ujságok kivételével, valamennyien elragadtatással irtak az én munkámról. Az általános vélemény szerint az én pályázatom messzire kiemelkedett a többiek közül. Óriási sikerem volt! Pályaművem körül állandóan nagy tömegek hullámzottak. Strobl és Zala barátai természetesen semmi jót sem találtak rajta! Én rendesen egy sarokban félrehúzódva hallgattam a heves vitákat.

Éppen most is nagy harc folyt munkám körül. Beöthy lelkesen magyarázott néhány általam nem ismert urnak. Nagy csoport vette körül őket. Kelety Gusztáv is jelen volt s gunyos arccal fülelt.

— Sok jó dolog van rajta — mondotta. — Elismerem, hogy Róna a jövő embere, de ez még nem kiérett munka!

— Persze, te már kiérett vagy! Nem akarom megmondani, hogy milyen célra! — pattogott Lotz mester. — Addig nem maradsz békében, amíg egy ujjab tehetséget ismét le nem bunkózol!

— Elég bajt okoztál már! Itt az ideje, hogy befogd a szádát!

Egy fiatal karcsu leány furakodott át a tömegben s utána több nő haladt. Fekete haja s szép, ragyogó fekete szeme volt. Keblén nagy ibolyacsokor volt kitűzve. Kipirult arccal kezdett beszélni:

— Ezt nevezik ki nem forrottnek! Ez egy pompásan virágzó rózsa! Csak magyar szivből fakadhat ilyesmi! A mi szivünkéből fakadt ez az alkotás! Nincs igazam, hölgyeim?... És... majd nekünk is lesz beleszólásunk! — Levette kebléről az ibolyacsokrot s a tervem lépcsőzetére tette. A többi hölgy is követte példáját és a kis virágcsokrok egészen elborították szobromat. Az urak udvariasan utat nyitottak az odaseregülő hölgyeknek.

— Valóban elragadó! A legszebb kritika, amelyet valaha olvastam! — mondotta Beöthy eksztázisban. — Éljen! Éljen! Éljenek a hölgyek! Éljen Róna!

— Éljen Róna! Éljen Róna! — harsogott az egész terem...

Amikor a hölgyek elvonultak, utánuk siettem. Már a lépcső alján voltak. Elöl ment a villogó tekintetű szép nő s még most is lelkesedve beszélt rólam. Utána siettem s a szemébe néztem. Közönyösen nézett rám. Nem ismert! Lelkesedése csak műveimnek szólt. Meglehetősen zavartan néztem utána, amíg eltűnt. Nem láttam őt soha többé és máig sem tudom, hogy ki volt!...

Az ujságok másnap hosszú beszámolót irtak a magyar nők lelkes tüntetéséről s én voltam a nap hőse. A sikerből Havranek barátomnak is kijutott.

Kiss József A Hét-ben arcképemet közölte s Rákosi Jenő hosszú cikket irt hozzá.

„Róna már Arany-szobrával is megtalálta az utat a magyar szivekbe, de új munkájával még jobban hozzájuk férközött! Csak nagy művész lehet az, aki egy alkotásával ennyire lázba tud hozni egy nemzetet, mint amennyire a mostani esetnél történt!”

A kormány lapjában is megemlékeztek a tüntetésről s ezt írták:

„Nagyon poétikus valami volt ez, — ha nem Róna barátai rendezték. Am mindez nem sokat használ. A pályázaton egyetlen munkát sem találunk, amely nagyon jelentékeny változtatás nélkül kivitelre alkalmas volna. Még a Rónáé sem az! Szabadságharc-szobor Kossuth nélkül el sem képzelhető!”

— Már kilátszik a lóláb — gondoltam magamban. — Irtam egy jelentést a Kossuth Lajossal folytatott beszélgetésemről.

Ezt valamennyi ujság, még a kormány lapja is közölte. De nem állta meg szó nélkül s ezt írta:

„Eddigelé nem is tudtuk, hogy Kossuth ennyire szerény! És ha az is! Mi egészen más véleményen vagyunk és Kossuthnak elengedhetetlenül rajta kell lennie a szobron. Különben is az egész emlékmű ügye korai és későbbi időre való!”

Tehát erre megy ki a játék! — gondoltam magamban...

Felkerestem Pulszky Ferencet, aki tagja volt a zsűrinek. Nagyon szívélyesen fogadott, már amennyire egy ilyen öreg medvétől kitelik!

— Pompás! Nagyszerű! Nagyon szép dolgot csinált... Kár érte!

— Kár! Ugyan miért? — kérdeztem indignálódva.

— Mert az emlékmű terve most még nem valósítható meg! — dörmögte.

— Akkor bolonddá tartottak bennünket! — kiáltottam fel bosszusan. — Akkor miért írták ki a pályázatot?

— Ezt kérdezze meg Keletytől! Én ellene voltam, de ő mégis keresztülvitte... A ravasz róka! Most azután csávéba került s nekünk kell őt kihuzni... Vigye el az ördög!...

— De miért nem lehet az emlékművet felállítani?

— Miért? Hát azért, mert első Ferenc József még él!

Megdöbbsentem.

— Hát így gondolkoznak ma az egykori forradalmárok!... És mennyire nem ismerték bölcs királyukat!

A zsűri összeült és Kelety elmondotta a mondókáját. Leghosszasabban az én munkámmal foglalkozott, mert azzal tudott a legnehezebben elbánni. Később olvastam a jelentését. Mesterműve volt a kétszinűségnek...

Ennek alapján azután eredménytelennek nyilvánította a zsűri a pályázatot.

Ströbl, Zala és én egyforma díjat kaptunk. Bár nem is vártam mást, mégis jó ideig nagyon lehangolt a dolog.

Az ujságok egy ideig még rágódtak az eseményen, de az-

után az emlékmű ügye ismét el volt temetve... Kelety ismét diadalmaskodott. Hirneveket azonban megnövelte a pályázat és népszerű lettem...

*

Az ujságírók nyugdíjintézetének épületére dekoratív munkákat kaptam, de egyéb megbízásom is bőven akadt. Rákosi Jenő meghívására most délutánonként gyakran eljártam a Fiume-hávéházba. Ott trónolt ő a nagy törzsasztalnál. Sok ujságíró és számos közéleti nagyság jött ott össze. Bródy, a fiatal Herczeg Ferenc, Sipulus, Kabos, Márkus József, Szomaházy, Visontai Soma, Guthi és sokan mások mindennapi vendégek voltak. Ebből az asztaltársaságból alakult meg később az „Otthon” kör, Rákosival az élén.

Egy másik kávéházban, a Váci utcában levő „Koroná”-ban is megfordultam néha. Itt trónolt Tóth Béla, Acsády, Keszler József, Vészi József és mások.

Vészivel csakhamar megbarátkoztam. Gyakran felkeresett műtermemben s meghívott magához. Nagyon bájos felesége és egy bájos négyéves kis gyermeke volt, a Margit. Szép sötét szemű, intelligens arcú kislány volt, akit nagyon megszerettem. Órákon át üldögéltem mellette s ki nem fogyott a mesékből. És mennyire örült, ha egy-egy szép mesekönyvet vagy játékszert hoztam neki...

Weiss Juliannal is találkoztam néha az utcán.

— Szép volt Pompejiben, mi? — kérdezte ilyenkor tőlem.

— Nagyon szép! — mondtam s mentünk tovább utjainkon.

Kiss József is gyakran vendégül hívott magához s kis feleségét nagyon megszerettem. Vidékről gyakran kaptak pulykát s ilyenkor mindig náluk kellett ebédelni s „előevő” voltam. Nagyon keveset ettek s nagyon örültek, ha a pulykához alaposan hozzáfogtam s gyakran magam fogyasztottam el a javát. A feketénél mindig felolvasta valamelyik új versét. Bár ne tette volna! A versek mindig gyönyörűek voltak, de orrhangon olvasott s elrontotta a hatást. És ha odahaza az ágyban elolvastam a költeményeit, állandóan hallani véltem furcsa orrhangját...

Bánóczy Józsefnél is gyakran voltam vendégségben. Felesége egy igen művelt, finom asszonyka volt, szép kék szemmel. Fius tempói nagyon illettek lényéhez. Evés után kártyáztak. Egy csinos kislány és két helyes szőke és kékszemű legényke is volt a házban!... Ők voltak a kis barátaim!...

A gyerekeket általában mindig nagyon szerettem. Abban a házban, amelyben a műtermem volt, egész sereg kis barátom volt. Szabadon ki- és bejártak s ha valamelyik mama a piacra ment, egyszerűen letette nálam a kicsijét és ha valamelyik gye-

rek nem volt otthon, a mamák már tudták, hogy nálam kell keresni őket. Állandóan a zsebeimet kutatták, mert tudták, hogy valami édesség vagy nyalánkság mindig akad!... Ha nagyon lármáztak, egyszerűen kiraktam a társaságot ajtóm elé. Akkor azután kórusban megigérték, hogy csendben lesznek, csak engedje be őket a „bácsi“... Ilyenkor meg se mukkantak s nagy csendben nézték, amint dolgozom. Öt perc múlva azonban elülről kezdődött a zsvivaj. És milyen kedvesek voltak ezek a nyílt tekintetű kis jószágok s gyakran megnevettettek furcsa kérdéseikkel...

Divatba jöttem és sok gondos papa, akinek csinos lánya volt, meghívott magához. Sok lányos házba eljártam, szép lányokat ismertem meg és — nyárspolgári életet! Legtöbb házhoz azután nem is mentem el egyszerűen többször. Dr. Feleky barátom mutatott be nagybátyjának, dr. Báron Jónásnak is. A doktor ur nagyon híres orvos volt, de még híresebb volt a gombaságairól s viceiről, amelyek közül nem egy még ma is közszájon forog.

Felesége nem volt Vénusz-szépség, de jólelkű teremtés, aki imádta gyermekeit. Báron doktort még Lovasberényből ösmertem. Ott tartózkodott gyermekkoromban a nővérénél s vizsgáira készült. Nagyon vegyes társaság gyűlt nála össze. A szellemi és pénzarisztokrácia, néhány művész, közöttük a fiatal Katona Nándor is, akit náluk ismertem meg. Báronnénak volt egy csinos barátnője, egy özvegyasszony. Fekete volt, mint az éjszaka és a szeme is fekete volt s szinte perzseltek. Rendesen mellém került s ilyenkor nagyokat — hallgattunk! Ő és én is nagyon szűkszavúak voltunk!... Ha néha erősen a szemébe néztem, elpirult.

— Ti ketten ott nagyon sokat beszéltek! — mondotta tréfásan egyszer Báron doktor. — És mondja kedves barátom, — fordult most hozzám — miből él tulajdonképpen egy magyar szobrász!

Elpirultam.

— Uramistenem, a levegőből! — mondotta nevetve.

— Meg is látni magán. Azért olyan sovány! Azután mondja csak, hogyan kezdi el a szobrász a szobrát?

— Hogyan kezdi el?... Hát tudja kérem... mindenekelőtt előleget kér, a többi már magától jön!...

— Bravó! Bravó! A Róna lepipált — mondották a vendégek.

Báron győzedelmes arccal nézett körül.

— Hát nem megmondtam? Van ennek az alamuszi szobrásznak a füle mögött! Ezért egy jó havannát kap tőlem... — és egy nagy szivart dugott a számba.

Vacsora után félrehívott.

— Hogy tetszik magának a kis fekete? — kérdezte hunyorgatva.

— Nagyon csinos és kedves hölgy — mondtam.

Jól megnézett jobbról-balról s felhuzta szemöldökét.

— Semmi más? — kérdezte nevetve.

— Hát ugyan mi más lenne?

Báron felhuzta két vállát, úgy hogy nyaka alig látszott ki.

— Oh, te kis ártatlanság! Fiatal, pénze is van, csinos is!

Na, talán örök időkre a levegőből akar élni? Ne legyen ostoba! Addig üsse a vasat, amíg meleg!... Maga... maga kis idealista!

Erősen az arcomba csipett s otthagytott.

Észrevettem, hogy az özvegy messziről figyelt bennünket, s amikor tétovázva közeledtem felé, elpirult és idegesen tépette legyezőjét. Majd hirtelen elsápadt s halk sikollyal összeesett. A hálószobába vitték, ahonnan Báronné pár perc múlva kijött s egyenesen felém tartott.

— Nincs semmi baj, egy kis pillanatnyi gyöngeség, csak röstelli, hogy éppen maga előtt történt meg velem! — mondotta jelentősen rámkacsintva.

Amikor hazafelé mentem, eszembe jutottak Báron doktor szavai.

— Igen, meg fogok házasodni, de csak akkor, ha szeretni fogok valakit — gondoltam magamban. — És vágyódtam is a szerelem után, vágyódtam Ő utána, akire egykor rá fogok akadni, akire rá kell, hogy akadjak! De hol van ő és milyen és kicsoda ő?... Ettől kezdve elkerültem Báron házát.

Egy magasabb rangú bankhivatalnok, aki sokat megfordult művészek között. B. ur, az utóbbi időben gyakran eljött hozzám. Kopasz volt, monoklit hordott s erősen hajlott orra volt. Elmondotta, hogy X. bárónak, a nagy pénzügyi bárónak a szép lánya a pályázat óta nagyon érdeklődik irántam s azt kérdezte tőle, hogy miért nem találkozik velem a társaságban, ahol folyton keres. Azt is megtudakolta tőle, vajjon elfogadnám-e, ha meghívnának? Náluk egyébként is sok művész, különösen muzsikus megfordul...

— Nagyon szívesen, — mondtam — nem vagyok ellensége a szép lányoknak.

Egy este meg is jelentem náluk s már a sok livrés inas is nagyon imponált. Nagy, „modern“ izléstelenséggel berendezett lakásuk volt s különösen a nagy zeneterem volt izléstelenül berendezve.

A báró, egy meglehetősen kövérkés özvegyember, jól tul az ötvenen, nagyon leereszkedően fogadott. Bevezetett a nagy-

terembe, ahol a lánya a hódolói közepette trónolt s bemutatott neki.

Karcsu, szép lány volt, finom, kissé ideges arcvonással s szép barna őszemekkel. Mélyen kivágott ruhája sokat mutatott arisztokratikusan finom testéből.

— Végre szemtől-szemben láthatom! — mondotta mosolyogva. — Ha tudná, hogy mennyire kerestem mindenütt!...

— Azt hiszem, nem sokat veszített, ha nem talált rám — mondtam nevetve.

Megfenyegetett legyezőjével.

— Azt akarja, hogy bókokkal kezdjem! Minden neves művész érdekel és különösen ön, a nők kedvence. Mindenesetre másképen képzeltem el az ön külsőjét... Tudja... ugy... ugy... szóval másképen.

— Igazán sajnálom, hogy ennyire kiábrándítottam. De talán ha kifordítanám magam, — ugy, mint az öreg kabátokat szokták — akkor talán inkább megnyerném tetszését!

Meghökkenve nézett rám, azután szivből felkacagott.

— Nagyon eredeti! — Tegye meg s azt hiszem, hogy néhány rejtett kincs fog felszínre kerülni, amiről nekünk, szegény halandóknak, sejtelmünk sem volt eddigelé...

— Bravó! Ön a gorombaságban felveheti velem a versenyt!

— De kérem, ne értsen félre, igazán nem gondoltam ironikusan! Azonban ezentul megválogatom szavaimat, mert ugy látom, nagyon érzékeny természetű...

— Ne erőltesse meg magát, mert még megárthat! Különben is az ilyen szép hölgytől mindent felveszek!

— Mily banális! Ez már nem illik önhöz!...

— Lehet, hogy banális, de igaz! Ön olyan szép, mint egy antik Venus s gyönyörű teste van, a finom fejéről nem is szólok!

Kacér tekintetet vetett rám.

— Honnét tudja?

— Nekünk, művészeknek, Röntgen-szemünk van s mielőttünk nincs testi titok... Nem állana modelt? Nagyszerű Vé-nust csinálhatnék önről...

Lesütötte szemét s mélyen elpirult. A papa új vendégeket vezetett hozzá, akik kedveskedő bókokkal halmozták el.

Am a férfigyűrű mögül is rám mosolygott s többször megfenyegetett legyezőjével.

— Bosszu! Azzal büntetem, hogy az asztalnál mellettem fog ülni — mondotta, amikor elhaladt mellettem.

Most jobban megszemlélhettem berendezésüket, amely valóban drága, de szörnyen izléstelen volt. Az egyik sarokban plüssel bevont posztamensen néhány hamis bronz állott. A falakon dusan aranyozott vastag rációkban rossz bécsi képek

éktelenkedtek. Egyetlen igazi műtárgy nem volt ebben a hatalmas lakásban!...

— Amint látom, tanulmányokat végez! — mondotta Popper Dávid. — Nézzen jól körül, mert itt sokat tanulhat! Ezeknek volt szivük a drága dolgokra pénzt költeni! — jegyezte meg tréfásan. — Látta már a házigazda mamáját? Jöjjön, bemutatatom magát, legyen meg az öröme!

A mama egy sarokban ült idős hölgyek társaságában. Fel-tünően testes asszonság volt, úgy hogy alig fért el a nagy karosszékben. Nagy tokájától nyaka nem látszott, fülében hatalmas függők csillogtak s dus keblét hosszú gyöngysor takarta. Hosszu fekete moiret ruhájának uszálya elfödte lábát. Nagyon élénken beszélt s kezével állandóan gesztikulált. Ujjain csillogott a sok gyűrű...

— Ez az ur is zenész? — kérdezte Poppertől, amikor az bemutatott neki.

— Ha muzsikus volna, nem mutattam volna be, már önzésből sem!... — mondta Popper nevetve.

— Ön mindig olyan jó vicceket csinál!... Hát milyen művész?

— Szobrász!

— Szobrász? Nem is tudtam, hogy már nálunk is vannak szobrászok!... Ennek igazán örülök... Milanóban, ahol boldogult férjemmel nászton voltam, láttam egy márványszobron csipkét. Olyan volt, mintha valódi brüsszeli csipke lett volna!... De aztán sok osztrigát ettem, mert ez akkor elegáns dolog volt és jól elrontottam a gyomromat!... Nyolc napig feküdtem betegen... Különben is az olasz koszt!... Én mondom magának, Blauné asszony, nincs a világon párja a mi jó kóser kosztunknak!...

— Nuná! — kiáltott fel lelkesen Blauné.

— Persze, hogy nincs! — erősítették a többi hölgyek.

— És hallotta már a szép Neumanné legujabb esetét? Hogy mi mindent megél manapság az ember!... És...

Popper gyorsan elvonszolt.

— Finom társaság, mi? — kérdezte sugva.

A hangversenyre készülődtek. A terem már megtelt közönséggel. A mama az első sorban ült s látható meglepéssel szemlélte lorgnonja mögül a vendégeket. A szép baronesse az ajtó közelében ült, mellette B. barátom, de a másik oldalán levő szék üresen állott. Fejével intett.

— Végre itt van!... Nehezen tudtam az ön részére fenn-tartani ezt a helyet. Hol bujkált?

— Nem számítottam erre a kitüntetésre, különben már rég itt lettem volna.

— A mai napra egészen lefoglalom önt a magam részére. Teljesen én rendelkezem önnel!

— Nem nagy szerencsétlenség! — mondtam nevetve.

— Ismét nem nagyon udvarias!... Az imént beszéltünk az ön barátjával önről és a virágdemonstrációjáról... Még most sem tudja, ki volt az a hölgy, aki ezt megrendezte?

— Nem is sejtem, pedig nagyon boldog volnék, ha megismerhetném!

Szép barna szemei epedve néztek rám s mély sóhajtás hagyta el vérpiros ajkait.

Erős taps hangzott fel. A pódiumon megjelent Popper Dávid csellójával s mosolyogva hajlongott. Azután leült s játszani kezdett. Alig hallottam kezdetben játékát, annyira lekötött igaz művészi megjelenése. Mily szép is volt, ha játszott!... Hatalmas homlokába csapzott korán őszülő haja és kis bajuszos ajkán buskomor mosoly játszadozott. Nagy sötét szemei mintha a messze távolba sugározták volna a kiáradó mély tüzet... Csendülve bugott ez a finom hangszer, amellyel teljesen egybeolvadt, zokogva sirtak fel a hurok, majd az ima akkordjai szóltak meg, hogy utána átadják a szerepet az éig szálló ujjongásnak...

Zugó tapsorkán s Popper hajlongva köszönte meg a lelkes tüntetést.

Szomszédnőm csillogó szemmel, tágult orrcimpákkal nézett rá. Ujjai görcsösen görbültek s mintha fel akarna rohanni a pódiumon álló művészhez.

— Hallatlan! Szívemet tépi ez az ember a muzsikájával! S mily csodálatosan szép, amikor játszik! — lihegte izgatottan.

— Ha nő lennék, rögtön beleszeretnék — mondtam tréfásan.

Most Ney Dávid jelent meg a pódiumon. Az egykori szabósegéd mindig imponáló jelenség volt s meleg szép hangjával énekelte a „Sarastro“-áriáját. Ő is hatalmas sikert aratott.

— Most az est meglepetése következik — sugta a szomszédnőm jelentőségteljesen. — Apám egy új tehetséget fedezett föl s taníttatott ki. Ma énekel először...

A ház gazdájának karján egy fiatal csinos lány jelent meg a pódiumon. Hosszu, uszályos fehér selyem ruha volt rajta, amely nagyon az utjában volt. Idegesen lapozgatott a hangjegyfűzetben s bizonytalan, tétovázó szemmel nézett körül.

— Nagyon csinos! A papának nincs is rossz izlése — sugta szomszédnőm nevetgélve — kíváncsi vagyok, vajjon tud-e énekelni is! — Egy fiatal nagyhaju legény volt a kísé-
rője, aki ide-oda mozgott a zongoraszéken, amíg a helyét

találta, a szemüvege pedig külön táncot járt az orrán. Mahler Gusztávot utánozta, ami akkoriban divat volt.

Aztán felhangzott Erkel „La Grange“-áriája! Ám a fiatal s még éretlen hang nem tudott a nehéz feladattal megbirkózni s lámpaláza is volt a művésznőnek, a hamis Mahler segítette ki többször, hogy bele nem sült! ... Az ária nehéz részein kinosan vergődött át. Mindazonáltal nagy sikere volt. A fiatal emberek egyrésze — nyilván a papa bankjának alkalmazottjai — véresre tapsolták tenyerüket. Végül még egy ráadást is kellett énekelni, egy magyar dalt, amivel valóban komolyan sikere is volt. — Lehetnek egyéb talentumai — de énekelni nem tud! — mondta szép szomszédnőm gunyos mosollyal.

A koncert után mindenki az asztalhoz vonult. Én ismét a házikisasszony oldalán ültem. Nagyszerű lakoma volt s csillogott a sok aranyozott ezüstitál s a kristályüvegek tömege. Szomszédnőm keveset evett, de az ivásnak már alaposabban hozzálátott! Komikus gonosz megjegyzéseket tett a vendégekre, amin sokat nevetgeltünk.

— Rossz nyelve van — mondtam — s valóban kíváncsi vagyok, hogy miket beszélne rólam, ha nem volnék itt?

— Még semmit! Egyelőre még tetszik nekem s nyilván ez az, amit hallani akar. És én hogy tetszem önnek?

— Külsőleg nagyon, a belsejét még nem igen ösmerem!

— Kifordíttassam talán én is magamat, hogy jobban megösmérjen — kérdezte tréfásan.

— Nem szükséges, magamtól is rá fogok jönni!

— Hátha téved, mi nők nem vagyunk olyan átlátszóak! — mondta gunyos szemvillanással.

Most pezsgőt bontottak — Az ön szerelmére! — mondtotta s felemelte a pezsgőspoharat.

— Arra nem ihatok, mert azt még nem ismerem — mondtam.

Csodálkozva nézett rám.

— Akkor ön az a bizonyos fehér holló! Nézze meg a szomszédomat, aki nem sokkal idősebb önnél s már kopasz s az egyik szemére vaksi, csupa szerelemből! Ezért viseli a monokliját ...

— Egy kissé tuloz, ennyire még nem vagyunk! — mondtotta nevetve a megszólított.

Most a házigazda kezében a pezsgős pohárral emelkedett szólásra. Először a hölgykoszoruról, azután önmagáról beszélt. Amikor mint szegény fiu került a nagyvárosba s saját erejéből felküzdötte magát, amíg az lett, ami ma ... És mennyire szereti ő az embereket! (Egyik szegény adósát épen ma kergette

csődbe). És mennyire lelkes pártfogója a művészeteknek! (A hamis bronzokra és a rossz képekre gondoltam). És azoknak a nagyevű művészeknek, akik ma este jelenlétükkel tisztelték meg a házáat! Éljen a művészet és éljenek a művészek!

A mama könnyekig meg volt hatva — Milyen szépen beszélt! Mi? — mondotta Poppernek.

— Nagyszerű! — mondotta ez finom mosollyal.

Asztalbontás után kis asztalkákat helyeztek el, amelyek körül a vendégek fekete kávéjukat fogyasztották el.

A terem közepén állott a báró, szájában nagy szivarral s felhuzott szemöldökkel hallgatta, amint lánya beszélt. Szemei végigkutatták a termet, amíg engem meg nem látott. Zsebre dugott kezekkel jött felém s tetőtől talpig végig mért.

— Igazán nem tudom, hogy a lányom mit evett magán! — és sarkon fordult. — „Mba“, nekem semmi kifogásom ellene! — mondotta nevetve. Az egyik sarokban Popper, Ney s a fiatal énekesnő, a hamis Mahler és a baronessze ültek. Hozzájuk csatlakoztam.

— Na maga szépen faképnél hagyott! — mondotta a baronessze duzzogva.

— Varrt volna a ruhájához, akkor nem történhetett volna meg! — szoltam nevetve.

— Bár megtehetném! — mondotta halkan és égő szemekkel nézett rám.

— Hát már ennyire vagyunk! Was sich liebt, neckt sich! — mondotta Popper nevetve.

A fiatal művésznő Neynek udvarolt, aki flegmatikusan „hagyta magát“.

— Amint látom, nehezen fog tüzet, kedves mester. Én az ön helyében már rég meg is égtem volna! — mondottam.

— Nem nekem, a férfinek, hanem az énekesnek udvarol s ezt már úgy megszoktam, hogy a könyökömön jön ki — dörögte Ney.

— Gyakran az énekesen át jutunk el mi nők a férfihez — mondotta a baronessze.

— Nekem ugyan beszélhet ... Az én fejemet nem fogja maga elcsavarni ... maga ... maga ... Circe! Disznót sem hagyok magamból csinálni, mert ... már régen az vagyok!

— Milyen goromba fráter maga! — pattant föl a baronessze s karon fogva elvezetett. — Jöjjön, kedves Róna, ez nem magának való társaság!

Az utolsó szobában egy függönnyel elválasztott kis fülkeszerű sarok volt, amelyben egy kis asztal és pár szék volt elhelyezve. Egy kis vörös ampolna világította meg misztikusan a kis helyiséget.

— Jöjjön, megmutatom önnek az én kis kedvenc helyemet — mondotta.

— Ez az a hely, ahol gyakran órákon át elüldögélek és elgondolkozom vagy olvasok. És ha az ember egyedül van, annyi sok mindenre gondol! ... Ezt ön is ismeri? — mondta, aztán mosolyogva nyújtott felém egy füzetet, amit a kis polcra vett le. „A Hét“ azon száma volt, amelynek címlapján a fényképemet közölték! Meglepetten néztem rá.

Lesütött szemmel állt előttem és halvány arca vonaglott.

— Kisasszony! Kedves kisasszony! Valóban érdekelte ez önt? — szóltam halkán s keze után nyultam, mindakettőt felém nyújtotta s én hevesen mellemhez szoritottam és csókokkal borítottam azokat. Vágyakozva nézett rám.

— Láthatja, hogy már előbb ismertem, mielőtt hozzám jött — suttogta. — Én már régen megsejtettem önt... már akkor ... amikor a szép szobra előtt megálltam ... akkor valami különös érzés fogott el ... magam sem tudnám nevét adni ... levettem az ibolyát a keblemről s mint szívem ajándékát letettem ... Most már tudod! ... Tudhatod! ...

Megdöbbenve ugrottam föl.

Hazudott! ...

Kitárt karokkal állt előttem s szemében forró vágy csillogott. Rajtam hideg borzongás futott át.

— Kisasszony! ... Kisasszony! ... — dadogtam — én ... én ... ön ... ön nagyszerű színésznő! — És mintha eszemet vesztettem volna, rohantam el mellőle. Rohantam ki az éjszakába ...

— Hát ilyen volna az asszonyi lélek?! Nem, ez lehetetlen! Ez nem az igazi! ... Hisz annyi igaz és nemes női lelket ismerem meg, amilyen a Marcsa is volt ... De vigyázz ... vigyázz! ...

Reggel fejfájásra ébredtem s anyám ült ágyam szélén.

— Te lump! Az éjjel ismét későn kerültél haza! Jól érezted magad a báróéknál! Azt hallom, hogy nagyon szép lányuk van!

— Külsőleg valóban szép, de hogy egy nő milyen belülről, azt nehéz kitalálni!

— Bizonyára nagyon képzett is, mert hiszen a gazdag emberek mindent megszerezhetnek a pénzükért! ... Mi kell egyéb? Még mindig nem gondolsz a házasságra? Édesapád a te korodban már rég házas volt.

— Ráérek. És vajjon kit vegyek el?

— Csak utána kell járnod! Eddig nem is mondtam, hogy a házasságközvetítők egymás kezébe adják nálunk a kilincset. Minden napra akad egy-kettő. Nem is tudod, mennyire érdeklődnek utánad. A háziasszonyunk is, aki egyébként gazdag asz-

szony, nagyon érdeklődött ám utánad. Eladó lánya van!... Egyik gazdag lány mégis csak meg fog majd tetszeni neked!...

— Köszönöm szépen! A szívemet nem viszem piacra! — mondtam nevetve.

— Nem így értettem, de azt hiszem, hogy egészen szegény lányt még se fogsz elvenni! Elég küzdelemben és szegénységben volt már részed! Ideje volna, hogy egyszer már mi is nyugodtabban éljünk ...

— Kedves jó anyám — mondtam, miközben gyengéden megöleltem. — Ebbe ne tessék beleavatkozni! Ha egyszer rátalálok az igazira, nem sokat fogom kérdezni, hogy mennyi a vagyona, de ha véletlenül pénze is lesz, nem lesz nagy baj!...

A szép baronessze nem sokára férjhez ment B ... barátomhoz. Egy év múlva elváltak és máshoz ment. És végül még egy harmadikra is sor került ...

Donáth Gyulával gyakran kerültem ellenséges viszonyba, de utána ismét megbékültünk, mert nem lehetett komolyan venni ... Rossz szája volt s bizony nagyon sok kellemetlenséget okozott nekem a hazudozásaival ... Akadtak emberek, akik nem ismerték és felültek neki.

— Te bitang kutya — szóltam hozzá egy izben — ha nem hagysz békében, palacsintává verlek a botommal! Én nem vagyok Szécsi, aki mindent eltürt!

— Ne haragudj barátocskám, ne haragudj! — mondotta meghunyászkodva, mert gyáva volt mint a kutya.

— Hát tudod, amig senki sem voltál, addig kedveltelek, mert én a gyöngék barátja vagyok. Most azonban már vagy valaki, ha nem is oly nagy legény, mint te hiszed s amennyire magasan hordod az orrodát. Elöttem azonban hiába adod a bankot! Én nagyon is jól tudom, hogy a híres Szabadságszoborod főcsoportját egyszerűen leloptad a Párisi Arc de Triomphe-ról! Szegény Rude! Ha ezt megélhette volna! A többit te csináltad, de az mind smarn! Az én szobrom után a kutya sem érdeklődött, pedig az volt a legjobb! Engem senki sem ért meg, mert én magas vagyok nektek!

— Te szegény félreismert zseni! — mondtam nevetve.

— Én is nevetnék, ha nem a bőrömrre menne a dolog! Ti a nyakunkra nőttek és mi ugy védekezünk ellenetek, ahogy tudunk ...

A Lendvay-utcában kapott egy nagy telket a várostól, amelyre barátai segítségével elég kényelmes műtermes-lakást építtetett. Szerencsétlenségére Szécsi a szomszédságában kapott műtermet. A két telek deszkával volt elkerítve egymástól, de Szécsi még drótsövényt is huzatott rá, hogy Donáth békében

hagyja, a Szécsi telkén levő bokrok és kis fák éjjelenként mindig le voltak törve s ahány döglött kutya és macska akadt a környéken, reggelre mind Szécsi telkére került. Tyukketrecet is berendezett, de nem mert tyukokat tartani benne, mert nem akarta, hogy Donáth asztalára kerüljenek — peccsenyének! ... Szécsi egy nagy kutyát is tartott láncon, de Donáth, Isten tudja, hogyan, úgy megtudta szelidíteni az ebet, hogy az farkcsóválva kuszott feléje. Ha azonban a gazdája tért haza éjjel, mindig megugatta, sőt egyszer a lábába is harapott. Végül is kénytelen volt a sintérnek adni.

A Lendvay-utca akkoriban még nem volt kiépítve s az utca kövezetének se hire se hamva nem volt. Az utca lakói térdig-érő sárban jártak, ha esett. Donáth és Szécsi mindent elkövettek, hogy a város urait az utca kikövezésére rábirják, de azok nem adtak rá pénzt.

Donáth akkoriban Erzsébet királyné szobrán dolgozott, amelyet Bártfán állítottak fel később. A polgármester megígérte, hogy ez alkalomból teljesíteni fogják régi kívánságát, de ismét nem lett belőle semmi! ...

Donáth kifogott rajtuk.

— Majd ellátom én a bajotokat lump-bagázs! — mondotta magában. Felutazott Bécsbe, ahol saját címére a következő sürgönyt adta fel:

„Donáth Gyula szobrászművész és tanár urnak,
Budapest.

Ófelsége budapesti tartózkodása alkalmával meg akarja nézni megboldogult Erzsébet királyné szobrát. Vasárnap délelőtt fél tizenkét órakor. Ófelsége kabinet-irodája, Bécs, Hofburg.“

Amikor Donáth Pestre ért, a sürgöny természetesen már itt volt. Ezzel nyomban elisietett Gerlóczy polgármesterhez.

— Ófelsége vasárnap eljön hozzám s lesz ne mulass amiért ilyen utcán kell hozzám jönni — mondotta fenyegetően. — Most pedig már nem is kérek, hanem követelem, hogy az utcát azonnal kövezzék ki, különben nem az én hibám lesz, ha emiatt a nyakatokat törik Bécsben!

A polgármester megszeppent.

— Hagyja itt a sürgönyt — mondotta.

— Eszembe sincs, haza viszem, berámáztatom s kiakasztom a falamra. Én megtettem a magamét!

Szerdán reggel hatalmas munkássereg jelent meg a Lendvay-utcában s éjjel-nappal dolgoztak. Szombat reggelre az egész utcát a legfinomabb makadám fődte. A gyalogjáró pom-

pás kockakővel volt kirakva s két oldalt fiatal fákat ültettek. Donáth egész nap kinn volt az utcán s megalégedetten nézte a munkát.

Vasárnap korán reggel lovas-rendőrök jelentek meg az uttest mentén s hatalmas tömeg gyült össze és várták a királyt.

A kitüzött idő már rég elmúlt, de a közönség még mindig ott maradt. Ekkor megjelent Donáth frakban és cilinderrel a fején s zsebéből nagy levél látszott ki.

— Éppen most kaptam értesítést Bécsből, hogy Őfelsége lemondott az utazásról — szólt izgatottan. — Hogy mikor jön Pestre, arról nem kaptam értesítést — fordult a rendőrtisztekhez . . .

Donáth csinyje csakhamar kiderült s egész Budapest kacagott rajta. Beidéztek a rendőrségre, ahol persze megállapították, hogy a sürgöny hamis.

— Én nem vagyok hibás — mondotta Donáth. — Bizonyára a Szécsi tartott bolonddá! Ettől kitelik az ilyesmi s már fel is akartam jelenteni a rendőrségen, mert többször megjáratta velem. A csepeli rakparton, ahol egymás mellett volt a műtermünk, az összes tyukjaimat megmérgezte. Most is ez a gazember követhette el velem ezt a tréfát! A legjobb alkalom, hogy most fülön csipjék!

Szécsit is beidéztek. Remegve állt meg a rendőrtiszt előtt.

— Kérem, én nem követtem el semmit! Én ártatlan vagyok s örülök, ha engem békében hagynak! — mondotta csaknem sirva.

A nyomozást beszüntették, de Donáth volt a nap hőse, aki mint egy kiskirály feszített a kávéházban s mindenféle hazugsággal toldotta meg a történetet.

— Ezt csináljátok utánam! — mondotta — Különben is akkor jön el hozzám a király, amikor én akarom. Bécsben hetvenegyben a nagy kiállítás alkalmával én mintáztam a király és a királyné medaillonját a nagy Iparcsarnok részére (ez valóban igaz is volt). Mind a ketten eljártak hozzám. Nagyszerű sligovicát kaptam hazulról s megkínáltam a királyt is, aki egy egész üveggel kiivott. — Nagyszerű sligovic! — mondotta többször. Honnét kapta? Én nyomban irtam haza és egy egész ládára valót hozattam Bécsbe, amelyet mindjárt el is küldöttem a kabinetirodába. Ezért megkaptam a Ferenc József rendet. Én azonban soha sem tűztem fel, mert nem sokat adok az ilyesmire! A királyné mindig egyedül jött és sok érdekeset mesélt nekem.

Olyan dolgokat mondott el, amelyeket másnak a világeért el nem mondott volna . . . Én azonban diszkrét ember vagyok s egy kukkot el nem árultam ebből másnak! . . . És milyen szép

volt akkor! Egy igazi Diana! És milyen szép karjai voltak... Nem akarok sokat beszélni...

— De hisz te csak a fejét mintáztad? — kérdeztem tőle. — Hát nem akarok többet beszélni! — mondotta s elsietett.

— E... egy... szer még... i... is fel... ül... te... tem ezt a száj... hő... öst — mondotta Kardos Gyula.

A király valóban eljött ismét Pestre s Kardos erre alapította számítását. Napokon át törtük a fejünket, hogy mi módon ültessük fel Donáthot. Öfelsége csaknem minden esztendőben ellátogatott Benczur műtermébe. Sokszor és szívesen ült neki modelt s valahányszor ellátogatott hozzá, a főudvarmesteri hivatal mindig előzetesen levélben értesítette róla.

Benczur asszisztense, Stetka, egy ilyen levelet megszerzett s elhozta a kávéházba. Nagy formátumu levél, amelynek hátlapján pecsét volt. Kardos kémiai uton eltávolította a levél borítékáról Benczur címét, a levélben pedig a megszólítást tüntette el. Az eltüntetett helyébe Donáth nevét hamisította. A levélben az állott, hogy a király szerdán délben felkeresi Donáthot műtermében. Kardos ismert egy szolgát a főudvarmesteri hivatalban, aki jó pénzért vállalta a levél kézbesítését. Ráadásul Donáthtól is busás borraivalót kapott!... Este, amikor eljött a kávéházba, gyanakodva s fürkészve nézett ránk, de azután megnyugodott. Másnap elment a rendőrségre s megmutatta a levelet.

— Másodszor nem fog bennünket becsapni! — mondták neki s kitéssékelték.

— Egyszer mondok igazat s akkor sem akarják elhinni!

A királynéről készült szobra már az öntődében volt több darabra szétszedve s Donáth sietve vitette azokat vissza műtermébe s éjjel-nappal dolgozott, amíg össze tudta állítani. Műtermét pálmákkal diszittette fel s az utcán meg a műterem előtt szőnyeget rakatott le. A bejárat előtt két livrés inas állt feszesen. Egy csomó pénzt költött az előkészületekre.

Frakkot huzott s izgatottan várta a magas látogatót. Ki és befutott s folyton az óráját nézegette. Mi Szécsi kerítése mögé bujva lestük a történéndőket. Szécsi leirhatatlanul boldog volt. A Bajza-utca felől egy elegáns kocsi fordult be. Livrés inas ült hátul s a kocsis is livrébe volt bujztatva. Donáth a kocsi elé rohant, de az tovább haladt. Az idő már rég elmúlt, de a király csak nem akart megérkezni!... Donáth leirhatatlan izgalommal ugrált ide-oda.

Most előbujtunk valamennyien s a műterem bejárata előtt megálltunk. Donáth csodálkozva nézett ránk.

— Mit akartok itt? Menjetek az ördögbe! — szólt dühösen.

— Nem... me... ee... gyünk... itt... le..., ee
... szüink ... a hecc ... né ... ééél — mondotta Kardos.

— Ez nem hecc! — szólt dühösen Donáth.

— A leg ... na ... gyobb ... hecc! — mondotta Kardos;
Harsogó kacajba törtünk ki. Szécsi a hasát fogta a nevetéstől.
Donáth elsápadt.

— Gazemberek! Csirkefogók! — ordította — Velem
követtétek el ezt a csufságot?!... És ilyen hülye, mint te is,
benne vagy a játékban! — fordult Szécsi felé — Agyonütlek te
gazember! — és már rá is támadt mankójával s fejbe ütötte,
ugy, hogy véres lett. Alig tudtuk kezéből kiszabadítani a halálra
rémült embert.

Még tovább dühöngött, de azután hirtelen elcsendesedett
és rekedt nevetés szakadt fel torkából.

— Bravo! Ezt jól megcsináltátok! De hol az ördögbe
szedtétek ezt a levelet? Most megint rajtam a sor! Most pedig
gyertek be hozzám és kiisszuk a pálinkát, amit a király részére
hozattam ... Ilyent még úgy sem ittatok soha.

Bementünk, de Szécsi nem mert velünk jönni.

— Bejöhetsz te is, te „dummer August“ — mondotta
Donáth nevetve. Vége jó — minden jó! A pálinka valóban jó
volt ...

Egész Budapest Donáthon mulatott ...

— Tudtam, hogy tréfáról van szó — mondotta ez fölénye-
sen. Nem akartam a kollégáim kedvét elrontani s belementem
a csapdába. Mert, aki nem érti a tréfát, az kösse föl magát! ...

*

Számi fivérem beleszeretett egy csinos unokanővérünkbe
s feleségül is vette. Kis hozományából üzletet nyitott s most
nekem kellett helyette szüleim háztartási gondját viselnem.
Nehezemre esett, mert a dekoratív munkákat nagyon rosszul
fizették s faucsoportom, amely pedig két kitüntetést is kapott,
nem akadt vevőre ... Képet már itt-ott vettek, de szobor még
senkinek sem kellett. Mint szalon-plasztikus uttörő voltam
nálunk s az is maradtam jó ideig. A többiek mind utánam jöttek.
Művészi érzék mindenesetre kellett az ilyen szobrok elkészíté-
séhez, de még nagyobb művészet kellett ahhoz, hogy valaki el
is adja a munkáját ... Nem volt munkám s elhatároztam, hogy
egy új kisméretű kompozíciót csináljak. Thaussig ur gyakran el-
járt hozzám s sokat törtük a fejünket azon, hogy mi módon le-
hetne a szalon-plasztikát nálunk megkedveltetni.

— Még nem volt Párisban? — kérdezte egyszer tőlem.

— Sajnos nem, pedig mily szívesen mennék!

— Pedig a franciák vezetnek a modern plasztikában ...
Én azt ajánlom önnek kínálja fel az államnak a faun-csoport-

ját, elvégre az államnak kötelességei is vannak a művészekkel szemben.

— Erre nem gondoltam, de mindenesetre megkísérlem!

Tehát felkerestem Szalay miniszteri tanácsos urat.

— Ön ismét itt van! — mondotta gunyos mosollyal. — Persze ön azt hiszi, hogy ez csak így magától elintéződik! Küldje be a szobrot és írjon hozzá egy kérvényt.

Ha az országos bizottság kedvezően dönt, akkor még a miniszter hozza meg a végső határozatot. Ne fűzőn hozzá vérmes reményeket. Nincs pénz ilyesmire. Különösen az ilyen forradalmár, mint maga, ne számíton rá!

— Politikai meggyőződésemnek semmi köze a művészethez! Koldulni meg épenséggel nem akarok! Elvégre nem vagyok kezdő s azt kérem a magyar államtól, hogy egy-két izben kitüntetett munkát vásároljon meg. Az állam már sokkal rosszabb munkákat is megvett s még sem bukott bele!

— Ez az ön szerény véleménye! Rómában is úgy belevágott a dolgok menetébe mint egy huszár! Itt azonban már nem vagdalózhat! — mondotta bosszusan Szalay.

— Köszönöm a tanácsot! Ajánlom magamat!

— Azért nem kell mindjárt elrohannia! Azután mit kér a mesterművéért?

Egy összeget mondtam, amely alig tett ki többet, mint amibe a bronzöntés került.

— Hallatlan! A szerénység nem tartozik az erényei közé!

— Akkor ön édes keveset ért hozzá miniszteri tanácsos ur! Az önköltségi árhoz alig csaptam hozzá valamit. A bronz nem lehet olyan olcsó, mint a kép.

— Ez nem érdekel bennünket. Mindenesetre megkérdem őexcellenciáját s jöjjön el pár nap múlva.

Másnap már levelet is kaptam:

Őexcellenciája nagyon sajnálja, de nincs rá fedezete!

— Micsoda banda ez ott fönn! — mondotta Thuassig, amikor megmutattam neki a levelet. Fel és alá járkált, azután megállt előttem.

— Ön mégis el fog menni Párisba! Most egyébként sincs munkája, s ki tudja, ráér-e később?

— Ne vegye rossz néven ... volna ötszáz forintom az ön részére ... Mit gondol? ... Elég volna ez két hónapra?

Meglepetten néztem rá.

— Talán megsértettem? — kérdezte aggódva.

— Éppenséggel nem, csupán egy kis számítást csinálok. Az ötszáz forint elég volna, de mit kezdjek el az otthoniakkal? Nem hagyhatom őket pénz nélkül!

— Erre nem gondoltam! ... Talán kétszázal még meg-

toldanám! ... És ha majd egyszer jó sorban lesz, ami biztosan be fog következni, visszafizetheti az egész összeget.

— Ön valóban nagyszerű ember! — mondtam.

— Holnap elhozom a pénzt s egy-kettő már itt se legyen!

Harmadnapra már el is utaztam. Bécsen át Münchenbe mentem, de ott csak pár napig maradtam. A szép város kellemes benyomást tett rám. Sok rossz szobrot láttam, de néhány jót is.

A Glaspalast legnagyobb sajnálatomra zárva volt, de annál több időt töltöttem az új és a régi Pinakothekában és a Glyptothekában. Itt ösmertem meg az igazi Dürert s sok mindent szerettem volna még megnézni, de siettem Párisba, ahova meglehetősen fáradtan s kimerülten érkeztem meg. Este volt s kocsin hajtottam a Quartier Latinba. Biharitól kaptam egy ajánlólevelet, ahhoz a szállodához, akinek fogadójában megszálltam. Bihari is nála lakott s engemet is nagyon barátságosan fogadott. A tulajdonos egy harmincév körüli csinos aszszony elolvasta a levelet s felderült az arca.

— Ah mussiö, Biar! — mondtotta s elkezdett hozzám beszélni, de én alig értettem valamit, mert nem tudtam franciául. Kis zsebszótáram révén próbáltam magamat megértetni, amin jóízűen nevetett. Egy szót sem értett s most úgy segítettem magamon, hogy ujjaimmal megmutattam azt a mondatot, amit meg akartam értetni. Ám így sem boldogultam, mert ő ugyan megértett engemet, de viszont én nem értettem meg azt, amit ő mondott. Kifizettem a szoba árát s nyilván azt kérdezhetette, hogy van valami kívánságom, amit én mindjárt kézzel foghatóan demonstráltam is. Megöleltem s meg akartam csókolni. Nevetve ellökött magától. Kivettem kis szótáramat s megkérdeztem, nem volna-e hajlandó franciául tanítani. Megfenyegetett az ujjával s kiment. Egy óra mulva bejött és hozott valamit, amire nem is volt szükségem! Megismételtem kérdésemet, mire fejével bólintott.

És megtanultam franciául ...

*

PÁRIS.

A Rue Jacob-ból, ahol laktam, másnap korán reggel elindultam, hogy megismerjem Páris. Hoztam magammal egy nagyon jó tervet, amelynek segítségével csakhamar kiismerem magamat. A Szajnához értem és meglepetten néztem a pompás képet, amely elé tárult. A hatalmas épületek tükörképüket vetítették a vízbe, amelyen kisebb-nagyobb hajók usztak. Szemben a tulsó parton a Louvre hatalmas épülettömbje

emelkedett. 1889 nyarán volt ez s a vilákiállítás már rég megnyitották. Én azonban előbb a várost akartam megtekinteni. Átmentem a hidon s megálltam az omnibuszmegállónál. Bihari azt ajánlotta, hogy üljek omnibuszra s annak a tetejéről nézzem meg a várost. Így is tettem. Két nap alatt már eléggé ki is ismertem magamat. Este a boulevardokra mentem, ahol meglepett a nagy forgalom. Rengeteg idegen sétált, de a párisiak százezrei is ott vonultak föl az esti órákban. A párisi nők nagyon tetszettek nekem, sok csinos és bájosat találtam közöttük, akik kedves kacérsággal haladtak a férfiak oldalán s olyanok voltak, mint a nagy gyerekek. Első nap kissé elkábitott a nagy tolongás, de a második estén már fel se vettem.

A nagy Opera közelében különösen nagy volt a tolongás s néha percekig tartott, amíg a rendőr tovább engedte a tömeget. De mindez a legtökéletesebb rendben történt.

Kezdetben a „Duval“-ban étkeztem, ahol olcsón és jól ettem, de gyakran hosszú ideig kellett várnom, amíg helyet kaphattam, mert ezek a helyek zsufolva vannak. Késő éjjel tértem haza, rendesen fáradtan és kábultan. Pár napig rendszertelen kószálás után elhatároztam, hogy rendszeresíteni fogom tanulmányutamat s nem fogok össze vissza barangolni. Ösmertem Párist leírásból és képek után s különösen az új művészeti termelést ösmertem elég jól. Az volt a tervem, hogy előbb az antik maradványokkal foglalkozom s sorra veszem az utána következő korokat. Legelőször a Notre Dame-ot néztem meg alaposan. A templom az első pillanatban a befejezetlenség hatását kelti. Mennyire ismertem már ezt a templomot Hugo Victor pompás könyvéből! Tekintetem a toronyra irányult, ahol éppen harangoztak. Talán Quasimodo húzta meg a harangot? Ott fenn a pompás párkányról dobálta le a gerendákat s csurgott le az olvasztott ólom az egybegyült csürhenépségre . . .

A templom nem hatott rám oly komoran, mint ahogyan Hugo Victor leírta. Harmonikus szépség és kedvesség árad ki szépen tagolt architektúrájából. A plasztikai és diszitó motívumok gazdagsága bőséges fantáziáról tanuskodnak és eredeti szellem és tudás, egy Istentől megáldott nemzet szelleme tükröződik az egész müben. Ha Franciaországból más nem maradt volna fenn, mint ez a templom, akkor is tovább élne, mint ahogy Görögország tovább él a Parthenonban! . . .

A St. Eustacheben már a renaissance első akkordjai csendülnek ki. Új világ és egy új világszemlélet volt keletkezőben, amely a művészetben is újat keresett! . . .

A barokkig önálló, logikus és egyenesirányú fejlődése volt a francia művészetnek, bár a renaissance már olasz akkordo-

kat csendített meg, de mindamellett nemzeti volt ez is, mert az olasz renaissance merőben elűt a franciától. A barokknál kezd megszűnni a francia szellem önállósága s az olasz befolyás tulsúlyba kerül. A Vignola római Jezsuita temploma mindent inficiált s a párisi barokktemplomok már visszatükrözik erősen ezt a befolyást. Nagyon szépek és ragyogóak, de a francia szellemnek már vajmi kevés nyoma érződik rajtuk! ... A rokokóban azonban ismét a francia szellem veszi át a vezetést ... amit az empiro s III. Napoleon korán át egészen a mai napig meg is tart! ... Pompás alkotás az Invalidus-dom, amelynek Mansard adta meg mai jellegét. Rendkívül szép aranyos kupolája messzire ragyog Páris felett ...

Elfogódott szívvel álltam meg a nagy Napoleon sirja mellett, amelyet Visconti grandiozus szelleme alkotott, méltó ez a sir a nagy császárhoz. A história szárnyusuhogását érezni benne. A Pantheonban megnéztem Puvis de Chavannes csodás képeit Szent Genovéváról. Ezek a képek valóban fogalmat adnak nekünk a modern francia dekoratív művészetről.

Véleményem szerint legközelebb állanak a Pantheon antik szelleméhez. A finom és egységes színhatásukkal nem törik át a falat, amelyet diszitenek, miként az antik festésnél is érezhetjük ezt.

Hogy ez az elv mennyire helyes, annak ellenkezőjét eléggé dokumentálja Bonnat képe, amely önmagában mestermű, de egy hatalmas lyukat hasít a falba! A falfestménynek mindig a falhoz és az architektonikus konstrukcióhoz kell igazodnia! ... Az antik mesterek és a renaissance nagyjai ezt az elvet talán öntudatlanul valósították meg. Nálunk Magyarországon Lotz volt ennek az elvnek a megtestesítője. Itt a nagy francia mester képei előtt elvonultak lelkiszemeim előtt Lotz falfestményei s nem vallott vele szégyent az összehasonlításban!

Csak Puvis de Chavannes hasonlítható hozzája. Baudrynak az Operában levő freskói mellett Lotz freskóinak adnám a pálmát. Páris templomai érdekesen mutatják a francia művészet fejlődését a legrégebb időktől mostanáig. Csaknem kivétel nélkül jó állapotban vannak s a restaurálás sehol sem rontott. Ezekben a templomokban minden műtárgy egységesen hat környezetével, mert hisz minden tárgy megmaradt azon a helyén, ahova a művész elgondolta, ahova tervezte ...

A régi Páris egyéb középületéből már sokkal kevesebb maradt fenn. Legszebb köztük a Hotel de Cluny. Egy darab középkor, amely előttünk él! A korai renaissance átmeneti idejéből a nyoma is alig maradt valaminek! Eltűntek ezek a maradványok vagy átépítették azokat. Így minden átmenet nélkül jutunk el a francia renaissance virágzásához, amelynek a

Louvre, a palotaépítésnek ez a remeke az igazi kifejezője. Külön fejezetet szeretnék szentelni Innocens Fontainejának, a francia művészet emez ékszerdobozának, Pierre Lescot és Jean Gouyon közös műve ez és mégis mennyire egységesen hat! ... Mintha csak egy agyból pattant volna ki az egész! ... A művészet iránti szeretet és lelkesedés szelleme hozta létre! ... Jóllehet, nem maradt meg eredeti helyén, mert hiszen kétszer áthelyezték s masszív alépitményt kapott. Am mindez nem változtatott szépségén! ... Érett, a görög művészet fénykorához méltó mű, amelynek egyik pompás virágjával, a Lysikrates emlékkal hasonlitanám össze! Egyazon szellem hozta őket létre! A művészi örök szépség!

A Luxembourg-palota gyönyörű parkjával és kutjaival a legegységesebb architektonikus alkotás, amelyet valaha alkottak ... Óreg fák árnyéka veszi körül az épületet. A főfront előtti diszpark szép balustrádjain bájos gyermekalakok láthatók, amint virágvázákat tartanak. Am az antik szobrok másolatai és virágvázáik kisebb-nagyobb formái is kellemesen hatnak, amint elválnak a fű zöld pázsitjától. És nem egy poétának szobra is áll itt, aki régebben rendesen itt sétált, itt szötte álmait, itt költötte nem egy híres dalát ...

Páris parkjai egyébként a világ legszebb és leghangulatosabb parkjai közé tartoznak. Többnyire évszázadosak és meglátszik rajtuk, hogy sok szeretettel tervezték és megértéssel csinálták azokat ... Minden öreg fa szent a párisiak előtt! ... A sok hid, szökőkút, diadalív, amelyet láttam, mind magán viseli a francia művészet bélyegét. A Place de la Concorde közepén áll a hatalmas Luxori obeliszk. Szökőkutak emelkednek mindkét oldalán egy egész sereg triton, nereidák és egyéb víziszörnyetegek lövellik fel a vízsugarakat

A Palais Royal a végtelen árkádjával monoton! ... A régi nagy kert, ősrégi fáival, régi szobrok kopiáival a legszebb. Az épülethez csatlakozik, a Comédie Français épülete, amelynek foyerje Páris egyik legszebb dekoratív helyisége.

Híres mesterek alkotásai teszik művészivé ezt a helyet, köztük Houdon Voltaireje és ugyanazon mester Molièreje ...

Az Arc de Triomphe-on, láttam Rude híres Marseillaise-ét, amelyhez erőben és szépségben alig van hasonló! Az új francia művészet a nagy új Operában nyerte betetőzését. Charles Garnier alkotása ez, aki mint egészen fiatal architektus vitte el a pálmát a pályázaton! Ámbár nem hat egészen ujszerűen, de a részletek szépsége és tökéletessége, mintha a francia renaissance beteljesülése volna! ... Csupa pompa és gazdagság a belseje is. A lépcsőház, a foyer és különösen a nézőtér a motívumok bámulatos gazdagságának és szépségének mesterei tökéletessége ...

Egyik-másik térnek a szinpompája szinte lenyűgöző. A nagy foyerben Baudry nagy művészettel örököltette meg a művészetek történetét. Ez az alkotás megkülönböztetett helyet szerzett számára a francia művészet történetében ...

*

Sok mindent láttam már Párisban, az építkezésekre vonatkozóan. Ezeken át megismerni véltem a francia művészet történetét s most már csak a muzeumok és gyűjtemények voltak hátra ... Állandóan gyalog jártam a várost, hogy semmi el ne kerülje figyelmemet. Ez a módszer azonban nagyon kimerített s annyira elfáradtam, hogy kénytelen voltam pár napi pihenőt tartani. Ezt az időt arra használtam fel, hogy az erdőket és kerteket jártam. Zsebembe élelmiszert tettem s két napig a Bois de Boulogneban kóboroltam. Más alkalommal a Bois de Vincennest jártam be. Az egész idő alatt egyedül voltam s kezdtem elszokni a beszédétől. Az egyik padon egy csinos lányka ült elzászi viseletben s barátságosan nézett rám. Abban a hitben, hogy tud németül, ezen a nyelven köszöntem s leültem mellé. Nevetett, mert egy szót sem értett a beszédemből. Erre rettenetes kinnal összeállított francia mondatokat nyögtem ki, amin még nagyobbat nevetett. Végül én is vele nevettem ... Nagyon tetszett a lány s miután meggyőződtem, hogy szavakkal nem fogok boldogulni, az internacionális beszéddel, a mimikával akartam magamat megértetni. Kezemet szívemre nyomtam s melegen néztem rá. Nevetve magyarázta meg, amit nagy nehezen értettem meg, hogy ne nagyon buzgólkodjam, mert szerelemmel el van látva s itt a padon várja éppen szerelmét, aki nagyon féltékeny természetű. Legjobb lesz, ha elhordom magamat! ... És valóban, a faszor végéről egy hatalmas katona tartott felénk. Nem volt kedvem a hadfit bevárni. Köszöntem és a leány gunyos kacagásától kísérve, eltávoztam.

Estéknként a boulevardokon sétáltam s be-betértem egy kávéházba, ahol magyar, vagy német lapokat kaptam, vagy bárba mentem, de felkerestem a Montmartre lebujaikat is, ahol Páris söpredéke gyűlt össze. A Quartier Latinben hiába kerestem Murger bohémjait! Sok diák és grisette járt ide, de ezek ép oly nyárspolgárian viselkedtek, mint azok a kispolgárok, akik odajártak ... Rendesen éjjelkor jártam haza. Egyszer, amikor ebben az időben indultam haza a Szajna hidján át, egy keskeny kis utcába vágtam be, amely annyira keskeny volt, hogy három ember már nem fért volna el egymás mellett. Máskor elkerültem éjszaka ezt a sötét és barátságtalan sikátort, de most nagyon fáradt voltam s minél előbb otthon akartam lenni. Botomat egyik kezemben tartva, másik

kezemmel egy kis sajtadarabot vettem ki a zsebemből, mert nagyon éhes voltam. Sajtomat majszolva haladtam, amikor mintha egy puha valamibe ütköztem. Furcsa hangot hallottam s éreztem, hogy valami a cipőmbe és lábamba kapaszkodik... Nem sokat törődtem vele s mentem tovább, de a lábamba kapaszkodó valami akadályozott járásomban s úgy éreztem, mintha felkuszna rám. Különös érzés fogott el. Gyujtót gyujtottam s amikor a földre néztem a rémület fogott el! Körülöttem és az egész utcában véges-végig szinte nyüzsgött a sok patkány... Soha ekkora patkányokat nem láttam s olyan tömegben nyüzsögtek körülöttem, hogy megdermedten álltam meg és hajam égnék állt! Egy-kettő már felkuszott és a zsebemet rágta, mások cipőmet kezdték rágni. Hangoosan kiabálva rémületemben, szétcsapkodtam botommal s rohantam vissza az utcának arra a részére, ahol a lámpa némi világosságot árasztott. Utközben egész sereg patkányon gázoltam át s csaknem elcsusztam. A patkányok elmaradoztak, de egy hatalmas állat, amely egészen befészkelte magát zsebembe, nem tágitott. Botommal kellett agyonverni, de zsebemet teljesen átrágta. A falhoz dültem s azon gondolkoztam, vajjon mi történt volna velem, ha elcsuszom és elesem? Az undok állatok bizonyára összerágta volna! Kis éjszakai kávéházba tértem be, ahol több pohár pálinkát kellett meginnom, hogy undoromat leküzdjem...

A legközelebbi napokban a temetőket kerestem fel. Régebbi művészetnek a nyomára sem akadtam itt, mert a nagy embereket évszázadokon át a templomokban helyezték örök nyugalomra. Ami érdemes művészi emlék a temetőkben látható, az mind a tizenkilencedik századból való. A Montmartre-on Cavaignau emléke a legszebb, amelynek fekvő alakja Rude egyik legkiválóbb alkotása.

A Pére-Lachaiseben van többek között Monge, Herold, Géricault, André Chenier, Talma, Alfred de Musset emléke is, mely utóbbi bizonyára művészibb emléket is megérdemelt volna. Itt van Bartholomé hangulatos és érdekes műve, a „Halottak emléke“ is.

Páris emlékei és szobrai egyébként jól el vannak helyezve. Rendesen a nagy tereket díszítik, vagy a széles boulevardokat és kerteket. Ezek között azonban kevés az említésreméltó, mert itt is, mint minden nagy városban, sok a középszerű alkotás.

A régebbiek közül említésre méltó Rude Ney marsalja, ez a lendületes és merész felfogású alkotás. Az epigonok közül Dalou áll hozzá legközelebb. Ő is, miként Rude, ment minden konvencionálisságtól. A „Triomphe de Republique“-je a Place de Nation-on csaknem festői felépítésű s minden oldalról kel-

lemes sziluettet ad. Csaknem bizarrnak mondható Delacroix emléke a Luxembourg-kertben. Izig-vérig szobrász volt! Az ujak közül Frémiet alkotott művészt Jeanne d'Arc-jában. Sok más jó lovasszobrot láttam még tőle. Gambetta szobra is, amelyet Aubet csinált, jó, bár véleményem szerint kissé bombasztikus. Az akkoriban ujak közül egy jó Maupassant-szobrot láttam a Parc Monceauuban. A monumentális művek közül felemlitem az Observatoire fontainejét, Charpeaux, a világrészeket ábrázoló csoportjával és a „Silen diadalát“ ábrázoló csoportot, amelyet Dalou csinált. Mindkettő a modernebb művészetek kiváló alkotása.

A francia plasztikára vonatkozó ismereteimet a gyűjteményekben is igyekeztem kiegészíteni. Számtalan hely kínálkozik erre. A Louvre, a Cluny és a sok kisebb gyűjtemény, különösen a Trocadéro gipszöntvény-gyűjteménye, ahol mindent megtaláltam, ami a francia plasztikára vonatkozik. François Rude hatott rám legerősebben. A diadalivnél levő „Marseillaise“ már kortársai elismerését is kivívta. A pompás alkotás hallatlan ereje és ujszerűsége elragadja az embert! És minden időközön túl fog élni ez az alkotás, mert benne a francia hazaszeretet himnuszát örököltette meg a művész!... Irigylésreméltó nemzet, amely ilyen csodaművet létrehozott!

Rude számos más munkát is csinált még, amelyek mind az ő nagy egyéniségét tükrözik vissza. A Louvreban lévő teknősbékával játszó fiuja azt bizonyítja, hogy a kedély és művészi báj hangszerén is tudott játszani!

Amikor Párisban jártam, akkor voltak virágkorukban: Dubois, Chapu, Falguère, Barrias, Charpentier, Frémiet, Bartholomé, Mércier és még mások. Az utóbbinak „Gloria Victis“ című műve egy szárnyas Nike, amely egy elesett katonát a magasba emel, a szépség és lendület beteljesülése. Dubois főműve Lamorcière generális siremléke a Nantes-i katedrálisban van. A Caritas csoportja az egész világon ismeretes lett. Chapu a korán elhunyt festőnek, Regnaultnak készített szép emléket. A babérlevelet nyújtó ifju nő mozgásban és formában nagyon szép... Az újabbkori szobrászatnak egyik legkiválóbb darabja Frémiet fiatal Faun-ja, Mércier Dávid-ja. Palgguière kakassal szaladó fürje szintén komoly művészi alkotás... Barrias pompás fiatal Mozartja nagyon bájos. „Az első temetés“ című szobra, amelyen Ábelt viszik temetni az első szülők, meghatóan szép munka s külön helyet foglal el a francia művészet történetében. Az újkor legkiválóbb művészei azonban: Barrye, Carpeaux és Jules Dalou, Barrye mint állatszobrász utólérhetetlen és „Theseus küzdelme a Minotaurussal“ című munkája páratlan a maga nemében... Az antik formaszépség párosul

itt a modern szellemmel. Carpeaux az Operaházon levő „Tánc“-ával, Rude „Marseillaise“ című művével alkotott egyenértékűt és maradandót... Csupa lendület és mozgás és finom graciozitás ez a kőbefaragott emberi öröm!... Ez a szobor az eleven cáfolata az utóbbi idők félremagyarázott elméleteinek s ha a szobrász az elméletekhez kötötte volna magát, soha sem jött volna létre a modern szobrászat eme remeke!... A kő rácsszerűen van áttörve s az egyik kar szabadon emelkedik a levegőbe. Az anyag-fanatikusok szerint ez valósággal bűn, mert sem kéznek, sem lábnek nem szabad a testtől elállani... és nem szabad sehoh „lyuknak“ mutatkozni!... Az elméleti tudósok, akik soha kőben nem dolgoztak, az íróasztalnál eszelték ki ezt az elméletet!... Szerencsére a régi görögök minderről semmit sem tudtak!... Ezek tultették magukat az ilyesmiken!

Michel Angelo sem volt rossz szobrász s hires Dávidja mégis majdnem szabadon áll a lábán! Hogy is mert ilyesmit megkockáztatni! Carpeaux sem törte a fejét ezen, nála eltűnik az anyag és a szép formák dominálnak és az egészet átható művészi szellem... És mégis kőből van ez a szobor!...

A „Világrészek“ című szobra is kiváló mestermű... Minden egyes alakja szép és nemes vonalú s együttesen nagyon is harmonikusan, mondhatnám muzsikálisan hat... Ez a ritmus jellemzi többi művét is. Így a Flóráját is a Tuillériákon... .

Dalou kétségenkívül az újabb kor legnagyobb monumentális-szobrásza. Munkáin az érett formák dominálnak s szinte játszva oldja meg a legnehezebb feladatokat is...

És végül Rodin, a francia plasztika „Enfant terrible“-je! Mint Dalou tanítványa, kezdetben egészen annak hatása alatt dolgozik. „Keresztelő szent János“-a és „Ébredő“-je a Luxembourgban, egy finom női mellképe és egy márványtömbből kivágott feje e korból való érdekes minták. A „Calaisi polgárok“ valamennyi műve között a legtökéletesebb. Az alakok realisztikus felfogása, erőteljes — mondhatnám: kissé maniros — kifejezése már a késői Rodin szelleme... Minden egyes alak ezen az emléken önmagában mestermű... Sajnos, ezek az alakok Calaisban magas postamensen nagyon egymáshoz vannak szorítva s ezáltal kedvezőtlen hatást keltenek. A mester későbbi alkotásai sok és heves vitára adtak alkalmat. A mestert kora legnagyobb művészenek mondták, de akadtak sokan, akik sarlatánnak és reklámhősnek minősítették. Mindkettő igazságtalan megállapítás!... Nem olyan nagy, de nem is olyan kicsi, amint barátai és ellenségei feltűntetik. Mindenesetre művészi egyéniség...

Donáth barátom ezeket mondotta róla egy izben:

— Tudod, barátocskám, a sajtba mindenki beleharap; az

egyik, amig friss, a másik ember csak akkor eszi, ha már érett. Viszont akadnak olyanok is, akik csak akkor szeretik, ha már folyik. Sőt vannak, akik akkor eszik, amikor már mászik! Na látod, hát a Rodin is egy ilyen sajt!

A francia szobrászok kivétel nélkül értették mesterségüket... Embert, állatot egyaránt mesteri módon tudtak megmintázni. Még a legjelentéktelenebb műveken is sok jó formákat találunk. És még a nagyok alkotásain! A tudásnak, a bronz és kő kezelésének mily mesteri tökéletessége érvényesül náluk!... Később, amikor már rég otthon voltam és emlékezetemben a francia plasztika csak mint egységes egész élt, csak egyes alkotások emelkedtek ki néha. Rude, Carpeaux, Dalou és a többi nagyok művei szinte önállóan és elkülönülten maradtak meg emlékezetemben... Az „Arc de Triomphe“-on a „Marseillaise“-en kívül még három hatalmas csoport látható. Sem a művész nevére, sem a formákra nem emlékezem. Az Operán is van a „Tánc“-on kívül három más csoport, amelyekkel szintén így vagyok. Vajjon miért?... Ezek is jó dolgok, de olyanok, amelyek mellett fejbiccentéssel halad el az ember, — nem érez semmit!

A „Tánc“ és a „Marseillaise“ azonban a zseni, a nagy egyéniség megnyilvánulása. Ezek koruk szellemének is kifejezői és azért kötik le még a késő utódok érdeklődését is.

A Louvreban a francia művészetben kívül minden kor és nemzet művészete fellelhető. Az egyiptomiaktól és az assziroktól kezdve egészen a modern időkig minden művészete felsorakozik itt... Uj volt számomra a németalföldi művészet, amelynek annyi remeke látható itt. Különösen Rubens hatott rám, jóllehet, már a bécsi galériában is sokat láttam tőle, de arcképei és a Medici ciklusa új oldaláról mutatta be a nagy mestert... Michel Angelo érett korának két remeke „A rabszolgák“ előtt sokszor álltam meg csodálattal. A milói Venus és a Samotrakei Nike is lenyűgözött... A Venus azonban voltaképpen nem is Venus és kénytelen vagyok egy általam már elfelejtett nevű tudós véleményéhez csatlakozni, aki szerint ez a szobor egy — Nike!... Semmi nincs benne a graciózus érzéki nőiességből, ami minden görög Venus-szobornál oly annyira jellemző... Inkább a majdnem férfias erő szépsége érezhető rajta, ami a görög Nike-szobrokat jellemzi. Olaszországban számos kis bronzot láttam, amelyek emlékeztettek a Louvrebeli szoborra. Ezek mind szárnyakkal voltak ellátva s kezükben hadijelvényekkel diszitett pajzsot tartottak s bal lábuk is siskon nyugszik... Ezek és a hozzá hasonlóak kisméretű bronzutáinzatai lehettek a párisi Venusnak, ami a görög szobroknál gyakori jelenség. Ám mindez mitsem változtat azon, hogy a Louvre kincse a görög művészet virágkorának egyik remeke...

Épp olyan szép, mint a testvére, a Samotrakei Nike, amely felszárnyaló megoldásával, lendületével és egész mozdulatával azt igazolja, hogy a görög plasztika nem ismert technikai nehézséget... A pillanatnyi mozgás, a széltől lebegtetett átlátszó ruha, ami a testet alig fedi és a következő pillanatban már más alakot ölt, minden csodálatra méltó! A görög művészet fénykorának legérettebb műve!

*

A Louvrebán gyakrabban találkoztam Karlovsky Bertalannal. Egy műkereskedő megbízásából néhány régi mestert másolt igen nagy ügyességgel, ugyannyira, hogy az eredetitől alig lehetett megkülönböztetni. Párisban tartózkodott Koroknyai Ottó is, a Munkácsy-díj nyertese. Rippl-Rónai, aki akkoriban még kezdő volt, továbbá Tahy Antal a Montmartre-on laktak. Tahy egy párisi műkereskedő részére hamis „Henner-eket” fabrikált nagyszerűen! Henner ebben az időben nagyon divatos volt és nem tudott annyi képet festeni, amennyit meg ne vettek volna... Tahy a „Henner-képeket” annyira hünen tudta utánozni, hogy az első pillanatra — valódinak tartotta mindenki! De hosszabb tanulmányozás után sem foghatta rá senki, hogy azok nem valódiak!... Naponta megfestett egy ilyen képet, de nem irta alá. Ezt már a műkereskedő végezte, aki tucattal szállította ki Amerikába a Henner-Tahy műremekeket... Ez a szokás akkoriban nagyon is általános volt és nagyon sok fiatal és tehetséges művész abból élt, hogy nagy mesterek modorát utánozta... Jól is éltek emellett!...

Végre botrányba fult a machináció és nagyon sok műkereskedő pórul járt. De a művészeknek nem történt semmi bajuk. Elvégre ők csak utánoztak, de voltaképpen nem hamisítottak, mert ezt a kereskedők végezték. A keresetnek azonban vége szakadt... Gyakran találkoztunk a Grand Cafében, de Karlovsky is meghívott néha bennünket magához. Ilyenkor mindig magunkkal hoztuk vacsoránkat, mert Karlovskyéknak bizony nem nagyon tellett a vendégeskedésre. Felesége, egy nagyon bájos francia asszony, ügyeskedett mellette. Karlovsky, miként a többiek is, sokat küzdött és én még ma sem értem meg, hogy az a sok ezer és ezer festés és egyéb művész miből él Párisban... Valószínű, a művészethez való nagy ragaszkodásukból!... Rippl-Rónai is eljárt oda csinos pirosarcu feleségével, de más nők is szép számmal jöttek el ezekre az összejövetelekre. Vacsora után rendszeren füttykoncert következett. Koroknyai, aki mesterétől, Munkácsytól leste el a füttyművészetet, volt a „fő-füttyös”, de én sem igen maradtam el tőle!... Operaáriákat és magyar nótákat füttyüresztünk felváltva. A hölgyek oly nagy

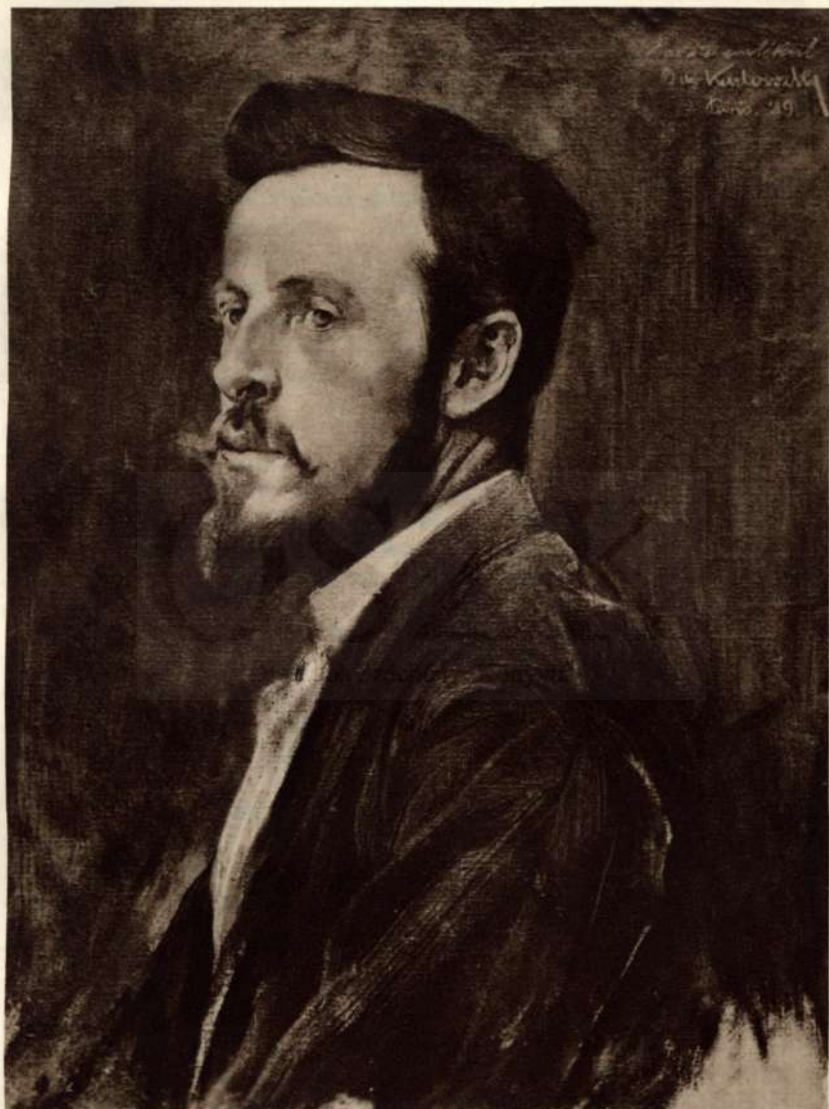
élvezettel hallgatták, mintha a legnagyobb művészet élvezetében lett volna részük... Aztán „Chemin de fert“ játszottunk, ami számomra még új volt. Nekem is meg kellett tanulnom és mint a társaság Krözusa, gyakran adtam a bankot. Csakhamar ráfizettem erre a bankárságra, mert észrevettem, hogy a hölgyek szemérmetlenül csalnak... Ha a bank nyert, csak ezüst- és rézpénzt huztam be, de ha a bank fizetett, egy-egy aranyat csuszattak utólag a tét alá. Nagyon póruljártam: s elég tekintélyes összeget fizettem rá, de többé nem is adtam bankot, ami miatt a hölgyek azután meg is neheztek rám...

Munkácsy azon a nyáron nem volt Párisban. Karlovszkyra bizta nagyszerű műtermét, ahol mi is megjelentünk néha... A fejem nagyon érdekelte Karlovszkyt, akinek modellt is ültem. Az első ülés után oly kitűnően sikerült a kép, hogy nem is engedtem rajta tovább dolgozni. Egyik legkiválóbb és legsikerültebb portréja ez, amelyet még ma is nagy szeretettel őrzök lakásomban. Nagyon sok pénzt ígértek már érte a szakértők... Ott függ a falamon s emlékeztet a párisi szép napokra...

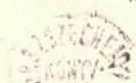
A Grand Cafében néhány bécsi művész is felkereste társaságunkat, többek között Ohmann építész is, akit régebről ismertem. Nagyon kedélyes, vig legény volt, akivel csakhamar szoros barátságot kötöttem... Vele együtt sokat kóboroltunk a világkiállításon. Érdekes és néha már nyugtalanító volt az a hatalmas tömeg, amely ott hullámozott az óriási kiállítási területen, pavillonokban s gépcsarnokokban. És tulnan ezen a területen messzire emelkedett az Eiffel-torony, a vaskonstruciónak ez a csodája... Akkoriban nagyon sokat vártak a vaskonstruációs rendszertől... a vasstilustól. Tagadhatatlan is, hogy nagyon sok is készült ebben a stílusban. Mindenre azonban nem alkalmas és nem sok új formát hozott magával, az artisztikus és esztétikai érzést pedig éppenséggel nem elégíti ki... Vissza is tértek az őszanyaghoz, a kőhöz, ami sokáig egyedül fog uralkodni az építészetben...

A művészeti osztályon az utóbbi évtizedek számos kiváló mesterének alkotása volt látható. A plasztikában a belgák voltak a legerősebbek, akikkel itt ismerkedtem meg először, de a franciák között is sok kiváló tehetséget láttam, akiknek munkája később bekerült a Luxembourgba. Az öregek között Mercier pompás „Quod Meme“-je volt a legjelentékenyebb. Később ezt a Tuillériák kertjében állították fel. A magyarok között egyedül Engel szerepelt „Éva“ című szobrával, amivel ezüstérmet is kapott.

Naphosszat eljártunk a kiállítás területén s hallgattuk a zenét. Meglepetésemre Erkel „Hunyadi László“ uvertürjét is

1889-ből való arcképem. Festette *Karlóvszky Bertalan* Párisban.

hallottam, ami akkoriban elég népszerű volt Párisban és a párisiak vele énekelték a szép áriát . . .

Máskor Versaillesbe vagy Trianonba rándultunk ki s megcsodáltuk a francia barokk remekeit. Teremről-teremre mentünk s a legkisebb tárgy sem kerülte el figyelmünket. Ohmann, korának egyik legjobb rajzolója, telerajzolta kis zsebkönyvét. És minden vázlata csodálatos kis mestermű volt.

— Mindenütt az olasz szellem befolyását látom — mondtam kisérőmnek.

— Bernini és kortársai mindenesetre befolyással voltak rájuk — mondotta Ohmann. — Ám a franciák mindent átfordítottak franciára. Kezdetben ugyan a késői renaissance és a barokk is még egészen olasz, de lassan elfranciásodik és végül már tisztára francia lesz minden . . . Devau és tanítványai, Dorbay, de különösen Mansard kiváló művészek voltak s Lebrunben nagyszerű segítőtársat kaptak, aki megközelíti Berninit. Minden volt egy személyben: festő, szobrász, építész, masiniszta. Ő alapította voltaképen a gobelinyárat, ahol mindent csináltak, ami a lakás diszitése szempontjából fontos volt. Festők, szobrászok, aranyművesek, metszők, mozaikmunkások, műasztalosok, tapétafestők és műhímzők és Isten tudta még, kik dolgoztak itt egymás mellett és az ő felügyelete alatt. Mindenhez ő maga csinálta a vázlatokat s innét ered az egésznek a nagy egységessége.

Könnyű volt nekik! A három Lajos valóban műértő királyok voltak, akik bizony nem garaszkodtak s mindenre áldoztak, ami szép és drága volt. És a szobrászok gárdájának micsoda elitje támadt alattuk! Mindannyian nagyot akartak és nagyot is tudtak! . . . A festők már nem voltak ilyen nagy legények! . . .

Lebrun zsarnok volt, aki mindenre rá akarta nyomni egyénisége bélyegét . . . Ám mint festő, elsősorban dekorátor volt s a hatalmas képek nem egyebek, mint üres dekorációk . . . Minden egységes náluk, de monoton . . .

Lemoyne különös kivétel közöttük. Hatalmas képe a Herkules-teremben grandiózusan van megkomponálva és színben is friss. Nagyszerű művész volt, aki fittyet hányt a többieknek s ment a maga útján. A többit a szolgálalkúség akadályozta művészi munkájukban. A szobrászoknak, úgy látszik, jobb gyomruk volt, lenyeltek mindent, anélkül, hogy nekik, vagy a művészetüknek megártott volna! Egészséges fenegyerekek!

— Na, neked ugyan különös kritikai módszered van! — mondtam nevetve.

— Kritika?! Eszembe se jut! Nálunk, Bécsben, mind hasoncsusznaq elötte a gyávák, a szolgálalküek, a talentumnélküliek!

Például a báró ur, a Hasenauer, mit művel a két muzeum meg az új Burg építkezésénél! Nagy elődje, Fischer v. Erlach már bizonyára megfordult sirjában dühében!

Engem eresztenének egyszer oda!... Majd megmutatnám, hogy kell csinálni!

(Ohmann, aki „Oberbaurat“ lett, Hasenauer halála után tényleg „odaerestették“. Ő vezette rövid ideig a Burg építkezését, de az udvaroncok a nyakas, önérzetes művészt csakhamar megbuktatták.)

No de ehhez most semmi közünk! Ezek itt megmutatták, „hogyan“ kell valamit csinálni! Tehát tanuljunk tőlük.

A kastély terraszán állottunk, ahonnét messzire elláthatunk. Amerre a szem ellátott, mindenütt szép facsoportok és a fű üde zöldje látszott s a hatalmas épületcsoportok körül a végtelennek látszó kertek... virágágyak és kutak sokasága...

Mindezek felett egy márvány- és bronzolympus uralkodott, Jupiter, Apollo, a muzsák, Diana, Ceres és Pan, egész seregszatr és nimfák — mindenütt. Felejthetetlen látvány!

— Mindezt pedig egy lehetetlen terenumon építették — mondotta Ohmann. — Mocsár és posványos talaj volt itt egykor s még a földet is úgy kellett máshonnan idehozatni. André Lenotre, a legnagyobb kertművész és utódai művészetüknek a beteljesülését valószínűsítették meg itt... Az egykor divatos és annyira nyirt fák helyett már természetes facsoportokat és cserjéket ültettek. A régi architektúrákat csinálták a fákból is. Mily nagy tévedés! Épp olyan, mintha az embereknek levágnák a kezüket, lábukat! Az ily módon megnyomorított fák épp olyan csonkán hatnak, mint a kéz-lábnélküli ember...

Sorra megnéztük a szép kutakat. Most én vittem a szót.

— Végre téled is hallok véleményt — mondotta Ohmann. — Ti szobrászok, rendesen nem is látjátok az egészet, hanem csak azt, ami a mesterségekhez tartozik. Ti valamennyien korlátoltak és félkegyelműek vagytok! Mennyi bajom van néha otthon, amíg valamelyikük megérti akarásomat!

— Nem is könnyű dolog más akarásához alkalmazkodni! — mondtam nevetve. — Mindig attól függ, hogy kinek rendeljük alá magunkat... A versaillesi művészek tudták a módját, ezt látjuk itt, ahol teljesen környezetük architektonikus elveihez alkalmazkodnak. A kutaknál már nem is kellett ezt betartaniok s szabadon és kötöttség nélkül alkothattak... És milyen szépeket alkottak!... Nézd csak a márványszfinkszet a bronzámmal! Nem elbájoló? Ott a Marsy testvérek medencéje, Tuby Apollókocsija, a fekvő alakok a nagy medence szélén, a bájos gyermekalakok, amorettek, a faunok és nimfák! Az antik szobor mitológiai alakjai modern szellembe átvéve!... A

francia szellem, tudás és kedvesség alkotásai! Ennek a kornak a szobrászai az architektúrával is megbirkóztak. Itt van például Dechamp Amor-temploma. Nincs hivatottabb architektus, aki ezt jobban megoldotta volna! És ezt nevezed te félkegyelmű művészetnek! És ezek hülyék voltak?... És jó magam! Minden architektonikus szépséget, amit találok, át is élem és élvezem és mindig az egésznek az összefüggését keresem s bizony sokszor kesergek amiatt, hogy nem tudok valamit architektonikusan úgy megoldani, ahogy azt szeretném. De miért nem tanítottak meg bennünket erre?... Miért megy minden művészet a maga külön útján? Még a kőről és a bronzról sincs fogalmuk a fiatal akadémistáknak s ha kikerülnek az iskolából, úgy állanak ott, mint ökör a hegyen s nem tudják, mitevők legyenek... A művészet egységessége teljesen elveszett. A művészetek virágkorában, a görögöknél, a renaissanceban és itt, Versaillesben nem így volt egykor!

— Te még sem vagy olyan hülye, mint gondoltam! — mondotta Ohmann tréfásan. — Különbem nem kell szószerint venedd, amit mondtam. Többé-kevésbé mi művésznépség kissé hülyék vagyunk... De az nem baj, sőt... tulokos művész nem is viszi sokra... Fő a helyes és az igazi ösztön. Ebből fakad a teremtő erő, a remekmű!... És amit itt mondtál a művészi egység letűnt világáról, mind igaz s magam is sokat gondoltam erre s nekünk, fiataloknak a feladatunk, hogy ezt újból megvalósítsuk... Ez legyen a mi célunk! Sokan vagyunk, akik ezt akarjuk!... Én és a hozzám hasonlók Bécsben, te Budapesten, Myselbeck Prágában, de mások meg Berlinben és Münchenben fogják ezt hirdetni, hogy megvalósuljon eszménk!... Csak akarni kell!...

Ohmann nemsokára távozott Párisból s én egyedül barárgoltam ismét. Négy hónapja voltam már Párisban, a pénzem is fogytán volt, jöllehet, Thaussig ur száz forinttal még megtoldotta az összeget. Az utolsó éjszakát álmatlanul töltöttem s elvonult előttem párisi tartózkodásom minden jelentősebb mozzanata. Rómában lesujtott s csaknem megölt az antik művészet. Itt Párisban is erős hatással volt rám a francia művészet, de felemelt és friss tettvágyra ösztökélt.

Friss kedvvel és elszánt akarattal indultam haza Párisból...

*

Otthon voltam ismét. Thaussig ur szájában nagy szivarral hallgatta párisi élményeimet és impresszióimat. Fel és alá járt műtermemben, megveregette vállamat, kezét dörzsölte s megelégedettnék látszott.

— Nagyon örülök! Nem volt hiábavaló fáradság! Nem kidobott pénz, amit elköltött!...

— Bizony kidobott pénz volt az, de csak az ön kárára, kedves barátom! — mondtam nevetve.

— Téved! Azt hiszem, nagyon is jól helyeztem el a pénzem s mivel már afféle uzsorás vagyok, hát száz forintot még elhelyezek önnél! Hisz az utolsó garását is elköltötte! Most pedig, amíg munkája lesz, mégsem élhet a levegőből!

— Megjárhatja velem, mert halálom napjáig sem tudom önnek visszafizetni — mondtam tréfásan.

— Ön nem érti az ilyen uzsorásféle ember számítását! De ha párisi tartózkodásának hatása alatt valami nagyon szépet csinál és művészi érettségének eredményét valóra tudja váltani, akkor már a tőkét és a kamatokat is visszakaptam!...

Égtem a vágytól, hogy mielőbb munkába foghassak. Már utközben kieszeltem egy kompozíció tervét s egy férfimodel, aki nálam jelentkezett, éppen kapóra is jött. Öreg, kényelmes bácsi volt, szép fejjel. Rómában láttam egy régi római körformájú széket, amelyet felvázoltam könyvemben. Ebbe terveztem egy ülő római alakot a hanyatlás korából. Már alaposan felöntött a garatra, lábait kinyújtja s a boroskorsót magához öleli, mint utolsó szerelmét. Azt a címet is adtam neki: „Az utolsó szerelem“. Megcsináltam az első vázlatot. Az egésztest fél életnagyságban terveztem. Az ornamentikával ellátott széket és a boroskorsót, amely táncoló nymfával volt diszitve, mindjárt gipszben csináltam s csupán az aktot készítettem el agyagból. Közben ismét kaptam dekoratív munkát a Sas-utcában épülő új ház részére. Ezen kellett erősen dolgoznom, úgy hogy megkezdett tervemmel keveset foglalkozhattam. De így is elkészültem vele s igyekeztem az aktot oly tökéletesen megcsinálni, amennyire azt a franciáknál láttam. Nagyon jól sikerült s a legjobb munkám volt, amit eddig csináltam. Elhívtam Biharit, aki Thaussiggal együtt jött el hozzám. Nagyon meg volt velem elégedve s mértéken felül megdicsért.

— Teljesen kiforrott munka. Európai nivó! Ezzel egészen magasba lendültél és ha szobrász lennék, nagyon irigyelnék érte! — mondotta Bihari.

Thaussig kezét dörzsölte.

— Nagyszerű! Minden oldalról érdekes. Mennyire örülök! Megint valami, a minek örülhet az ilyen öreg troty, mint én! Mind a kettőtök komolyan veszitek a művészetet, nagyszerű legények vagytok!... és... és úgy érzem, mintha... a fiaim lennétek.

— Valamelyest mi is szeretjük önt — mondotta tréfásan Bihari.

»Az utolsó szerelem«.

Kossuth Lajos Turinban készült mellszobra.

OSZK

— Nagyon boldog vagyok! Tudjátok, én már afféle vén birka vagyok!... Nőt nem tudtam meghódítani, hát ti kárpótoltok a család hiányáért!... És ha valamelyikőtök valami ujat csinál, az az érzésem, mintha... nagypapa lennék! Mintha új unokám született volna!...

Megöleltük, megcsókoltuk borostás arcát s a derék ember szeme könnybe lábadt...

„Utolsó szerelem“ szobrom nagy feltűnést keltett a kiállításon. A szoborra, amelyet bronzba öntöttem, Antwerpenben az aranyérmes kaptam s később a mi muzeumunk vásárolta meg.

Akkoriban ez nagy kitüntetés volt!... A siker csak fokozta kedvemet. Abbeli reményem, hogy valami monumentális munkához jussak, — amire valóban hivatottságot éreztem — sokáig nem ment teljesezésbe. Idősebb kollégáim féltékenyen ügyltek arra, hogy ez a vágyam be ne teljesülhessen!

Otthon minden maradt a régiben. Anyám ismét visszanyerte régi kedvét s szorgalmasan tevékenykedett a konyhában s nagyon boldog volt, ha híres párolt husát dicsértük. Szomszédunkban több idősebb hölgy lakott s ezekkel, de különösen Weltkugelnéval nagyon szoros barátságban volt. Ez egy beteges aszszony volt, szegény, mint a templom egere és sokat nyomorgott. Minden gyermeke meghalt s egyedül állt a nagyvilágban. Kis szobában lakozott, mint albérlő s a bért egy öreg ur fizette helyette, aki fiatal lánykorában szerelmes volt belé s ezt a szerelemet ma is szívében hordta... Ám az öreg ur is szegény ember volt s éppen hogy a lakást ki tudta fizetni. Anyám minden reggel s gyakran délután is egy-egy csésze kávé és zsemlyét vitt az öreg nénihez, de ezt titokban tartotta. Egy délután épp akkor nyitottam be, amikor köténye alá rejtve a kávé, ki akart osonni az ajtón. Nagyon elpirult, én azonban felemeltem a köntényt s lelepleztem.

— Nagy pazarló vagy te, anyám! — mondtam tréfásan. — Idegen embernek hordod el a keservesen megszerzett edelőnket?

— Szó sincs róla!... Több vizet öntök a kávéba s így nem kerül többbe s a zsemlyét a magaméból spórolom el. Nem hagyhatok éhen veszni egy ilyen földhöz ragadt szegény asszonyt!...

És csaknem sirva fakadt.

Megöleltem.

— Nagyon helyesen cselekszel, anyácskám! De a te zsemlyédet nem szabad a szádtól megvonni és mától fogva naponta még négy krajcár pótléket kapsz tőlem!...

— Jól van, jól, te alamuszi! — mondotta anyám és boldogan sietett kávésbögréjével barátnőjéhez...

Azt gondoltam: Istenem, mily kevéssel boldoggá lehet egy anyát tenni!...

Öreg barátomat, Friedmant is gyakran felkerestem. Megöregedett és elgyöngült s sokat szenvedett a köszvénytől, de friss szellemét és humorát megőrizte. Naphosszat ágyban feküdt, de itt is humorizált. Friedmanné összeaszott, mint egy aszaltszilva s olyan hegyes orra lett, mint egy varjunak...

— Mit szólsz az öregemhez? „Jofe“ (szép), mi?... Jó, hogy napról-napra soványabb lesz, különben már megettem volna. Igy azonban nem akarom vele a gyomromat elrontani!

— Te mersz beszélni, te csontember! Már belülről is csupa csont lettél és ha közel megy hozzád az ember, kék-zöld foltokat kap!... Most egész nap iszik és ha be van rugva, halálra szekiroz... Hogy a guta üssön beléd!

— Te, te! — szólt rá fenyegetően Friedmann s felemelte mankóját, amely ott feküdt az ágyán. — Ha ezzel megütlek, jobban talál fájni, mint az a guta, amellyel engem akarsz megütni! Tartsd a szádát! Barátocskám, azért ne vedd komolyan, amit egymásnak kívánunk. „Was sich liebt, neckt sich!“ Hisz tudod, hogy szeretem ezt a vén skatulyát... Gyere ide, drágám! Behunyom a szememet s meg foglak csókolni!

— Éppen rád várok, te vén birka!

— Ugy! Talán megint van egy új kedvesed! Ismét kezded? Talán már elfeledted, hogy akkor nyolc napig ágyban feküdtél a veréstől, amit tőlem kaptál! Várj csak! Ha felkelek, majd ellátom a bajodat!...

Friedmanné sirva fakadt s ki akart menni.

— Na, ne bögj! Gyere ide szépen s adj egy puszit, de éppen olyan legyen, mint az, amelyiket legelőször adtál! Tudod, akkor! Friedmanné odahajolt hozzá s dacosan homlokon csókolta. Friedmann gyengéden megölelte.

— Ez nem számít! Olyan puszit akarok, mint akkor! Pont ugy! Igy ni! — Azután megsimogatta az asszony haját. — Mi is voltunk egykor fiatalok, mi? Szép idő volt az!

— Gott über die Welt!... Minden jó volna, csak ne lennél olyan „unmensch“ — mondotta az asszony.

— Már megint kezded! — pattogott Friedmann s kezébe kapta mankóját.

— A fene ismeri ki magát ennél a marhánál! — dühöngött az asszony, amikor kisietett.

— Igy kell bánni az asszonyokkal — mondotta Friedmann nevetve. — Minden jó volna, csak beteg ne lennék! Jaj, jaj, már ismét rám jött! Ez azért van, mert „mesuge“ vagyok s az én koromban is csak a szerelemre gondolok! Hát szép volt Párisban? Amikor fiatal voltam, én is akartam a világot látni,

de mindig közbejött valami baj és itthon maradtam. De Ujpestig, sőt Vácig is eljutottam. Vácon udvaroltam a Blaunénak, akit te is ismertél... Amikor még lány volt, szép teremtés volt! De én nem kellettem neki... Mba! Fődolog az egészség... Ma már mindegy, hogy ő, vagy egy másik!... És a patkányok meg akartak enni? Nagy üzletet lehetne ott patkánypilulákkal csinálni... Egy ismerősöm ezen gazdagodott meg... A pilulák nem használtak semmit, a patkányok meghíztak tőle, de az én barátom meggazdagodott... És mi van veled? Csinálsz üzleteket?...

— Még mindig nem vagyok Krózus! — mondtam nevetve.

— Érthetetlen! Hisz már híres ember vagy! Az én fiam éppen annyi idős, mint te és tizedannyit sem tanult, mint te s már bankdirektor és sokat keres! Rossz üzletet választottál!

— Művészet és üzlet külön két dolog, Friedmann bácsi!... Talán majd erre is sor kerül egyszer, csak türelemmel kell rá várni...

— Én azt nem fogom megérni s ez nagyon fáj nekem!...

— Ne mondjon ilyeneket és ne képzelődjön, kedves barátom!

— Mba! A világra nézve mindegy, hogy pár nappal előbb, vagy utóbb hagyjuk itt az árnyékvilágot... Egész életemben rendben tartottam a „Tartozik“ és „Követel“ számlámat s ha jön a nagy leszámolás, mindennek stimmelni kell. A halálra minden becsületes embernek mindig el kell készülnie lenni... Nem lehet tudni, hogy az ott fenn mikor jön a nagy radirgum-mijával és kiradiroz ugy, hogy nyomunk sem marad...

— Itt még nem tart Friedmann bácsi! Gyermekeinek, barátainak és mindazoknak az emlékezete, akikkel jót tett, hát ez mind semmi?...

— Mba! Mit lehet ezen venni? De mégis, igazad van... Ez az egyedüli, amit elvihetünk a másvilágra. Sohasem segítettem az embereken azért, hogy meghálálják s nem akartam ezzel a mindenható Istent becsapni, vagy megvesztegetni... Őt különben ugy sem lehet becsapni és nem is lehet a lábánál fogva lehuzni! Nem használ az semmit. Ha jót tettem, csak eszköz voltam az ő kezében s nekem semmi érdemem nem volt benne!

— Ez azután különös filozófia! De mi van a gonoszokkal? Ezek is eszközök csupán az ő kezében?

Elgondolkozott.

— Sokat gondoltam erre. Minden ember olyan, amilyennek őt az Isten megteremtette és a jó éppen ugy, mint a rossz, az ő eszköze. Éppen azért sohasem gyűlöltem senkit. Mert ha rossz volt, akkor az Isten ilyenek teremtette. Mit tudjuk mi egyál-

talában, minek vannak az emberek a világon!... Ha száz évig töröm is rajta a fejemet, akkor sem leszek okosabb... Ki ösmeri Isten szándékát! Ki tudja, mit akar velünk!... Már régen felhagytam ezzel a fejtöréssel és olyannak veszem az embereket, amilyenek valóban... Ő teremtett olyannak, amilyen vagyok és végtére is semmi közöm az egész dologhoz... Ez az Ő dolga... És ha megbukom odafönn, vagy odalenn, a nagy vizsgán, nem tehetek róla... Én becsületesen akartam mindent és aki ennél is többet akar, az már csal...

Meghatva nyujtottam neki kezemet.

— Nem fog megbukni, Friedmann bácsi!... Ezért kezeskedem!...

— Olyan zsiráns, mint te, nem lebecsülendő!... No de mára elég volt a fecsegésből, de gyakrabban eljőjj ám, ki tudja, meddig jöhetsz még hozzám!...

— Ne beszéljen butaságot, Friedmann bácsi!

Fejét rázta.

— Végét járom. És jó is ez így! Nem is élet ez már, sokat szenvedek... A beteg öreg ember olyan, mint a beteg állat, mindenkinek terhére van és senki sem szívelheti... És... én menni akarok addig, amíg itt rendben van a szénám — és ujjaival homlokára mutatott.

Megcsókoltam csontos kezét.

— Nem, Friedmann bácsi! Maga még nem olyan öreg! Rendbe fog jönni minden s meg fog gyógyulni!

Szeretettel simogatta meg fejemet.

— Hetvenöt év éppen elegendő. Lehet különben, hogy igazad van s jobbra fordul az állapotom... Hát a vizontlátásra...

Aggódva távoztam, mert halálsejtelmét jogosnak találtam. Testileg nagyon összeroppant, csak szelleme volt friss. Ezentul nagyon gyakran felkerestem s ha pár napig elmaradtam, a fiatal Friedmann értem jött a kávéházba.

— Mindig téged emleget — mondotta. — Kezdek rád féltékeny lenni. Azt hiszem, téged épp annyira szeret, mint engemet.

Öreg barátom valóban a végét járta... Nem maradtam nála hosszabb ideig, mert nem birtam nagy szenvedéseit nézni. Egy éjszaka, amikor hazamentem, anyám nyitott ajtót.

— Csakhogy itt vagy. A Friedmannéktól már többször itt voltak érted... Azt hiszem, szegény barátunk a végét járja... Gyere, menjünk el hozzája mind a ketten...

Friedmannék ajtajában néhány öreg koldus, halálmadarak, álldogáltak. Ösmertem őket a temetőből...

A konyha és a kis szoba tele volt emberekkel. Friedmann sápadt arca egészen elütött az ágy veresstráfos huzatától. Le-

csukott szemmel feküdt s nehezen lélegzett. Kis zsámolyon összekuporodva üldögélt Friedmanné s tágranyilt szemmel merdt urára. Az ágy végében a fia imádkozott csöndesen. Fejénél gyertyák égtek. Egy öreg, nagyszakállas zsidó halkan imádkozva, gyertyával világított a haldokló arcába. Mindenki imát mormolt. A fiatal Friedmann most hozzám lépett.

— Folyton téged emlegetett s nagyon bosszankodott, hogy nem jössz.

Friedmann hirtelen fenlnyitotta szemét s a mennyezetre nézett. Azután hosszasan nézett feleségére, aki keservesen sirni kezdett. Majd fiára nézett, azután rám s arcán gyenge mosoly futott át...

— Végre... végre... itt vagy! — mormogta alig halhatóan. — Azután nagynehezen kissé felemelkedett. Tekintete most a gyertyát tartó öreg zsidóra esett. — Ahá... hát... itt... ennyire... vagyunk már? Jól... van... már... megyek. — Azután hörögve hanyatlott vissza párnájára s feje a fal felé fordult. — Jó... éjt... éjt... gyermekeim... holnap... is... van... még egy... nap...

Egy utolsó, mély sóhaj — s azután mindennek véget lett...

— Sema Jisroel! Adonaj elauchenu! Adonaj echod! — kiáltott fel az öreg a gyertyával.

— Sema Jisroel! — bugott fel a jelenlevők imája s mellüket verték, miközben testükkal hajladoztak.

Friedmanné és édesanyám hangosan zokogtak. Mindenki a halott körül gyülekezett s jajveszékelés töltötte meg a szobát... Én is önkéntelenül jajgatni kezdtem s kezemmel vertem mellemet s keservesen sirtam... Nagyszerű ember és ritka barátom távozott örökre az élők sorából!...

Már virradni kezdett, amikor anyámmal fáradtan hazavánszorogtunk...

A magyar szobrászatnak az utóbbi időben új harcosai támadtak. Új nevek jöttek: Pongrátz, Telcs Ede, a két Zumbuschtanitvány, a fiatal Vastagh György, Kallós Ede, Ligeti Miklós, Margó Ede, Holló Barnabás, Istók János, Markup Béla, Füredy Richárd, Damkó, Radnai Béla, Beck Fülöp és mások. Nagyon sok tehetség volt ezek között és a magyar szobrászat új virágzásnak indult... Fadrusz csak később jelent meg a nyilvánosság előtt.

Én voltam az első, aki kisebb, ugynevezett szalon-plasztikával foglalkozott s faunjaim és nymfáim nagy sikereket arattak, de vevő még mindig nem akadt és a Mücsarnokban évtizedeken át nem adtam el ilyen kis bronzot. Így hát gipszbe ön-

töttem ezeket s olcsó pénzért adogattam el... Azonban ezzel sem boldogultam és ha nem foglalkoztam volna dekoratív szobrászattal, felkophatott volna az állam!... Képekre már akadt vevő, de a plasztika iránt nem volt érzékük a vevőknek s nagyon sok pompásan berendezett és képekkel diszitett lakásban hire-hamva sem volt szobornak... Ma már mindez megváltozott, de a mai művésznemzedéknek sejtelve sincs arról a küzdelemről, amelyet mi, uttörők folytattunk nyomoron és tenger akadályokon át a puszta fennmaradásért!...

Monumentális megbízás sem igen akadt, s ha volt is, Zala és Stróbl vitték el az orrunk elől... Nagyon ügyeltek, hogy rajtuk kívül más el ne kaparinthasson egy ilyen megbízást!...

A jobb idők reménye tartotta bennem a lelket. És el is érkezett ez az idő!...

Egyelőre több vázlatot csináltam kisebb munkáimhoz. Invencióm forrása frissen buzogott bennem s ügyeltem, nehogy kiapadjon... Ebben az időben több fiatal festő keresett föl, akik művészi tanácsot kértek tőlem. Többek között László Fülöp, a Lotz tanítványa. Hamar felismertem tehetségét s meg is barátkoztunk egy-kettőre!... Bemutattam Bánóczy Józsefnek, akinek segítségével több arcképmegrendelést szereztünk számára. Egy évvel később egyik barátom, egy ügyes portréfestőt keresett. Egy műintézetnek volt az igazgatója s megbízást kapott, hogy a bolgár fejedelem és neje arcképét olajnyomatban sokszorosítsa. Erre a célra azonban mindenekelőtt nagyon jó, eredeti arcképeket kellett elkészíttetnie. Nyugodt lélekkel mertem Lászlót ajánlani. Így jutott a szófiai udvarhoz s lefestette Ferdinánd királyt és a királynét, továbbá Kóburg Klementinát és a bolgár metropolitát is. Ez a kettő különösen nagyszerűen sikerült s László hírneve egy csapásra meg volt alapítva... Klementina hercegnő különösen pártfogásába vette s ő ajánlotta a többi udvarhoz is... Ez volt fényes karrierjének kezdete. Szófiában festett arcképeit kiállította a Mücsarnokban s nagy sikere volt vele s több megrendelést is kapott. De itthon nem volt maradása!... Benczur nem tűrt maga mellett más arcképfestőt. Kénytelen volt külföldre menni. Bizonyára nem bánta meg!... Horovicz Lipóttal, a kiváló festővel ugyanez történt. László Fülöp miatt sok vita folyik. Az egyik részről egekig magasztalják, a másik oldalon, a hipermodern irányok vallói, egyáltalában nem ismerték el művésznek. Az igazság itt is a középuton van. Sokat festett, de nem lehet „tucatfestő“-nek nevezni, mert legalább tiz olyan képét ösmerem, amelyek minden idők és korok művészettörténetében megállják a helyüket!... Rám nézve mindenesetre kellemes emlék, hogy első lépésében segíthettem. Kevésbé vagyok büszke egy

másik „védencem“-re. Egy árva krajcár sem volt a zsebemben s kedvetlenül ültem műtermemben egy napon, amikor kopogtak ajtómon. Egy édeskésen mosolygó és hajlongó fiatalember jött be. Szemüvege mögül vizes nézésű szemek meredtek rám.

— Végre itt vagyok, kedves mester! — mondotta s nyujtotta felém kezét.

Emlékeztem rá, de a neve nem jutott eszembe.

— Ny. A. — mondotta mosolyogva.

— Igen, most már emlékszem. Kérem, üljön le! Ön is hazakerült? És mit csinált ezen idő alatt?

A bécsi akadémiáról ösmertem. Kezdetben a technikán tanult s Ohmann azt állította róla, hogy a legtehetségtelebb emberek egyike, akivel valaha sorsa összehozta. Azután az akadémiára került Hansenhez, mert építész akart lenni, de az nem-sokára kitette a szűrét. Akkoriban sokat járt társaságunkba s ő volt a „Dummer August“-unk. Nagyon kurtán-furcsán bántunk vele, mert buta volt, mint az éjszaka. Azután eltűnt előlünk...

— Hol voltam? Münchenben voltam, ahol néhány elbukás után megszereztem a művészettörténelemből a doktori diplomát. Itt is van nálam.

— És mi van az architektúrával? — kérdeztem, mialatt az elélem tartott „diplomát“ néztem.

— Ehhez nem volt tehetségem. A művészettörténelem könnyebb valami s ehhez nem is kell különösebb tehetség. Könyvből mindent meg lehet tanulni.

— És mit akar itthon elkezdni? A két Pulszky mellett nehezen fog boldogulni. Talán valamelyik lapnál mint művészeti kritikus!

— Szó sincs róla! — mondotta ijedten. — Modern művészethez nem is konyitok. Ezt nem lehet könyvből megtanulni.

— Nincs is rá szüksége! Ir pár frázist a kép címe mellé, valamit a „félhomályról“, vagy az impresszionizmusról, vagy ilyesmiről s kész a kritika.

— Ehhez nem merek hozzányulni. Pedig önben volt minden reménységem. Öntől akartam tanácsot kérni...

— Akkor éppen jókor jött. Társadalmilag én is nagy „slemil“ vagyok s magamon sem tudok segíteni. Jobban mondvá, tudnék, de ezt nem veszi be a gyomrom...

— Mondja csak ki, az én gyomrom mindent bevesz!

— Hát akkor azt tanácsolom magának, hogy sohase árulja el, hogy valamihez nem ért, vagy nem tud. Mennél arrogánsabban lép fel, annál biztosabb a dolga. Azonkívül minden nőnek udvaroljon s mennél csunyább a nő, annál nagyobb sikere lesz. A nőkön át azután legbiztosabban eljuthat ahhoz a férfihez.

akire szüksége van. Ez nagyjában a boldogulás titka, ha szót fogad, egy-kettőre „kész“ ember lesz önből.

Ny. buta szemmel bámult rám.

— Ön tréfát üz velem! — mondotta.

— Eszembe se jut. A legvéresebb igazságot mondtam. Próbálja meg az öreg P.-nél. Ez a szakácsnéját vette el. Nagyon kövér hölgy, de nem buta. A testi mivoltával hat férfinek feljelne meg. Ha a gyöngö oldalánál fogja meg, ami nagy korpu-lenciája mellett is sikerülni fog magának, — biztos lehet a dol-gában! A nagy szájától se ijedjen meg, nem harap. Állítson csak be hozzája s kérje meg nagyon szépen, hogy protezsálja s meglássa, nem bánja meg! De ne csipje meg mindjárt a csi-pőjét, hanem udvariasan mutatkozzék be s továbbra is marad-jon meg az előkelő tónusnál, mert az ilyesmire sokat ad.

Ny. nyitott szájjal nézett rám.

— Meg fogom próbálni! Ha ugyan komolyan beszél?

— Ilyen dologgal nem tréfálok. Jelentkezzen nálam ismét. ha lesz valami mondanivalója. Majd meglátjuk, mit tehetek még érdekében.

Néhány hét mulva újra beállított hozzám. Nagyon elegáns volt. Glaszékeztü, cilinder s uj ruha volt rajta s öntudatos fel-lépésével egészen meglepett.

— Jó napot, barátom, hogy van? — kérdezte kissé fölé-nyesen.

— Köszönöm, lassacskán. És mi ujság magánál?

— Köszönöm. Minden úgy megy, mint a karikacsapás. Do-censnek terjesztettek föl a technikai főiskolára s most fogom próbaelőadásomat megtartani, amelyre önt is meghívom s le-kötelezne, ha egynéhány barátját is elhozná.

— Ugy látom, használt a receptem s bizonyára P... asz-szony lendített a dolgán... -

Titokzatosan illesztette egyik ujját a szájához.

— Ilyen dolgokban diszkrétnek kell lenni, de annyit el-árulhatok önnek, kedves barátom, hogy P. asszony és a többi hölgy, akiket az ő révén ismertem meg, valósággal szaladnak utánam — mondotta s meglegedetten dörzsölte kezeit. — Nem is sejtettem, hogy ilyen nagyszerű fickó vagyok!...

— Bravó! Ha így folytatja, nemsokára a révbe jut. Eljő-vünk az előadására s azt ajánlom magának, hogy a hölgyeit is mind invitálja meg. Biztos siker! Még egyet ajánlok, ne nagyon merüljön el a témájába. Minél felületesebben, naivabban adja elő, annál biztosabb a siker. A hallgatóságát ne erőltesse meg nagyon.

— Igaza van! Ámbár buta embernek tartanak, de annyira nem vagyok buta, hogy ne tudnám! — mondotta nevetve. —

Annyi eszem mindenesetre van, hogy fel tudjam használni!...
Meg lesznek elégedve a felolvasásommal!

— Akkor rendben van! És mi történne, ha egy kis művészi vitát provokálnánk a látszat kedvéért?

— Erről szó sem lehet! Végem volna! Örökre blamiroz-
nám magamat! De tapsolni! Minél többet és erősebben!...

Kevesen gyűltünk össze felolvasására, mert a művészet-
történelem alig érdekelte az akkori fiatalságot. Am a nők nagy
számban jelentek meg s az első sorokban ültek. Legelől ült P...
urnó, aki alig fért el helyén. A művészek között ott volt Lo-
ránffy, Bezerédy, Havranek, Kardos, Baumhorn, Stettka,
Mannheimer, Greguss és még néhány Benczur-tanítvány. Do-
nánth mellett ült. Az asztalon egy csomó fénykép hevert Lio-
nardo, Rafael és Michel Angelo műveiről.

— Ez mindjárt a nagy ágyuval kezdi — jegyezte meg
Donánth.

Nagy füzettel a kezében jelent meg a dobogón Ny. Meg-
állt és körülnézett. Nagy taps fogadta s mélyen meghajolt.

— Tisztelt uraim, — kezdte kissé bizonytalan hangon.

— És hölgyeim! — mormogta Donánth.

— Hölgyeim és uraim, — kezdte újból.

P.-né lelkesen tapsolni kezdett, mire a hölgyek is bele-
kezdték.

— Előadásom célja, önöket, korlátolt keretek között, a mű-
történelemmel megismertetni...

— Nagyon örülünk — mondotta Donánth s mindenki ne-
vetett.

Ny. fanyar arccal velünk nevetett.

— A művészet nagyon komoly és nagy dolog...

— Noná! — szólt Donánth.

...Nagyon komoly dolog és méltó arra, hogy a fiatalság
minél behatóbban foglalkozzék vele... Első előadásomban nem
adhatok teljes áttekintő képet a művészetek történetéről...
Igy csupán a művészet néhány héroszával ismertetem meg önö-
ket...

— Csak! Bagatell! — mondotta Donánth.

... Ezeknek a műveiről egy csomó fényképet láthatnak az
asztalomon... Lionardo da Vinci, Rafael és Michel Angelo...
Nagyon messzire kerülnék, ha valamennyi munkájukkal meg-
akarnám ismertetni önöket... Az én elvem az inkább a szem-
mel, mint szavakkal érzékeltetni a művészetet... Azért is
hoztam magammal ezeket a fényképeket, amelyeket át fogok
nyújtani önöknek...

Azután a füzetből kezdett felolvasni és legnagyobb megle-
petésemre azt olvasta föl, amit Lützow e három nagy mester-

ről megirt. Azt is észrevettem, hogy éppen úgy akadozgatott, mint Lützow, ha valamelyik téma nagyon lelkesítette. Közben megtapsolták néhányszor, csak Donáth nevetett.

— Milyen szemtelenség! — ismételtette többször.

Az előadás végeztével a hölgyek eszeveszetten tapsoltak. Donáth is tapsolt és közben folyton motyogott:

— Ilyen ökör!... Patkányméreggel kell ezt az embert elpusztítani! Meghivom magamhoz és nálam majd megkapja a magáét! El kell pusztítani!...

A hölgyek azonban lelkesen gratuláltak. Meghajolt előttük s a művészek gratulációit leereszkedő mosollyal fogadta.

— Meghivom magamhoz lakomára — mondotta Donáth.
— Valami nagyon finomat fog kapni nálam!...

Hangosan neveltünk, mert tudtuk, hogy Donáth mire céloz...

Ny. a hölgyek kegyeltje lett s fényes karriert csinált. Dozens lett, később a szépművészeti muzeum segédőrévé nevezték ki. Házassága révén pedig gazdag ember lett... Két idősebb aggszűz, akik nagyon gazdagok voltak, szeretett bele. Az aggszűzek testvérek voltak s Ny. úgy segített magán, hogy elvette az egyiket, a másik pedig náluk lakott. Ez azonban hamar elhalt s az ő vagyona is rájuk maradt. Ny. most még gazdagabb lett. Felesége nemsokára követte elhunyt testvérét s ő is eltávozott az élők sorából. Ny. lett az ő vagyonának is az örököse. Velem szemben mindig nagyon leereszkedően viselkedett s bizonyára igen nagy ember vált volna belőle, ha hirtelen meg nem hal... Átmeneti időnk egyik jellegzetes alakja volt.

*

Megelőző évben felvettek a szabadkőművesek közé. Nagyon sok jó és kiváló emberről tudtam, hogy tagja a szabadkőműveségnek, amelynek célját már előzőleg ismertem. Részt akartam venni abban a nagy építómunkában, amelyet az egész világon folytattak és amikor felvételemkor, szememen a fekete kötővel magamba merülve ültem és azt kérdezték tőlem, vajjon mit keresek a szabadkőművességben, ezt feleltem: Embereket keresek, embereket, amilyennek lenniök kell...

A szabadkőművességben nincs semmi, ami — mint az el-lenségei állítják — a vallással ellentétben volna. Minden val-lást tiszteletben tart s mindenki a saját hite szerint üdvözül-het... Célja tiszta és magasztos s tagjai között nagyon sok kiváló embert ösmertem meg. Természetesen itt is akad fehér és fekete bárány... Internacionális összeköttetései és törekvé-sei mellett, amelyet az emberiség boldogulása érdekében folyta-tott, a magyar szabadkőművesség mindig és elsősorban haza-

fias volt. Később erős politikai jelleget kapott s a radikalizmus elterelte eredeti céljától... Különböző foglalkozású emberek verődtek össze: ügyvédek, kereskedők, írók, ujságírók, művészek és mások. Vészi József volt egyik vezetőnk. Nála volt a főhadiszállásunk, jobban mondva apósánál, Keményffy-nél, a Váci-utca 74. szám alatt. Keményffy Ádám Gábor tőzsdetitkár volt s mindenki Ádám bácsinak, vagy „az öreg G. A.“ néven nevezte. Izig-vérig igaz ember s prózai mestersége dacára is igazi bohém volt. Felesége, a „Nina néni“ egykor híres szépség volt, ma végtelenül bájos idősebb hölgy... A szép Vészinén kívül még két lánya volt: Etelka kisasszony, egy molett, fehér arcbrü lány, akinek szép szemében apja humora villant fel. A harmadik, Gizella kisasszony, volt a család büszkesége. A bécsi konzervatóriumban tanult énekelni, mint Gänsbacher tanítványa. Két első díjat vitt el itt s Mahler Gusztáv, aki énekelni hallotta, el volt ragadtatva a hangjától. Mahler, aki akkoriban a pesti Opera igazgatója volt, vendégszereplésre hívta meg. Háromszor lépett fel, „A granadai éjjeli szállás“-ban, mint Agathe, „A bűvös vadász“-ban és mint Margareta a „Faust“-ban. Nagy sikere volt s Mahler szerződtetni akarta, de nagybefolyású hölgyek, akiknél Gizella kisasszony nem volt hajlandó kilincselni s akiknek nem tetszett az orra, mindent elkövettek, hogy szerződését megakadályozzák. És ezek erősebbek voltak Mahlernál...

Eppen várták haza. Megelőző évben ismertem meg Nagymaroson Keményffyéknél, ahol a család nyaralt akkor. Nagyon fáradtan és kimerülten érkezett meg. Lélekkal telt szép szemei voltak, de különben nem tetszett nekem. Még három fiu is volt otthon. Béla, a legidősebb, aki a Déli vasutnál volt hivatalnok, komoly ur volt, de a másik kettő: Gyula, a doktorandus és Jenő, aki a gimnáziumot végezte, voltak a ház paprikajancsijai.

Csaknem minden vasárnap náluk voltunk s rendszeren késő éjjel távoztunk tőlük. Keményffyék egy öreg barátja, dr. Langer és felesége is rendszeren ott voltak vendégségben. Nem voltak gyermekeik s a Keményffy-gyermekeket úgy szerették, mintha az övék lettek volna... Ney Dávid is gyakori vendég volt a házuknál és amikor Gizella kisasszony is hazakerült, Popper Dávid gyakran eljárógatott hozzájuk. A művésznő néhány Hubay-Popper hangversenyen is részt vett s első volt, aki Pesten nagy sikerrel énekelt Grieg dalait. Popper nagy rajongója volt művészetének. Könny csillog a hangjában! — mondotta gyakran. — S egy vasárnap frissen s jókedvűen jelent meg s ezuttal már nekem is jobban tetszett. És hogy tudott beszélni!... Művészetéről s minden egyébről s milyen csökönyösen tudta véleményét érveivel alátámasztani... Vacsora

után a szalonban levő zongorához ült és tiszta, ezüstös hangján felcsendültek Grieg mélységes áriái... Lenyügözte hallgatóit hangjával. Én egy sarokban ültem s le nem vettem róla a szememet. Hangja szívemet járta át. Soha hang és ének nem hatott rám annyira. Végül „Mignon“ áriáját énekelte:

„Kennst Du das Land, wo die Zitronen blüh'n?...
Kennst Du das Land?...
Und Marmorbilder steh'n und seh'n mich an...
Was hat man Dir, Du armes Kind getan?...“

Remegés fogott el s mintha öszeszoritották volna torkomat. Felkeltem s gyorsan átsiettem az ebédlőbe. Benn felhangzott a taps s Vészi hamis hangon énekelt:

„Und Mannsbilder steh'n und seh'n mich an...“

és a többiek is vele énekeltek. Nem jól éreztem magamat s köszönés nélkül távoztam. Lefeküdtem... rázott a hideg s semmire sem akartam és tudtam gondolni. Fáradt és álmos voltam. És egy sötét szempár nézett rám... és nézett rám...

A társaság többi tagjánál is gyakran voltunk vendégségben s mi, fiatal emberek azon tűnődtünk, hogyan viszonzhatnánk a sok vendéglátást. Azt ajánlottam végre, hogy rendezzünk műtermemben egy villásreggelit. — Bravo! — mondotta Gerő Károly. — Ez egészen újszerű ötlet. Műtermemet rendeztem már amennyire lehetett. Volt néhány szép perzsa-szőnyegem s Loránffy is kölcsönzött néhányat s pár színes ágytakarót is kaptam kölcsön... Műtermem hosszú és keskeny volt. Néhány kisebb üres söröshordót kölcsönöztem a sarki korcsmárostól, amelyeket a fal mentén helyeztem el, azokra deszkát tettem s ezt letakartam szőnyegekkel. Ezen legalább tizenöt ember számára volt hely. Hosszu asztalt rőttem össze s ezt letakartam az ágy- és flanelterítőkkal. Az asztal mellett a szomszédból kikölcsönzött vagy általam összetakolt székeket állítottam fel sorjában. Az asztalt nagyszerűen megterítettem. Tányérom nem volt s így minden egyes vendég számára papirtányért és papírszalvétát vettem és minden vendégem kapott egy vadonatuji „bugylibicskát“. Az anyám egy rakás kuglófot, diós- és mákos „beuglit“ sütött, mérhetetlen mennyiségű kiflit s egy nagy tál hideg vágott hust. Egy külön tálban sonkát és felvágottat tettem az asztalra. Az asztal közepén kis oszlopokra szafoladévirtslit aggattam. Nagyon meg voltam elégedve a rendezéssel!... Az ajtón egy nagy plakát diszlett, amelynek egyik oldalán Zeus, másikon egy

disznófej volt látható, amint citromot tart szájában. Alatta ez a felírás: „Plasztikai és gasztronómiai kiállítás a híres Róna József műveiből. Belépti díj nincs!“ A plasztikai munkákon kis cédulák függtek: Kéretik a kiállított tárgyakhoz nem nyulni! A tálakra is ezt a felírást alkalmaztam. Néhány fonyadt pálma és egyéb zöld növény egészítette ki a dekorációt. Nagy üvegekorsókban sört hoztam s hosszunyaku palackokban bort. A házmester kislánya volt a szolgám erre a napra. És sorra jöttek a vendégek: Vésziék, Gizella kisasszony Gerő karján érkezett, míg Ságodi a szép Etelkát vezette karon, Bihari, Vajda Zsigmond a feleségével, Hevesi József, Havranek és a többi meghívottak. Vészi jóízűen nevetett, amikor a plakátot észrevette s amikor az ennivalókon levő felírást megpillantotta, harsogó kacajba tört ki. A hangulat már kezdetben „emelkedett“ volt. Mindenki jóízűen falatozott, de amikor a borra került a sor, kitűnt, hogy elfelejtettem poharakat beszerezni! Ezen aztán a hölgyek nagyokat mulattak. Így kénytelenek voltak vendégeim a nagy borosüvegekből és sörös-kancsókból inni. Alaposan hozzáálltak az iváshoz s „inasom“ alig győzte az italt hordani... Ujabb és újabb vendégek érkeztek s annyian voltak már, hogy az asztalra is ültek, mások meg a földre telepedtek le. Ettek, ittak, nevettek és mindenféle mókát űztek egymással. Vészi leghamarabb „elkészült“! Hamis és rekedt hangjával énekelni kezdett. A férfiak is vele énekeltek, majd a nők is rákezdték s Gizella kisasszony kénytelen volt a fülét betartani, Vészi egyre énekelte:

„Ich habe viel zu tief hineingeschaut,
Zu tief hineingeschaut!...“

Aztán lármásan mondogatta: — Nem is igaz! Nem lehet nagyon mélyen belenézni! Soha sem lehet elég mélyen belenézni! Mit, öregem? — Megölelte és megcsókolta feleségét, aki kacagva védekezett. Vészi most körülnézett. — Márványképek! Szép márványképek! Nagyszerű fickó ez a Róna barátunk! Mi?

„Und Mannsbilder steh'n und seh'n mich an,
Was hat man Dir, Du armes Kind getan?“

„Und Mannsbilder — énekeltek vele a többiek — ge...
ta... a... a...n?“

fejzte be Vészi érzékenyen. Semmit sem tettek, azt mondom nektek! Márványképek? Nem is látok itt márványképeket! Minden gipsz és agyag... Nem baj! A márvány drága és a mi

házigazdánk egy nagy művész ugyan, de smucián... Egy falat ennivaló sincs már a házban... Innivaló sincs egy kortynyi sem...

És igaza is volt, mert mindent felfaltak és kiittak. Már délre járt, de senkinek sem jutott eszébe felkelni. Nagy zavarban voltam, mert utolsó garasomat is elköltöttem már. Jóllehet, kissé magam is ittas voltam, egy ötletem támadt. Inasommal összeszedtük az összes üres üvegeket s elmentünk a korcsmároshoz. Hitelbe vettem italt s pár perc mulva sörökkel s boros palackokkal, meg egy rakás sóskiflivel és szafaládé-virstlivel tértem vissza. Nagy üdvrivalgással fogadtak. Közben új vendégek érkeztek, köztük Kunos, az orientalista. Miután hitelem kiapadhatatlan volt, inasom egyre-másra hordta a korcsmából az enni és innivalót. Vészi ismét énekelni kezdett s Gizella kisasszony ezuttal úgy segített magán, hogy Vészi száját befogta kezével.

— Miért nem hagysz énekelni — mondotta Vészi. — Neked egy csepp érzéked sincs a zene iránt, te kis boszorkány!... Te vagy a Loreley boszorkány.

„Du bist die Hexe Loreley...
Kannst nimmermehr aus diesem Wald!
Nimmermehr!... Nimmermehr!...“

— Rettenetes! — mondta Gizella kisasszony nevetve.

A művésznő is kissé be volt kaptatva s szemei csillogtak. Eddig kerültem, magam sem tudom, miért. Most azonban magához vonzott a tekintete s mellé ültem a padra.

— Azt hittem, hogy a maga számára már nem is létezem! — mondotta nevetve. — Nyilván elbutultam a sok italtól, hallgattam s csak néztem, néztem rá. Most ő is elkomolyodott s némán ültünk egymás mellett. Hirtelen kezébe vett egy palackot és én is ugyanezt tettem.

— A mi művészetünkre! — mondotta és ittunk. — Azután ismét elhallgattunk. Felkeltem és otthagytam s ő csodálkozva nézett utánam. Etelka kisasszonynál megoldódott a nyelvem s mókásan udvarolni kezdtem neki. Nem maradt adósom s erősen visszavágott. Néhány hölgy jött a segítségére s alaposan szorongattak. Késő délután megjelent Ádám bácsi, virginia szivarjával a szájában s füle mögött a szalmaszállal. Megáll és mosolyogva nézett végig a vidám társaságon.

— A Nina néni küldött ide s kérdezteti, hogy máma nem akartok-e ebédelni? Már minden összeégett. Na, iszen jól néztek ki valamennyien! Mindjárt gondoltam, hogy ez lesz a vége... Ilyen dőzsölés — és nélkülem...

A hölgyek körülvették s össze-vissza csókozták.

— Hagyjatok békében! Tudjátok, hogy nőgyűlölő vagyok s a berugott nőket meg egyáltalában nem kedvelhetem! — mondotta nevetve.

Estefelé Vésziné azt proponálta, hogy „illő volna már hazamenni“ ...

— Eszembe se jut — mondotta Vészi. — Nimmermehr... Nimmermehr!... A hölgyek azonban kezdtek szede-
lőzködni s egy törött tükör előtt tették fel kalapjukat.

— Innen egy kávéházba megyünk! — mondotta Gerő Károly.

— Ohó, most a Keményffy szállodába megyünk — mon-
dotta Ádám bácsi. — El fogjátok fogyasztani a délről meg-
maradt s összeégett eledeleket! Ez lesz a büntetésetek!...

— Megyünk, megyünk — mondták kórusban. — Meg-
indultunk s a társaság tagjai bizony nem nagy biztonssággal
éreztek lábuk alatt a talajt s a járókelők mosolyogva néztek
utánunk. Vészi itt is énekelni kezdett, de felesége néhány
oldalbalökéssel elhallgattatta. Az Andrassy-uton megállt egy
ház előtt s nem akart tovább menni. — Itt lakik a Szörényi,
nagyszerű konyakja van. Hé, Szörényi!...

— Jelen! — kiáltott Szörényi, aki velünk volt. — Van
konyakod, vagy nincs konyakod?! Vagy te is olyan smucián
vagy, mint a Róna, aki nem adott innivalót?...

— Van konyakom és egyéb jó innivalóm is s nagyon
örülnek, ha ...

— Nem sokat beszélni! Fiuk, felmegyünk s meg fogjuk
neki mutatni, hogyan kell konyakot inni!...

Dr. Szörényinek — aki egyébként agglegény volt —
szép lakása volt. A szalonba hordtuk valamennyi széket. A
nők a székekre ültek, mi meg a földre. Egy szolgáló konyakot
hozott.

— Csak egy üveggel? te smucián! — mondotta Vészi. —
Mindent hozass ide, mert az is kevés lesz!...

Szörényi intett a szolgának, aki csakhamar egy tucat
üveggel jelent meg. Az italok nagyszerűek voltak. Vészi éne-
kelni kezdett, de abbahagyta, mert a zongoránál felhangzott
a „Donau valcer“ s a hölgyek ujjongtak örömben. A szőnye-
geket egy-kettőre felszedték s Etelka kisasszony már táncra
is perdült Gerővel. Sorra táncba álltak a többiek is és Vészi,
aki nem táncolt, úgy ugrált, mint egy medve. Gizella kis-
asszony keveset táncolt, de könnyen és kecsesen, mint egy
tündér. Ságodi, aki nem volt táncos, egy helyben ült s a vi-
lágért le nem vette róla tekintetét, de én is folyton csak őt

néztem... Táncoltunk s ettünk, ittunk. Este lett, s amikor a lámpákat felgyújtották tovább folyt a mulatozás.

— Már nincs több snapszod? Akkor egy másik kávéházba megyünk! — mondotta Vészi.

— Keményffy szálloda! Keményffy szálloda! — hangzott minden oldalról.

Nemsokára meg is indult a menet.

Nina asszony fogadott bennünket.

— Egész nap az ördög se néz felém s magamra hagytok, mintha tudja Isten milyen öreg volnék már és nem is tartoznék hozzátok — dohogott.

— Ne morogj öreg Nenne! — mondotta Ádám bácsi s összevissza csókolta életpárját. — Milyen borszagu vagy! — mondotta Nina néni nevetve. — Jól néztek ki, az egész társaság be van rugva! — Aztán felém fordulva megfenyegetett ujjával. — Maga az igazi jó madár! Ez a maga lelkén szárad!

Vészi, aki a sok konyaktól teljesen elkészült, már megint énekelt:

„Ich habe viel zu tief... hineingeschaut...

Zu tief... zu tief... zu tief...“

Felesége és két sógornője megfogták, bevitték a másik szobába s lefektették a divánra, ahol nyomban el is aludt. Vésziné és Nina asszony a konyhába mentek, hogy a banda részére vacsorát készítsenek. Nina asszony Jenő és Gyula segítségével összeszámolta, hogy hányan vagyunk.

— „Unverschrien.“ Harmincnolcan!... Ennyire nem számítottam s várnotok kell, amíg a vacsorával elkészülök. Addig a Giza fog valamit énekelni nektek.

— Bravó! Igen, énekeljen! — kiabálták összevissza.

— Ilyen berugott társaságnak nem fogok énekelni! Különben magam is sokat ittam — mondotta nevetve.

De nem hagyták békében.

— Jól van, énekelek, de csendben legyetek! Ha valaki megmukkan, rögtön abbahagyom!

Meg se moccantunk s néma csöndben hallgattuk Schubert pompás dalait, amelyeket oly szépen énekelt. Volt közöttük néhány, amelyet nem is ismertem, amelyet a szép énekesnő fedezett fel újra...

És zugott a kispatak s virágok pompáztak partja mentén... és mint szerelmi vallomás és fájdalom halkult el a dal... És végül a „Doppelgänger“, amelynek hangjai annyira kifejezik Heine misztikusan szép dalának érzelmeit...

„Still ist die Nacht, es ruhen die Gassen...

Da steht auch ein Mench und starrt in die Höhe,

Und ringt die Hände vor Schmerzensgewalt....
 Mir graut es, wenn ich sein Antlitz sehe...
 Der Mond zeigt mir meine eigene Gestalt.
 Du Doppelgänger, du bleicher Geselle,
 Was äffst du nach mein Liebesleid,
 Das mich gequält auf dieser Stelle,
 So manche Nacht in alter Zeit?!"

Mily mesterien énekelte e dalt!... Hogy eltalálta a misztikus hangot!... Mily halvány és merev lett gyönyörű arca! Hogy meredt tágra nyílt szeme a messzeségbe!... Hideg borzongás futott rajtam végig s rámeredtem, mintha saját hasonmásomat láttam volna!...

A lelkesedés végig zugott a termen s mindenki hozzája sietett. Én azonban nem tudtam helyemről elmozdulni s hidegmeleg borzongás rázott meg...

— Most Gerő énekeljen népdalokat! — mondotta a művésznő nevetve. — Az inkább nektek való.

— Nem, nem! „Das Waldesgespräch“... Das Waldesgespräch!"

— Nem bánom, ráadásul ezt még elénekelem, úgy is a kedvenc dalom, de aztán elég legyen ám, a sok pálinkától eléggé érdes lett a hangom! — mondotta nevetve s leült a zongorához.

Eichendorf-Schuhmann: „Waldesgespräch“.

„Es ist schon spät, es ist schon kalt,
 Was reitest Du einsam durch den Wald?
 Der Wald ist lang, Du bist allein,
 Du schöne Braut, ich führ' Dich heim!

„Gross ist der Männer Trug und List,
 Vor Schmerz mein Herz gebrochen ist.
 Wohl irrt das Waldhorn her und hin,
 Oh flieh! Oh flieh! Du weisst nicht, wer ich bin!"

„So reich geschmückt ist Ross und Weib,
 So wunderschön der junge Leib.
 Jetzt kenn' ich Dich, Gott steh' mir bei!
 Du bist die Hexe Loreley!

„Du kennst mich wohl vom hohen Stein,
 Schaut still mein Schloss tief in den Rhein,
 Es ist schon spät, es ist schon kalt,
 Kommst nimmermehr aus diesem Wald!"

Arca olyan volt most, mint a boszorkányé, démoni szemekben vad, zöldes fény villogott. Az ének vége pokoli vad

sikoly volt... Le nem tudtam venni róla tekintetemet, néztem, néztem kifejezésteljes szép arcát, amely immár megint mosolygott....

Ezután Gerő énekelt magyar dalokat, kissé édeskés hangján...

Közben terítettek a nagy ebédlőben s az asztal szinte roskadozott a sok enni és inni valótól... Én Etelka kisasszonyt vezettem az asztalhoz s velem szemben Gizella kisasszony ült Gerő és Kunos között. Alaposan hozzáfogtunk a lakmározáshoz. Én azonban némán s lopva folyton Gizella kisasszonyt néztem. Szép feje és szeme volt, de szemének színét még nem tudtam megállapítani. Este sötéten fénylett, csaknem feketén, nappal azonban egyszer kék, máskor zöldes, majd sárgás volt, mint a macskáé.

„Tengerszemek“, állapítottam meg végre. Ilyen szemük lehet a tenger tündéréinek, amit annyira szerettem. Szép kis sikok határozott formát adtak orrának, alsó ajka kissé telt s homloka ivelten huzódott...

— Most valami másról beszélhetnénk, kedves mester! — mondotta Etelka kisasszony nevetve, miután jó félóráig alig szóltam egy kukkot.

Felemelkedtem helyemről s kezembe vettem poharamat.

— A művészetre! A szépségre! A hölgyeinkre! És az egész bandára, amely itt összegyűlt! — mondottam.

— Tuss! — kiáltott Vészi, aki már kialudta magát.

— Fiuk, igaza van a mi nagy „hallgatónknak“. Ritkán beszél, de okosakat mond. Ki tudja mikor leszünk ismét így együtt!...

Most az egész társaság énekelni kezdett s Ádám bácsi is belekezdett pincehangjával.

Hirtelen veszett jókedvem támadt s nekihevülve kezdtem udvarolni szomszédnőmnek. Emberemre találtam benne! Csak úgy vágott vissza s sziporkáztak szavai... Nem maradt adósom!...

— No nézze meg az ember, nem is olyan buta, mint amilyennek mutatja magát — mondotta nevetve, amikor egyszer erősen sarokba szorítottam.

— Köszönöm a bókot! A legjobb védelem a támadás s a fiatal nők már ezt is kitalálták...?! No nézd csak! Manapság már nincsenek gyermekek!

— Nem engedjük barátunkat! — szólt Gerő és Kunos. — Össze kell tartanunk nekünk férfiaknak! Férfiak ide mind! Felvesszük a harcot az amazonok ellen!

— Minden nő a fedélzetre! — kiáltott Vésziné. És gyilkos szócsata kezdődött, amelyben a férfiak — noha tulsuly-

ban voltunk — csufos vereséget szenvedtek. A szó és nyelvharcban nem tudtunk velük megküzdeni... legyőztünk. Gerőt, Kunost, Ságodyt, Szörényit és engem sorba állítottak s azután szalvétával hátrakötötték kezünket s térden kellett Vészinéhez csuszunk, aki amazontáborá közepén büszkén trónolt. A nők kezükkel „cadmeai“ igát alkottak, amely alatt át kellett csuszunk s közben fejünk bubján kiadós ütéseket kaptunk. A tulsó oldalon végre levették kezünkről a „kötelet“. Most új harcot kezdtünk s „bosszúból“ megakartuk csókolni a nőket. Volt nevetés, sikongatás, lárma, de ebben az új küzdelemben már mi maradtunk győztesek. Gerő Gizella kisasszonyt csókolta meg.

— Pfuj! — mondotta a kisasszony nevetve s kiköpött. Kitért karral rohantam feléje. Csipőre tette két kezét s villogó szemmel nézett rám. Minden bátorságom az inamba szállt s helyette Etelkát csókoltam meg, aki éppen a karjaimba szaladt.

Leültünk s ismét pezsgőt bontottak. Gerő Károly pohárral a kezében rögtönzött verset mondott Ádám bácsira és Nina nénire...

Utána felharsant a dal. — Oh, ha mindig, mindig így maradna...

Persze Vészi énekelte, aki ismét „elkészült“. — Fiuk itt sem kapunk már innivalót — mondotta. — Az Ádám bácsi is egy nagy fukarci! Menjünk egy másik kávéházba!...

„Auf! Auf! sprach der Fuchs zum Hasen,
Hörst du nicht den Jäger blasen?“

citáltam én már meglehetősen bekapatva, amikor elindultunk.

Az Abbázia kávéházba vonultunk. A menet élén én haladtam Etelka kisasszonnyal. A Nagymező-utcánál egy konstabler csöndre intett bennünket, mire Ádám bácsi kivett egy virginia szivart s szó nélkül a rendőr szájába dugta.

A kávéházban szeparét nyitottak. Ádám bácsi volt itt is a házigazda s ő hozatta az italt. Dr. Szörényi nyomban ráduplázott s kétszer annyit hozatott. A többi férfi sem hagyta magát s mindegyik újabb italt hozatott. Csak én nem rendelhettem, mert egy garasom sem volt. A mulatság itt még emelkedettebb kedvben folyt tovább. Gerő, aki már be volt csipve, hosszú beszédet mondott a fiatalságról, szerelemről és költészetéről. Ám senki sem hallgatott rá. Az egyik sarokban Ádám bácsi huzódott meg s mély pincehangján héber dalokat énekelt, amiben Vészi asszisztált neki.

— Ez az ős-zene, minden zenének a zenéje — mondotta. —

És Verdi, Beethoven, Mozart meg Wagner elbujhatnak mellette...

„Lechodaidi likras kalo!”

— Hallgassatok már — szölt Gizella kisasszony s befogta fülét. — Rémes, borzasztó!...

Vészi megfenyegette ujjával.

— Mindig mondtam! Semmi érzéke a muzsikához! Jól van Ádám bácsi. Bosszúból nem énekelünk többet!

Ádám bácsi azonban tovább énekel.

Gerő befejezte beszédét s mint Munkácsy busuló betyárja, kezére támasztva fejét, énekel magyar dalokat. Most már megilletődve hallgattak rá. Csend lett s mindenki őt hallgatta. Oly megható és szép volt minden egyes dala! Ősrégi magyar dalok, amelyeket még nagyapáink énekeltek. Hangja lassan elhalkult, azután lehajtotta fejét s halk zokogással elaludt...

És így maradt meg emlékezetemben ez a fiatalon elhunyt költő...

Már rég elhallgatott s mi még mindig némán ültünk helyünkön.

— Ez volt a legméltóbb befejezése a mai szép napnak! — mondotta Gizella kisasszony. — Most pedig szépen haza vonulunk.

Hazakisértük Vésziéket és Keményffyéket és a többieket is. Végre egyedül maradtam és hazatértem én is. A kapupénzzel azonban ezuttal adós maradtam...

Am nem tudtam elaludni és szorongó érzéssel hánykolódtam ágyamban. És ismét ott voltak előttem a zöld szemek szörnyü nézésükkel... És ismét elszürkültek, majd ragyogtak, mint a tükör... És a kis pontok megnövekedtek és zöld boszorkányszemek meredtek rám és néztek rám...!

„Oh flieh! Oh flieh! Du weisst nicht, wer ich bin!”

— hangzott fel bennem...

„Kommst nimmermehr aus diesem Wald!

... nimmermehr aus diesem Wald!”

Halálos félelem fogott el és hideg borzongás futott át rajtam! Végre elaludtam. De hirtelen felriadtam s összeszorított ököllel hadonáztam!

— Nem akarok! Nem akarok! — kiáltottam fel hangosan s nehéz zokogás szakadt fel belőlem s fejemet a vánkások közé rejtettem...

— Semmi közöd hozzá! — ez volt az első gondolatom, amikor másnap reggel felébredtem. — Egyszerűen feléje sem nézel többé s rá sem gondolsz ezután és — Schluss! És Schluss? És eszembe jutott egykori bécsi lakótársam, Herzog, akinek ez volt a szavajárása. Hogy védekezett kézzel-lábbal kapálózva a szép Hudetzné ellen, amíg az mégis csak „felfalta“.

— Engemet azonban nem fálnak fel! — mondtam magamban s elhatároztam, hogy kiverem fejemből az egész históriát. Ámde mégis csak rám kandikált a szép szempár! És mosolyát is állandóan látni véltem. Amikor műtermemben a kis házmester-gyerekekkel rendet csináltam, valóban nem is gondoltam már rá. A hulladékokat egy sarokba söpörtem s a fiura várt a feladat, hogy eltakarítsa. Amikor éppen ezzel foglalatzkodott, a személtlapátról egy kis tárgy csillogott felém. Kikötöttem a személtől. Kis bross volt, közepén kis zöld kővel, amely mint szem, nézett rám. Megtisztítottam s sokáig néztem s végül bosszusan zsebre tettem. Az Ő brossa volt, jól emlékeztem rá, ott láttam keblén kitűzve. Azon gondolkodtam, hogy a fiuval hazaküldöm. Dolgozni kezdtem s nem is gondoltam tovább rá. Egy cseppet sem! Azonban folyton az órámat nézegettem...

— Ha most odamennék, biztosan otthon találnám. Átadom neki a brossát, aztán megyek tovább és — Schluss! És többé feléje sem nézek!... Nem, soha többé! Kivettem zsebemből az ékszer s jól szemügyre vettem. A kis zöld kő úgy nézett rám, mint ő nézett, amikor Loreleyt énekelte, a boszorkány!

— Geh' nimmermehr in Deinen Wald! Justament nicht!
— variáltam magamban dalát.

Amikor hazamentem ebédelni, a bross még mindig a zsebemben volt és égetett mint a tűz... Ebéd után kávéházba mentem s lapokat olvastam. Majd Havranekkel billiárdoztam. De nagyon rosszul játszottam s végül egy nagy lyukat böktem a posztóba.

— Mi az ördög van veled? — kérdezte bosszusan partnerem s az asztalra dobta billiárd-botját. — A lyukat pedig megfizetheted egyedül!

Nagyon rosszul esett ez a szemrehányás, de rosszkor is jött, mert éppen meg akartam „pumpolni“. Adós maradtam a kávéházban s kimentem az utcára s önkéntelenül is megindultam a Váci-ut irányába, Weiss Juliannal találkoztam. — Szép volt Pompejiben mi? — mondotta, mint ahogy mindig szokta.

— Vigye el az ördög Pompejít és magát is! — mondtam bosszusan s faképnél hagytam.

Felnéztem a Bazilika kupolájára, amely ragyogott a le-

nyugvó nap fényében. Lenn még meg voltak az állványok. Körüljártam és felbámultam, de nem láttam. Azután a Váci-
uton tovább mentem. Megálltam Keményffyék háza előtt s
nagyon megnéztem a ház kapuját.

— Hogyan kerültem én ide? — kérdeztem csodálkozva
önmagamtól. — Ám ha már egyszer itt vagyok, felviszem a
brossot s legalább nem kell a fiut ide küldenem! És ha Gizella
kisasszony nincs itthon, hát annál jobb. Sajnos, azonban ott-
hon volt s egy bécsi barátnője volt nála látogatóban, akivel
együtt tanult volt Gänsbachernél. Bemutatott barátnőjének.

— Éppen kapóra jött — mondotta a bécsi hölgy. — Üd-
vözetet hoztam Bitterlichtől, meghagyta, hogy adjam át, ha
találkozom önnel!

— Már rég nem láttuk egymást mi? — kérdezte Gizella
kisasszony ravaszkásan mosolyogva rám.

— Igen . . . nem . . . azaz . . . valamit elhoztam önnek,
amit elveszített nálam — dadogtam.

— Csak nem a szivemet! — nevetett gunyosan.

— Sajnos, azt nem! Azt nem is hoztam volna vissza. De
a brossát hagyta ott — mondottam s letettem a kis holmit a
zongorára.

— Már mennyit kerestem s a mamától is mennyi szemre-
hányást kaptam emiatt. Mama . . . mama! Itt van a bross.

A mama azonban nem jött és én távozni akartam.

— De sietős az utja!

— Nem akarom . . . zavarni — mondottam.

— Szó sincs róla, hogy zavarna! — mondotta barátnője
— egy kicsit énekelünk együtt s ha kedve tartja, üljön csak le.
De nagyon bizalmas barátságban lehetek, — fordult nevetve
Gizella kisasszony felé — ha nála hagytad a brossodat! Node,
nem akarok indiszkrét lenni!

— Egy nagy társaság volt nálam — mondottam s érez-
tem, hogy nagyon elpirulok, de Gizella kisasszony is elvö-
rösödött.

Meghuzódtam egy sarokban s hallgattam, amint Mozart-
duettekét énekelnek. Szünetben hévvel diskurálgattak s rólam
meg is feledkeztek.

— Tehát angagsálták M.-t Bécsben? — kérdezte Gizella
kisasszony. — Nagyon jó kritikát kapott, mégis, miért tartott
oly sokáig!

— Miért! Óh te ártatlanság! A régi mese a tehetségről.
Tudhatnád, hogy tudás és tehetség nem elég nálunk, szegény
lányoknál! Ha már annyira vittük, akkor kezdődnek a disznó-
ságok! Jön az intendáns ur és a többi urak, a faunok, akik
ugy kerülgetnek bennünket, mint a macska a forró kását . . .

„Pfu! Teufel“. Milyen gyalázatos fajzat a férfi népség, egyik olyan mint a másik! Mindjárt egy példa rá. Bécsben nem tudtam zöldágra vergődni s egy ilyen jó madár O... ba vitt vendégszereplésre. Nagyszerűen ment minden. Nagy sikerem volt... A kritika lelkesedve fogadott. És azt hittem, hogy már nyeregben ülök. A „Hetz“ azonban csak aztán kezdődött! A szerződés miatt az intendáns lakására kellett mennem. Ez volt aztán a disznó! Egy undok vén birka! Ugy intéztem el vele a dolgot, hogy két hatalmas pofont kapott tőlem... Na, mit szólsz hozzá! Persze „pfutsch“ is volt a szerződésnek!

Mind a ketten nevettek.

— Persze hogy „Hetz“ volna az egész, ha amellet nem volna tragikus a dolog! És mindenütt ugyanez a disznóság! Össze-vissza beszélnek művészetről, meg kulturáról, haladásról és mi szegény ördögök hiába törekszünk s a vége az, hogy tisztességgel nem jutunk semmire! Rabszolgák vagyunk! Az ujkor rabszolgái! Uristen! Milyen nyomorúságos élet ez! — kiáltott fel s zokogva borult Gizella kisasszony vállára, aki megölelte.

— Hát itt még nem tartunk s meglásd mi is révbe jutunk tisztességes uton-módon! — biztatta Gizella kisasszony.

— Oh, te erős vagy! Azt tudom! Hiszen Bécsben te voltál a példaképünk! Aztán végre mégis csak fog sikerülni! Ha ez a remény nem volna bennünk, mehetnénk a Dunába! Most pedig énekeljünk még valamit, azután megyek haza!

És énekeltek s mind a ketten olyan szépek voltak, amint a művészetben együtt felolvadtak...

És újabb és újabb dalba kezdtek s már sötét volt, amikor elváltak egymástól.

— Nem kell ám mindig vasárnapig várnia — mondotta Gizella kisasszony nevetve, amikor elbucsuztam tőle. — Este mindig itthon vagyok s énekelek. És miután szereti a muzsikát egyszer-másszor eljöhet. Elénekelem a kedvenc dalát! Most pedig kísérje haza a barátnőmet, a Páris szállodában lakik. De nem kell ám okvetlenül beleszeretnie!...

— Ez ugyan nehezemre fog esni! — mondtam nevetve.

— Féltékenység! — jegyezte meg a barátnője.

— Nagyszerű teremtés ez a Giza! — mondotta, amikor az utcára értünk.

— Oh igen... persze... — mondtam zavartan.

Hunyorgatva nézett rám.

— Maga is érti ám a dolgát, maga kis alamuszi! Különböben nagyon gyanusak vagytok mind a ketten — mondotta nevetve. — Vegye el feleségül!

— Még csak az kellene! — morogtam.

— Nagyon is összeillenek! Keresve sem találna jobb feleséget! A konzervatoriumban mindnyájan imádtuk őt. Olyan szíve van, mint a vaj! Aztán mennyire szereti a művészetet! Amellett milyen tisztességes, a tehetségéről nem is beszélek!... Hát mi egyéb kell egy ilyen férfinak! Csinos is! Hát ne sokat himeljen-hámoljon, hanem harapjon bele!

— Az ilyesmi mindig kettőn mulik — mondottam nevetve. — Csodálkozva nézett rám.

— Én azt hittem, hogy már ennyire vagytok! — Különbem nem hinném, hogy a Giza nemet mondana!

— Az ilyesmit nem lehet biztosan tudni — mondottam.

— Hát ilyen jégcsap volna! Engem különben nem csaptok be! De ha meglesz az eljegyzésetek, ott akarok ám lenni s táncolni is akarok!

Zavartan váltam el tőle s szentül fogadkoztam, hogy kerülni fogom Gizát és Keményffyékét. Nem illik ilyen lányt hirbe hozni...

Vasárnapig keményen kitartottam s nem mentem feléje! Vasárnap este azonban ismét ott álltam házuk kapujában. Hirtelen elhatározással visszafordultam s megindultam az Alkotmány-utca felé. Jó nagy kerülőt tettem s egyszer csak azon veszem magamat észre, hogy ismét a kapuban állogok. És bámulok be a kapuba...

Valaki a vállamra tette kezét.

— „Da steht auch ein Mensch und starrt in die Höhe, und ringt die Hände vor Schmerzengewalt!“ — citálta Vészi nevetve. — Amint látom, elkéstél te is! Gyere gyorsan, különben kikapunk Nina nénitől.

Az este nagyon keveset beszéltem s bosszankodtam gyengeségem miatt.

— Talán kanalat nyelt, kedves mester, hogy olyan szó-talan! — mondotta nevetve Gizella kisasszony.

— Nem jól érzem magamat — dadogtam zavartan.

Amikor vacsora után zongorázni kezdett, vad fájdalom fogta el szívemet s könnyes szemmel távoztam — észrevétlenül.

Szép nyári éjszaka volt s megindultam az Andrásy-uton kifelé a ligetbe. Amióta ott, mint inas pörbe szálltam az Istennel, mindig oda vonzódtam, ha valami nagyon a májamba ment. Mintha eszem vesztettem volna, rohantam most is és ugráltam a bokrokon át. Tüskék szaggattak meg s kezem véres lett. Azután fáradtan leültem a régi padomra és igyekeztem gondolataimat rendbeszedni.

— Hát barátocskám, Pepi, most komolyan beszéljünk egymással — kezdtem önmagamban a leszámolást.

— Jól van! — szólta Pepi.

— Hát szerelmes vagy, barátocskám, mi ?

— Igen! — szólta Pepi.

— És azt hiszed, hogy ez komoly és igaz szerelem!

— Magam sem tudom — mondotta Pepi sirósan.

— Ugy, ugy! No nézzük csak... hiszen voltál te már máskor is szerelmes! Most is olyanformán van?

— Nem! — mondotta Pepi határozottan. — Egészen más ez!

— Milyen más?

— Magam sem tudom!

— Buta kölyök! Ilyesmit kell tudni! Nem vagy már éretlen gyerkőc!

— Pedig ismét az lettem... és úgy érzem magamat, mint akkor a Juliskával Kecskeméten... és... és mégis másképen...

— Hm! Hm!... Akkor baj van!... Csinos?

— Nem tudom!

— Jó és kedves?

— Nem tudom!

— Hát mit „ettél“ rajta? — kérdeztem bosszusan. — És azt hiszed, hogy ő szeret téged?

— Nem tudom!

— Ez már butaság! Meghülyültél, öcsém!

— Igen — mondotta Pepi.

— Tehát se nem csinos, se nem szép és nem is kedves! Hát akkor micsoda, kicsoda!?

— Ő az! — kiáltott fel Pepi zokogva.

Megöleltem Pepit.

— Na ne vedd a szivedre, majd elmulik!

— De nem akarom, hogy elmuljon! — kiáltott fel Pepi.

— Akkor már nagy a baj és a dologgal komolyan kell foglalkozni. Meg fogjuk a leányt figyelni és vizsgálni és ha ezt a szigorú vizsgát kiállja és ha valóban olyan, amilyennek hiszed és mondod, akkor áldásom rád!

— Igazán szép tőled! — mondotta Pepi meghatottan.

— És ha a vizsga jól sikerül, hátra van még azt is meg tudni, hogy valóban szeret-e tégedet, különben megeheted a főzetet!...

— Oh jaj, oh jaj! — siránkozott Pepi.

— A szerepet két részre osztjuk. Te szerelmes vagy belé, tehát a sziveddel fogod megvizsgálni... Én azonban objektív vagyok és tiszta fejjel fogom nézni a dolgokat s talán meglátok olyasmit is, amit te nem veszel észre!...

— Azután mindig összeülünk szépen s elmondjuk egymásnak az észrevételeinket. Rendben van?

— Igen — mondotta Pepi.

— A dolog azonban nem oly egyszerű ám. Ti mind a ketten művészek vagytok, tehát nem normális emberek és közületek az egyik még nő is, ami a dolgot még bonyolultabbá teszi. Már a rendes nő is talány, hát még ha ez a nő ráadásul énekesnő és színésznő is! Ezeknek bizony vastagon van a fülük mögött s össze kell szednünk magunkat, hogy lépre ne menjünk!

— Persze, persze — mondotta Pepi.

— Arra különben ügyelned kell, hogy észre ne vegye, hogy szerelmes vagy belé, különben az ujja köré csavar!

— Nem fog észrevenni semmit! — mondta Pepi.

— Akkor rendben van. Most pedig amily gyorsan csak lehet, munkába fogunk. Egyelőre azonban alszunk rá egyet!

— Jól van — mondta Pepi és ismét visszaszállt belém.

Az uton azonban és otthon folyton újabb kérdéseket adott fel nekem. De én úgy tettem, mintha nem is hallottam volna s végül elaludtunk...

*

Amikor szerdán estefelé elindultam Gizella kisasszonyhoz, az uton nagyon elfogódott szívvél néztem Pepire. Az előszobában már hallottam a zongora hangját és a sovány szakácsné a „nénike“ szájára tette ujját.

— Osonjon be szép lassan — suttogta. — Egyedül van...

Mint a kis egérke, oly halkán mentem be s leültem az ebédlőbe, ahonnet elég jól láthattam az énekesnőt...

Egy darabig lapozgatott, azután énekelni kezdett. Mint az ima, hangzott fel Schubert dala:

„Du holde Kunst in wie viel grauen Stunden,
Wo mich des Lebens wilder Kreis umstrickt,
Hast Du mein Herz zu warmer Lieb entzunden,
Hast mich in eine bessere Welt entrückt!“

Oly érzéstelen és melegen énekelte e szép dalt! Valóban hangjában érződött a könny s szeme könnyes lett.

„Oft hat ein Seufzer Deiner Haft' entfließen,
Ein süßer, heiliger Accord von Dir,

Den Himmel besserer Zeiten mir erschlossen,

Du holde Kunst, ich danke Dir... ich danke Dir dafür!“

Hirtelen zokogásba fulladt s kezével elfödte arcát. Azután fejét a zongorára hajtotta s keservesen sirt. Nem tudtam törőztetni magamat, bementem.

Összerezzenve nézett rám.

— Maga az? — mondotta könnyes mosollyal. — Meglesett? Ha ezt tudom, uralkodtam volna magamon... Csak ha magam

vagyok, akkor énekelem ezt a dalt, mert a végén mindig elpi-tyeregem magam... Igazi művészek gondolták ki e pompás dalt, és mindenkinek szívéhez szól, akiben a művészet iránti szeretet és imádat él!... Az én imádságom...

— Te isteni! Te drága! — lelkesedett Pepi. Én hallgatva néztem rá.

— Végre eljött! De sokáig tartott! — mondotta. — Én már sértve éreztem magam.

— Én... én... nekem... oly kevés időm van — dadogtam zavartan.

— Annyira el van foglalva! Mily nagyszerű érzés lehet, ha az ember egészen belemerülhet művészetébe!... Én, amint látja, megakadtam s nem tudom, hova lyukadok ki... Azt mondják, hogy tehetséges vagyok s szép hangom is van. A konzervatóriumban az elsők között voltam s tanáraim nagyra voltak velem... Komolyan vettem művészetemet és sokat tanultam s tudok is valamicskét... és mégis itt állok s nem tudom, mihez fogjak... — és szemében könny csillogott.

— Oh ön meg fogja találni az utját! — mondottam.

— Én is bizom benne, mert hiszek a művészetemben s elég energiát érzek magamban, hogy keresztül küzdjem magamat. Keserű küzdelem, de tudja... egyébként honnan tudhatná?... Ön férfi... boldog ember!... Kezdem megérteni a szegény lányokat, akik feláldozzák testüket is a művészetükért, mert ha a művészet hatalmába kerített bennünket, akkor egészen a rab-szolgái vagyunk...

— A művészet tiszta és magasztos! — kiáltottam fel meglepetten — és tisztának és magasztosnak kell a művészet papjainak és papnőinek is lenni.

— Ez szépen van mondva és magam is az ön véleményén vagyok, de minden kornak nem minden Istenéhez imádkoztak egyformán. A Vesztalinák bizonyára tiszták voltak... Venus papnőiről azonban ezt már nem lehet állítani — mondotta nevetve. — No, de már elegendő csevegtünk! Most valamit énekelni fogok. Kérem, mit óhajt?

— Inkább beszéljessünk még egy kicsit! — mondottam hevesen.

— Köszönöm a bókot! — jegyezte meg nevetve.

— Ne értsen félre! Oly szép volt az előbbi dal! Mintha csak a szivemből énekelt volna! Soha életemben nem fogom elfeledni!... Tisztán és elkülönülten fogom emlékemben megőrizni ezt a szép imát, amely a művészetet zengi... Nekem is szent a művészet és mindenki, aki becsülettel hódol neki, a barátom... és... és azért tiszteltem és szerettem önt, kedves, drága kisasszony! — kiáltott fel Pepi.

— Hülye! — ordítottam rá dühösen.

Komoly, kutató tekintettel nézett rám. Azután felkelt és bezárta a zongorát.

— Ismét hóditottam! — mondotta nevetve s kezét nyujtotta. — Tehát barátságot kötöttünk?

— Igen! Igen! — kiáltott fel Pepi lelkesen.

— Hát beszéljünk tovább, barátom. Beszéljünk például a szobrászatról. De üljön le, nehogy elessék, ha valami butaságot találok mondani — mondotta nevetve. — A szobrászathoz, bár nagyon szeretem, nem sokat konyitok. Ha megtanít egyre, másra, nagyon hálás tanítványa leszek...

És hosszú előadást tartottam a plasztikáról. Összefont kézzel s komoly arccal hallgatta szavaimat, s néha nagyon találó megjegyzést tett.

— Elég már, te buta! — mondotta Pepi egy idő múlva. — Untatod már a számárságaiddal...

Befejeztem s másra terelődött beszélgetésünk. Tanulóéveiről mondott el egyet-mást s nagyszerű humorról tudta tanárait utánozni. Késő estére járt. Nina néni is hazakerült, majd Ádám bácsi, aki mindenféle finom eledelt hozott magával... Engem ott tartottak vacsorára. Később jött Vésziné is, aki „szerecsenmosdatásra“ hívott bennünket. A legfiatalabb gyereket, Lenkét, este mindig megmosdatták s ennél a műveletnél az egész család asszisztált. Vésziék lakását egy hosszú sötét folyosó kötötte össze Ádám bácsiék lakásával.

Nagy szalmazsákon hevert a kis gyerek s nagyokat kiabált s furcsa, kedves fintort vágott, amikor anyja a nagy szivaccsal mosta.

A kis Margit Gyula öccse és Jolán huga mellett ült a gyermekasztalnál s nagy szemekkel nézett rám és Giza kisasszonyra. Vajjon mire gondolt?...

A mosdatás után lefektették a kis Lenkét s mi asztalhoz ültünk. A vacsora nagyon jó volt, de Ádám bácsi mindent kifogásolt. Minden étel kemény volt neki, amiről azonban nem Nina néni tehetett, hanem Ádám bácsi rossz fogai! Később Vészi is átjött s nagyon jó kedvében volt. Vacsora után Giza kisasszony és nővére nagyszerűen szórakoztattak bennünket azzal, hogy ismerőseiket utánozták. Vészi szinte harsogott a nevetéstől, ha egyik-másik ismerőseit kitűnően karikírozták...

— Ma nem is akarsz énekelni? — kérdezte Gizella kisasszonytól Vészi. — „Und Marmorbilder stehen und sehen dich an!“... Mi van ma a márványszobrokkal? Énekelj el, hisz itt van a márványszobrász...

— Nem énekelek! Ma már kikoszarozott egyszer, másodszor már nem lesz módja rá! — mondotta nevetve a művész.

— De kérem, kisasszony! — dadogtam.

— Az ön kivánsága parancs! Így akarta s valahogy csak kibirom — mondotta nevetve.

— Már kötekedtek! — mondotta Vészi. — Akkor már jó uton vagyunk! És ha így haladunk, akkor...

Gizella szájára tapasztotta kezét.

— Megint össze-vissza beszélsz — mondotta s elpirult, de Pepi is belepirult.

— Egy árva szót sem szoltam — mondotta Vészi s meglelelte sógornőjét.

Amikor elbucsuztam, Gizella kisasszony rám piritott.

— Ha máskor jön, kopogjon előbb s ne osonjon be, mint egy kigyó, oly nesztelenül — mondotta nevetve.

Benn Vészi hangját hallottam: „Und Marmorbilder stehen und sehen dich an, Was hat man Dir du armes Kind getan?“

— Hát mit tettek volna! Semmit! Semmit! — mondottam magamban bosszusan, amikor lefelé mentem.

— Na, na! — mondotta Pepi.

— Mit gondolsz, barátocskám — szolt hozzám egy kis idő múlva. — Szép és jó! Nem találod? És milyen szeme van! És igazi művésznő! És láttad a könnyeket a szemében?

— Semmiről sem tudok, semmit nem hallottam, nem lát-tam! Jó színésző és — Schluss! — mormogtam.

— Ma nagyon kutya kedvedben vagy! Hagyjuk máskorra a vitát, ha majd őszintébb leszel... Ily módon nem jutunk egy-mással tisztába.

— Jól van! — dörmögtem.

Legközelebb már jobb kedvben voltam s Pepi meg volt velem elégedve. Minden vasárnap ott voltunk Keményffyéknél, de más napokon is magával vitt oda — Pepi! Hármában elbeszélgettünk bizalmas együttlétben s lassan megismertük őt... És megszerettük! Pepi fülig szerelmes lett, amit megállapítottam s eléggé bosszankodtam is emiatt...

— Elveszítetted a fejedet, barátocskám — szoltam hozzá. — Szerelmes vagy belé, jól van! De mi van vele? Nem nagyon van oda érted!

— Nagyon tévedsz — mondotta Pepi. — Olyan bizalmas és kedves velem, mint egy gyermek. És nem vetted észre?... a meleg tekintetet, amellyel fogad bennünket?...

— Nagyon képzelődő vagy, barátocskám. Na és ha így áll is a dolog, el akarod venni feleségül? Te semmiházi! Miből akarod őt és gyermekeidet eltartani!

— Ebben igazad van! — mondotta Pepi hosszú orral. — Egy vasárnap, amikor eljöttünk tőle, bementünk egy kávéházba. Keményffyékről esett szó a társaságban.

— Fiuk, illik, hogy egyszer már komolyan beszéljünk erről a dolgról — mondotta Gerő. — Nincs rendjén, hogy mi fiatal emberek folyton ki- és bejárunk ebbe a házba. Végül mégis csak hirbe hozzuk ezt a két nagyszerű lányt. Ha valakinek közülünk nincs komoly szándéka, akkor legjobb, ha mindnyájan kimaradunk.

Csend támadt s éreztem, hogy minden szem rám irányul s azt is éreztem, hogy elpirultam.

— Nincs igazad — szoltam. — A Keményffy- és Vészi-családot e tekintetben nem lehet más családokkal összehasonlítani. Ezek nem nyárspolgári emberek, ahol az ilyesmire sokat adnának. Nagyon sokan járnak hozzájuk s mi fiatal emberek valóban kisebbségben is vagyunk.

— Ebben igazad van, de a világ más szemmel nézi — mondotta Gerő. Erre pedig tekintettel kell lennünk. Én a magam részéről már döntöttem is. És ha közületek nincs senki, aki házasodni akar, abban az esetben én kimaradok.

Mindenki hallgatott.

— A mellünknek szegezed a revolvért, te ravasz róka — mondottam bosszusan. — Ez nem vall gyengédségre. Vedd azt az esetet, hogy valamelyikünk szerelmes. Nem hiszem, hogy a baráti kebledre dől s szerelmét neked vallja be!

— Bravó! — kiáltottak valamennyien. — A Róna fején találta a szöveget.

— Különben is a leányok iránti meglepő aggodalmad kissé gyanusnak tűnik fel — mondottam. — Bizonyára attól tartasz, hogy magad hirbe jössz, — kompromitálod magad.

— Goromba pokróc vagy! — szolt Gerő.

— Te meg jezsuita vagy! — szoltam ingerülten.

A többiek közbevetették magukat s csakhamar újból szent volt a béke közöttünk.

— Azt hittem, hogy baráti körben meg szabad az ilyesmit mondani — szolt Gerő.

— Ezt ugyan alaposan lehengerelted! — mondotta nevetve Kunos, aki már a hatodik pohárka pálinkát itta. — Gerő igazi spártai módra szavának állt és — két vasárnap nem jött el. Harmadik vasárnap azonban ismét ott volt.

Én és Pepi nagy buzgalommal folytattuk tanulmányunkat. Már csaknem teljesen egy véleményen voltunk. Vészi nyári szabadságra Velencébe utazott feleségével s Gizella kisasszony is velük ment. Engemet is hívtak, de anyagi helyzetem miatt nem mehettam. Azt hoztam fel kifogásul, hogy tele vagyok munkával. Elutazásukat megelőző délután megint hallgattam a szép énekesnő dalait. Ideges volt.

Hirtelen becsapta a zongorát s szemrehányóan nézett rám.

— Miért nem jön velünk? — kérdezte bosszusan.
 — Nem... nem, nem mehetek — dadogtam zavartan.
 — Lári-fári, mindent lehet, csak akarni kell! Maga... maga... na... majdnem mondtam valamit!
 — De kérem, Gizella kisasszony!...
 — Ezt életem végéig nem felejttem el! Milyen szép is lett volna! — mondotta s megfenyegetett ujjaival. — Büntetésül három hétig nem fog látni.
 — Elég hosszú idő! — mondtam szomoruan.
 — Elég hosszú idő! — mondotta hangomat utánozva és nevetve törölte száraz szemeit zsebkendőjével. — Most pedig érzékeny bucsut kell vennem, mert még csomagolnom is kell. Tehát a viszontlátásra, kedves barátom. Különben, a barátom maga még?

— De Giza!... Giza kisasszony!
 — Ezt ugyan nem bizonyította be, de azért hiszek magának. De nehogy szerelmeslevelet írjon nekem! Ilyesmire nem vagyok berendezkedve... Tehát Isten vele!

Elutazásukkor kimentem a vonathoz s észrevettem, hogy szeme felvillant, amikor megpillantott. És amikor harmadszor csöngettek, ott állt a hálókocsi ablakánál és hosszasan, melegen nézett rám. Én is sokáig néztem és oly nehéz lett a szívem! És amikor a vonat már indult, kék szemében könny csillant meg s fehér kezeivel eltakarta arcát...

— Láttad ezt? — kérdezte ujjongva Pepi.

— Láttad ezt? — ujjongtam én is, az induló vonat után tárva karjaimat.

És lelkem felujjongott a fájó gyönyörüségtől!

— Szeret! Szeret! — örvendezett Pepi.

— Szeret! Szeret! — ujjongtam én is.

Mintha részeg lettem volna, siettem ki a pályaudvarról...

Az utcán gyakorlatról hazatérő katonák marsiroztak s katonabanda kísérte őket. Azon vettem észre magamat, hogy a banda után megyek s tüzzel-lélekkal vágtam ki a katonalépéseket. Csupa mámoros lelkesedés voltam s soha ilyen boldognak vidámnak nem éreztem magamat... Átjöttem az alaguton s a várost soha ilyen szépnek nem láttam, mint most. Nem is vettem észre, hogy a katonazenekar már rég elkanyarodott előlem. Akkor ocsudtam fel, amikor az Abbázia-kávéházban ültem a kávémmel. Innen a Városligetbe mentem, hogy meghitt helyemet felkeressem. Ragyogó nyári este volt s a hold teli fénye sugárzott s a felhők mögül kivillantak a csillagok kis gyertyácskái. Leültem rendes padomra s Pepivel együtt néztük a gyönyörű eget.

— Mennyi csillag is van az égen!... Nagyon, kicsinyek

és egészen kicsinyek, sárgák, zöldek, vörösek, kékek. A tejuton millió és millióként vannak összezsufolva s mint halvány ködnek látszottak a végtelen távolságban. És ott is világok vannak, még pedig nagyobbak, mint a mienk. Vajjon van-e ott is szerelem? Szerelem! Szerelem! — ujjongott Pepi. — Végre megtaláltam azt, aki után annyira vágyakoztam s akire oly soká vártam! És oly szép szemei vannak, mélyek, miként a tenger vize és a lelke is oly szép és a fehér teste és minden... minden rajta! És megtaláltam őt, Őt, akit oly soká vártam és aki végre itt van!...

Mély zokogás tört fel Pepi kebléből, behunyta szemét s soká, nagyon soká ült sirva egymagában... Azután könnyes szemmel nézett fel az égre...

Milyen különös kis felhők usztak az égen, amelyek összesűrűsödtek, gomolyogtak s furcsa alakot öltöttek... És egész sereg amorett himbálózott az égen, egymást kergették, majd eltűntek, de ismét megjelentek. És amott kis fiucskák és lányok üldögéltek, de ezeknek nem volt szárnyuk. Valamennyien szőkék voltak s kékszeműek s nevettek Pepire. És Pepi behunyta szemét és oly boldog volt! És a kékszemű, szőke gyerekek ott nyüzsögtek körülötte. És térdére, ölébe ülnek s megcirógatják a szakállát... és...

— Az ördögbe is, micsoda giccses álmodsz itt végig! — kiáltottam rá.

Felugrott s megdörzsölte szemét.

— De most aztán elég legyen belőled! Te utálatos fráter! Még mindig nem hagysz békében! — kiáltott rám. — A vizsga ideje letelt s Ő derekasan megállta a helyét! Vagy nem?

— Oh igen! — mondtam.

— No hát! Akkor mit akarsz még?

— A fejedet nem muszáj egészen elveszitened! — mondtam kishitűen.

— Elvégre az én fejem!

— De az enyém is — mondtam nevetve.

Rám nézett s megvakarta fejünket.

— Elég baj az! Végre is rendet kell teremtenünk! Két olyan valami, vagy mi a fránya, egy fejjel nem életképes! Különben is csak erre az egy alkalomra oszlottunk meg. Most már pusztulj az ördögbe!

— Pusztulj te! — kiáltottam én s most vad dulakodás támadt, A vége az lett, hogy felfaltuk egymást és ismét *Egy* lettünk. És így is maradtunk ezután... Aztán neki iramodtam s mint a kutya szaladgáltam körül a régi padot. Mint egy igazi bolond, a szerelem bolondja. De megbotlottam s elcsusztam s

fájdalmamban felkiáltottam. És ez jó is volt így, mert az Isten a megmondhatója, hogy mi mindent műveltem volna akkor még!...

És oly végtelen hosszú volt ez a három hét... Ezen idő alatt alig dolgoztam valamit s álmodozással telt az időm... Amikor megérkezett, még szebb és szívélyesebb volt, mint azelőtt. És mind mélyebbre hatolt szívembe és lelkembe. És szívvél szerettük egymást és ezt mindketten tudtuk, anélkül, hogy erről akár egy szót is ejtettünk volna... De aggodalmaim voltak anyagi helyzetem miatt, mert semmi munkám sem volt, jöllehet, lekoptattam a lábamat a sok utánjárásban. Nagyon rosszkedvű voltam emiatt s ő fürkészve nézte arcomat... És egyszer, amikor ily rossz kedvben ültem műtermemben, Vészi állított be hozzám. Előbb közönyös dolgokról beszélgettünk, majd hirtelen rám támadt:

— Miért vagy oly rosszkedvű az utóbbi időben? Hova tűnt el a régi humorod! És mit kerülgetitek annyira a forró kását! Lesz, vagy nem lesz a dologból valami?! Egészen ráragadt a te savanyúságod s már ő is annyira buta lett, mint te... Fel a fejvel és nyíltan szembeszállani a dolgokkal!...

Örültem, hogy végre valakivel beszélhetek s elpanaszoltam neki bajomat.

— Lári-fári! Ez ostobaság. Nem vagy-e fiatal és erőteljes, azonkívül tehetséges is?! Amikor én a feleségemet meghóditottam, nekem még kutyább dolgom volt. Az ördög törődött a pénzügyi dolgokkal! Ha magunkfajta ember arra vár, amíg Krózus lesz, akkor valamennyien agglegények maradnánk s feleségeink meg, mint aggszüzek járhatnak a világot... Nézz meg engem! Hát úgy nézek én ki, mint egy Krózus? Az ördög vigye el a Krózusokat! És mégis boldog és meglegedett vagyok, ha vesződnöm is kell, mint egy kutyának! És minden gyermekem után, aki a világra jön, emelkedik a jövedelmem, jöllehet, magam sem tudom hogyan. És ha tizenkét gyermekem lesz, bizonyára én is Krózus leszek! Krózusa a — boldogságnak... Ne lógasd a fejedet. Butor és kelengye van amennyi kell s Ádám bácsi egy kis pénzt is fog összekuporgatni s ha ez nem is sok, de ahhoz elég, hogy a kezdet nehézségein átvergődjetelek... Elvégre addig csak munkát is fogsz kapni... Hát mit akarsz még! És ha nyolc napon belül nincs eljegyzés, a hátad mögött hirdettek ki benneteket! Különben is jó lesz sietni, mert a Kunos még elhalássza az orrod elől, mert fülig szerelmes belé...

Meglepetten néztem rá.

— Elevenedre tapintottam! — nevetett Vészi. — Hát Isten veled barátocskám, de jól jegyezd meg, nyolc napi időt engedtem!

A nyolc nap rég eltelt s nem történt semmi. De egy este együtt mentünk át Vésziékhez a sötét folyosón s ott önkéntelenül megöleltem. Egész testében megremegett s keblemre hajtotta fejét. És homlokon csókoltam... Szeretem! Nagyon szeretem — mondtam suttogva. — Egy szót sem szólt, meg se mozdult, csak nehéz lélekezése hallatszott. Azután megfogtuk egymás kezét s átmentünk Vésziékhez. A kis Margit ránk nézett s le nem vette rólunk tekintetét...

Másnap munkát kaptam. Két kariatidot és több gyermekfigurát kellett elkészítenem.

— Vészinek tehát mégis igaza volt, — mondtam örömmel s délután már siettem is szép mátkámhoz. Nagyon jól esett neki az örömöm, bár nem tudta megérteni, hogy miért oly fontos nekem ez a kis megbízás?

A lányszobában voltunk s tuláradó örömben kitértam karomat s megöleltük és megcsókoltuk egymást... És újból és újból csókot váltottunk...

— Ha! — kiáltott fel Vészi, — most megcsiptelek benneket! Ott állt az ajtóban s nézett bennünket. Mi hozzá siettünk s megöleltük őt...

— Na végre, ti mamlaszok! Nem kár az elmulasztott időért?!

— Halló, asszony, gyerekek, mama, Etel, halló! Gyertek ide. Bemutatom az új jegyepárt — kiabált Vészi. — Giza egy sarokba huzódott s arcát kezébe rejtve sirt is, meg kacagott is. És sorra jöttek és nevettek és sirtak meg — csókolóztak. Nina néni lelkendezve jött be a konyhából s alig birt szóhoz jutni. Én ünnepélyesen akartam megkérni leánya kezét, de mielőtt ezt megtehettem volna, sirva nyakamba borult... Mindenki hozzám jött s öleltek, csókoltak úgy, hogy szóhoz sem jutottam...

És mikor Ádám bácsi hazajött, valamennyien az előszobába siettünk, hogy üdvözljük őt. Én menyasszonyomat (menyasszonyom!) vezettem karon s amikor belépett az ajtón, Vészi fogadta. — Bemutatom neked az újszülött fiadat!

Ünnepi pózba vágtam magam, hogy megkérjem lánya kezét, de Vészi egymás karjaiba tolt bennünket.

— Semmi teketória! Minek a sok hokusz-pokusz! Itt van a fiad és punktum!

Ádám bácsi a fejét vakarva nézett rám, azután megölelt.

— Ha ez a bolond ember nem lesz itt, majd egynéhány szót váltunk egymással! — mondotta nevetve.

Gyula és Jenő is hazajöttek s volt újabb öröm és csókolózás s mint fiatal kutyák ugráltak körülöttem. Azután átmentem Vésziékhez s a kis Margit, Jolán és Gyula térdemre

másztak fel s nagyon elcsodálkoztak, amikor meg kellett engem csókolniok.

— Mától fogva nagybácsitok vagyok s akár tetszik, akár nem, ezentul mindig meg kell engem csókolnotok.

A kis Margit ravaszkás szemmel nézett rám.

— Oh én régen tudtam, ugy-e Gyula?

Gyula a kezével intett.

— Oh, nagyon régen, — mondotta fontoskodó arccal.

— Én is, én is, — selypített a kis Jolán.

— Hát manapság valóban nincsenek már gyerekek! — mondottam s össze-vissza csókoltam őket. A kis Margit elhuzta a száját s zsebkendőjével törölte a csók helyét.

Vacsoránál megkérdezte Nina néni, mikor tartjuk meg az eljegyzést?

— Holnap! — mondottam.

— Persze holnap! És a lakodalom?

— Holnap! — mondottam s mindnyájan nevettek.

— Persze! És a kelengye és a ruhák! Ehhez idő is kell! Az ingeket „merkelni“ is kell ám és a hálóingek...

— De mama! — szólt Gizella elpirulva.

— Nos! Mit akarsz! Csak szabad egy szót szólani... Most már ugy is hozzánk tartozik. Az én koromban az emberek nem voltak annyira kényesek! Akkor mindenről lehetett beszélni.

— És az eljegyzési kártyákat is ki kell nyomtatni és azt akard, hogy holnap már meg legyen az eljegyzés.

— De mama kérem, nem gondoltam komolyan, — nevettem. — Teljesen magára bízom s megígérem, hogy szófogadó fia leszek.

— Akkor te kivétel leszel, mert a többiek már nagyon is a fejemre nőttek, — mondotta nevetve s kezét nyujtotta, amelyet megcsókoltam.

— Milyen puha szakállad van — mondotta.

Ezen a véleményen volt Giza is, akit vacsora után mindig megöleltem és megcsókoltam, hogy az elmulasztottakért kárpótoljam magamat...

Otthon ébren álmodtam és az álomban tovább szőttem álmaimat. Egészen betöltötte szívemet és lelkemet és nagyon, nagyon boldog voltam...

Reggel anyám az ágyamhoz jött kezében a kávéval. Leült az ágy szélére és beszélni kezdett.

... és a szegény Weltkugelné nagyon beteg s a Szamek doktor sem tudja, hogy mi a baja. Azt mondja, hogy sokat eszi magát s szórakoznia kellene, de erre rá nem lehet venni

s folyton sir, pedig én eleget viccelődöm vele, csakhogy elnevesse magát. De mi van veled, ide se hallgatsz?...

— Ennek is meg van ám az oka, anyácskám — mondtam s megöleltem.

— Csak nem történt valami kellemetlenség veled? — kérdezte aggódva.

— Ahogy veszük, — mondtam nevetve. — Anyám, drága anyácskám! En... én... tegnap eljegyeztem magam.

Meglepetten kelt fel s tágranyitott szemmel nézett rám.

— Eljegyezted maga? Kivel?!...

— Vele!... Őt! — szóltam lelkes hangon.

— Őt! De ki ez az Ő?

— Giza a neve s Keményffy tőzsdettkárnak a lánya.

— És csinos?

— Igen, nagyon csinos!

— És gazdag? Nagyon gazdag? — kérdezte aggódva.

— Ezt... ezt... nem tudom... Valami pénze csak lesz... de nagy művésznő... énekesnő!

— Énekesnő! — kiáltott fel rémülten. — Olyan fajta, mint azok, akik a „Blaue Katzban“ énekelnek? Az Isten szerelmére, csak nem ilyen perszona... Az Isten szerelmére! — mondogatta s kezét tördelte kétségbeesésében.

— De mi jut eszedbe? — szóltam boszusan. — Hát ennyire félreismersz?! Nem a „Blaue Katzból“ való és ne futkoss úgy, mintha valami nagy szerencsétlenség történt volna! Ne nehezítsd meg a szívemet! Ül le szépen az ágyra, hadd mondjak el mindent s hallgass meg nyugodtan!

Könnyes szemmel figyelt rám s hallgatta, amint menyasszonyomat leirtam előtte, ahogy őt megismertem s megszerettem. De még mindig kételkedően nézett rám s kezét tördelte.

— Már elhiszem, hogy nagyon szereted őt — mondtotta. — És el is hiszem, hogy valóban olyan, amilyennek mondd, de gondold meg, hogy milyen nagy terhet veszel a válladra, bármennyire is szeretitek egymást. Nem elég nyomoruságban volt már részünk? Örökké így maradjon a sorsunk, Gazdag lányt is találtál volna, aki könnyített volna rajtad... És Cili sorsán is könnyítettünk volna...

— Ciliről majd gondoskodni fogok, ezt megígértem neked! Nem való vagyok én, kedves anyám, gazdag asszonyhoz. Már az a gondolat is lealázó, hogy gazdag nő kitartottja legyenek. Biztosan tudom, belepesztultam volna ebbe! Ha Gizára nem akadok, örök életemre agglegény maradtam volna s nem lettek volna unokáid! — mondtam megsimogatva remegő kezét. — Szerelem nélkül nem házasodtam volna meg s meg

fogod látni anyácskám, hogy a szerelem mindenén át fog segíteni. Szakasztott olyan lélek, mint te, anyácskám, aki a falat kenyeret is meg fogja osztani velem s meglásd boldogok és megelégedettek leszünk...

— Igen, igen! — mondotta s még mindig a kezét tördelte.

— Egy példa áll mindig előttem, anyácskám: az apám és az anyám példája. Mennyi nyomorral küzdöttetek meg s mennyi gond és baj szakadt rátok és az apánk sem volt mindig olyan, amilyennek lennie kellett volna és te mégis szeretted őt s minden hibája ellenére is védelmedbe vitted, drága anyácskám! És ő is szeretett mindig téged. Éppen úgy, mint akkor, amikor fiatalok voltatok. Oh, édes anyám, mi lett volna belőlünk, ha ti nem szerettétek volna egymást!

Hangos zokogással borult rám és én kezét, arcát csókoltam az én egyetlen, jó anyámnak.

— És ő olyan lélek, mint te... amilyen Marcsa volt — suttogtam fülébe.

Felkelt s mereven maga elé bámulva mondotta:

— Marcsa! Marcsa!...

Évek óta nem ejtette ki Marcsa nevét. Anyai szívének egy része meghalt s ennek mélyére temette el nővérünk emlékét. De most szoltam róla.

— Tudod jól, anyám, mennyire szerettem őt s szivemben örökké élni fog az emléke. Sirján egy kis szegényes kő áll s e helyett egy emléket akartam állítani, de nem tudtam kieszelni olyant, amilyen méltó lett volna hozzá, ahhoz az érzéshez, amely szivemben él! És amennyire őt szerettem, annyira szeretem menyasszonyomat is, mert olyan jó ő is, mint amilyen testvérünk volt. Éppen ezért te is fogod szeretni, mert kell, hogy szeresd őt, mert benne engemet és Marcsát is szeretni fogod..

Fejemet anyám ölébe hajtottam, mint egykor kis gyerekkoromban és ő megsimogatta s sokáig némán ült mellettem. Azután fölem hajolva homlokon csókolt s nesztelenül kiment a szobából...

Es amikor Giza másnap eljött s kezét csókolt anyámnak s könnyes szemekkel tett vallomást arról, hogy mindig hűséges lánya lesz, egyetlen vonás nem volt arcán, amit anyám aggodó szeme meg ne látott volna. Vizsgálta testét s lelkét menyasszonyomnak és ez állta a vizsgát... Szinte rohanva hódította meg az anyai szívet, amelybe örökre befészkelte magát s halála napjáig kedvence maradt...

Es boldogan álmodoztuk át a menyasszonyság idejét s minden időnkét együtt töltöttük s teljesen egybeforrt a lelkünk... Késő éjszakáig náluk maradtam s a többiek emiatt nem tudtak aludni s engem erőszakkal tuszkoltak ki mindig.

Végre abban állapotunk meg, hogy tizenkét óráig maradhatok, de ezen időn túl nem volt pardon. Ezen azonban úgy fogtam ki, hogy rendszeren egy órával hamarabb mentem hozzájuk. Azután a sok látogatás az ismerősöknél és a rokonaiknál! Mindenfelé elcipeltek, mint az áldozati bárányt s nekem jó arcot kellett vágnom ehhez is!... Közben megbetegedtem s bronchitisben feküdtem nagy lázzal. Giza naponta eljött s kedvesen csevegett, de nem sokáig maradhatott nálam, az illendőség kedvéért. Nagyon zsémbes lettem s anyám és hozzá tartozóim eleget is szenvedtek miattam. Egy este, amikor már mindenki aludt, a szép menyasszonyomra gondoltam s vágyódtam utána. Sokat hallottam a távolbalátásról, de soha sem hittem benne. Most azonban próbát akartam tenni. Tréfára vettem az egész dolgot. Hadd csapom be magamat — gondoltam. — Ha a szerelmes ember szeme elé idézi a szerelmését, hát ebben igazán nincs semmi különös csoda... hiszen csak be kell csuknom a szememet és már itt is van!... Ám szkepszissel nem sokra megyünk, komolyan kell a dolgot venni, — így hallottam másoktól is. Minden akaraterőmet ő rá koncentráltam. De sokáig semmi eredmény nem mutatkozott... De lassan megcsillant előttem valami s egészen jól láttam a lámpát Keményffyék ebédlőjében s a butorokat is egészen jól kivehettem. A szalonba vezető ajtó nyitva volt s benn sötét volt. A lányok szobájába vezető ajtó is nyitva volt s égett benn a lámpa s alakok jöttek-mentek. Most őt láttam, amint vállán nagy tarka kendővel kijött az ajtón. Különös török mintája volt a kendőnek s még nem láttam rajta soha. A pamlaghoz ment s a kendő most lecsuszott válláról, kezét ölébe ejtette s rám nézett. Egészen jól láttam őt. Vágyteljesen nyujtottam ki utána karomat s — eltűnt a látomány... Izzadtam szörnyen s türelmetlenül forgolódtam ágyamban. Tehát mégis láttam őt? Lári, fári! Hisz mindig láttam, valahányszor rá gondoltam. De az a kendő? Hiszen azt még sohasem láttam rajta!...

Amikor felkeltem betegségemből s elmondtam neki különös látományomat, nevetve mondotta:

— Ehhez semmiféle varázslat nem kell. Én mindig magam előtt látlak, valahányszor csak rád gondolok.

— Igen ám, de a kendő? Van ilyen kendőd? Sohasem láttam rajtad. Régi kendő volt s különös mintája volt.

Csodálkozva nézett rám, azután bement a másik szobába s egy kendővel a vállán jött ki éppen úgy, ahogy akkor láttam.

— Ugyanigy jelentél meg és ugyanez a kendő volt rajtad! — mondtam elámulva.

— Erthetetlen! Mamával valamennyi szekrényt kiforgat-

tuk akkor és véletlenül megtaláltuk a nagymama kendőjét, amely annyira megtetszett nekem, hogy nyomban a vállamra teritettem. Megnéztem magamat a tükörben, azután kijöttem s rád gondoltam s nagyon vágyódtam utánad, drágám...

— Ezt láttam én is, tehát tényleg láttalak! Most pedig százezer csókot fogsz adni az elmaradt csókokért, — mondtam s megöleltem.

— Ez kevés lesz! — mondotta nevetve s keblemre hajtotta fejét.

És elérkezett március hatodika, lakodalmunk napja!... Sok, sok ember jött el s ott ült fehér ruhájában, hosszú fátyolban s hajában a mirtuszkoszorúval s ki voltak sirva a szemei a boldogságtól és a szerelemtől. Én csak őt néztem, aki mától kezdve egészen az enyém lesz. És amikor beültem a kocsiába, észre se vettem, hogy a márciusi hó szálíngózni kezd s a templom tele volt emberekkel s a rabbi hosszú beszédet mondott s Lazarus, az új kántor, oly szépen énekelt. És felbugott az orgona s Mendelssohn lakodalmi indulójának zengése töltötte be a templomot. És én karomon vezettem őt s a kis Margit, Jolán és Gyula vitték a hosszú uszályt mögöttem. Oly soká tartott, amíg kijöttünk a templomból és elvonultunk a gratulációk között. És amikor ismét a kocsiába ültünk, homlokodon csókoltam remegő feleségemet...

Fenn ismét nagyon sokan voltak Keményffyéknél. Nevettek, tréfálózta s bort és pálinkát ittak és Vészi olyan volt, mint egy nagy gyerek. Azután a bucsuzkodás. A sok csókolózás és ölelkedés és sirás-rivás! Adám bácsi valami puhát dugott a zsebembe. És beültünk a vonatba, amely Belgrádba vitt bennünket. Egyedül voltunk és én öleltem, csókoltam szép feleségemet. És oly kimondhatatlanul boldogok voltunk...

Szeretett volna Velencébe menni, de én nem akartam, mert egykori emlékek, amelyek most tisztátlanak tetszettek, megzavarták volna boldogságomat. Így hát Belgrádon és Szófián át Konstantinápolyba igyekeztünk. Este érkeztünk Belgrádba, ahol egy szállodában elég hideg szobát kaptunk. Am nem törődtem vele s csak őt láttam, aki az enyém, egészen az enyém volt...

Belgrádban abban az időben nem sok látnivaló volt, a sár azonban nagyon is kiadós volt! Egyszer, amikor az utcán mentünk, beleragadt feleségem egyik sárcipője s minden igyekezetem ellenére sem tudtam azt onnan kihuzni, amin aztán szívből kacagott. De még a sár is szép volt! Minden szép volt, de legeslegszebb volt az én kis feleségem!... És később, amikor házasságunk alatt néha civakodni kezdett (mert ehhez is

értett valamicskét), csak Belgrádot juttattam eszébe s akkor rögtön elsimult minden félreértés közöttünk...

Egy délután Zimonyba mentünk át A.-ékhoz. A. szerb hivatalnok volt s Vészinél ismertem meg. Ő és felesége törték a németet s megkérdeztem tőlük, vajjon nem volna-e számomra valami megbízás.

Nevetett.

— Mihály herceg lovasszobrán kívül csak a szép Natália királyné márványmellszobrát láthatja nálunk, mást nem tudok. Ezt az önök Stróbl Alajosa faragta, de máig sem fizették ki, ezt bizalmasan megsughatom önnek. Azt ajánlom, kedves barátom, ne is próbálkozzon itt. Ha azonban állatszobrász volna, akkor disznótenyésztőink részére megcsinálhatná a kedvenc állataik szobrát. Ez legalább ujszerű volna s ezt meg is fizetnék, mert pénzük az van bőven...

Este ismét Belgrádban voltunk s másnap tovább utaztunk Szófiába. Az indóházban egy idősebb ur feltűnően nézegetett bennünket s amikor kiszálltunk, intett egy embernek, akit én a rendőrség emberének tartottam s észrevettem, hogy amikor a városba indultunk, távolról követ bennünket. Amikor a szállodába értünk, egy nagy könyvbe kellett személyi adatainkat beírni s amint a lépcsőről visszatekintettem, láttam, hogy az emberem sietve feljegyzi a könyvbe irt adatainkat. Csinos és tiszta szobát kaptunk, amelyben jóleső meleg uralkodott. Amikor lementünk, hogy a várost megnézzük, derék kísérem még mindig lenn áldogált s úgy tett, mintha észre sem vett volna bennünket. A fejedelmi parkba nem volt szabad bemenni, így hát a kerítés mellett haladtunk. Hátul egy jól ápolt kert látszott, mögötte voltak az istállók. A kastély előtt egy óriási nagy térség terült el s távolabb egy különös kerek épület látszott, amelynek irányába megindultunk. Amikor közelebb értünk, akkor láttam, hogy egy vándorcirkusz volt. Hátul volt az istálló, amelyben egy nagy elefánt állott. Nagyon öreg lehetett s görbe lábán ide-oda lóbálta magát s hosszú orrmányát is lóbálta hozzá. Vállán egy hatalmas fekete, csikos terítő volt, mint egy öreg, szakállas zsidónak, aki éppen a „somen esre“-t imádkozza.

— Nézd csak, — szoltam feleségemnek — ez valószínűen az esti imáját mondja el.

— Igazad van, — mondotta nevetve feleségem — de elfelejtette az imaszíjait felrakni.

— Az elefántoknak nyilván más rituáléjuk van — mondtam s nevetve tovább mentünk. — Egyik vendéglőből tisztek jöttek ki, nyulánk, erős emberek voltak, sötét szakállal s jóságos tekintettel.

— Milyen gyönyörű férfiak — mondotta feleségem.

— Na, na! — fenyegetőztem tréfásan, amire feleségem oldalba bökött.

Besötétedett s siettünk vissza szállodánkba. A cirkuszból zenét és ostorpattogást hallottunk. Az elefánt még mindig ott állott s fáradhatatlanul lóbálta magát...

Másnap feleségem a szállodában maradt, én pedig a városba mentem, hogy egyet-mást ellássak. A gyanus ember ismét ott állt s nyomon követett. Strauss Adolf barátom egy ajánlólevelet adott egy bolgár miniszteri tanácsoshoz, akit fel akartam keresni. Strauss tudvalevően nagy bolgárbarát volt s egy kötetben ki is adott bolgár verseket magyar fordításban. Grata persona volt a bolgár fejedelemnél s egyébként is sok barátja volt Szófiában.

G. ur nagyon szívesen fogadott s azt kérdezte, volna-e valami kívánságom. Az iránt érdeklődtem, vajjon volna-e valami munka számomra Bulgáriában.

— Mi még messze vagyunk a művészettől — mondotta nevetve. — Mindenekelőtt iskolákra van szükségünk és sok egyébre. Ugy tíz év múlva talán már színházat is építhetünk. Aztán jó ideig nem jön semmi s azután talán a képzőművészetre is sor kerülhet...

— Addig talán még sem várhatok — mondottam nevetve.

— Bizonyára az ön szép felesége sem várhat addig — szolt mosolyogva. — Ön meg van lepődve, hogy én már ezt is tudom. Nagyszerű rendőrségünk van, akik mindenkiben kémet és összeesküvőt szimatolnak. Ön és a felesége is szörnyen gyanusak voltak. De ez ne okozzon önnek fejtörést. Apropos, művészet! Ma este egy operát fognak előadni — szolt mosolyogva. — Egy olasz társaság van itt. Jöjjön el a feleségével, bizonyára nem fogja megbánni. Magam is megnézem ezt a „heccet.“

És este megjelentünk a „színházban“. Nagy, barátságatlan hombár volt ez, sorjában felállított szalmaszékkel. Ideiglenes színpadot állítottak fel s egy zongora mellett egy betegszemű ember üldögélt piszkos frakkban s gyanus színű ingben. Két ifju hegedűn és klarinéton játszott. A „Lammermoori Lucia“ opera volt műsorra tűzve. A színlapon ki volt írva, hogy „opera két felvonásban“ — egyet nyilván elsikkasztottak belőle. A „zenekar“ egy vig indulót játszott, amelynek semmi köze nem volt a darabhoz. Nagy tapsal fogadták. A függöny felgördült, de fennakadt s egy ember rudat kerített valahonnan s nemsokára ismét rendbe jött minden. Az embernek azonban, aki nyilván a szereplőkhöz tartozott, leesett a fél bajusza, amelyet nagy nyugalommal visszarágasztott. Ki-

tünt később, hogy ő volt a színház direktora és baritonistája egy személyben. Aztán a szopránénekesnő és a tenorista is kijött a színpadra s mélyen meghajoltak. Az énekesnő csinos és fiatal volt, de ijedten nézett körül. A tenorista nagy szál ember volt — a csipőtől felfelé, de lefelé már baj volt, mert feltűnően rövid lábai voltak. Viszont a karjai meg olyan hosszúak, hogy a térdén alul értek. Himzett kabátja csaknem a földet verte, míg két karja kilátszott kabátja ujjából s mintha fel lett volna gyűrve. Hosszu kardot cipelt, amelyben minduntalan megbotlott. Fejét hatalmas kalpag fedte, amelyről két hosszú strucctoll fityegett alá. Rövid lábával ide-oda kacszazott, mintha hosszú felsőtestét akarta volna egyensúlyban tartani. Lucia kísérlőnlje egy öreg rokkant dáma volt, akinek arca alig látszott ki a nagy kendőből. Egy rosszul kifestett hölgy volt a — kórus! Legjobban azonban a sugót lehetett hallani. A bariton kezénél fogta Luciát, míg a másik kezével dirigált s néha a lábával is verte a taktust. A nagy áriát csaknem egészen a zenekar — énekelte! A fiatal énekesnő hangját ugyanis alig lehetett hallani.

A tenorista furcsa mozdulatokat tett s úgy látszott, hogy nagyon komolyan fogta fel szerepét. Nem állhattam meg nevetés nélkül s nem tudtam magamat türtőztetni s emiatt feleségemtől néhány kiadós oldalbabőkést is kaptam. A tenorista most kihuzta hosszú kardját.

Mint a borghesei vívó állt ott s rettenetesen huzta a magas C-t. A borghesei vívó volt, de lábak nélkül! Nem birtam tovább, majd megpukkadtam a nevetéstől.

Feleségem pedig galléron fogott, kivonszolt. Miután az ajtó mellett ültünk, csak kevesen vették észre e jelenetet. De kinn a falnak dölve kacagtunk mind a ketten. Amikor este hazamentünk, feleségem olyan pompásan utánozta a tenoristát, minden mozdulatát és hangját, hogy a nevetéstől megfájdult az oldalam.

Másnap hetivásár volt s a piac csak úgy nyüzsgött a sok embertől. Török vásárosok kínálták bódéikban sokféle áruikat. Egy cigánykaraván szekértábort állított fel. A kocsik tetején barnabőrű cigányasszonyok ültek, veszekedtek s gyermekeiket szoptatták. A szekerekhez öreg gebék voltak kötve, de sok jó és erős ló is ficánkolt körülöttük. A cigányok, szép szál emberek — festői viseletben voltak s ruhájuk tele volt arany és ezüst gombokkal. Nagy lármát csaptak s a körülöttük elhaladó bolgárokat a lovaikhoz cipelték, megmutatták a lovak fogait és égre-földre esküdöztek, hogy a világ minden pénzéért nem adhatják a lovakat olcsóbban. A piac másik oldalán bolgár asszonyok kínálták áruikat. Kacsa, csirke, lud és malac volt itt

töméntelen sokaságban. Éktelen zsvaj hangzott abból az irányból, ahol voltak. Nagy takarókon halomban hevert a sok vászon, amelyet bolgár asszonyok árultak. Hosszu nemzeti viseletben voltak s valamennyien szoborszerű nyugalommal álldogáltak. Az asszonyok nagy kosarakkal jártak a piaci árusok között s hangosan alkudoztak. Sok katona is vegyült a vevők közé. Apró suhancok lóttak-futottak a vásárosok között s gyümölcsöt és egyéb édességet koldultak s boldogok voltak, ha valahol kaptak valamit. Mint egy eleven néprajzi muzeum olyan volt ez a piac. Tisztek is megjelentek s jól mulattak s feleségem megnézte a szép szál legényeket, akik udvariasan köszöntöttek neki.

— Már megint kikezdtél velük! — mondtam tréfásan.

— Te meg csak hallgass, te alamuszi! Azt hiszed, nem látam, hogy majd felfaltad a szemeddel a szép cigányasszonyokat, meg a szép parasztlányokat. De lásd, hogy én nagylelkű vagyok s nem teszek szemrehányást mindaddig, amig csak a nézésnél maradsz! De ennek ellenében én is megnézek minden csinos embert! De ha egyszer meg találsz csalni, vedd tudomásul, hogy visszafizetek érte!

— Megigérem, hogy ezentul jól viselem magamat — mondtam nevetve.

— Ezen nincs mit nevetned! — mondotta bosszusan és én hiába vártam a rendes oldalbalökést.

— Hol marad az oldalbalökés — kérdeztem haragosan.

Hangos nevetésbe tört ki és pótolta a mulasztását.

A piacon apró tárgyakat vásároltunk Vésziék gyermekeinek. Másnap tovább akartunk utazni, de baj volt! Vészi, a pénzügyminiszterünk, kiszámította az utazás költségeit, de kitünt, hogy rosszul számolt. Sokkal többet adtunk ki, mint kellett volna s a konstantinápolyi utra már nem telt. Szomoruan közöltem e felfedezést feleségemmel. Nevetve ölelt meg.

— Tudtam, hogy rossz pénzügyminisztert választottál magadnak.

— Konstantinápolyal nem sokat törődöm. Igazán mind egy, hogy hol vagyunk. Ha veled vagyok, nem bánom, ha a világ végén vagyunk is! Nem is tudod, hogy mennyire szeretlek!... Mennyire szeretlek...

Zokogva borult nyakamba s én százszor is megcsókoltam őt!..

Visszaindultunk s az volt a szándékom, hogy Aradon, ahol rokonai vannak, pár napig maradunk. Belgrádban ki akartam szállani, hogy elveszett sárcipőjét megkeressem, de nem egyezett bele. Fáradtan érkeztünk meg Aradra.

Két napig maradtunk itt s azután tizenkét napi távollét után hazajöttünk.

Ölelkezés, csokolózás és meleg fogadtatás... A Keményffyék lakása mellett rendezkedtünk be. Két szobánk és egy konyhánk volt. Amire hazakerültünk, az asszonyok már teljesen elrendezték mindent. Kinyitották az összes szekrényeket, amelyeknek tartalmát feleségem komoly arccal szemlélte, de nem felelt meg minden az izlésének s egyet-mást átrakott. Ez ellen azonban a mama tiltakozott legjobban. Vészinének viszont más volt a véleménye, nemkülönbén Etelnek is. A sok vitának az lett a vége, hogy feleségem becsapta orruk előtt a szekrényeket s zsebredugta a kulcsokat.

— Elvégre ez az én lakásom s itt az fog történni, amit én akarok! — mondotta elszántan.

— Oh jaj, már kimutatod a fogad fehérét! — mondottam nevetve.

— Neked semmi beleszólásod nincs! — mondotta csipőre tett kezekkel.

— Hát pedig ez ellen tiltakozom, s ha el nem hallgattok valamennyien, rögtön faképnél hagyok benneteket s hazamegyek a mamához! — mondottam s kidugtam nyelvemet.

Feleségem meglepetve nézett rám.

— Miattam mehetsz! — mondotta —, de tudd meg, hogy én... én veled megyek!

A harcizaj végre lecsillapodott. Vacsora alatt feleségem elmondotta utiélményeinket, amin jókat nevettek.

Másnap reggel korán kizavartak ágyamból. Megérkezett az új cseléd, akinek segítségével feleségem az összes butorokat át akarta rakni eddigi helyéről. A többi hölgyek is megjelentek s előlről kezdődött a tegnapi jelenet. Ennek befejezését azonban nem vártam meg s kerekét oldottam. Két napig megszűntem feleségem számára létezni, de a harmadik napon megsokaltam a dolgot s talpamra állva, megmondottam neki a véleményemet. Csodálkozva nézett rám.

— A te szereped ezuttal: hallgatni! Megértetted, barátocskám? A háztartásban a férfi teljesen jelentéktelen valami, egy szükséges rossz! Meg se mukkanj! Megértetted? Ha meg mersz mukkanni... jaj neked... agyoncsókollak!... — Nyakamba csimpaszkodott s kétszázharmincötzör negcsókoltuk egymást...

— Így már rendjén van! — mondottam megbékülve.

— Most pedig mehetsz a pokolba! Dolgom van a háztartásban!

— Ez is valami? — mondottam gúnyosan.

— Te hálátlan! Nézz csak ide! Már egy háztartási könyvem is van!

És diadalmasan mutatott egy kis fekete könyvet, amelybe egy és más már bele volt írva:

Egy drb. szappan a konyha részére . . .	6 krajcár
Párisi, virstli	10 „
Két zsemlye	4 „
Zöld méreg a sváboknak	12 „
6 tojás	10 „

— Nagyszerű, — mondtam — ezt minden nap szépen beírod s a hónap végén pedig összeadod s azután már csak egy gondunk lesz . . . honnan vegyük elő e temérdek pénzt.

— Ez már a férj dolga!

— Ahá! tehát a férj mégsem egészen mellékes és jelentéktelen valami a háztartásban!

Nászutazásom alatt összeestek műtermemben a kariatidok, mert a házmestergyerek nagyon is sok vizet öntött rájuk. Ujból hozzá kellett fognom a munkához, hogy időre elkészüljek. Nagyobb megbízásokra is volt kilátásom, de erre a célra műtermem nem lett volna elég nagy s azért egy nagyobb műtermet kerestem.

A Margithid közelében, körülbelül azon a helyen, ahol most a Vigszinház áll, volt egy rozszant lakatosműhely, amely Weiss Bertold tulajdonában volt, — ezt akartam műteremmé alakítani. A telek tulajdonosa nagyon olcsón rendelkezésemre bocsátotta s amikor teljesen átalakítva megmutattam Weiss Bertold urnak, a fejét vakarta.

— Nem hittem volna, hogy abból a rozszant viskóból ily pompás műtermet varázsol. Ha ezt tudom, háromszoros bért kértem volna — mondotta nevetve.

— És a sok pénz, amit beleöltem?

— Igaza van s megigérem, hogy soha sem fogok steigerolni! — mondotta.

Beköltözködtem az új műtermembe s új megrendelést kaptam. Kiss István egy nagy házat épített a Kerepesi-ut és a Körut sarkán, amelynek kupolájára nagyobb csoportokat tervezett. Azonkívül két álló alakot az elsőemeleti fülkébe s néhány gyermekreliefet. De egyéb megrendésem is akadt s kénytelen voltam segídet venni magam mellé. Vidáman s ambícióval fogtam a sok munkához . . .

Februárban nehéz nap virradt ránk. Drága feleségem két napig szenvedett, amikor végre gyermeksírás jelezte az ujszülött megérkezését. Kihozták a másik szobából s letették az ágyamra s azt mondták, hogy fiam született. Kissé korábban jött a világra, amit ujjacskáinak fejletlen körmei is jeleztek. És amikor be szabad volt mennem feleségem szobájába, térdreborultam előtte s sirva csókolgattam fehér kezét . . . És rám mosolygott félig csukott szemével és boldognak láttam. Soha

ilyen szépnek nem láttam s most valahogy egészen másképen szerettem, mint eddig...

Amikor kimentem, Vészi állt előttem s nézegette kisfiamat.

— Tizenharmadik Leo pápa! — mondotta nevetve. — Szakasztott olyan, mint a pápa...

Nagyon megsértve éreztem magamat. Megnéztem a kis pockot s valóban igaza volt Vészinek. Olyan volt, mint Leo pápa... olyan öregecske és ráncosképi. Két hét múlva azonban már egészen csinos legényke volt Tibor fiam. Kék szeme, szőke haja s nagy szája volt, akár egy fiatal verébnek. Azt mondták, hogy szakasztott az apja volt... Elvégre minden apának ezt szokás mondani...

Most már hárman voltunk! És amikor a fiu kétéves volt, kis lánykám született, a Ferike, aki olyan szép volt, mint egy kis tündér. Neki is kék szeme és szőke haja volt. És ismét elmult három esztendő, amikor újból leányka született, a Kató. Olyan kis dundi volt, amikor megszületett, hogy mindenki megcsodálta... Hosszu fekete fűrttel jött a világra. De a szemei szintén kékek voltak.

Nagy élénkség volt házunkban s a gyerekek állandóan nyakamba csimpaszkodtak, vagy a térdemre kéredzkedtek... szakállamat cibálták... Álmaim valóra váltak!... És mily végtelenül szerettem ezeket a kis emberkéket és a — mamájukat!...

Életem szántóföldje kivirult. Végre megkaptam az első monumentális megbízást: Klapka, Komárom vára hősi védelmezőjének siremlékét...

Hatalmas sziklán borostyánnal övezett kereszt áll, lenn a sziklán kőbe faragva a hős arcképe és a gyászoló Hungária bérkoszorut tart feje fölé. Az eszmei elgondolásban kissé banális volt az emlék, de a formában nem volt konvencionális és a portré nagyon élethű volt. A többnyire laikusokból álló bizottság részére ez volt a legfontosabb. Megkaptam a megbízást s továbbá Komárom város részére a Klapka-emléket is rám bízták... Nagy ambícióval fogtam a munkához.

Egy várszerű talapzat előtt ül egy oroszlán s körmei között tartja a magyar zászlót. Fenn áll a hős, lebegő mentéjében s öklét fenyegetően emeli föl. Erő és energia volt a tervben, amelyet nagy lelkesedéssel fogadtak. Nemsokára a kivitelhez fogtam s a főalak egy-kettőre el is készült. Az agyagmintát bemutatam a bizottságnak, amelynek tagjai között szerepelt: Beöthy Zsolt, Feszty Árpád és Jókai Mór is. Munkámat egyhangulag elfogadták. Beöthy kezét dörzsölve mondogatta:

— Nagyszerű! Nagyszerű! Minden oldalról kitünő! Monumentális és egyben magyaros is. Végre magyaros munka! Az ön kollégái azzal hozakodtak elő, hogy a vázlatnál meg fog akadni s egyébként sem érett még a monumentális feladatokra... En azonban már rég felismertem az oroszláncörmököt s örülök, hogy igazam volt. Gratulálok! Végre révbe ért s ön Izsó óta a magyar plasztika igazi megszemélyesítője...

A többiek is nagyon dicsérték művemet.

— Nagyon örülök, hogy szülővárosom ilyen szép szobrot fog kapni — mondotta Jókai. — A leleplezésre egy szép ódát fogok írni, amelyben ön is szerepelni fog...

— Oh ez tulságos megtiszteltetés volna! — mondottam álszerénységgel.

Az emlék a komáromi városháza előtt áll. Leleplezése előtt betakartam a szobrot. Nagyon sokan állták körül s egy öreg paraszt is ott volt a kíváncsiak között. Botjára támaszkodva álldogált s várt.

— Ha nem csalódom, az ur a mestere a szobornak?! — mondotta.

— Az vónék!

— Megkövetem az urat, mutassa meg nekem a Klapkát!

— Várjon türelemmel, barátom. Holnap lesz a leleplezés s akkor megnézheti.

— Nem lehet, tekintetes ur, mert vissza kell mennem a tanýára s Isten tudja, hogy mikor kerülök megint a városba s megérem-e ezt az időt. Öreg ember vagyok már. Hát ezért kérném az urat, engedné megtekinteni!

— Sajnálom, nem tehetem. A vászon be van varrva s nincs időm, hogy kifejtsem.

— Klapka alatt szolgáltam s a mellemen még ma is látszik a sebhely, amit kaptam.

Kitárta ingét s valóban nagy forradás helye látszott mellén.

— Pedig szerettem volna a generálisomat még egyszer látni, mielőtt meghalok! — mondotta.

— Nem tehetem, bármennyire is sajnálom — mondottam.

De emberem rendületlenül állt s szemét le nem vette rólam. Észrevettem, amint csizmája szárából egy kést vett elő s szüre alá rejti, de aztán ügyet sem vetettem rá.

Hirtelen ugrással az emlék lépcsőjén termett, egyet nyiszszentett késével a vásznon és látható lett az — oroszán feje! Visszahőkölt, rémült tekintettel bámult az oroszlánra és szája szinte tátva maradt.

— Istenem, Istenem! Mennyire megváltozott negyven-

kilenc óta! — dadogta zavartan. — Már ilyen kutyapofája mégsem volt neki, meg szakálla sem! Lehetetlen, lehetetlen!

A körülötte állók hangosan kacagtak, de én sem állhattam meg nevetés nélkül.

— Maga sem olyan, mint volt negyvennyolcban. Magából is öreg bácsi lett, ha nem is lett akkora szája! — mondtam nevetve.

Le nem vette tekintetét az oroszlánról.

— Hát az már igaz! Évek múltán ma megnéztem magamat a városházán egy tükörben s ha azt mondta volna valaki, hogy én vagyok, hát bizony nem hittem volna el. Hát biz' minden megváltozik idővel. Az idő is fordul s vele együtt az emberek is változnak! Node legalább mégis láttam a generálisomat s most már nyugodtan hazamehetek. Isten áldja magukat!

— Isten áldja, bácsika! s ha legközelebb el talál jönni, jobban meg lesz elégedve — mondtam nevetve.

— Hát amondó vagyok, hogy rondább már nem is lehetett volna! — kiáltott vissza.

Szép ünnepség keretében leplezték le az emléket, amely mindenkinek tetszett. A város ünnepi diszbe öltözött s hatalmas néptömeg gyűlt össze a téren. Kossuth Ferenc szép beszédet mondott. Kossuth már a budapesti siremlék leplezésén is megjelent s megölelt és megcsókolta. Elszavalták Jókai szép ódáját is, amelyben én is szerepeltem. A banketten is sok beszéd hangzott el, de még többet ettek és ittak. Feleségem és Vésziné is eljöttek a leplezésre s este visszautaztunk Pestre és nagyon szép volt minden! . . .

Dekorativ munkáimmal is nagy sikerem volt s a pesti építészek mind velem akarták dekorativ munkáikat elkészíttetni. Amikor a millenniumi kiállítás munkálatai megkezdődtek, anynyira el voltam halmozva megbizással, hogy egy segédet kellett fogadnom. Azonkívül egy gipszöntőt s egy szolgát is felvettem. Műtermem ismét kicsinek bizonyult. Ha csak egy perc szabad időm volt, azon a munkáimon dolgoztam, amelyeket saját kedvtelésemmre csináltam. Így született meg „A kis türelmetlen“ című kis kompozícióm. Azután egy csoport, „A tritonokat halászó kentaur“, amelyet kutnak szántam. Egy kentaur két kis tritont halászott ki a vízből. Az egyiket, a nagyobbat, ráncos bőrénél fogva tartja és ez ijedtében vizsugarat köp az arcába. A másikat nevetve tartja fel s ez remegve és kapálózva vizet ereszt minden nyílásából! Féléletnagyságban mintáztam meg mind a kettőt s az elsőt kőbe is faragtam s ezt később a Szépművészeti Múzeum vásárolta meg. A tritonkompozíciót később a főváros megbízásából élelnagyságnál nagyobb formában a Széchenyi-fürdő számára bronzba öntötték.

Amikor a Vigszinházat építeni kezdték az építők, Hellmer és Fellner engem biztak meg a figurális munkákkal. Az oromzat fölé három hatalmas csoportot cinkbe öntöttek, a lebegő alakokat és az amoretteket stukkókban raktuk fel, míg Kisfaludy Károly és Csiky Gergely hatalmas mellszobrát cementből öntöttük ki. Mint portrétistának is hírem volt s több mellszobrot készítettem márványban és bronzban. Bánffy Dezsőnek, az akkori miniszterelnöknek a mellszobrát is énvelem készítette el a szabadelvű klub. Bánffy nagyon elfoglalt ember volt s nem ülhetett modelt a műtermemben. Így hát minden segédeszközt felvittem a miniszterelnökségi palotába, ahol a kihallgatási terem mellett levő kis szobában dolgoztam. Bánffy nagyon rossz és ideges model volt s megkínlódtam vele, mert minden öt percben felkelt s kiment. Elpanaszoltam bajomat feleségének, aki nagyon szeretetreméltó asszony volt s egyben szövetségesem is. Rendesen ott volt ő is, amikor az urát mintáztam s ha azt látta, hogy annak van ráérő ideje, szó nélkül odament hozzá és gallérijánál fogva hozzám cipelte. Akarva, nem akarva, modelt kellett neki állania! De megbosszulta magát, mert folyton grimaszokat vágott, vagy zsebetett kezekkel futkosott a szobában. Felesége azonban kifogott rajta. Ha Bánffy nagyon idegesen járt-kelt, mindig belekezdett valami nagyon érdekes dolog elbeszélésébe s ilyenkor az ura megállt s figyelmesen hallgatta. Erre vártam én! De ha megesett, hogy hosszabb ideig ült, száraz humorával mindig tudott valami érdekes eseményt elmondani. Így azt is, hogyan lett miniszterelnök.

— Nagy kavarodás volt akkoriban — mondotta. — A pártban lázasan keresték a megfelelő embert. Végre rámtaláltak, de én nem akartam a dologba beleharapni, mert tudtam, hogy nagyon hálátlan szerepre vállalkozom. Olyan feltételeket szabtam, amelyeket tudtam, hogy nem fognak teljesíteni. Ám mindez nem használt s azt mondták, hogy igazítsam majd el ezt Ófelségével. A vége az lett, hogy Bécsbe kellett utaznom, — jobban mondva, odaexpediáltak, mert nagyon ügyeltek ám arra, hogy utközben meg ne szökhessen!... Nagyon savanyu kedvben mentem a király elé s összeszedtem minden politikai tudományomat, de azért biztosra vettem, hogy megbukom. De „pechem“ volt! Ófelsége meglepően engedékeny volt s néhány jelentéktelen pont kivételével minden feltételemet elfogadta. Legnagyobb sajnálatomra így kénytelen voltam elfogadni a megbízást. Ófelsége mint a gyertya állt, egyenesen s kinos pontossággal minden címet megadott nekem s magyarul beszélt. De alig hogy igent mondtam, belevetette magát egy székbe, nadrágzsebébe dugta a kezét, kinyújtotta lábait s oldalról nézett rám.

— Tehát megegyeztünk! — mondotta, most már *németül* s fejével az íróasztal felé mutatott. — Lássunk mindjárt a munkához! Elég sok akta gyült össze. Mind alá van írva. Ellenjegyezni és elintézni! A kinevezés a holnapi hivatalos lapban fog megjelenni! És nem kell a sok irkálás, ezt nem szeretem! És amikor csak lehet, Bécsbe jöjjön! Szóval mindent jobban el lehet intézni! Megértette?!

Hónom alá vettem a nagy aktacsomót s eltávoztam. Ezuttal nem fogott velem kezét, mint a fogadásnál. Elképpedtem — fejezte be Bánffy nevetve. — Eddig a magyar mágnás voltam előtte, ezentul a szolgálja voltam! De erről nem szabad ám beszélnie, kedves mester, mert nagyon haragszik, ha valami intimitás kiszivárog köréből!

Nem is beszéltem erről soha. De ma már, sajnos, nincs okom ezt elhallgatni.

A mellszobor végre mindkettőnk hosszú szenvedése után elkészült. A testet vörös márványból csináltam, az ékszereket és a díszmagyar gombjait bearanyoztam. A fej az inggallértól kezdve karrarai márványból volt s sárgás tónust adtam neki. Az egész olyan volt, mint egy régi erdélyi munka — hisz onnét származtak a Bánffyak — s nagyon tetszett...

Ebben az időben mintáztam Konti József barátomat is. Rippl-Rónai egy pasztellképet csinált róla, amelyen kissé kari-kirozva volt s nem is tetszett ám Kontinak!...

— Igaz, hogy egy koszos zsidó vagyok, de ennyire koszos még sem! — mondotta nevetve.

— Igazad van — mondtam. — Érdekes fejed van s ha ülsz nekem, nagyszerű mellszobrot csinállok rólad, amellyel meg leszel elégedve.

— Holnap már nálad is leszek! Már rég szerettem volna egy mellszobrot. Ezen legalább szép fehér az ember s nem olyan mocskos, mint ezen a képen... Olyan vagyok itt, mintha sohase mostam volna meg a nyakamat! Pedig azt igazán megmosom — legalább minden szombaton!

Azon igyekeztem, hogy a szellemes, sziporkázó embert örökítsem meg, ami nem is járt nehézséggel, mert nagyon jó modelnek bizonyult.

— Ez már valamelyest hasonlít egy emberhez — mondotta a harmadik ülés után. Az ötödik ülés után azonban már nagyon türelmetlen lett.

— Nem tudtam, hogy ilyesmi ennyi munkával jár. Azt gondoltam, hogy ez is olyan hamar megy, mint a fotografálás. Az ember csak odaáll, mosolyog egyet, egyet csettent a gép és — kész! De szép legény vagyok, — ez már tagadhatatlan! Nem

is tudtam, hogy ilyen szép ember vagyok! De miért oly görbe az orrom?

— Mert ilyennek teremtett az Uristen — mondtam nevetve.

— Azt anélkül is tudtam! De a mellszobron azt csinálhatsz vele, amit akarsz. Egy kicsit odébb nyomhatnád... hiszen az agyag puha!

— Eszembe sem jut, akkor már nem a te orrod volna!

— Éppen ezen mulik? Különben nekem mindegy. Még így is elég szép vagyok. De igyekezz, hogy ma befejezd, mert már unom ezt a históriát!

— Ne területlenkedj, mert a mellszobrod előbb-utóbb ugyis a muzeumba kerül. És mi már rég nem is leszünk, de a szobor még mindig meglesz s hirdetni fogja, hogy egyszer mind a ketten éltünk.

— Ti szobrászok mégis jobban jártok, mint mi. A muzsikusz ir egy sereg dalt, valcert vagy operettet, de ötven év mulva már a kutya sem tud róluk.

— És Mozart, Beethoven, Haydnról is ugyanezt állítod?

— Ezek nem voltak muzsikuszok, hanem istenek! De jöttek volna csak Budapestre, „ajvé“, milyen jól néztek volna ki!

A mellszobor elkészült s meg volt vele elégedve.

— Mivel viszonzozzam, barátocskám? — kérdezte Konti.

— Semmivel. Egyébként a dardliban ugyis mindig elnyerem a pénzédet.

— Most dolgozom egy operetten, ezt neked fogom ajánlani.

— Hiszi a piszi! — mondtam nevetve.

Egy napon azután vaskos füzettel jelent meg nálam.

— Szavamnak álltam, itt van az operettem.

Az operette címe alatt ez volt olvasható: „Az én kedves Rónai József barátomnak ajánlva.“

— Nagyon kedves tóled, de egy kissé sok lett a jóból! — mondtam nevetve.

— Wie heisst? Mi az a sok?

Egy betűvel többet adományoztál nekem. Az én nevem Róna és nem Rónai.

— „Ajvé“. Ez aztán a „miess“ dolog! No de ez az i betű talán mégsem olyan nagyon fontos!

— Jelen esetben igen, mert van egy Rónai festő s mindenki azt fogja hinni, hogy neki ajánlottad fel az operettedet. Két ut áll előtted vagy új operettet irsz, vagy újból nyomatod az összes füzeteket — mondtam nevetve.

— Átkozott gazfickó! — kiáltott fel bosszusan. — A ménkü üssön bele! Nem elég, hogy olyan ronda pofát csinált rólam, most még ilyen bajt is csinál nekem! Ha összejövök vele,

kiverem a fogait! Csak nem gondolod, hogy újból nyomatom az egész „auflágot“. Annyit nem is keresek az operetten, amennyibe ez belekerülne!

Nevettem, Konti pedig zsebredugott kézzel járt-kelt a műteremben.

— Mit kezdjek? Mit csináljak!

— Sajnálom, én nem segíthetek rajtad! De most hol marad a híres Konti-féle ötletesség? „Most beszélj, pupák!“

Elgondolkozott.

— Már megvan — mondotta mosolyogva s egy ezüstkoronát vett ki zsebéből, amelyet felém nyújtott.

— Menj el a minisztériumba s magyarosítsd meg a nevedet Rónaira!

Ezen azután mind a ketten szivből nevtünk.

*

Uj nagyszabásu megbízást kaptam: a miskolci Kossuthszobrot, az elsőt Magyarországon. Nagyon büszke voltam e megbízásra, mert ez annak a jele volt, hogy népszerűségem egyre jobban terjedt az országban. Szentül megfogadtam, hogy ez az emlék méltó lesz a nemzet nagy fiához! Tervem nagyon tetszett. Beöthy ismét zsűror volt s azonkívül Vadnay Károly, Miskolc képviselője, továbbá Lévai József, a költő és Barabás Miklós, az öreg festő is benne voltak a zsűriben. A két utóbbi kortársa volt Petőfinek és Kossuthnak s Kossuthra még nagyon jól emlékeztek. Barabás többször festette és rajzolta őt természet után.

— Gratulálok, fiatal barátom! Éppen így nézett ki s amellett meglepő lendület van a szoborban.

— Amellett az öreg Kossuthnak is minden vonása benne van — mondotta Beöthy.

— Ösmertem az öreg Kossuthot s napokon át tanulmányoztam — mondtam — s azért nem esett nehezemre.

— De miért állította az egyik lábát magasabbra, mint a másikat? Így olyan látszata van a dolognak, mintha nem volnának egyforma hosszúak.

— Ez egy technikai, helyesebben mondva távlati fogás — mondtam. — Tessék csak a mi álló szobrainkat megnézni, például Huszár, Eötvös szobrát. Annak egyik, a talapzat közepén álló lába annyira átvágódik, mintha a bokájáig besüppedne. Ezt akarom elkerülni a mi szobrainknál, ezen akarok segíteni s ez a szobor alulról úgy fog hatni, mintha mindkét lábával egy magasságban állana s amellett mind a két lába látható lesz.

— De hogyan jött rá erre az igazságra? — kérdezte.

— Nem hiába csináltam annyi dekoratív munkát! Amellett meg lehet tanulni, hogy kell a magasság, a levegő számára dolgozni. Itt a részlet, finomság felesleges! Mindent jól meg kell konstruálni s mindennek a maga helyén kell ülni s amellett jó dekoratív sziluettet kell adnia!

— Mint az álfreskónál! — mondotta Barabás.

— Ugyanaz az elv — mondottam. —

— Még mindig nem vagyok meggyőzve az ön igazságáról — mondotta Beöthy.

Ám amikor a szobor készen állt, akkor mindent megértett.

— Igaza volt s megint tanultam valamit — mondotta. — A szobor a szabadban még jobban hat, mint a műteremben, holott rendszeren fordítva szokott lenni.

Ismét szép ünnepség keretében leplezték le a szobrot. Az egész országból zarándokoltak a küldöttségek s elhozták koszorúikat s különösen a mezőkövesdiek keltettek nagy feltűnést szép színes nemzeti viseletükben. Kossuth Ferenc is ott volt természetesen s az egész világ szemeláttára nagyon is szinpadi pózzal borult nyakamba. Sok és hosszú beszédek hangzottak el. Egy öreg paraszt az egész idő alatt ott állt s kezében hosszú póznát tartott, amelyen felül aranykalászból font koszorú volt, ennek a szalagja pedig mezei virágokkal volt díszítve. Hosszu szür volt rajta, amely a földig ért, lelógó hosszú bajuszt s Kossuth-szakállt hordott. Hosszu haja vállát verte s fején fésű fogta össze.

Amikor a beszédek elhangzottak, a póznát meglóbálta s beledőfte a fübe.

— Eddig az urak beszéltek, — kezdte fennhangon — most azonban a jobbágyok szólnak hozzád, Kossuth Lajos! Halld meg hát szavam! Azoknak a jobbágyoknak a nevében szólok hozzád, akiket te szabadítottál fel, mert magam is közülök való vagyok! Te adtál nekünk földet s ebből a földből sarjadt ki ez a koszorú is, amelyet elhoztam neked. Nem hozhattam volna szebb ajándékot. És ameddig egy szabad paraszt élni fog ebben a szép Magyarhonban, addig a te neved élni fog a mi szívében! . . . Isten engem úgy segéljen! Ámen! . . .

Lelkes moraj zugott fel s mindenki az öreg paraszthoz igyekezett s össze-vissza ölelték. És valóban mindenkinek a szívéből beszélt.

— Azután bankett a „Koroná“-ban és ismét beszédek özöne. Engemet és feleségemet is lelkesen ünnepeltek. Tarnay Gyula, a megye alispánja — később főispánja — megígérte, hogy a Szemere Bertalan emléket is én fogom a város részére megcsinálni.

A feleségem nagyon büszke volt erre a kijelentésre s az asztal alatt megszorította a kezemet...

Azután a Baross-szobor pályázatát írták ki. Én két tervet csináltam, amelyek nagyon tetszettek Gerlóczy polgármesternek. Mindenáron az én tervemet akarta elfogadtatni, de nem sikerült. Stróbl Alajosnak és Szécsinek nagyobb pártja volt a zsűriben. A Stróbl-párt vezére természetesen ismét Kelety Gusztáv volt, míg Szécsié Ziegler tanár. Stróbl terve jó volt s kuttal volt kombinálva. Szécsié konvencionális volt, de a fejet kinos hűséggel mintázta meg, ami egy vázlatnál valóban nem birt fontossággal s amire mi többiek nem is fektettünk súlyt. Ezzel azonban megnyerte a zsűri tetszését. Stróbl kapta az első, Szécsi a második s én a harmadik díjat. A megbízás fölött a városi közgyűlés döntött, — tehát csupa laikus! Ziegler városatya volt s mindent elkövetett, hogy pártfogoltját diadalra juttassa. És sikerült is! Szécsi kapta a szavazatok többségét, jól lehet, a zsűri őt a második helyre jelölte...

Stróbl néhány szavazatot kapott, míg én — egyet! És ezt az egy szavazatot, Gerlóczytól kezdve, legalább husz városatya adta rám! Ezt mind a husz bizalmasan a fülembé sugta, de hogy mit gondoltam felőlük!... Persze, mindenkinek még meg is köszöntem ezt a nagylelkűséget...

Ezután Mátyás király Kolozsvárra tervezett szobrának pályázata következett. Én mint a magyar renaissance uralkodóját fogtam fel Mátyást. Magas, korai renaissance stílusban tartott oszlopokon álló posztamentumon ül a király, apródjától vezetett lován, fején babérkoszorúval, ahogyan őt korának művészei ábrázolták. Mind a két oldalon egy-egy reliefet helyeztem el. Az egyikben tudósai és művészei körében ült, a másikon Bécs előtt áll s átveszi a meghódított város kulcsát. Az egész művet a kor stílusában igyekeztem megoldani. Nagyon sokan vettek részt a pályázaton s műveinket Kolozsvárott egy nagy teremben állítottuk fel. Akkor jelent meg először közöttünk Fadrusz János. Ő csinálta a pozsonyi szép Mária Terézia emléket s egészen ujszerű erőtől duzzadó tervet hozott magával, amely nagyon tetszett nekem. A terv azonban kissé barbárnak tűnt fel előttem s minden dicséretem mellett ezt a véleményemet meg is mondtam Fadrusznak. Csakhamar meg is barátkoztunk, mert nyílt, egyenes lénye nagyon megtetszett nekem s miután egy uton haladtunk, barátságunkat nem is zavarta meg semmi...

— A te véleményedre sokat adok, — mondotta — mert mint művész nagyra becsüllek. Amikor „Az utolsó szerelem“ című munkád Bécsben ki volt állítva, Hellmer tanár figyelmeztetett bennünket, hogy nézzük meg művedet. Tanulhatnak tőle!

— mondotta tanítványainak. — És igaza volt. Te többet tudsz, mint mi valamennyien. Ám de itt nem annyira a tudásról, mint inkább a felfogásról van szó. És miután te a saját felfogásodba gubóztad magad, nem vagy igazságos a más felfogásával szemben!

— Lehet, hogy így van! — mondtam nevetve.

— Te a renaissance uralkodót valószínűleg meg, az ujkor hőseit. Ez lehet helyes felfogás is. Én azonban azt hiszem, hogy a középkort nem választotta el oly határozott vonal az ujkortól. Az én felfogásomban a hősem mint a lezárása, mint a csúcspontja egy barbár időnek elevenedik meg és ezt is akartam kifejezésre juttatni. És ha kissé barbárnak is hat... a terv elvégre nem a befejezése egy műnek s amíg elkészül, sok mindent lehet rajta változtatni.

— Csak ezt ne tedd, mert nekem éppen az tetszik, hogy gondolatodat oly következetességgel hajtottad végre. Ha ettől eltérsz, felemás megoldás lesz. Az érzelmek frissesége, ami az első terven jelentkezik, mindig döntő fontosságú s a szilárd meggyőződés mindig szuggesztíven hat a nézőre.

— Igazad van! Én is ezt éreztem mindig öntudatlanul. Most a szavaid után már határozottan érzem is ennek igazát. Ez az egyébként, ami a te munkádban is tetszik nekem. A többiek nem nagyon erőltették meg magukat a gondolatban s nem is „hoztak“ ki belőle semmit! Sivár tákolmányok! Akár a tied, akár az én munkám kerül kivitelre, a kolozsváriak meg lehetnek vele elégedve!...

Az ő tervét fogadták el kivitelre s a kolozsváriak valóban jól jártak. Néhány napig még ott maradtunk s sokat vitatkoztunk a művészetről.

— Nagyon örülök, hogy megbarátkoztam veled — mondotta Fadrusz. — Tetőled nagyon sokat lehet tanulni. Zala és Stróbl diplomaták, akik óvakodnak művészi titkaikat elárulni. Attól tartanak, hogy valaki még ellopja a titkukat! És mily leereszkedően bánnak velünk s felülről néznek ránk! Kár értük, mert egyébként tehetséges legények! A művészet és a művész mindig közkinccse a nemzetnek. A művésznek mindig becsülettel kell adnia magát, hogy a többiek is tanulhassanak tőle... A nagy művészeket az államnak kellene eltartani, miként a fajméneket, amelyeket a méntelepeken szintén az állam tart el. Ily módon az újabb nemzedékek mindig megtermékenyülhetnek a nagy művészeknek a szellemétől!...

— Nyers, de plasztikus s amellet találó, amit mondtál! — mondtam nevetve.

— Szobrászok magunk között csak beszélhetünk plasztikusan! — nevetett. — Most pedig nézzük meg még egyszer a ter-

veket. Hát itt van a fiatal Köllő: kiköpött Zala. Teljes leutánzás s semmi a magáéból! Bezerédyben már van valami jó plasztikus! Ha nem lenne oly lusta, mint — Mátyás király hét lustája! A többiek nem a saját szemükkel nézik a dolgokat, ezek mások dalát csicssergik... Csak egyik-másik dalolja a saját énekét, ahogy a csőre nőtt. És ez az igazi!

Meglepetve néztem rá.

— Egyszer, Rómában, rettenetes harcok után, ugyanerre az igazságra bukkantam!

— És minden ut Rómába vezet! — mondotta halkan. — Aki keres a művészetben, az a saját útján bár, de ugyanazon megismeréshez jut el, jóllehet, nehéz és keserű küzdelmek árán... Ezen azonban, hála Istennek, tul vagyunk! Így hát vidáman énekelhetünk... Csak frissen és bátran előre! És fel fogjuk virágoztatni a magyar plasztikát, hisz oly sok tehetség van közöttünk! De tegyék szabaddá az utat. Minden akadályt el kell háritanunk, amelyet ezek a fickók az utunkba gördítenek. Minekünk, akik komolyan vesszük a művészetet, össze kell fognunk, hogy az utat megtisztítsuk. És aztán hurrá, előre! Csak a legjobb kerüljön ki mindig győztesen!

Lelkesedése magával ragadt s kezemet nyújtottam neki.

— Meg kell teremtenünk a becsületes művészek szövetségét! — kiáltottam fel. — Hisz vagyunk már elegenden s küzdeni fogunk a protekció és az igazságtalanság ellen s akkor minden sikerülni is fog!

A gonviselés azonban nem így akarta, mert néhány év múlva elragadta a halál Magyarország legkiválóbb szobrászát...

Amíg élt, nagyon jó barátok maradtunk. Nagyon képzett és eredeti gondolkozású művész volt, tele lelkesedéssel a művészetek iránt, amely szent és nagy volt a szemében... Kissé bandzsa szemével szinte belelátott az emberek lelkébe s vele szemben mindenki rákényszerült az őszinteségre, — akarva, nem akarva!... És ha megjelentem műtermében, s keményen megmondtam neki a magamét, amikor valami nem tetszett, szinte ordítva ölelt meg s hatalmas kezével úgy megveregette a hátamat, hogy a bordáim ropogtak belé...

— Ezt aztán szeretem! A te véleményed mindig fontos, mert becsületes és tisztaszándéku. A többiek véleményére nem sokat adok, mert ezek nagyon is el vannak telve saját maguktól s épp ezért igazságtalanok. Ezeknek is megvan a maguk sajátossága, de másnál nem akarják azt észrevenni. Sajátosság!... Képzeld el, hogy egy szép model ül itt a műterem közepén s körülötte ülnek: Botticelli, Lionardo, Holbein, Dürer és Rubens és mind az öten festik. Természetes, hogy mindegyik a saját módján festi s egyik sem fog a másikra hasonlítani. De

az élő modelre azért valamennyi hasonlítani fog, mert mind-egyik azt festette, amit látott, de úgy, ahogy ő látta. A saját szemével, a művész szemével. Innét a különbség. Ez a — sajátosság!

— Köszönöm az oktatást, — szóltam nevetve — de mintha ehhez hasonlót már hallottam volna!

— Igen? Baj is az! A fő, hogy igaz! — nevetett. — Megint feltaláltam a puskaport! Hát már semmi új nincs a nap alatt... És már minden volt a földön, ahogy a ti bölcs Rabbi Akibátok mondotta. Tehát csak új jelentkezési formák vannak, ez azonban már filozófia s a művészet rovására megy s nekünk művészeknek nem szabad annyit tépelődnünk s töprengenünk...

— Miért nem? — mondtam. — A művésznek sokat, mondhatnám, mindent kell tudnia s mindent látnia, ami a világon van, de csak a tudással nem lehet művészi munkát alkotni. A művészet isteni s Isten a szívünkben lakozik... Így tehát a művészi alkotás is a szívünkből buggyan ki. A fej és a gondolat csak közvetítő valami, eszköz, miként a kezünk. Az Isten mindnyájunkba beleplántált valamicskét a teremtő erejéből. Az egyiknek több jutott, a másiknak kevesebb, s eszerint az egyik kisebb, a másik nagyobb művész lett. És valamennyien az ő eszközei vagyunk. Az Ő papjai! Minden igaz művész műhelye egyben az ő temploma is. Istentisztelet az ő munkája! Ez a mi imánk és mennél öregebb leszek, annál jobban érzem ennek az igazát s annál szentebb nekem a művészet!...

Hosszasan nézett rám.

— Te... te... te költő vagy! Ugyanezt éreztem én is öntudatlanul lelkem mélyén... És te ezt életre keltetted. Valóban így van, köszönöm...

Lelkendezve ölelt meg, úgyhogy csak úgy ropogtak csontjaim...

*

Vésziéknél az ötödik gyermek is megszületett, a kis Edit. A lakás szűknek bizonyult s nagyobb lakásba költöztek a szomszédba. Mi az ő lakásukba költöztünk át és most a mi gyermekeinket mosdattuk esténként ugyanazon a szalmazsákon. Ezt Vésziéktől örököltük! Vasárnaponként a régi társaság felváltva gyülekezett Vésziéknél és Keményffyéknél. És Gerőnek nem volt igaza, mert Etelka sógornóm már rég Janovics ujságírónak volt a felesége, de a társaság még mindig együtt volt s folyton növekedett. Tehát nemcsak a lányok kedvéért jártak oda az emberek...

Vasárnaponként néha Popper Dávid is eljött hozzánk s szívesen ott időzött egy-egy órát. A lakodalmunkon is ott volt.

— Egy énekesnő és egy szobrász! Na ebből pompás pár fog

válni — mondotta akkoriban. — Csupa kis énekelő Memnon-szobrot fognak a világra hozni...

Nyáron Nagymaroson laktunk. Ezt a helyet Ádám bácsi fedezte fel s akkoriban még nagyon kevesen nyaraltak ott. A férfiak a reggeli vonattal jártak be, de Ádám bácsi valamenynyíönket megelőzőtt, mert a városi lakásban neki kellett a kanárimadarakat rendben tartani. Amikor délután kiutazott, mindig meg volt rakodva hatalmas sárga- és görögdinnyékkal s egyéb csomagokkal. Este már a vasutnál várták unokái, akik örömrivalgva ugrálták körül, mert tudták, hogy soha sem jön üres kézzel... Levették válláról a csomagokat tartó hálót s aztán kis Tibor fiammal a karján a karaván élére állt. Vasárnapra mindig volt vendég és különösen az esték vidáman folytak. Gyakran muzsikáltak, a feleségem énekelt, néha táncoltunk is s szinte repült az idő, s amikor az utolsó vonat fütyjét hallottuk, a vendégek egymás hegyén-hátán rohantak a vonathoz, hogy le ne késsenek...

Előfordult azonban, hogy egyik-másik lemaradt s nálunk maradt éjjelre. Egy ilyen alkalommal Ney Dávid, amikor a vendégek már mind elmentek, magyar dalokat énekelt. Giza is vele énekelt egy darabig. Későre járt s már álmosak voltunk, de új és új dalokba kezdett. Már mindenki lefeküdt, de ő rendületlenül tovább énekelt. Egyedül Ádám bácsi virrasztott mellette s hogy ő is el ne aludjon, vele együtt nótázott...

Ney megsokalta a kiséretet.

— Mit, te velem énekelsz? Akkor én hallgatni foglak — s ráhajolt az asztalra.

Nyomban elaludt s reggelig hortyogott. Amikor felébredt, kinyújtotta karját s nagyot ásitott.

— Soha ilyen jól nem aludtam! — mondotta.

Otthon szüleim házában sok minden megváltozott. Cilit egy özvegyember vette feleségül, Számi Bécsbe költözött családjával s Tóni egyik kuzinját vette feleségül: a lovasberényi Rézi néni szép lányát, Herminát. Sándor, a legkisebb testvérem, szintén megházasodott s főnöke lett a Nay és Róna cégnek. Mindnyájan házasok lettünk tehát s mindegyikünknek csinos felesége volt. Apánk és anyánk együtt lakott Cilivel, de a háztartáshoz valamennyien hozzájárultak. Végre gond nélkül élhettek drága szüleink. Szegény anyám azonban szélhüdedést kapott s soká feküdt. Csodás türelemmel viselte e megpróbáltatást is s egy második szélhüdedés sem vette el életkedvét s jó humorát... Ott ült nagy karosszékében s minden iránt érdeklődött s csak azért kesergett, hogy nem mehetett ki a konyhába s nem készíthette el híres párolt marhahusát. Feleségemet rajongásig imádta s gyermekeimmel sohasem tudott betelni.

Régi magyar dalokat énekelt nekik, amelyeket csakhamar megtanultak s kórusban énekeltek. Mi csendben hallgattuk s ilyenkor gyakran könny csillant meg feleségem szemében.

— Hogy vagy, anyácskám? — kérdeztem tőle egy alkalommal.

— Istenem! Nagyon jól. Csak ne adjon a jó Isten ismét egy „klappszot“ — mondotta nevetve. — A jó Isten ugy játszik velem, mint a macska az egérrel. Először kaptam egy „klappszot“, akkor aztán eleresztett egy kicsit. Azután jött a másik „klappsz“. Ha az ember megszokja, még ki is lehet birni!...

Apánk egész nap mellette volt s csak akkor távozott hazulról, ha egy kis üzletre volt kilátás. Ilyenkor azután mindig hozott magával valami nyalánkságot. Figyelmes volt, mint egy fiatal szerelmes s anyám boldog és megelégedett volt. És szivemben ismét egyformán benne voltak s ismét ugy szerettem apámat, mint kis gyermekkoromban.

Éjszakákon elbeszélgettek gyermekeikről s kis unokáikról s mindig valami új bölcsességet fedeztek fel valamelyiken. Mert olyan kedves, okos és szép gyerekek, mint az ő unokáik, — hát ilyenek a föld kerekéségén sehol sincsenek.

Nyáron a Hermina-uton laktak Cilivel, egy nyári lakásban. Anyám naphosszat kinn üldögélt a verandán s hallgatta, amint apám regényt olvasott a „Politisches Volksblatt“-ból. Vagy elnézegette, amint a gyerekek az udvaron játszadoznak. Nővérem mostohalánya, a hat esztendő Vilma, rendszeren egyik kis barátnőjével, a kis Micivel játszadozott. Órák-hosszat táncoltak s daloltak s minden új operett dalát kívülről tudták. Mind a kettő színésznő akart lenni! Hajós Mici egy apró, kis törékeny teremtés volt s ugy táncolt, mint egy tündér s ugy énekelt, mint egy kis madárka. Valóban szinpadra is ment s ma ő a híres „Mici“, a newyorkiak kedvence!

Weltkugelné minden délután eljött s megkapta a nagy bögre kávéját s kuglofját és este, amikor elment, mindig csusztattak valamit a zsebébe... Csaknem egészen megsike-tült s anyámnak kiabálnia kellett, hogy megértesse magát s a szomszédok azt hitték, hogy pörlekednek nálunk. Ezen azután szivből nevetett jó anyám. Papa nagyon lovagiasan viselkedett az öreg nővel szemben s ha eltávozott, egy darabig elkísérte s kezet csókolt neki. Szegény teremtés istenitette szüleimet, hisz senkije sem volt a világon.

*

Az Andrassy-szobor pályázatán is részt vettem. Lovas-szobrot akartak (máig sem tudom, hogy miért, hisz Andrassy

diplomata volt), s azon a helyen akarták felállítani, ahol most a millenáris emlékmű van. A pályázat nemzetközi volt és azon Klein Miksa Berlinből s Eberlein Gusztáv is részt vett. Eberleinnek volt egy kész modelje, a Vilmos császár emlékéhez, amelyen a lovat egy testes hölgy, a „Germania“ vezette s fenn ült Vilmos császár magyar ruhában s rajta — Andrásy fejével.

Igy varázsolta át a kész mintát Andrásy-szoborrá!... Mindjárt egy segédmintát is beküldött hozzá. A szobor nagyon dekoratíven és pompásan hatott s különösen a laikus zsűritagoknak nagyon tetszett. Zala nagyon dühös lett s azzal fenyegetőzött, hogy kivándorol, ha nem ő kapja a megbízást. Az ő terve egyébként jó volt. Én egy nagy architektónikus építményt terveztem s egy kuttal akartam az emlékművet összekapcsolni. Elől lovagol Andrásy, abban a ruhában, amelyet a koronázáskor viselt, lelkesen meglóbalva kalpagját s azt kiáltva: „Éljen a király.“ Jobbra és balra a „Bölcsesség“ és „A honszeretet“ szobra. Hátról egy osztrák és egy magyar ember fognak kezét s fölöttük egy szárnyas géniusz lebeg áldóan... És a sziklából buzog a forró víz, mint a nemzeti fejlődés és az új erő szimbóluma. Stróbl Andrásyja is kalpaggal volt ábrázolva, de felépítésében nem volt szerencsés. Klein tervén sok jó részlet volt, de a lóval nem boldogult... A többi jelentéktelen volt... Zumbuscht és a müncheni Millert szakértőként hívták meg s napokig tartott, amíg döntöttek. Eberleinnek nagy pártja volt a laikusok között, de a két művész ellene volt. Ők elsősorban Zalát, vagy engemet, azután Stróblt jelölték. Végre is Zala győzött. Eberlein lett a második s Stróbl a harmadik díjnyertes. Az én tervemet és Kleinét megvették. Ismét megbuktam tehát s égre földre esküdöztem, hogy soha többé pályázaton részt nem veszek. Kár az időért! Protekció és intrika ellen úgy sem tudok küzdeni. És szavamnak is álltam — a legközelebbi pályázatig!

Hogyan is jutottam volna különben egy nagy monumentális megbízáshoz, amelyhez erőt és tudást éreztem magamban! Egyszer mégis csak sikerülni fog! Talán majd akkor, ha a többiek, akik nem tudnak többet mint én, tele eszik magukat! Erre azonban ítéletnapig is elvárhattam! Nagy gyomruk volt... Itt csak csoda segíthet manapság. És mégis bekövetkezett.

Egy szép napon hajlongó kis emberke jött be műtermembe.

— Róna mestert keresem, Zentáról vagyok — mondotta s aztán bemutatkozott.

— Én volnék az, — mondtam kissé bosszusan, mert munkámban zavart.

— Ön az! Sokkal idősebbnek hittem!
— A fiatalság nem szégyen!
— „Noná“! Csak öregebbnek hittem!
— Mivel állhatok rendelkezésére?
— Volna valami mondani valóm önnek, de szeretnék négy szemközt beszélni önnel, — sugta a fülembé.

— Nagyon fontos?

— Igen.

— Önnek vagy nekem?

— Azt hiszem, mind a kettőnknek!

Kimentünk az udvarra.

— Zentán emléket akarnak állítani Savoyai Eugen hercegnek s ezt a zentai csata kétszázadik évfordulóján akarják leleplezni, tehát 1897-ben, a jövő évben.

— Hisz erre alig volna egy évi idő! — mondtam mérlegelődve. — Ezt a zentaiak már előbb is elhatározhatták volna!

— Nem akarnak versenyt kiírni s most keresnek valakit, aki ennyi idő alatt elkészülne a szoborral. Egy bizottság van együtt, amelynek élén a polgármester áll, — mondotta uj ismerősöm. — Én üzletember vagyok s mindenféle üzlettel foglalkozom Zentán. Jól ismerem a bizottság tagjait is, már mindegyikkel csináltam egy és más üzletet. Véletlenül jelen voltam, amikor erről a szoborról esett szó. Zalára gondoltam, de a főjegyző ur azt mondotta, hogy az halála napjáig sem lesz készen vele. Ő ezt onnét tudja, mert a fia festő a Benczur iskolában s minden jeles művészt ismer Pesten. Egy ember van, aki gyorsan tud dolgozni s ez a — Róna! De nem hoztak végleges határozatot. No, gondoltam magamban, talán lehetne ebből egy kis üzletet csinálni! Hazakisértem a főjegyzőt s azt mondom neki: Nézze, főjegyző ur, én holnap amugy is Pestre utazom, mit gondol — ne beszéljek Rónával? Mi hamar megértjük egymást a főjegyzővel, hisz nem egy jó üzletet csináltam már vele! És ha az valamit akar, azt keresztül is viszi, mert több esze van, mint a többinek együtt.

— Mindenesetre beszéljen vele, — mondotta nekem — és így kerültem ide... És ha valamit enged keresni az ügyön, hozom a megrendelést...

Gondolkoztam s a szívem hevesen dobogott.

— Attól függ, hogy mennyit fizetnek a zentaiak, — mondtam vontatva.

— Egy lovasszoborra nem adhatnak kis pénzt.

— Ez azonban sokba is kerül. Ám, ha az ön révén kapom a megbízást, pár forintra nem nézek...

— Elég! Meg van csinálva! Holnap már fel is keresem Zentán a főjegyzőt.

— És ha becsapom magát? — kérdeztem nevetve.

— Ettől nem félek. A bankomnál már érdeklődtem az ön viszonyai felől. Ennél a banknál egy kis kontója is van önnek s mondhatom, hogy a legjobb véleményt kaptam önről! Nekem elég az ön szava és egy kézfogás. Az összegről is megegyezünk majd s nem fogunk összeveszni. Nyolc nap múlva már megtud mindent...

Jóval előbb már meg is jelent nálam a bizottság a polgármesterrel együtt. Első kérdésük az volt, hogy el tudom-e készíteni a kitűzött időre a szobrot.

— Ha a megbízást rögtön megkapom, elkészülhetek.

— És milyen garanciát kaphatnánk arra vonatkozóan, hogy valóban el is készül?

— Minden napi késésért nagy pönálét köthetnek ki. Más kezességet nem nyújthatok. Különben ez sem szükséges, mert nem vállalok olyan dolgot, amit nem tudok teljesíteni. Az idő ugyan nagyon rövid de — nekem elegendő.

— Most még csak a pénzügyi rész volna hátra. Mennyibe kerülne a szobor?

— Erre nem adhatok választ, mielőtt a tervet el nem készítettem.

— Jó. Most pedig elmondom önnek a mi pénzügyi tervünket. A kormánytól engedélyt kaptunk egy sorsjátékra s abban bizunk, hogy ebből elő tudjuk teremteni a szükséges összeget. Ha nem gyül annyi össze, akkor adakozás útján szedjük össze a hiányzó összeget.

— Ebből ugyan nem sokat értek! — mondtam nevetve. — Ez az önök dolga. Nekem az a dolgom, hogy szép emléket csináljak. De volna egy föltételem. Az emlékművet olyanra csinálom, ahogy nekem tetszik, szóval, ahogy én akarom. Sem bizottság, sem zsüri abba bele nem szólhat. Különben nem tudok elkészülni a pontos időre. Ettől eltekintve, a művész mindig felelős a műveért, nemcsak a jelen, hanem az utókornak is. Ha nem jó a szobor, — már pedig mennél többen beleavatkoznak, annál kevésbé lesz jó — nem véshetem a talapzatra aranybetűkkel, hogy ez vagy az a kritikus a hibás és én nem csinálhattam olyanra a szobrot, mint ahogy akartam!

Az urak kissé zavartan néztek rám.

— Mi meg ebből nem értünk sokat, — mondotta a polgármester nevetve. — De egy szakember csak megnézheti, hogy levegye vállunkról a felelősség terhét!

— Én azt hiszem, hogy az urak bizalommal vannak irántam, különben nem jöttek volna hozzám. Volna egy javaslatom. Ha minden modellel elkészültem, hívassák le az urak

Zumbusch tanárt Bécsből. És ha ő meg lesz elégedve, önök is nyugodtak lesznek. Megegyeztünk ebben?

Ez tetszett nekik s csupán arra kértek, hogy mielőbb csináljak egy tervet. Ha azzal elkészülök, az egész bizottság újra el fog jönni.

Igy jutottam váratlanul ehhez a nagyszabásu megbizáshoz. És most a legnehezebb feladatok egyikével, — lovasszobor elkészítésével kellett megbirkóznom. Nem kis feladat egy olyan hősnek az emlékét megcsinálni, akinek hősi tetteit dalba is foglalták s az szájról-szájra száll ma is! Magyarország megszabadítója volt ő a török járom alól! És nemzetünk igaz barátja.

Néhány napig mintha álomban jártam volna s benső szemeim előtt nem egy lovasszobor bontakozott ki. De egyik a másik után sutba került, még mielőtt megszületett volna...

Ennek a szobornak nagyszerűnek kellett lennie, tele lendülettel, mint amilyennek a hős korának egyik művésze, a nagy barokk művésze készítette volna!...

A bécsi Hofburgban áll Fernkorn Eugen szobra, de ez a szobor inkább a lónak emléke, a nagyszerű spanyol ménnek, amelyen a hős szinte eltörpül. Előlről nem is látni mást, mint az ágaskodó mén nagy hasát. És hány lovasszobornak ugyanez a hibája! Azonban felette nehéz egy lovasszobrot úgy megcsinálni, hogy azon ne a ló, hanem a lovas domináljon.

A Capitoliumon levő Marcus Aurélius művésze úgy segített ezen, hogy a lovat jóval kisebbre csinálta, mint amilyennek a lovashoz való arányban megfelelnie. Az antik művészek ezt mind így csinálták és a Quirináli Lófékezők lovai harmadával kisebbek, mint kellene.

A renaissance két nagy művésze, Verocchio, a Coleone szobrán és Donatello, a Gattamelata szobron már a valódi méretekkel dolgoztak és mégis mennyire domináló ezeken a lovas!...

Az én esetemben különösen nehéz volt a feladat. Jenő herceg, a nemes lovas, kicsi ember volt s hatalmas spanyol ménen lovagolt. Ezen nem volt szabad változtatnom. És egy éjjel félálomban hánykolódtam ágyamban és akkor eszembe jutott, hogy Bécsben egy izben Zumbusch tanárral elmentem a spanyol lovaglóliskolába. Zumbusch akkoriban mintázta Mária Terézia szobrának lovasait s gyakrabban elmentem oda a szép lovakat tanulmányozni. Amikor egyszer vele voltam, az istállóból egy pompás lipicai mént vezettek ki, amelyen egy tizenöt év körüli suhanc ült. A mén kecesen táncolt s harapdálta zablyáját, a legény azonban úgy ült rajta, mint a cövek s látszott, hogy ura helyzetének. Hirtelen megsarkan-

tyuzta s a ló vad galoppban száguldott tova. Most hirtelen megrántotta a kantárt s a mén megtorpanva, hirtelen megállt. Ló és lovasban még az utóbbi mozgás reflexe vibrált és a lendületben teljesen egyek lettek s ennek az együttesnek ura a lovas! Az ő akarata dominált, — a kis legényke volt ura a helyzetnek! Olyan volt, mint egy ércebe öntött lovaszobor!...

— Nagyszerű! — kiáltott fel Zumbusch. — Ennél szebb hősi szobrot el sem tudok képzelni... Aki ezt így meg tudná rögzíteni!... Ez a jelenet mélyen bevésődött emlékezetembe.

Elaludtam, de hirtelen újból felébredtem és ime a legényke helyett az én hősem ült a lovon. A feladat meg volt oldva! A hős a harci tömkelegben hirtelen megállítja lovát, hogy jobban szemlélhesse a harc menetét és sas tekintetével a messzeségbe néz!... Amikor reggel felébredtem, feleségem még aludt. Homlokon csókoltam s elsiettem műtermembe. És délig elkészültem az első vázlattal!

Ott ült a ménen a hős, ahogy álmomban láttam. Jobbról és balról török foglyok ültek, egy öreg pasa és egy fiatal arab, s a lovassal együtt érdekes csoportot adtak. Két hosszukás relief díszítette a meglehetősen magas postamens oldalát, amelyek a zentai csata epizódját örökítették meg: Lovasszabó élén vágta a hős s a menekülő törököket a Tiszába hajszolja. A másik oldalon a történeti sáncostrom. Itt is a hős vezeti rohamra csapatait s legelől a magyar harcosok nyomulnak föl s kézitusával eldöntik a harc kimenetelét. Ez az első „egy Sitzre“ készült vázlat jól sikerült, úgy, hogy nem is változtattam rajta. Egy tizednagyságu modellt csináltam utána. Magam rajzoltam meg az architektúrát is s egy pontos modellt készítettem utána gipszből s erre mintáztam az alakokat és a reliefeket. Négy hét után elkészültem s jöhetett a bizottság!

El voltak ragadtatva s egyhangulag elfogadták. Némi alkudozás után az árban is megegyeztünk. Megmutattam nekik a kőfaragó és a bronzöntő költségvetését s ehhez hozzácsaptam az én honoráriumomat. Most már mi sem akadályozta a nagy model elkészítését. Mindenekelőtt a lovasszobor tizednagyságu mintáját akartam újból elkészíteni, Andrassy Tivadar grófnak volt egy gyönyörű lipicai ménje, amelyet szívesen rendelkezésemre bocsátott. Ez után áttanulmányozhattam a méreteket és az arányokat, Különösen a proporciókra fektettem nagy súlyt, mert a lovast már a kis model után akartam gipszben kipontozni és minden kis hiba nagyítva jelent volna meg a nagy lovason.

Miután műtermemben nem volt elég distanciám, a viasz-

mintát az udvarban készítettem s gyakrabban magasra állítottam, hogy a vonalait s átvágódásait jobban tanulmányozhassam...

A lovasszobort négy és fél méterre terveztem s miután műtermemben nem fért volna el, más műtermet kerestem. Egy elhanyagolt kőfaragóműhely volt ez, amelynek korhadó tetejét, mint azt egykor Hensch mesternél láttam, rendbe hoztattam, nehogy a fejemre szakadjon! Magas pódiumot állítottam fel s erre raktam fel a vázát a lovashoz fából és vasrudakból. A ló lábain a rudakat csavarokkal oly módon konstruáltam meg, hogy a hajlásokban mozgatni lehetett azokat, arra az esetre, ha szükséges volna azon egyet-mást változtatni. Erre öntöttem fel a gipszet még pedig oly módon, hogy a ló hasa üres maradt. Felállítottam mellé a kis modellt, amelyet pontozó rámába illesztettem. Négy ügyes pontozó dolgozott rajta. Ez meglehetősen sok ideig tartott s ezen idő alatt a régi műtermekben egy segéddel a reliefeken és a fogoly török alakjain dolgoztam. Mivel azonban a bizottságtól nem kaptam előleget, minden megtakarított pénzemet befektettem a munkába s adósságot is csináltam...

A lovas pontozásával elkészültek s lebontattam az állványokat, hogy minden oldalról megsejtelhessem. Szorongva néztem meg munkámat s meglegédesemre megállapítottam, hogy minden megfelelt várakozásaimnak s alig kellett valamit változtatni... Most aztán gőzerővel a kivitelnek! Miután nagy s egyszerű formákra törekedtem, minden fölösleges részletet elhagytam, mert tapasztalatból tudtam, hogy a szabadban az ilyesmi úgy sem hat.

Es a lovas csakhamar készen is állt s megvoltam győződve arról, hogy munkám sikerült... Ezt azonban senki maga meg nem állapíthatja s elfogódottan gondoltam egykori szigoru mesteremre, Zumbuschra, akinek véleménye hátra volt...

Egy napon Ohman barátom állított be Bécsből, aki közben építészeti főtanácsos lett s most ő vezette a bécsi Burg építkezéseit. El volt ragadtatva s csupán néhány jelentéktelen építészeti részt kifogásolt.

— Mintha egy nagy barokkmester csinálta volna, olyan ez a szobor — mondotta. — Csupa erő és lendület és tudás s amellet milyen egyszerű! Semmi fölösleges nincs rajta... Szeretném, ha Bécsben volna egy ilyen legény! Ezek ott mind kispasztikusok, greislerek, akik belevesznek a részletekbe s mintha nem is vér folya ereikben! Ha egyszer már torkig leszek velük, kikölcönözlek s jössz velem!...

Es lejött Zumbusch is. Szótlatlanul lépkedett a szobor körül

s bizony nagyon kalapált a szivem. Mit fog most mondani? Látva aggodalmamat, nadrágja zsebébe dugta kezét s rám mosolygott, mint egy faun.

— Nagyszerű „leistolás“! — mondotta s megveregette vállamat. — Büszke vagyok a tanítványomra! Én ugyan egyet-mást másképpen oldottam volna meg rajta, de ki tudja: jobb lett volna-e ez. Gratulálok!

Könnyes lett a szemem s amikor megszorította a kezemet egy köncsepp a kezére esett. Nevetve nézett rám.

— Ez bizonyára örömköny volt! Minden okom megvan arra, hogy annak higyjem s azt hiszem önnek is! Jóleső érzés, ha valamelyik tanítványból, akitől vártunk valamit, valóban lesz is valami. Ez azonban ritkán fordul elő. Reliefjei különösen nagyon tetszenek. Ezek alá bátran alá lehetne Rafael Donner nevét is írni...

— Ezek a dicsérek már nem illetnek meg engem, — szóltam boldogan.

— Legtöbb magyar tanítványommal szerencsém volt. Már Stróbl Alajosból is jelentékeny művész vált s most ön szedi le a babérokat...

Tóth István, Pongrácz és Telcs Ede erős legények és a fiatal Horvaiból is lehet valami. A bécsiek közül Bitterlich vitte valamire s mellette talán Charlemont. Aztán még az olasz Canciániban is van tehetség. A többiek, a mindennapiság szürkeségébe vesztek. Így meg lehetek elégedve tanítványaimmal. Hiszen, ha egy művész csak *egy* rendes utódot nevel magának, már meg is lehet elégedve!

Zimbusch két napig maradt Pesten. Volt tanítványai és a magyar művészek bankettet adtak tiszteletére. A mester nagyon meg volt hatva s egy nagy csokorral, melyet feleségem adott át neki, távozott a bankettéről. Amikor a vonathoz kikerültük, ezzel a csokorral integetett vissza.

Fadrusz is többször eljött hozzám, amikor gipsz lovasomon dolgoztam. Aggodalmi voltak, amiért a kis model után pontoztattam.

— Valóban, ez már szemtelenség, amit csinálsz! — mondotta. — Én ezt nem mertem volna s meglásd meggyülik a bajod!

— Ne aggódj emiatt, a mesterséget ugyan alaposan értem, ezt Hensch mesternél volt alkalmam megtanulni. Elég pofont kaptam tőle... Nem is bántam meg, mert a pofonokra mindig emlékszik az ember. Biztos vagyok a dolgom felől...

És amikor készen voltam, nekem volt igazam!

— Olyan technikai „kunsztstükköt“ csináltál, amelyhez foghatót nem ismerek! — mondotta Fadrusz. — Te... te

vakmerő fickó!... Ettől eltekintve, mesterművet csináltál. Én meg lennék elégedve, ha Mátyás királyom is annyira sikerülne, mint a te szobrod! — És amikor eltávozott ismét kéköld volt a hátam a baráti öleléstől.

Az emlék valamennyi modelje elkészült s felállítottam a nagy műteremben. A műtermet rendbe hoztam s zölddel feldiszigtertem. Műteremkiállítást terveztem! Akkoriban ez egészen új és szokatlan valami volt Pesten. Valamennyi előkelőséget meghívtam. Először az újságírókat hívtam meg s valamennyi lap elküldte munkatársát. Ezek egy része egy darabig némán szemlélte szobromat. Körüljárták s nyilván nem tudták, mihez kezdjenek. Eddig Zala és Stróbl voltak a primadonnák s ime, most egy harmadik merészkedik előállni! Én egy sarokba húzóva hallgattam s csak akkor beszéltem, ha kérdeztek.

Megérkezett Keszler József a nagy szakállával. Körüljárta, jobban mondva, futotta a szobrot s furcsa arcot vágott.

— Ez a kölyök be akar csapni! Be akar csapni, ha mondom! — ismételtegette egynéhányszor.

— De nem! Hisz ez egy valóságos clou! Egy clou! Fiuk, és mondom, egy clou! Az újraéledt barokk! És francia szellem van benne. És ezek a reliefek! Minden csupa élet és mozgás! Fiuk, ez a mű egy clou! Én mondom nektek! Oda húzódtok a sarokba a kis Bernini. — Ki onnét a sarokból! — kiáltott s karomnál fogva kicipelt.

— Mondd, te jómadár, mire gondoltál, amikor ezt csináltad, mi?

— Én... — dadogtam. — Én... semmit sem gondoltam, mi művészek egyébként nem is gondolkodunk, hanem álmodunk. Megálmodtam, ez az igazság...

— Hallottátok! Hazudik a kölyök! Ily plasztikusan és elevenen nem lehet álmodni! Ez a legény egy nagy költő! És egy époszt, egy hősköteményt alkotott kőben és bronzban! Fiuk, nézzétek csak meg ezt! Meg ezt!

Egyik alaktól a másikhoz cipelte kollégáit s mindenki el volt ragadtatva. Aztán körülvettek s mindenki gratulált. A csatát megnyertem!...

A lapok nagy elismeréssel irtak rólam, Keszler pedig dicshimnuszot zengett. A kiállítás nyolc napig tartott s eleinte kevesen jöttek, de vége felé nagy tömegek özönlöttek hozzám. Zala, Stróbl és a többi szobrász, meg egyéb művészek is sorra jöttek... Különösen sok lóismerő és lószakértő jött el s néha heves viták folytak a ló mozdulatáról. Fejérváry Géza, az akkori honvédelmi miniszter azonban, aki maga is kitűnő lovas volt, pompásnak és életteljesnek találta a ló mozdulatát.

Csak az egyik hátsó lábát kifogásolta egy kissé, — ezen változtattam is később...

— Kár, hogy öfelsége nincs jelenleg Pesten, — mondotta. — Elhívtam volna s bizonyára nagy öröme lett volna a szoborban, mert nagyszerű lóismerő.

A lónak tehát külön sikere volt! A lovast szétvagdal-tam s a többi résszel együtt az öntödébe került. A két török kőszobrát is munkába vették a kőfaragók. Biztam abban, hogy a vállalt időre elkészülök mindennel. Az architektonikus részen egy építész barátom, Nay Rezső segített. Naynak volt egy technikai üzlete is, amelynek Sándor öcsém volt az üzletvezetője. Az új Szabó József-utcában Nay néhány telket vásárolt s azt akarta, hogy én is építsek ott műtermet magamnak.

— Ehhez azonban pénz is kell, — mondtam nevetve. — A telek költségét majd előteremttem s az építkezéshez szükséges összeg egy részét is, — mondotta. — A szobrod költségéből majd törleszthetsz. A házra pedig amortizációs kölcsönt veszel fel...

— Nagyon csábító az ajánlatod! Műtermem úgy is kicsi már s ha tizenkét gyermekem lesz, — amit én szeretnék, a feleségem azonban nem — akkor a lakás is kicsi lesz!

— Ne sokat okoskodjál, mert a telket egy-kettőre elkapják előled, — mondotta.

Megvettük a telket s most a házra vonatkozó terven tör-tük a fejünket. Egy emeletes ház, amelynek ablakai az utcára szolgálnak, egy ovális boltozott zeneterem, feleségem részére, azután egy nagy és két kisebb műterem, amelyek ki is adha-tók, — ez volt a vágyam. És hátul egy nagy kert. Régen álom-nak tűnt volna ez fel és most kezdett megvalósulni! A falakat már huzták is fel, amikor jött a nagy „krach“!

A sorsolás eredménye alig a tizedrészét tette ki a szobor költségének. Ezt ugyan megkaptam, de a szoborra felvett kölcsönöket sem tudtam belőle kifizetni. A bizottság Zenta városához fordult, de az hallani sem akart az ügyről. — Miért nem fordultak akkor hozzám, amikor a megbízást adták! Egyék csak meg a főztüket!... A megyéhez fordult a bizottság, ott kinevezték őket. A kormányhoz is elmentek, ott azt mondták, elég gazdag a város, fizessen az! Az egész szoborügy kezdett neveltséges lenni, de rám nézve annál tragikusabb lett. Két-ségsébesetten vártam... Amellett más munkám sem igen akadt.

Zentai barátom, a kereskedő, eljött a pénzéért. — Egy „smarnt“ azt kaphat! — mondtam keserű mosollyal. — Ta-

Savoyai Eugen herceg lovasszobra a Műcsarnok előtt.

OSZK

lán az adósságaimból fizessem ki! Váltót kért, amire kitettem a szürét, de ismét bejött hozzám.

— Miután a szobor elkészült, — azt izeni a bizottság — legcélszerűbb volna felállítani. A leleplezésen a király is megjelenne s a zentaiak elszégyelnék magukat s végül mégis kifizetnék...

— Egy „smarnt“ — mondtam bosszusan. — Sem a bronzöntő, sem a kőfaragó nem adná ki a szobrot pénz nélkül. Aztán nincs is pénzem a szobor elszállításának s felállításának költségeire. És harmadszor, füttyülök az egész bizottságra, a polgármesterre s az egész Zenta városára! Ezek mind svindlerek, csalók. És ha felállítanám a szobromat, a sóhivatalhoz szaladhatnék a pénzemért! Olyan nincs!

— A bizottság azonban köti magát az írásos szerződéshez s eszerint ön köteles az emléket felállítani!

— Hát ebből nem esznek. Egyébként kerüljön az egész a bíróság elé, legalább lesz egy kis mulatság!...

— Mindjárt gondoltam! — mondotta szemhunyorogva, de nekem kötelességem volt mindenesetre a megbízást, illetve az üzenetet átadni...

Az esettel sokat foglalkoztak az ujságok s mindenki fel volt háborodva. Az élclapoknak is nagyszerű anyag volt ez az ügy. Egyik vicclap egy karikatúrát közölt rólam: két nagy orrlukat s körülötte voltam én.

A bizottság azonban nagy dologra határozta magát. Irt egy szép folyamodványt a királyhoz s támogatását kérték. Egy bizottság hozta fel a kérvényt, Széll Kálmán miniszterelnökhöz s megkérték, hogy legyen szószólója az ügynek... Széll szörnyen dühös volt a botrány miatt s az urak hosszú orral távoztak tőle. Közben kiállítottam művemet a Mücsarnokban. A terv és a két relief a szoborcarnokba került, de a bronzba öntött lovasszobrot a bejárat előtt állítottam fel. Itt nagyon jól hatott. Nagy tömeg ember bámulta állandóan. Tudtam, hogy a király minden évben megtekinti a kiállítást. Azt reméltem, hogy munkám tetszeni fog neki s talán teljesíteni fogja a zentaiak kívánságát. A király azonban ezuttal kivételesen nem jött s minden reménységem kárba veszett. — Legalább megkapom a nagy állami aranyérmet, — gondoltam magamban. — Ám ez a feltevésem sem valósult meg. Eddig csak Zala és Stróbl kapták meg a szobrászok közül s nagyon ügyeltek, hogy harmadik meg ne kaphassa. Lotz, aki benne volt a zsűriben, minden áron nekem akarta juttatni, de Zala és Stróbl kézzel-lábbal tiltakoztak ellene. Egy szavazat hijján így csak a kis aranyérmet kaptam meg. Lotz dühöngött, de én

fel se vettem ezt a legujabb mellőzésemet. Minden reménységem dugába dőlt.

A kiállítás azonban egy-egy hatalmas barátot szerzett számomra. Szilágyi Dezső volt ez, az egykori igazságügyi miniszter és akkoriban a parlament elnöke. Neki nagyon tetszett a művem s meg akart ismerni. Sógorom, Vészi, az általa alapított „Budapesti Napló“ felelős szerkesztője, aki a politikában már akkor meglehetősen szerepet játszott, nagyon jó barátságban volt velem. Vele együtt mentem el Szilágyihoz, akinek a Harmincad-utcában volt a legénylakása. Falain sok régi kép lógott. Sok értéktelen holmi mellett néhány kiváló darabja is volt, különösen pár Guido Reni vázlat, azonkívül Andrea del Sarto, Caracci és Vasari. Az első pillanatra megismertem valamennyit, ami nagyon imponált neki.

— Nem vagyok szakember, de van érzékem a régi képek iránt s ha van felesleges garasom, — ami ritkán esik meg — mindig vásárolok valamit. Szeretem ezeket a régi színfoltokat s ha akad közöttük jó dolog, az sem nagy szerencsétlenség! — mondotta nevetve. — A muzeumi emberek heteken át vitakoztak a képeken s ön meg az első pillanatra eltalálja! Amint látom, sokat foglalkozott régi művészettel.

— Ami a mesterségemhez tartozik, azt értenem is kell, — mondottam nevetve — és aki a régi művészethez nem ért és nem szereti, az ujat sem tud alkotni...

— Ugyanez áll a politikai művészetre is. Kell tudnunk, hogy elődeink mit és hogyan csináltak. Mi valamennyien ugyanezt csináljuk, csak az új időkhöz és új viszonyokhoz alkalmazzuk. De igyunk egyet, jobban elbeszélgethetünk a pohár mellett.

Kis asztalkán mindenféle finom ennivaló volt. Egy szolgáló hozott s Szilágyi öntött a poharakba. Hatalmas ember volt, széles vállakkal. Nagy oroszlánfej pihent erős és rövid nyakán. Világoskék szemei élesen és áthatóan néztek, mint a sasé. Kocintottunk.

— A művészetre! Az erőre a művészetben, — mondotta. — Erő! erő! Ezt akarom én látni mindenben! Ezt láttam az ön szobrában is és ezért tetszett nekem. Pompás az ön hőse!

Gyakran töltött s fenéig üritettük poharainkat. Vészi csakhamar neki hevült. Politikáról s politikusokról esett szó s bizony nagyon erős és zamatos kifejezések is elhangzottak. Szilágyi kevesebbet beszélt, csak néha morgott, mint egy medve. Hirtelen az asztalra ütött kezével.

— Pipogyák! Pipogyák! — mondotta s nagy szája gyors mosolyra húzódtott. — Egynek sincs önálló gondolat a fejében! És mindannyian arra fordulnak, ahonnet a szél fúj s

valamennyien azt hiszik, hogy ők találták fel a puskaport! Hagyjuk azonban a politikát, fiatal barátunk bizonyára nem igen érdeklődik iránta!

— Egy művészt is érdekli, ha egy nagy politikus a saját mesterségéről beszél. Különben ezen idő alatt tanulmányoztam excellenciádat s már be is vésődött az emlékezetembe s ha egykor meg fogom csinálni a szobrát, az jó is lesz! És erő is lesz benne! — mondtam nevetve.

— Mi a fránya! No nézd már, hogy csapja nekem a szelet! Ez azonban nem illik magához, „nagypracnis“ fiatal barátom! Ehhez finom selyem karmocskák kellenek ám! — Az én szobromat?! A Savoyai Jenő szobra évszázadok mulva is állani fog s tudni fogják, hogy ki csinálta, de hogy én ebben az időben éltem, a kutya sem fogja tudni! No de nem baj! A Wlassics és a Bánffy is ugyanerre a sorsra jutnak! — mondotta gunyos mosollyal, miközben újból öntött.

— Maga az én emberem s ha egyszer megint helyrekerülök, nagyszerű megbízást kap tőlem. Szent László királyunknak még nincs szobra. Pedig egyik nagy nemzeti hősünk volt, a magyar erő és akaratérő megtestesülése. Ez aztán magának való!

— Erő! Erő! — motyogtam nehéz nyelvvel. — Fogadni mernék, hogy eltalálom, ki a kedvence a plasztikában!

— Erre kíváncsi vagyok!

— Olaszországban Michel Angelo és Bernini...

— Ezt ugyan elég ravaszul eltalálta...

— Franciaországban Rude! — igent bólintott fejével. — És Dalou...

— Nagyszerű legény, mind a kettő! Az újabb kornak egy szobra is nagyon tetszett nekem Párisban: Dantoné. Nagyszerű ember! Egy bika: frakkban! Csak most értettem, hogy miért volt istene a párisi nőknek. Ezek nemcsak szellemet, hanem testet is akartak! Így van ez a sansculottétól az udvari dámaig... Na és hogy van maga az asszonyokkal, fiatal barátom? — kérdezte nevetve.

— Én már megtaláltam a magamét, — gyermekeim anyját!... és ezzel vége.

— Akkor maga az a bizonyos fehér holló a művészek között és... én irigylem magát...

— No, no! Nem kell neki mindent elhinni! — mondta Vészi nevetve.

— De most sietnünk kell ám, különben lekéssük az utolsó vonatot s lesz ne mulass otthon!

— Ez is egy papucshős, — nevetett Szilágyi s kezet nyujtott, amelyet erősen megszorítottam.

— Végre valaki, aki tudja, hogy kell kezét fogni! A viziontlátásra. És ha megint csinál valami szépet, csak jöjjön el értem, nagyon fog érdekelni, amit csinál...

Kissé bizonytalan léptekkel siettünk a vonathoz.

— Na, hogy tetszett Szilágyi? — kérdezte Vészi.

— Valóságos bölény! „Egy bika frakkban.“ És nem találtam-e el valamennyi kedvencét? Kitaláltam, hogy mindenki azt keresi a művészetben, ami benne él s ami saját énjének megfelel... Erről a legközelebb egy értekezést is fogok írni.

— Na ebből aztán nagy butaság lesz! — mondotta Vészi nevetve...

Szilágyi, sajnos, nem került többé „helyre“. Szivszélhűdés ragadta el ezt az óriást a magyar politika különös kárára...

Vészi Széll Kálmán miniszterelnökkel is jó barátságban volt. Gyakrabban megkértem, ejtsen néhány szót szobrom érdekében. Ilyen dolgokban azonban nagy „slemil“ volt s nem akart. Nagyon rossz néven vettem tőle.

— Vadidegen emberek érdekében lejárod a talpadat, csak az én érdekemben nem akarsz egy jó szót ejteni! — förmedtem rá.

— Idegen emberekért megtehetem, de a sógoroméért nem! — mondotta dühösen.

— Mert egy nagy „smokk“ vagy! Akkor majd magam megyek! Azt azonban csak elintézheted velem, hogy fogadjon?

— Talán!

És a legnagyobb meglepetésemre meg is tette.

Felhuztam szalonkabátomat s felmentem a miniszterelnökségbe. Széll meglehetősen mogorván fogadott.

— Szép dolgot művelt maga... művész! — förmedt rám.

— Semmit sem műveltem! — szóltam dacosan. — Egy szép emléket csináltam, semmi mást!

— És hol volt a szeme! Hogy tudott így beleesni ebbe a dologba!

— Önnel is épp úgy megesett volna az én helyemben, excellenciás uram! Zenta városa küldöttsége jött hozzám a polgármesterrel az élén s egy szép megbízást hoztak. Ki gondolhatta, hogy itt nincs rendben valami? Én nem sokat értek pénzügyi dolgokhoz.

— Oh! Maga... maga idealista!

— Marha! Talán ezt akarta excellenciád mondani.

— Eltalálta, — mondotta nevetve. — Szép levest főztetek nekem. Öfelsége bizonyára értesült már a dologról, mert semmi sem kerüli el a figyelmét. És el vagyok rá készülve, hogy a legközelebbi audiencián megkapom a magamét!

Fel és alá kezdett járni.

— Mit beszélnek művészi körökben a dologról?

— Mindenki meg van botránkozva! — kiáltottam fel.

— Akkor itt lehet a dolgot megfogni. Meg lehetne csinálni, hogy a magyar művészek összessége kérvénnyel forduljon hozzám? Botrány, általános művészi érdek, védelem hasonló esetek megismétlése ellen stb. — ilyen dolog hangoztatásával?

— Azt hiszem, igen.

— Igyekezzen, hogy egy ilyen kérvény minél előbb a kezében legyen. És ha kiváló művészek küldöttsége hozná el, annál többet jelentene! Nagyon szívesen fogadnám az urakat. De ne fűzzön nagy reményeket a dologhoz. Talán...

Fadruszt kértem meg, állana a mozgalom élére. Ő és Fényes Adolf pompásan megszervezték az ügyet és gyűjtötték az aláírásokat a beadványon.

— Ilyen disznó banda, — mondotta Fadrusz. — Majd mósresre tanítjuk őket! Persze, hogy általános érdek! Ma ved esik meg, holnap más valakivel! Még most megírom a kérvényt s jól megpaprikázom és Zala és Stróbl is alá fogják írni!... Különben leverem a lábukat!...

Harmadnapra már fogadta is a művészek küldöttségét Széll. Fadrusz volt a vezetőjük. Száznál több művész írta alá a kérvényt. Széll csak annyit ígért meg, hogy igyekezni fog egy megfelelő kibontakozást keresni.

— Az állam adjon rá pénzt s hajtsa be Zenta városán, — pattogott Fadrusz.

— Bizza csak rám, majd én megtalálom a módját, — mondotta Széll nevetve.

Egy napon Romy miniszteri tanácsos jött el műtermembe s fényképeket kért szobrom minden alkatrészéről.

Sok jó fényképem volt s ezeket Romy magával is vitte. Egy idő mulva Hausmann Alajos jött el hozzám s az emlékmű méretei után érdeklődött. Egy szót sem szólt, hogy mi járatban van. Ő volt a vár új építkezésének a tervezője és vezetője s ekkor már valami megvillant az agyamban. És álmokat szőttem... és azok valóra váltak!

Széll referált a királynak az ügyről s a művészek kérelmét is előhozta. Őfelsége látni akarta a szobrot. Egy kurir vitte Bécsbe a fényképeket s a királynak nagyon tetszett a munkám. Zumbuscht hívatta el, hogy véleményt mondjon. Zumbusch ösmerte művemet s a legjobb véleményt mondta róla. Amikor Széll újra Bécsbe jött, megemlítette előtte a király, hogy emlékezete szerint a budai vár elé egy lovasszobrot terveztek.

— Igen, Felséged lovasszobrát! — mondotta Széll.

— Erre a koronázási domb van kiszemelve a pesti oldalon, — szólta a király. És ezen nem is akarok változtatni!...

Széll feszült figyelemmel hallgatott.

— A vár előtt nagyon jó helyen volna Savoyai Jenő szobra. Ez ellen senkinek sem lehet kifogása. Hisz ő volt az, aki Magyarországot a török járom alól felszabadította s egyébként is barátja volt a magyaroknak. Ezt én tudom a legjobban. Széll meghajolt a király elé.

— Erre már gondoltunk is és Hausmann már rajzot is csinált hozzá, — mondotta Széll s kivette mappájából a tervet, amelyet Hausmann csinált. — Ime itt van s boldog vagyok, hogy Felsőgednek a gondolatmenetét előre sejtettem!

— Hisz ez nagyszerű! És stílusban és méretekben is megfelel. Mintha a művész csak ide tervezte volna. Zumbusch is a legjobb véleménnyel van a szoborról s így az ügy el is van intézve... Én megveszem az emlékművet... de magamnak. És a zentaiak nézhetik a dolgukat. A fukarok!...

Vészi lelkendezve hozta az örömhírt.

— Te... te... több szerencséd van, mint eszed!

És így került emlékművem a vár elé, a világ egyik legszebb helyére...

— Budapesten megint egy rossz szoborral több lesz, — mondotta Stróbl kollegám, amikor erről értesült. — Igaza lett volna?... Annyit talán szerénytelenség nélkül mondhatok, hogy annyi év után ma is a legjobb budapesti szobornak tartják. Ami ugyan még nem nagy dicséret...

A vételösszeg valamivel kevesebb volt, mint az eredeti. A zentaiaknak visszafizettem az előleget. A kamatok is sokat felemésztettek s én bizony nem sokat kaptam, de kifizethettem belőle Nay barátomat. A házam elkészült. És egy szép őszi napon beköltözködtünk új lakásunkba, amelyben megszületett a negyedik gyermekünk, a kis Erzsi. Szőke haja s kék szeme volt neki is, mint a többieknek.

*

A magyar művészetnek mindig volt egy kis „községe”. Már a forradalom előtt néhány lelkes ember megalapította „a pesti művészegyesületet”.

Csaknem minden évben rendeztek képkiallítást és az egyesület néhány képet meg is vásárolt. A művészek csaknem mind Bécsben tanultak s onnét küldözgették le képeiket. Később hazakerültek s főleg arcképfestéssel foglalkoztak. Barabás, Borsos, Orlay, Grimm, Grill, Marasztóni — ezek voltak a legjelentékenyebbek. Ezek egy része azonban mást is festett, különösen Borsos, aki a legjobb Biedermaier-festők egyike volt. Később

Savoyai Eugen herceg lovasszobra a királyi vár előtt.

a Rahl-tanítványok is hazajöttek — Than, Lotz és aztán Székely — s ezek főleg freskókat festettek. Ligeti, Kelety, Telepy voltak a tájképfestés poétái s különösen Mészöly balatoni képei voltak nagyon értékesek s e kor francia festményeivel is vetekedtek. A kis egyesületből fejlődött idővel az „Országos Magyar Képzőművészeti Társulat“.

Ennek élére az idősebb Andrássy Gyula gróf került. Ő utána fia, Tivadar s ennek korai halála után az ifjabb Andrássy Gyula került a társaság élére. Az Andrássy-család már régebben is lelkes pártfogója volt a művészeteknek s egymaguk többet áldoztak, mint az egész magyar mágnásvilág — együtt! Az egyesületnek sokáig Kelety Gusztáv volt az igazgatója, aki egyben az Országos Rajztanárképzőnek megszervezője és igazgatója is volt, amelyet valóban fel is virágoztatott. Kelety kitűnő organizátor volt s mindkét intézmény sokat köszönhet neki. De zsarnoka volt a magyar művészetnek. Mindenki rettegett tőle. Mint művészeti kritikus is rettegett volt. A Pester Lloydba írta vitriolba mártott tollal kritikáit. Új törekvések iránt semmi érzéke sem volt s mindent lehengetelt, ami nem felelt meg az ízlésének. Madarász Viktor, a zseniális festő, Kelety könyörtelen kritikái miatt vonult vissza s évekig nem festett s apja vaskereskedését vette át. Amikor Kelety bukása után ismét festeni kezdett, már késő volt. Régi nivóját nem érte többé el.

A sok év tétlenségében elfonnyadt alkotóereje. Benne a magyar művészet ritka értéke kallódott el.

Szinyei-Merse Pál is erre a sorsra jutott. Amikor a kritika gyilkos gunnyal fogadta, a korában bizonyára forradalmian ható képeit, visszavonult apja birtokára. Legszebb évei tétlenségben teltek el.

Igy járt Gyárfás is, a müncheni iskolának disze. Ő meg erdélyi magányába vonult vissza. Ám mindezt nem lehet kizárólag a kritika rovására írni. Hibás volt ebben ezeknek a művészeknek a természete is. Az igazi művésznek kell annyi önbizalmának lennie, hogy a kritikát is elbirja. Ha azt igazságtalannak tartja, annál inkább!

Ez a három művész bizonyára nem így cselekedett volna, ha kizárólag művészetükből kellett volna megélniök, ha szegények lettek volna. De *urak* voltak, akik nem a művészetükből éltek. A művészet azonban nem ismer urat! A művész a szolgálja, a papja kell, hogy legyen!... Ha valakinek egyszer az utcán a lábára lépnek, az még nem lehet ok arra, hogy ezentul ne járjon az utcán! A három ur azonban ezt cselekedte.

A művészek száma évről-évre növekedett s vele együtt Kelety iránti haragjuk is! Az öklüket rázták s meg akartak

tőle szabadulni. Meg akarták buktatni, de ez nem ment egykönnyen! Fenn ült a trónján s a laikusok csoportja örködött felette. Ezek benne voltak a képfelvételi zsűriben, a díjosztó zsűriben s a művészeket egyszerűen leszavazták, úgy, ahogy Kelety akarta.

A művészek ellenzékének Pállik Béla volt a vezetője. Jó szónok és kiváló agitátor volt. Az ő kezdeményezésére elhatároztuk, hogy megalakítjuk a „Magyar Képzőművészek Egyesületét”. Csakhamar nyolcvan tagunk is volt, noha sok művész, aki Keletytől függött, még nem csatlakozott hozzánk.

— Ezek a Kelety rabszolgái! — mondotta Pállik. — De majd jönnek, ha az első csatát megnyerjük!

A legközelebbi közgyűlésen ellenzéki listát állítottunk össze. Jóllehet, megbuktunk, de bukásunk csak néhány szavazaton mulott, sőt egy tagunk be is jutott és az — én voltam. Kelety számára mindenesetre omen volt ez az eredmény. Szmracsányi György — a későbbi miniszteri tanácsos — titkárja volt a társulatnak. Azt kérdezte tőlem, vajjon a vörös Jakobinus-süveggel a fejemen akarok-e az üléseken résztvenni?

— Ha szükség lesz rá: igen, — mondtam nevetve — de nincs szándékomban mindenáron ellenzékieskedni. Logikus érvekkel igyekezem az urakat álláspontunk igazságáról meggyőzni. Ha Kelety velünk tart, a mi emberünk, ha ellenben ellenünk szegül, előbb-utóbb megbuktatjuk!

Ezt az évet arra használtam fel, hogy Andrássy grófot és a többi urakat igazságunkról meggyőzzem. Fáradozásom sikerrel járt s Kelety többsége felmorzsolódott s a legközelebbi közgyűlésen a mi listánk győzött, ha kis többséggel is. Benn voltunk a sáncokban!

Felállítottuk feltételeinket: Az egyesületünk művészei tagjai legyenek a társulatnak is. A választmánynak kétharmada művészekből, egyharmada műértékből álljon. A művészek választják a választmány művésztagjait. A felvételi és a díjzsűri művész és nem-művész tagjai egyenlő arányban a választmány által választandók. A két egyesületnek ez a szoros összeköttetése a társaság új szabályaiban kifejezésre kell, hogy jusson.

A bizottságban sok neves ember volt: a két Andrássy, gróf Hadik, Barkóczy, Wekerle, Forster Gyula báró, báró Harkányi, Hegedüs Sándor és mások. Meglehetősen heves viták folytak. Kelety körmönfont diplomata és okos szónok volt. A művésztanárok természetesen mind mellette voltak. Amikor azonban bukófélben volt, — éppoly természetesen cserbenhagyták. Nagyon értette a módját, hogyan kell a laikusokat a hiúságuknál megfogni.

Relief Savoyai Eugen herceg lovasszobrán. Lovasroham.

— Mübarátok, lelkes férfiak fél évszázad óta dolgoztak a magyar művészet felvirágoztatásán. Egész sereg művészt neveltek nagygyá és ha a magyar művészet felvirágzott, ez az ő érdemük. És most félretőljük, — formálisan kidobjuk őket az ajtó elé?! Ez a legnagyobb hálátlanság volna s nem méltó a magyar művészethez!

Ez volt nagyjában érvelésének lényege, amelyet sokféleképen tudott variálni.

— Jezsuitastilus! — kiáltott fel Pállik. — Ezt ő maga sem hiszi! Nem akarjuk egyik barátunkat sem megsérteni, de végre a saját lábunkon akarunk járni! Azt hiszem, elég öregek vagyunk már!

Össze-vissza kiabáltak, úgyhogy szegény elnökünk, az öreg Harkányi báró felébredt édes álmából. Amint az ülést megnyitotta, rendesen nyomban el is aludt. Most csodálkozva nézett körül.

— Ily nagy lármát csapni! Mire való ez! — mondotta ásítva s nyomban újból elaludt.

— Uraim! — mondtam. — Igaza van a tiszteletreméltó elnökünknek! Mire való ez a nagy izgalom? Hidegvér, uraim! Kelety hamisan állította be a dolgot s Pálliknak, noha nagyon kiabál, mégis igaza van. Természetesen eszünk ágában sincs hűtlennek lenni barátaink és tisztelőink iránt, ez távol áll tőlünk! Egy találó hasonlat jut eszembe: „Egy csinos és jóképű dada egy kisgyermeket szoptat s anyai gondoskodással ügyel rá. Amikor a gyerek megnő, kéznél fogva vezeti a gyermeket, sétálni megy vele és az emberek megfordulnak utánuk. A gyermek meg mind nagyobb és nagyobb lesz s meg nem szünik szeretni a dadáját. Végre a gyermeknek már szakálla is nőtt és bármennyire is szereti a dadáját, már nem engedi meg, hogy kezénél vezesse, mert ez már valóban furcsa volna. A dada azonban nem is sértődik meg ezen, mert tudja, hogy a szakállas ember még mindig szereti.“ A magyar művészetnek is nagy szakálla nőtt már s nem engedi magát kéznél fogva vezetni. És ezért talán hálátlanak vagyunk?

Hangos kacaj fogadta szavamat. Néhány ülés után azonban megnyertük a csatát. Kelety beadta a derekát s néhány évig még igazgató maradt. Azután megbukott.

Kelety helyére Benkő Kálmán, egy finom izlésű laikus és kiváló szervező került, aki a művészek érdekét mindig szíven viselte.

Kelety néhány évig élt még. Nem tudta bukását elviselni s belebetegedett. Halála előtt találkoztam vele Abbáziában, ahova gyógyulást ment keresni. Botjára támaszkodva, fáradtan balla-

gott a tengerparton. Nagy tisztelettel emeltem meg kalapomat s amikor másnap is találkoztam vele, megszólított:

— Most jobb, fiatal oroszlán? — kérdezte gúnyosan.

— Jobb? Talán! Mindenesetre más!

— Tehát csak más! Maga legalább őszinte! Más, más! De nem jobb! Amikor mi voltunk a fiatalok, mi is másképp akartuk. És jobban! De sohasem lesz jobb, csak más lesz a dolgok rendje! Csak a személyek változnak. A fiatalok jönnek és az öregek mennek. Az életben és a művészetben is így van ez!...

Nézte a tengert s elhallgatott.

— Egész életemben a művészetnek éltem, mint művész, mint tanár és a fiatalok igaz barátja. Talán néha tulszigoru voltam, de félreértettek s úgy gyűlöltek, mint az ellenségüket, pedig jót akartam és a késői kor talán nekem fog igazat adni!... És ha nem is... az én lelkiismeretem tiszta!...

Hosszasan nézett rám.

— Maga is vezetőjük lesz egykor, látom a homlokáról, a szeméről — és hálátlanságot arat maga is, mint én. És egykor maga is oly keserű lesz, mint én — és rám fog gondolni...

Különben oly szigorú szemében szeretet csillant meg.

— Sok szerencsét, fiatal oroszlán! — mondotta végre s tovább ment merev járással.

Én soká, nagyon soká néztem utána... Sok minden megváltozott, de nem javult meg! Azok, akik Kelety szárnya alatt meghuzódtak, alkalmazkodtak az új helyzethez s nyugodtan tovább kérődztek. A többiek meg tovább nézhették őket.

A magyar művészet még mindig éretlen volt, de a művészek még inkább azok voltak! A festők valahogy könnyebben boldogultak, új irányokat megértettek s a nagybányaiak kibontották szárnyukat. A francia iskolának, különösen Bastien Lepagenak sok követője akadt. Aztán egy angol Prerafaelista, egy müncheni és egy bécsi irány is felütötte fejét. Rippl-Rónai bizarr képein sokat vitatkoztak. A külföldön Munkácsy, Zichy, Liezenmayer, Wagner Sándor, Bruck Lajos és Böhm Pál arattak nagy sikert. Forrt, erjedt a művészet, de egységes nemzeti irány nem tudott kialakulni. Nem volt művészi tradíció, mint a többi nemzeteknek.

A szobrászatban minden maradt a régiben. Stróbl és Zala voltak az államilag elismert művészek és állami megbízást csak ők kaphattak. Zala kapta a milléniumi emlék megbízását is, még pedig versenyen kívül!... Mi többiek nem akartunk ebbe beletörődni és az akkori miniszterelnök: Wekerle Sándornál egy pályázat kiírását szorgalmaztunk.

Relief Savoyai Eugen herceg lovasszobrán. A zentai sáncok bevétele.

— Ehhez nincs idő, — mondotta — mert az emlékek a millenáris esztendőre készen kell állani!

— Ez teljesen lehetetlen — mondottam én, aki ez ügyben a küldöttséget vezettem. — Két év van odáig s ez alatt Zala még a terveket sem fogja elkészíteni. Ez tiz évre való munka!

Nem használt semmi és hosszú orral távoztunk...

— Megezem a fejemet, ha ez alatt az idő alatt a tervekkel elkészül — mondotta Bezerédy.

Elérkezett a kiállítási év, amikorra Zala ígérete szerint az emlékműnek már készen kellett volna állani, — de éppen csak hogy a tervvel készült el! De Bezerédy nem ette meg a fejét!

További tiz év alatt sem készült el az emlékmű, sőt harminc év alatt sem!... Ez azonban mellékes, a fontos az, hogy ő kapta a megbízást. Az Erzsébet királyné emlékére kiírt első pályázat is elmúlt már, Zala és Stróbl nem igen tettek ki magukért, de azért a legnagyobb díjakat kapták. A versenyt azonban újból kiírták. Fadrusz sem tudott érdemeset felmutatni. Plasztikus illusztrációja volt ez egy legendának, amelyet egy jeles írónk diktált a fejébe. Őseredeti tehetsége nem tudott ily módon érvényesülni. Lehangoltan vonult félre gyógyithatatlan betegségevel.

Nekem is az orromra koppintottak! Az architektonikus részt Alpár Ignác csinálta, így aztán nem is volt egységes a munkám. Alpárnak egyébként is sok ellensége volt a zsüri építészei között, akik felhasználták ezt az alkalmat s kitöltötték rajta bosszujukat! Így aztán egészen hátra szorultunk.

— Nem baj! Legközelebb jobbat csinálók, — gondoltam — de Alpár nélkül!

*

Uj otthonomban a zeneterem diszítésén dolgoztam, mert a többi munkálatokkal már rég elkészültek. A terem ovális volt s lépcső vezetett belőle az uri- és olvasószobába, amely magasabban feküdt. A két termet csupán egy függöny választotta el, amelyet szét lehetett huzni és ilyenformán egy kis házi szinpadot képezett. A terem volt a nézőtér, a magasban lévő szoba — a szinpad. A szinpad két oldalán egy-egy kariatyd állott: egy faun és egy nimfa. Benn a kupolatérben amorettek tartották a lusztert, azonkívül több amorett lebegett a boltozat alatt. Az oldalfalon két relief huzódott s az egyik Rubenst ábrázolta, amint szép feleségét festi, a másik Michel Angelot, amint hires „Éjjel“ modeljét kőbe faragja. Fenn medaillonban arcképek voltak: Munkácsy, Izsó és Zumbusch tanár portréi. Mindezt gyenge színnel vontam be. A stukkomunkálatoknál Hervay is

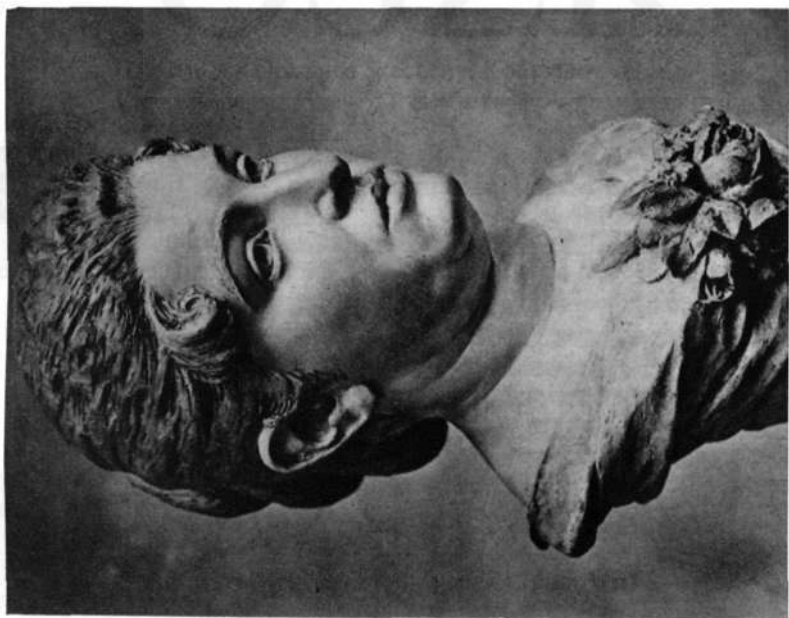
segített, aki már régebben nálam dolgozott. Bécsből jött hozzám Zumbusch ajánlatával. Kint a házamon a műterem felett ült a „plasztika“ kőalakja. Egy erőteljes meztelen figura, feleségem arcvonásaival, akinek mellszobrát a szalonban is elhelyeztem. Amorettek virágot nyújtanak neki. Az utcai fronton, a szalonba vezető ajtó felett egy faunfejű füttyüresztett s az ablak felett egy „piszkos realista“ kötekedett egy „idealistával“, a szomszédjával!

Hátul nagy kert volt tele virágokkal. Itt-ott egy fehér szobor csillogott, azonkívül galambducok és csirkeudvar egészítette ki házam táját. Ez volt még csak az Eldorádó a gyermekek számára! Az első nap, amikor beköltözködtünk, Tibor és Ferike nyomtalanul eltűntek. Végül a kert első részében hangos sírásukra lettünk figyelmesek. Sírva fogták egymás kezét s amikor megkérdeztem, hogy mi baj érte őket, azt mondták, hogy nem találják meg a — házat! Az öreg dada bevezette őket s nagynehezen megnyugodtak. Később azonban a ház minden zegzugát ismerték. Volt egy új családtagunk is, a „Füles“. Ez egy kutya volt! Egy kis barna, bohókás figura volt, fekete orral s nagy, okos szemekkel. Az első éjjel nem tudtunk miatta aludni, mert folyton ugatott és üvöltött. Ki akartam dobni, de most meg a gyerekek kezdtek el sírni és miután feleségem is az ő pártjára állt, megadtam magamat sorsomnak! Később már nem ugatott, de minden sarokba piszkított. Ismét ki akartam dobni.

— Vagy én megyek el, vagy a kutya! — mondtam feleségemnek.

— Ne állíts ilyen dilemma elé, mert nehezemre esne a választás — mondotta nevetve.

Igy hát a kutya is ott maradt, meg én is! Füles megnőtt s derék és szobatiszta eb vált belőle. Feleségem nagyszerűen tudta idomítani. Ha nem jól viselte magát, büntetésül a sarokba ment s a fal felé fordult. Ugy ült ott, mint egy rakás szerencsétlenség. Fülei lekonyultak s meg se moccant addig, amíg feleségem meg nem bocsátott neki. Akkor odament hozzá, kezét nyalta s azután, mintha esztétikusan vesztette volna, rohant fel-alá a szobában, felugrált a székekre s aztán lekuporodott a lába elé s meleg tekintettel nézett feleségemre. Egy este színházba mentünk s Füles egyedül maradt otthon. Amikor hazajöttünk, meglepetésünkre Füles a sarokban ült, lekonyult fülekkel! Órákhosszat be volt zárva szegény s miután nem mehetett ki, egy kis baj történt vele... Tudta, hogy mi következik ilyenkor s megbüntette önmagát s beállt a sarokba!

A feleségem.

A feleségem.

— Hát van ennél okosabb állat a világon? — mondotta feleségem. — Ezuttal nem büntetem meg!

Füles sok „Kunststücköt“ tanult. Négyig olvasni is tudott. Egyre és kettőre a két első lábát emelte föl, háromra és négyre a két hátulsót, de ennél a műveletnél már le kellett feküdnie, különben nem boldogult. Ha több lába lett volna, bizonyára tovább tudott volna „számolni“ — állapította meg feleségem.

Hátsó lábán állva, kis darab cukrot tettek az orrára s utána hármat számoltak, mire a levegőbe dobta a cukrot s elkapta szájával.

— Ha négyet számolnál, akkor is ugyanigy csinálná! — mondottam feleségemnek.

— Próbáld meg! — mondotta megsértődötten feleségem. Már magam elé is állítottam Fülest.

— Egy... kettő!... négy! — kiáltottam, de Füles ügyet sem vetett rám, csupán a füle rándult meg.

Ujból kezdtem:

— Egy! Kettő! Öt! Hat! Hét! — de Füles mint a cövek állott. — Kilenc! Három! — és amikor a három elhangzott, hirtelen feldobta a cukrot s elkapta.

— Ez azonban mind semmi! — mondotta a feleségem. — Legközelebb zongorázni fogom tanítani!

Fülest az egész környék ismerte, jobban, mint a gazdáját, aki nem tudott a hátsó lábára állani s cukrot a levegőből elkapni.

Szóval „ember-kutya“ volt a mi Fülesünk!...

Uj megbízást kaptam Arad részére: egy szentháromság-szobrot. A város polgármestere, Salacz Gyula, egy őszszakállu öreg ur, beállított egy nap hozzám s azt kérdezte, vajjon csinállok-e szentszobrokat is!

— Különös kedvem telik a szentszobrokban, hisz a római díjamat is azzal nyertem el!

— Akkor csináljon a részünkre egy Szentháromságot, de azt szeretném, hogy egészen különleges legyen s eltérő a régi sablonoktól. Épp azért jöttem önhöz!

— Egy szentháromság-szobrot? — kérdeztem zavartan. — Vajjon tudja-e, hogy zsidó vagyok? — gondoltam magamban. Nem akarom az öreg urat kellemetlen helyzetbe hozni. Még megneheztelne rá a katolikus hitközség! Ezt egyébként természetesnek is találtam volna!

A polgármester eltalálta zavarom okát. Elnevette magát.

— Kitalálom a gondolatait. Emiatt azonban ne aggódjék! Erre vonatkozóan már beszéltem a minoritákkal! Semmi kifo-

gásuk nincs ez ellen s így tehát a dolognak ez a része is rendszerben volna...

— Mindenesetre különös tolerancia! — mondtam csodálkozva.

— Mi bizony nagyon is toleránsok vagyunk Aradon! Egy kicsit, ráadásul, liberálisok is! Vajjon nem a mi városunk a tizenhárom vértanu városa? Ön különben már rég az én emberem! Amikor a szabadságharc szoborpályázatát láttam, már akkor feltettem magamban, hogy a város legközelebbi emlékművét ön fogja elkészíteni!

Nagy kedvvel fogtam a munkához.

A terv nagyon tetszett s már a nagy csoporton dolgoztam, amelyet bronzban gondoltam el, míg az építészeti részt kemény mészkőből akartam elkészíteni.

A Zrinyi-emlékhez készült tervem is már ott állott műtermemben. Ez a szobor egyike volt azoknak a szobroknak, amelyeket a király Vilmos császár budapesti látogatása alkalmából ajándékozott Budapestnek.

Egy napon felkeresett Ripka Ferenc, aki akkoriban a Ganz-gyár titkára volt s nyáron át Gödöllőn lakott. Előadta, hogy a gödöllői parkban megboldogult Erzsébet királyné emlékére szobrot szeretnének állítani. Azt kérdezte, vállalnám-e a szobor elkészítését. Sok pénz ugyan nem áll rendelkezésükre, de azon a véleményen van, hogy magamfajta művész félig-meddig tiszteletből is vállalja ezt a különösen nemes feladatot.

— Ez esetben a pénzre nem helyezek súlyt — mondtam. — De tudtommal Zala már évekkkel ezelőtt megkapta a megbizást!

— Ez igaz, de azóta még csak egy vázlatot sem kaptunk tőle s egyik évről a másikra halogatja az elkészítést! Az új park már rég elkészült s a bizottság nem akar tovább várni. Ófelsége is tud a dologról s őt is bántja ez a folytonos halogatás.

— Nem vállalhatom! Zala megkapta a megbizást s már kollegialitásból sem tehetem!

— És ha elveszük tőle a megbizást?

— Ez a bizottság dolga, de addig én nem vállalhatom.

Pár nap múlva Zalának a bizottsághoz intézett levelével jelent meg Ripka. A levélben azt írta Zala, hogy tul van terhelve egyéb megbizásokkal s nincs kifogása, ha másnak adják a megbizást.

— Az uraknak tehát szabad kezük van s ezek után nekem nincsenek aggályaim!

— A szobrot azonban jövő nyárra le kell leplezni, mert a király akkor ismét Gödöllőn lesz!

Az aradi Szentháromság szobor agyagmintája a műtermemben.

OSZK

Pár nap mulva már hozzá is fogtam a munkához.

A parkban egy nagy szikla volt felépitve, ez elé kellett az emlékművet terveznem. Olyannak akartam őt megörökíteni, amilyennek a gödöllőiek őt ismerték. Esernyővel kezében, mezei virágokból font csokorral indul sétájára. A vázlat nagyon tetszett s különösen a bizottság hölgytagjai voltak elragadtatva. Fényképeket készíttettem művemről, hogy azokat bemutathassák a királynak. Néhány hét mulva Ripka ismét megjelent műtermemben.

— Nos? — kérdeztem aggódva.

— Őfelségének nagyon tetszik a szobor s azt akarja, hogy bronzba legyen öntve. Azonban azt kéri, hogy egy királyné szobra kevésbé zsánerszerű, hanem monumentálisabb jellegű legyen. Nagyobb modelt csináljon s ha a király Gödöllőre jön, látni akarja azt. De eredetiben akarja látni, mert a fénykép, úgy mondta, nem adhat megfelelő benyomást róla. Őfelsége már hat hét mulva Gödöllőn is lesz.

— Addigra két új modelt is készítek s miután ösmerem Őfelsége intencióját, most már úgy hiszem, eltalálom az igazit!

Mind a két modelt úgy oldottam meg, hogy azokon a királyné jellegzetesen keresztelje karjait. Az egyikén egyszerű ruhában van, kezében tartja zárt esernyőjét, legyezőjét és a mezei virágcsokrot. A másikon csipke mantillában van s csupán a legyező van kezében, ahogy őt Horovitz lefestette. Mind a két posztamens magas és karcsu volt, megfelelően az ő karcsu alakjához.

A modelleket Gödöllőre vittük, mert a király már megérkezett s a kastély nagytermében helyeztem el. Éppen elkészültem vele, amikor König Károly udvari tanácsos jött be. Bemutatkozott s hunyorgatva nézegette a szobrokat. Nem tudtam eligazodni rajta.

— Jelenteni fogom Őfelségének, hogy a tervek itt vannak s megtudom tőle, mikor akarja önt fogadni!

Azután kiment. Közben a király komornyikja is bejött. Okos szeme és hatalmas császárszakálla volt. Nagyon leereszkedően nézegette a terveket s a fejével bölintgatott.

— Aha! Ez bizonyára szakértő — gondoltam magamban. — Talán egy művész, egy festő, mint Clouet, második Ferenc francia császár komornyikja. Leereszkedően megveregette a vállamat.

— Nagyon jó! Nagyon jó! Ha valaki, hát én aztán ösmerem a megboldogult császárnét! Egészen az ő tartása! Az ő mosolya! Azt hiszem, tetszeni fog nekünk! Nagyon jó!... Nagyon jó!

König ur is visszajött.

— Ófelsége holnapután reggel hat órakor fogadja, de pontosan itt legyen ám!

Kezet nyújtott s eltávozott. A komornyik is kezet nyújtott bucsuzáskor.

Miután korai reggeli vonat nem volt, már előző este kimentem Gödöllőre s álmatlanul töltött éjszaka után, frakkban és lakkban, már fél hatkor a kastélyban voltam.

A komornyik fogadott.

— Aha, már itt is van? Ezt szereti Ófelsége! Már rég fenn van s mindjárt be is jelentem.

Izgatottan álltam műveim mellett.

Halk léptek és bejött a király.

Papucsban és katonai nadrágban volt s keblén nyitott katonai bluzt hordott, amelyet kezével összefogott. Fejét fekete selyemsipka fedte.

Mélyen meghajoltam.

— Ön korábban jött. Bizonyára koránkelő?

— Igen... ha muszáj! — mondtam mosolyogva.

Kissé csodálkozva nézett rám.

— Ez aztán őszinte válasz! — mondotta nevetve.

Tisztán és világosan, de kissé kemény kiejtéssel beszélt magyarul, mint az arisztokratáink.

— Amikor fiatalabb voltam, én is tovább aludtam... De hol láttam én már önt?

Fürkészve nézett rám s tekintete megakadt az orromon.

— Aha, ezek az orrlyukak! Már tudom: Zumbuschnál, amikor egy izben Mária Terézia szobrát néztem meg nála. Néhány tanítvány a szobor mellett állott s ezek között volt ön is... Akkor még nem volt szakálla. Persze, ön Zumbusch-tanítvány volt! Az ön mestere beszélt is önről nemrég, amikor Eugen herceg szobráról volt szó. Mi van ezzel? Elkészülnek vele?

— Néhány kisebb ornamentikai rész kivételével teljesen készen van, felséges uram!

— Szép, ezt szeretem! Ennek örülök! Kiváncsi vagyok, hogy fog hatni a szabadban! A fényképeken nagyon tetszett.

Némán meghajoltam.

— Ezeket a modeljeit már láttam tegnap. Mind a kettő jó. Egészen az ő tartása! Az ő mosolya! Mit gondol, melyiket ajánlaná a kivitelre?

— A választást Felsőgedre bíztuk! — mondtam bizonytalanul.

— Miután mind a kettő jó, hát az ernyőset választom. Amint hallom, a bizottságnak is ez tetszik jobban. Legyen meg

az örömük! — mondotta mosolyogva. — És mit gondol, mikorra tudja elkészíteni?

— Amire Felséged a jövő nyárra Gödöllőre jön, már állani fog a szobor.

— Már ily hamar! — kérdezte látható meglepetéssel.

— Minden egyéb munkámat félreteszem s egyedül ennek a szép feladatnak fogom szentelni időmet!

— Ezt már szeretem! Nagyon jó képeket szerezhetsz Ferenczy Idánál, vagy Festetics grófnőnél. Keresse fel mind a két hölgyet. Ezek sok jó tanáccsal elláthatják, különösen a ruhára vonatkozóan. A nők ilyesmire jobban értenek, mint mi férfiak! Ezt tehát elintéztük. Volna még valami mondani valója?

— Volna egy kívánságom, felséges uram!

Kérdőn nézett rám.

— Azt hallok, hogy Felséged bronzba szeretné öntetni a szobrot. Véleményem szerint azonban a megboldogult felséges asszony eterikus lényének jobban megfelelné a márvány.

— Ez igaz, de ez ellen sok minden ellene szól! Először is a márvány nehezen bírja el a mi klímánkat, a fagyok miatt. Azonkívül a szobor magányban fog állni, ahol nem lehet éjjelnappal állandóan őriztetni. A márványnak számos törékeny része van, így a szabadon levő legyező, a virágok és más részek is. Pajkos suhancok ugrándozás közben eltörhetik ezeket a törékeny részeket s megsérthetik a szobrot. Schönbrunnban és Lainzban szomorú tapasztalataink vannak ez irányban. Ennek a veszedelemnek nem szeretném feleségem szobrát kitenni!

— Felséges uram teljesen meggyőződtem! — mondtam meghajolva.

— Akkor rendben vagyunk — szólt mosolyogva. — Tehát a vizionlátásra a nyáron! Kíváncsi vagyok, elkészül-e!

Még egyszer körüljárta a modelleket.

— Nagyon jó! Nagyon jó! Nagyon meg vagyok elégedve! Isten vele! — mondotta s eltávozott.

Alig volt kint, jött be a komornyik s kezét nyujtotta.

— Gratulálok! Már tegnap tudtam! Nagyon meg volt elégedve és ez sokat jelent ám, mert eddig még senki sem tudta a kedvére megcsinálni!

Megköszöntem s kértem további jóindulatát.

— Az udvarnál nem árt, ha minél több barátja van az embernek! — gondoltam magamban. (Talán ugyanazt gondolta ő is.)

Amikor eltávoztam, barátságosan megveregette vállamat.

Bécsbe utaztam, ahol Ferenczy Idát és Festetics grófnét kerestem fel. Jó képeket kaptam a királynéről s néhány jó ta-

nácsot is adtak. Az ő révükön Mária Valéria főhercegnőtől egy ruháját is megkaptam a boldogult királynénak.

Amikor a következő nyáron Gödöllőre jött a király, a szobor már fel volt állítva. Gróf Paar, a király adjutánsa és König ur gyakran felkerestek munkaközben.

— Őfelségét nagyon meglepte, hogy oly hamar elkészült a szoborral s nem akarja elhinni! — mondotta egy nap König ur.

A leleplezés napját nagy ünnepséggel akarták megülni, annál is inkább, mert ez volt Magyarországon a királyné első szobra. Megelőző este a Ferenc József-rend lovagkeresztjét hozta el nekem König ur.

— Őfelségének az a kívánsága, hogy holnap már viselhesse is. Örülök, hogy elsőnek gratulálhatok önnek.

Diszmagyart csináltattam magamnak s feleségemnek egy gyönyörű selyemruhát rendeltem, nagy fekete virágokkal. Nagyszerűen nézett ki benne!

A nap ünnepi misével kezdődött, amelyet a várkápolnában a váci püspök, Csáky gróf celebrált.

Őfelsége a páholyából hallgatta a misét és amikor feleségem két egyházi dalt énekelt, kinyitotta páholya ablakát, hogy jobban hallja a dalt. Azt mondták, hogy ezt csak ritkán szokta cselekedni. Feleségem hangja szépen csengett s a király látható megindultsággal hallgatta.

A mise után König ur azt az üzenetet hozta, hogy Őfelsége a leleplezés után meg akarja ismerni feleségemet.

A király és kísérete részére — a királyi háznak számos tagja érkezett le Bécsből — pompás sátort állítottak fel. Valamennyi miniszter s minden számottevő egyéniség feleségével együtt megjelent az ünnepségen.

Kora reggel óta különvonatok hozták a vendégeket s a fiatal faszor csak úgy feketéllett a sok embertől. Mindenki ünnepi díszben volt s az urak diszmagyarban s piros-fehér-zöld zászlók lengtek mindenütt. Nagyszerű képet nyújtott ez a pompa! A Hackl által vezényelt énekkar a magyar himnuszt játszotta s ezrek és ezrek énekelték vele... Azután a néma csendben minden tekintet a király felé fordult. Kezével intett, mire a lepel lehullott...

És a napfényben ott tündökölt Erzsébet királynénak, a magyarok ideáljának bronzszobra!

A király feszesen állt és egyenesen, mint mindig s tekintetét a szoborra szegezte.

És ime, szeme könnyes lett és a könnyek végigfolytak arcán!... Akit ember még sirni nem látott, — még egyetlen fia tragikus halála napján sem — a király sirt!

Megható elismerése művemnek!

— A király sir! Sir a királyunk! — futott végig a halk moraj a tömegben. És a hölgyek zokogni kezdtek s a zokogás egyik csoportról a másikra terjedt és mindenki sirt...

— Éljen a király! — harsant fel Ripka hatalmas hangja.

— Éljen a király! Éljen a király! — zugott fel minden oldalról.

Kalapok és süvegek emelkedtek a levegőbe, kendőket lobogtattak. Egy hatalmas, szivből jövő lelkesedés robbant ki.

A király lassu lépésekkel indult le a lépcsőn a szoborhoz, amely előtt diszórság állott. Ripka bemutatta a királynak a bizottság tagjait, akiknek kíséretében azután körüljárta az emlékművet, majd hozzám lépett.

— Teljesen a királyné. Nagyon szép, köszönöm önnek! — mondotta melegséggel. — És önöknek is köszönöm a fáradozásait, uraim — fordult a bizottság tagjai felé. — De most a hölgyeknek is kifejezem köszönetemet.

Bemutatták Kapczyné urnőt, a bizottság elnöknőjét. Mellette állott a feleségem. A király hozzálépett s mosolyogva mondotta:

— Szépen énekelt, nagy élvezettel hallgattam! Nagyon köszönöm!

Még sokáig maradt ott s nézte a szobrot. Azután hirtelen megfordult s feszes lépésekkel megindult a faszor irányában.

— Éljen a király! Éljen a király! — hangzott minden oldalról s a király barátságosan köszöntgetett vissza.

A miniszterek és az előkelőségek hosszú sora követte őt. Én is velük tartottam, mert hivatalos voltam az udvari ebédre. Berzeviczy Albert, az akkori kultuszminiszter hozzám csatlakozott.

— Ma kapta az érdemrendet? — kérdezte.

— Már tegnap. Ófelsége kívánsága volt, hogy a mai leleplezésen már viseljem is.

— Ez egészen alkotmányellenes! Engem meg sem kérdeztek! — mondotta nevetve.

József főherceg is nagyon szívélyes volt.

— Nagyon büszke vagyok rá, hogy egy magyar szobrász csinálta Ófelsége szerint a legjobb Erzsébet királyné szobrot — mondotta s kezet fogott velem. — Felesége ónagysága is nagyszerűen énekelt. Igazi művészházaspár!

A kastélyig vezető uton Berzeviczy a minisztereknek bemutatott. Mindenkinek volt egy-egy kedves szava hozzám. Ferenczy Ida is megjelent őszülő hajával s bánatos tekintetével.

— Nagyon szép! Büszke vagyok önre, fiatal barátom — ismételtette többször.

Az asztalnál szembe került velem s többször kocintott. A király ott ült ugyan, de nem tartott velünk az evésben, mert rendszeren már megelőzően elfogyasztotta ebédjét. Folyton csak őt néztem s tanulmányoztam érdekes fejét. Nagy két gyermekszemével néha ő is rám nézett s mosolygott. Az evés után cerclét tartott. A mellékteremben nagy körben álltak fel az urak. Mindenki az első sorban akart állani s mindenki azt szerette volna, ha őt szólítja meg először a király. Én hátul húztam meg magam. Mellettem egy papiruhás férfi állt. Bemutatkozott: gróf Csáky püspök volt.

— Bocsánatot kérek, — mondtam — nekem illett volna bemutatkoznom!

— Oh nem, hisz ma ön a nap hőse! Amint látom, kitüntést is kapott. Ennek igazán örülök! De én is kaptam valami szépet! — mondotta s a mellén lógó fekete drágakő-keresztre mutatott.

— Gratulálok, valóban szép emlék! — mondtam mosolyogva.

— Istenem, olyanok vagyunk, mint a nagy gyerekek! — gondoltam magamban.

Kitalálta gondolataimat.

— Igaza van, de mégis örömünk telik benne! — mondotta nevetve.

A király a miniszterelnökkel, majd a miniszterekkel beszélgetett. Majd amikor észrevett, gyorsan felém tartott s mindenki utat nyitott neki. Csáky megköszönte a keresztet s azt mondotta, hogy büszke erre a kitüntetésre.

— Már rég kerestem alkalmat, hogy figyelmes legyek ön iránt — szólt a király. — És hogy van ön? Min dolgozik most? — kérdezte felém fordulva.

— Arad város részére mintázok egy Szentháromság-szobrot, felséges uram!

— Ah! Ennek nagyon örülök. Ez már kiment a divatból s nem is emlékszem, hogy az utóbbi időben állítottak volna fel ilyen szobrot! Pedig kár, mert az ilyen szobrok csak növelik a nép vallásosságát!

— Sajnos, az érzék ez iránt kihalóban van, s ebben a papság a hibás — mondtam.

— Hallja! Ez önnek szól! — szólt a király a püspöknek s arcán mosoly játszadozott. A püspök arcát elöntötte a vér.

— Igazat kell a mesternek adnom — mondotta. — De mindez meg fog változni, felséges uram!

Erzsébet királyné gödöllői szobra.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

— Kivánatos is volna! Az aradiak azonban megtalálták a maguk emberét és ha a Szentháromság-szobor is olyan szép lesz, mint az Eugen herceg szobra, akkor nagyon meg lehetnek elégedve.

Fejével bólintott, azután tovább ment.

Az egyik minisztert nem szólította meg. Elment előtte, mintha nem is lett volna ott. Valamiért kegyvesztett lett előtte. A miniszter fogta magát s ismét az első sorba állt, amely előtt még nem haladt el a király. De ezuttal is észrevétlenül maradt. Amikor a király tölem elfordult, a miniszter már ismét ott termett s a király szembe került vele, de ezuttal is — levegőnek nézte Ófelsége! Pedig nagyon édeskésen mosolygott...

Csáky püspök köhécselve oldalba bökött:

— Láttá ezt? Nagyszerű volt! Ebben utólérhetetlen! Nézze meg a miniszterek arcát! Bele lehet betegedni!... Ön azonban szépen a csávába kerített bennünket s ezért büntetés jár! Legközelebb nekünk is fog egy Szentháromság-szobrot csinálni!

— Ennek a büntetésnek szívesen alávetem magamat! — mondtam nevetve.

Ebéd után ozsonnát adott Ripka a tiszteletünkre, azután feleségemmel együtt, akit a hölgyek elhalmoztak kedvességükkel, a vonathoz mentem. Ott már József főherceg és kísérete várta a vonatot s amikor észrevett, nagyon szívélyesen bucsuzott el tőlünk...

Egy héttel később ezüst babérkoszorút kaptam a gödöllői hölgyektől, elismerésük jeléül. Amikor a király ismét Pestre jött, kihallgatáson jelentkeztem, hogy a kitüntetésemet megköszönjem. Ezuttal is feszesen állt íróasztala előtt.

— Teljesen megérdemelte a kitüntetést! — mondotta. — A napokban itt volt a királyné nővére, Trany grófnő s együtt néztük meg a szobrot. Meglepőnek találta a hasonlóságot. Ez a legnagyobb dicséret, amit mondhatok. De az Eugen herceg szobrára is büszke vagyok. Az újabb idők legjobb lovasszobra! Nagyon meg vagyok önnel elégedve!...

Összeütötte bokáját, ami az elbocsátás jele volt. Amikor hazamentem, a királyra gondoltam. Igaz barátja volt a művészetnek és fiatal korában ügyesen rajzolt is. A művészetet fontos kulturtényezőnek tartotta, komolyan vette. Egy érdekes jelenet is eszembe jutott most: A millenáris kiállítás idején történt. Megnyitották az új Mücsarnokot. Ófelsége is megjelent a megnyitáson s igen sok főherceg és főhercegnő jött le vele Bécsből. A nagy előcsarnokban álltak s élénken diskuráltak. Mindenféle történeteket mondtak el s józüeket nevettek. És amikor Andrassy a királyt üdvözölte, még mindig hangosan nevetgéltek. A király hirtelen feljűk fordult s szigorú szem-

mel mérte végig őket. Elhallgattak s lesütött szemmel álltak helyükön. A király még többször rájuk szegezte szigorú tekintetét. És amikor a választ egy lapról elővasta s befelé indult a termekbe, az ajtóban megállt s még egyszer feléjük fordult:

— „Etz kommts alle miteinander nach!“ — mondotta hal-
kan s szigorúan.

És mint a megvert gyermekek, nagyon is jól viselték ma-
gukat ezek után. Szörnyen illedelmesek voltak!...

Az uralkodó finom érzékét láthatóan bántotta a családta-
goknak figyelmetlensége. Odahaza bizonyára megkapták még a
magukét. Bizonyosat azonban erről nem tudok...

*

Anyám, ki, sajnos, nem tudott járni, nagyon szeretett
volna diszmagyarban látni. Kihajtottam tehát hozzájuk. Ott ül-
dögéltek nagy karosszékeikben. Apám már közel járt a kilenc-
venhez, míg anyám nyolcvan esztendő volt. Csillogó szemmel
néztek rám. Apám felkelt s meghajolt előttem. Anyám is fel-
emelkedett s kis pukkedlit csinált. Meglepetten álltam előttük
s úgy éreztem, mintha összeszorították volna torkomat.

— Nem, nem! Anyám! Édes drága anyám, mit csinálsz! —
kiáltottam fel zokogva s ölébe hajtottam fejemet. — Hát már
nem vagyok a fiad? — És szívem összeszorult. Megsimogatta
fejemet s szeméből könnyek fakadtak.

— Igen, igen, a fiam vagy és úgy szeretlek, mint akkor...
és mint mindig!... — és boldogan mosolygott. — De egyszerre
nagy ur lett belőled!

— De nem a te részedre! — mondtam sirva-nevetve.

— Hát tudod, amikor bejöttél, olyan voltál, mint egy ma-
gyar mágnás... hát akkor úgy ránkjött valami! Nem így van,
öregem?

Apám a fejével bólintott.

— Királyok és hercegek lesznek a barátaid, — mondtad
kisgyerekkorodban... és... és valóban így is lett!... és...
és... talán csak álmodok?... De azért az én gyermekem vagy
még mindig! — mondtad boldogan mosolyogva s keze közé
fogta fejemet s megcsókolta szememet. — Most pedig el fogsz
mondani mindent, mert mindent akarok ám tudni!

És töviről-hegyire mindent elmondottam nekik.

— ... És milyen figyelmes volt a király! Tudta, hogy sze-
retem a sóletet, hát nem azt adtak előétel gyanánt?... Nagyon
jó volt, de távolról sem olyan jó, mint ahogyan te csinálod,
anyácskám!

— El is hiszem! — mondtad anyám nevetve.

*

Saul és Dávid.

Anacreon.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

Műtermemben a monumentális megbízások mellett pihe-
nőül mindig készítettem valami kisebb munkát is. Egy „Zene-
lecke“ éppen elkészült. Egy öreg faun ölében ül egy fiatal
nimfa s nevetve hallgatja, amint mentora füttyül valamit neki.
A füttyülő faun feje különösen tetszett mindenkinek. Egy
„Anakreon“ vázлата is elkészült. Ezt életnagyságban akartam
megcsinálni. Kényelmesen és kissé bekapatva ül a költő antik
székében, kezében a kehellyel. A szék támláján ül Amor és ked-
veskedve simogatja az öreg költő fejét. Egy izben Jókai Mór-
nál voltam vacsorán. Akkoriban együtt lakott lányával, Rózá-
val és annak férjével, Feszty Árpáddal. Lakoma után az akkor
már öreges költő jókedvűen ült karosszékében s vidám történe-
teket mesélt. Le nem tudtam venni róla a tekintetemet.

— Ilyen lehetett egykor az öreg Anakreon! — szóltam
hozzá. — Ön egy ötletet adott nekem s költöm arcát az ön ar-
cáról fogom megmintázni, ha ül nekem!

— Anakreon! Ez az én emberem! A bor és a szerelem dal-
noka! — mondotta nevetve. — De azt állítják róla, hogy egy
szőlőszemtől megfulladt. Ezt pedig nem szeretném!

— Ezt el is hagyhatjuk! — mondtam nevetve.

— Ha ezt megígéri, szívesen ülök önnek, de állani nem
tudok, ezzel már baj van — mondotta szemhunyoritva.

Es be is tartotta ígését. Az ő arcáról mintáztam meg
Anakreonom arcát, de antik felfogásban...

Közben Szeged városától kaptam megbízást egy Kossuth-
szobor megalkotására. Nagyobb emlékművet akartak mellék-
alakokkal. Előbb azonban, bár rövid időre is, Párisba kíván-
koztam, hogy az 1900-iki világiállításra megtekintsem. A ma-
gyar művészetet már komoly és szép anyag reprezentálta ott.
A plasztika különösen nagy feltűnést keltett. Fadrusz a Má-
tyás királyhoz készült nagy gipszmodelljével jelent meg, Zala
Gábor arkangyalát állította ki, továbbá a millenáris emlék két
csoportját, Stróbl néhány jó portrét és az „Anyá“ két ülő szob-
rát. Én két faunt, a Klapka-szobrot és a Jenő herceg szobor re-
liefjeit állítottam ki. A kritika nagy elismeréssel fogadott ben-
nünket. Kisebb munkáimnak finom formáit és különösen hu-
morát és szellemességét emelte ki.

Fadrusz, Stróbl, Zala és Benczur kapták a Grand prix-t,
mig én és Csók arany medaillát kaptunk. A magyar művészet
ez alkalommal teljes virágában mutatkozott be Párisban és a
legtöbb kitüntetéset kapta. Mellettünk még a fiatal amerikai
szobrászatnak volt nagy sikere s azt tartották, hogy frissességé-
ben hasonló a magyar szobrászathoz. A franciák jók voltak,
mint mindig, de különös jelenség nem volt közöttük. A belga
plasztikusok jobbak voltak, mint a franciák. Az olaszok elhagy-

ták édeskés modorukat s a legjobb uton voltak, hogy — egyszerűek legyenek!

Nem sok új látnivalót találtam Párisban, mert tíz év óta alig változott valamit. A kiállításon egy vasárnap voltam először. A hatalmas szoborcarnok zsufolt volt s különösen a párisiak jöttek el nagy számban. Egy sarokban lelkes tömeg állott s közibük furakodtam, hogy megtudjam a nagy tolongás okát. És a tömeg közepén ott állott az én szobrom: „A kis türelmetlen“!... Örömtől sugárzó arccal álltam meg s néztem, amint az asszonyok és a gyermekek megsimogatják siró márványgyermekemet!... Azután tovább mentem s ott állt előttem Fadrusz Mátyás király lovasszobra, amely itt még monumentálisabban hatott, mint a műteremben. „Zenelecke“ című szobrom előtt is sokan álltak s a jó és rossz viccek tömegét zuditották a szoborra. Egy öreg ur néhány ismerősének magyarázta a témáját. A füttyülő faunt utánozta, miközben maga is olyan volt, mint egy valóságos faun! Ettől nem messze állott „Utolsó szerelem“ című művem. Most az előbbi társaság is ezen szobor köré gyülekezett.

— L'amour dernier? Mit jelentsen ez! Hol itt a szerelem? — kérdezte a faunt utánzó s körüljárta a szobrot. — Aha, már megvan! Átkozott egy fickó! A bor! Ez az ember igazi filozófus! Nézzetek csak ide, a szívére szorítja utolsó szerelmét, a boroskorsót! Add csak ide, öregem, a borosflaskát! — szölt életpárjához, aki egy kosárral a kezén, állt mellette. — Ilyenformán még én is tudok szeretni!

— No, no! Öregem! Nem muszáj minden titkot kitergetni! — mondotta nevetve az asszony.

A nők hangosan kacagtak.

Azután nagyot huzott a borosüvegből a párisi Faun s tovább mentek.

A párisiak tehát megértettek! — gondoltam magamban nagy meglepődéssel, — még Budapesten egész csomó levelet kaptam, amelyekben kiállított műveim reprodukciós jogát kérték. Számos illusztrált lapban jelent meg ilyen reprodukció s az amerikai lapok is többet közöltek belőle.

Egy napon, amikor Bieda, amerikai szobrász munkája előtt álltam, egy ur nézett rám mosolyogva. Hozzám lépett s bemutatkozott: Bieda volt.

— Nem ismer meg? — kérdezte. — Én is Hellmernek voltam a tanítványa, de akkor ön már Zumbuschnál volt. Mi akkoriban mint példaképre néztünk fel önre.

— Nagyon örülök, hogy megismerhettem, — mondottam. — Az ön munkái nagyon tetszenek nekem s nagyon is megérdemelte az aranyérmét!

— Az udvariaskodással nem érünk célt, mert akkor egy óráig kellene az ön műveiről beszélnem. Ha ön Amerikába jönne, valamennyiönket lepipálná! Konti Izidor sokat beszélt önről s egy cseppet sem túlzott.

— Hogy megy Konti sora?

— Meg lehet elégedve. Iskolája is van s egy nagyon jó emlékművet is csinált már. Nekem is elég munkám van, nem panaszkodhatom. Ugyan mi kell egyéb egy művésznek!

— Igaza van s elvégre teljesen mindegy, hogy ki hol dolgozik, ha csak komolyan veszi művészetét!

Biedának nagyon érdekes élettörténete volt, amit röviden el akarok mondani!

Három évig volt Hellmer tanítványa, azután át akart menni a Zumbusch mesteriskolába. Előbb azonban le akarta szolgálni az önkéntesi évet. Vidám fickó volt, igazi bohém, akinek a katonaságnál ugyancsak meggyült a baja a felebbvalóival. Hadnagya, egy iszákos, könnyelmű fiatal ember, jó barátságban volt vele, aki váltóit zsirálta és fizette is helyette. Bieda anyja még elég fiatal özvegy asszony volt s a hadnagy, aki bejáratos volt hozzájuk, tőle is tudott kisebb-nagyobb kölcsönöket szerezni. A hadnagy később szemérmetlen ajánlatokkal molesztálta, mire az asszony kiadta az utját. Bieda megtudta a dolgot s véresre verte a hadnagyot, aki zsebre vágta az inzultust és nem is tett ellene feljelentést. Ettől kezdve azonban pokol volt Bieda élete s többet ült börtönben, mint amennyit szabadon járt. Amikor pedig kurta vasat kapott, a hadnagy négy szemközt folyton pofozta és verte. Bieda összeszorított fogakkal s némán tűrte a megalázásokat. Végre betelt a mérték s jelentkezett parancsnokánál. A hadnagy mindent tagadott s Bieda súlyos börtönbüntetést kapott. Elkéseredésében elhatározta, hogy öngyilkos lesz, de előbb végezni akart a hadnaggal. Tervét közölte egyik barátjával, aki kiverte fejéből ezt a szándékát.

— Ne dobd el fiatal életedet egy gazember miatt! Ha nincs más megoldás szökjél ki Amerikába! Nekem vannak kinn rokonaim s majd én kezembe veszem a dolgodat.

Egy lengyel barátja, akinek személyleírása ráillett Biedára, átadta neki papírjait s rövidesen a hajójegyet is megszerezték. Azután egy napon nyomaveszett, senki sem tudta, hova lett... Amerikában eleinte nehéz sora volt, de győzött erős és szívós akaraterével s két év múlva az anyja is kiment utána.

A hadnagy tovább folytatta könnyelmű életét, váltót hamisított, lefokozták s mint közlegény szolgált. Egy napon azután ő is eltűnt... Bieda egy napon műtermében ülve a bécsi

szenvédéseire gondolt éppen, amikor egy lerongyolt s elzül-
lött alak állított be hozzá. Arcáról leritt az éhség és a nyomor.
Könyörögve nézett Biedára.

— Uram, éhen veszem! Könyörüljön rajtam! Ön művész
és a művészek jószívü emberek... Éhen pusztulok. Éhezem!...

Bieda megdöbbenve ugrott fel: a bécsi hadnagy állt
előtte!...

— Itt nem lehet kéregetni. Nálunk mindenki dolgozik!...

— Szívesen dolgoznék, csak volna mit! — mondotta kö-
nyörgő hangon a koldus.

— Ha akarja, kiseperheti a műtermet, fogja a sóprüt és
szemétlapátot. Egy-kettő!

A nyomorult szinte rohant, hogy eleget tegyen Bieda pa-
rancsának.

Különös érzéssel nézte egykori kinzóját és mikor ez elké-
szült a sópréssel, egy kis pénzdarabot nyomott a kezébe. A
nyomorult reszkető kezekkel kapott utána és térdre ereszkedve
kezet csókolt neki. De hirtelen rémület fogta el. Tágranyilt
szemmel meredt rá. Kezét maga elé tárva, fuldokolva nyöszö-
rgötte:

— Ön az? Bocsásson meg! Irgalom! Irgalom!

Heves zokogás rázta meg s azután ájultan esett össze.

Bieda szolgálatában maradt mindaddig, amíg állást nem
kapott, de azután továbbra is segítette és szemmel tartotta s
rendes dolgos ember vált belőle... Ez volt a művész bosz-
szuja!...

Knüpfertől is néhány jó képet láttam a kiállításon. Egyik
szép tengerképével arany medaillát is kapott. Liska, római
barátom is kiállított néhány szentképet. Egy napon, a kiállí-
tás egyik vendéglőjében bukantam rá. Egy korsó sör mellett
buslakodott!

— Jó napot Liska barátom — szóltam hozzá.

Félvállról fogadta köszönésemet.

— Talán már nem is ismer? — kérdeztem tőle.

— Nem akarom ismerni! Senkit sem akarok ismerni! —
kiáltott rám s elfordult.

Meglepetten álltam ott egy ideig. Ugy látszik, ez csak most
került a magas fal alá! — gondoltam magamban.

Elutazásom előtt még egyszer elmentem a szoborcsar-
nokba. „Utolsó szerelem“ művem előtt ezuttal is sokan álltak.
Egy hosszuszakállu és nagyhaju ember hosszasan nézegette
munkámat. Amikor jobban a szemébe néztem, megismertem:
Lönhoff volt!

Meghatva ölelkeztünk össze, hisz tizenöt éve, hogy nem
láttuk egymást!

— Őcsém! őcsém, milyen nagy művész lett belőled! Itt-ott olvastam rólad az ujságokban s nagyon örülök, hogy itt találkoztunk. Boldog nap ez nekem! De erre már iszunk egyet!

Béültünk egy kis vendéglőbe s nekem mindent el kellett mondanom, ami azóta velem történt. Majd magáról kezdett beszélni.

— Nekem nincs sok mondanivalóm, — kezdte nevetve. — Torkig lettem a cirkusszal s azon töprengtem, vajjon egész életemen át négy és két lábon táncoló lovaknak muzsikáljak! Valamicskét félre is tettem s várhattam, amig olyan kenyérkeresethez jutok, amiben kedvem is telik. Nyolc évvel ezelőtt Párisba jöttem s hozzákezdhettem filozófiai munkámhoz. De még mindig a régi szamar voltam! Még mindig nem mentem vele semmire. Amióta a cirkuszt otthagytam, ismét kedvet kaptam a muzsikára. Azelőtt elég jól játszottam hegedűn s most újból elővettem. Néhány kompozíciót irtam, amelyre kiadót is találtam s elég népszerű lettem Párisban. Ujabb és újabb kompozíciót kértek tőlem s egy napon egy kis zenekart állítottam össze s most egy kávéházban játszunk — főleg a kompozícióimat! Elég szépen keresek s valamit félre is rakhattam s remélem, hogy újabb tiz év múlva lesz annyi megtakarított pénzem, hogy abbahagyhatom ezt a mesterséget is s kizárólag a filozófiai munkámnak élhetek...

— Tiz év múlva! Akkor hogy akarsz tizenhatkötetes munkáddal elkészülni? — kérdeztem nevetve.

— Már most is dolgozom rajta, hisz nappal ráérek. Harmincöt oldalt különben már meg is irtam... Azonban csak a kezdet nehéz. Minden szót alaposan meg kell rágnom, de később már ez is gyorsan fog menni. És itt Párisban megtaláltam mindent. Páris egy nagy, nyitott, kőből való könyv, csak olvasni kell tudni belőle... Egyébként nem lesz nagy tragédia, ha nem is lesz tizenhat kötet! Addig fogok írni, amig mindent le nem irtam, ami a bögyömben van... Ha napközben ráérek, a régi templomokat bujom s mindig új és új gondolataim támadnak, amelyeket nyomban feljegyzek s ezek is belekerülnek munkámba...

— Tehát a templomok tudnak neked annyit mondani? Ezek nekem is sokat beszéltek! De ott az Isten lakik! Hogy vagy vele? Rátaláltál már?

Hallgatott s szakállát simogatta.

— Annyira még nem vagyok! Isten nem más, mint elmélet! Érzés dolga! És érzéssel nem lehet filozófiát csinálni!

— Más véleményen vagyok, mert ismerek filozófusokat, akik nagyon jól kijönnek az Istennel!

— Ezek teológusok és nem filozófusok!

— Nincs elméleti Isten! — mondtam. — Vagy van, vagy nincs! És akár tetszik neked, akár nem, mégis van!

— Ez is csak elmélet! — mondtotta nevetve. — És melyik ez az Isten? Az egyiptomiak napistene? A braminoké talán? A görögök Zeusa? A zsidók istene? Avagy Jézus Krisztus? Valamennyien hittek a maguk istenében s szép sorjában valamennyit megfosztották trónjától... Csupán a két utolsó maradt még meg! Egyelőre, amíg ujat kitalálnak.

— De ezek a népek öntudatlanul is ugyanazt az Istent keresték! És nem a név teszi, hanem a lényeg. De tudással, okoskodással nem jutunk az Isten közelébe, hanem érzéseinkkel, szívünkkel igen!

— No, látod! Most ott vagyunk, ahol a mi szegény Marc-sánk! Annak is a szívében lakott az Isten! — mondá Lönhoff elgondolkozva.

— Amikor gyermek voltam, bennem is élt az Uristen s nagyon sajnálom, hogy elveszítettem. Talán ha ismét gyermek leszek, újból rá fogok találni. Mennyit töprengtem s kinoztam magamat! Ám a te Isten-megérzésedhez mégsem jutottam el! Talán egykor engemet is megszáll a világosság! Boldog és megelégedett volnék, mert rám nehezedik az istentelenség gyötrő érzése! És csodát várok! Várom a szív csodáját...

Okoskodásommal eddig a „Világlélek“-hez jutottam.

Az önmagából fakadt valami, a Világ maga, amiből minden fakadt és mindent kitölt. Amit a bennünk élő léleknek nevezünk, egy kis foszlánya csak az „egésznek“, amíg élünk testünkhöz kötözve. És az úgynevezett halálunk után, — mert igazi halál nem létezik — valami formában tovább élünk, tovább is a Világlélekkel egyesülve, amelytől elválaszthatatlanok vagyunk!

Mert minden „Egy“ a világon, csak más, más alakot ölt az örök örökkévalóságban! És ami ma Nap és oly fényesen süt, az holnap Atomokká foszlik, mássá alakul és valamikor talán megint Nap lesz. És földek tűnnek el és alakulnak újra...

És mi kis földi férgek görcsösen kapaszkodunk földi létünkbe s nagy fontosságot tulajdonítunk magunknak, holott alig látunk az orrunk végéig. Olyan a sorsunk, mint a sajt-kukacé: frissen és melegen folyik ki a tej a tehén tőgyéből s sajtot csinálnak belőle! Idővel azután kukacok támadnak benne, amelyek addig eszik a sajtot, amíg van belőle. És há elfogy, akkor egymást falják fel... Végül csak egy zsirfolt marad s ez is levész idővel. A sajtnak nyoma sem maradt. Hova lett vajjon! Atomaira bomlott! A világegyetem anyagába olvadt bele, miként a hatalmas Napok, vagy Goethe agyveleje! És minden összekeveredik és lesz belőle másvalami.

A kukacok azonban azt hiszik, hogy a sajton kívül semmi sincs s ez is csupán miattuk van a világon!

— Közelebb vagy az istenséghez, semmint hiszed, — mondtam. — A te elméleted szerint azonban a világ mechanizmus csupán, egy Perpetuum mobile. De vajjon mi a te mechanizmusodnak a célja? Önmagadért csak nem „létezik“!...

— Tedd a mechanikusan működő Világlélek helyébe az Istenséget, a tudatosan teremtő Istent és közel vagy az Igazsághoz!

Lönnhoff az eget nézve, sokáig hallgatott.

— Lehet! — mondá végre. — Ez volna az utolsó lépés... de ki tudja, megteszem-e valaha...

Este elmentem vele a kávéházba, amely zsufolva volt. A vendégek meglegedetten hallgatták a kis zenekart. Lönnhoff mesterien játszott hegedűn s kompozíciói invenciózusak és művészileg érettek voltak. Játék közben egész testével dirigált, mint azt a magyar cigányprimások teszik s ez nagyon tetszett a párisiaknak. Zárás után együtt mentünk hazafelé. Egy csinos kékszemű lányka jött velünk.

— Mutass be a hölgyednek! — mondtam.

— Felesleges — szolt nevetve. — Egy kis párisi nő... házi használatra! Rendben tartja a fehérneműmet, zabál, mint egy kis állat s elég gyakran megcsal! Ez azonban lényegtelen valami!

— És házasságra nem gondoltál?

Szomorú tekintettel nézett rám.

— Az én szivembe nem fog más beköltözködni! A boldogság egyszer elsétált mellettem... buta voltam, mint egy szármár... És az ostobaságot meg kell büntetni! — mondotta keserű mosollyal...

*

„Szeged népe! Nemzetem büszkesége!“

Kezében kalapjával megismételte a bronz Kossuth ezeket a szavakat, amelyeket negyvenkilencben Szegeden mondott. Ugy, ahogy a szegediek emlékezetében megmaradt, áll köből való talapatán, ugyanazon a helyen, ahol egykor állott. Szélesvállu paraszt ül a lépcsőn fiával együtt s feltekint a szónokra. Egy magyarruhás hölgy virágcsokrot nyujt feléje és hátul egy fiatal parasztlány koszorút fon a virágokból. Az emlékmű nagy tetszést aratott s a leleplezésén ismét nagy ünnepek voltak.

Azután egy újabb megbízás: Szemere Bertalan szobra, amelyet Miskolc városa rendelt meg.

Horvai János megcsinálta műtermében a ceglédi Kossuth-émlék tervét s a megbízást is megkapta. A kivitelen már

a szomszédomban levő műtermében dolgozott. Vele együtt a fiatal Szamovolszky is dolgozott nálam. Nyíltan hangoztatta is, hogy a tanítványom s hogy legtöbbet nálam tanult. Még mint fiatal ember nagy sikert aratott, mert kollégájával, Gácscsal együtt, ők kapták a Szabadságszobor pályázatának első díját s egyben a megbízást is. Sajnos, őt is elragadta a „szobrászbetegség“, a tüdővész. Fiatalon hunyt el a magyar művészetnek nagy kárára...

Horvai egy napon kétségbeesetten jött hozzám és megkért, nézném meg a Kossuth szobrát.

Nagy agyagmodeljén dolgozott s a fej elég jó volt. De Kossuth Ferenc járt nála aznap, aki a festésben és a szobrászatban egyaránt „működött“ és félreismert zseninek hitte magát!...

— A fej rossz! Ez nem az apám feje! Senki el nem találta őt! Nézzen ide, majd én megmutatom, hogy kell őt megmintázni! — mondotta. — Levette kabátját s neki gyűrűközött. Két óráig dolgozott az anyagmintán s Horvainak nézni kellett, mint nyomorítja meg a szobrát.

— Ilyen volt az apám! De ehhez aztán hozzá ne nyuljon, — mondotta önérzetesen. — Így öntesse meg gipszbe!

A fejből egy torzszülött lett. A haj és a szakáll dilettáns módon volt „straffirozva“ s a szemek helyén lyukak voltak. Olyan volt, mintha egy talján „Katzelmacher“ csinálta volna! Kossuth Lajos semmiesetre sem volt!

— Mit csináljak, mit csináljak most! — siránkozott Horvai. — Így csak nem hagyhatom a fejét! Örökre blamálnám magamat! Ha pedig megváltoztatom, örök ellenségem lesz Kossuth Ferenc!

— Ez igaz, mert hiu, mint egy öreg dáma! Adok azonban egy jó tanácsot. Fotografáltassa le a szörnyszülevényt, a fejet mintázza át olyanra, mint amilyen volt s igyekezzék a jelentéktelenebb részeket egyet-mást úgy hagyni, ahogy ő csinálta, azután hitesse el vele, hogy hozzá sem nyult! Észre se fogja venni!

Horvai megfogadta tanácsomat s Kossuth semmit sem vett észre s ezen időtől fogva rajongott Horvaiért... Sajnos, az én káromra! Ez a rajongás annyira ment, hogy tucatjával adta neki a megbízást a vidéki Kossuth szobrok elkészítésére... jöllehet az én miskolci Kossuth szobrom volt, általános vélemény szerint, a legjobb...

Szalomon már rég elkészült s látványosságzámba ment. Régi társaságunk vasárnaponként felváltva járt hozzám és Vésziékhez. Házi színpadunkat is ünnepélyesen nyitottuk meg. Molnár Ferenc, akkor még fiatal kezdő, „alkalmi dara-

Magyarok ülése

a tavalyi képhez, amelyet Márk Lajos rajzolt.

És itt a híres Róma-ásvány,
Mely minden gondot meggyógyítal.
És minden zsidót meg tapasztal.
Azt elűz minden olyan vellelki,
Kit mindenki nevez: Tolla-pi.
A maiotok némi Gábor Nécsi,
Ki se nem papján, se nem pártján,
A mecsorték éle börtön-vadász,
Ave Brandi, Pragyánbuzi László,
A stóvil, — hajai nagyszó,
Dobozos étele, magam vajas.
A halovány, Kistí-
Haud, főúr, trití.
A hasmadé — ez kimauant,
Doktor Spolth's aúš Árad.

A halovány, a szomorú Gábor,
Kire a hárszékony
Tíz rózsliget máro,
Kinek szívében, mármintylopna
Vau fődörve e hece:
"Ami ma megelőd,
Az ne halassd ki a panna,"
Kommán, márt főpén,
A görög ögudyas.
Nyolcadik némi Pál, Pali,
Kétszázötlet Pálné.
Azadik doktor Gyula,
Tízpénzes: a munda
Márk ha jó,
Kérszabál bebronzunka! ha jó.
Kor pincésle: kénylap ha jó.
Tízpénzes: Pálkák ibeska,
Tízpénzes: a Róma mekka.

Márk Lajos karikatúrái, Molnár Ferenc verseivel.

bot" irt a megnyitásra. Mint a „Budapesti Napló“ munkatársa a társaságunkhoz tartozott s első könyvével ezidőben nagy sikert aratott. Vészi Margitnak, akiből csinos kis hölgy lett, nagyon tréfás módon csapta a szelet. Valósággal vadóc volt s a réme a feleségemnek. Ha nálunk volt, másnap újból hangolni kellett a zongoránkat, mert nemcsak kézzel s lábbal játszott rajta, hanem olyan testrészével is, amelyen a rendes emberek — ülni szoktak! Vacsora utánra is megvolt a kedvtelése: égő cigarettával szép mintákat égetett a drága barok függöny-brokátokban. Ezeket végül is ki kellett cserélni, annyira tönkretette őket. A finom borospoharakat nagy lelkinyugalommal törte össze s a cserepeket a virágvázákba öntötte. Feleségem sem tudott rá haragudni, mert mindig szellemes és ötletes volt. A szindarabot a társaság tagjai adták elő. Egy uj jövevény is került közénk. Jenő sógorom felesége. Nagyon tehetséges festő volt s fiatalon megházasodott. Ennek dacára megőrizte régi humorát s a darabban az egyik főszerepet játszotta. A Prológust feleségem mondta el s utána Molnár Ferenc igen humoros apróságokat adott elő. A zongoránál Török tanár ült, a híres dermatológus. Akkoriban még nem volt kabaré Pesten. Ez nálunk született meg!

A nézők között ott volt Janovits Jenő is, a kolozsvári színház igazgatója, továbbá Bálint „Dézi“ a Royal Orfeum későbbi igazgatója. Ezek nevettek a legtöbbet.

— Nem is tudjátok mennyi szellem, élc és tehetség van itt összezsufolva! — mondotta Bálint. — Ebből nagyon jó tüzetet lehetne csinálni!

Az orfeumához innét merítette az ideát...

Estéink mindinkább népszerűek lettek s egész Budapest szellemi és művészvilága eljárt hozzánk. Az estéken azonban nem volt semmi „flanc“! A házaspárok magukkal hozták vacsorájukat s a legényemberek pedig virstlit s vajas burgonyát kaptak, azonkívül italt és cigarettát. Sohasem hiányzott a jókedv és a szellemesség... Egyik másik jelmezes estélyünkről egész Budapest beszélt. Feleségemnek mindig énekelnie kellett s hangja nagyszerűen érvényesült az uj teremben.

A gyerekek birodalma ezentul is a kert volt, ahol nap-hosszat hancuroztak s az öreg dadának, aki Tibor születése óta nálunk volt, ugyancsak meggyült a baja ezekkel az eleven ördögökkel... Lassacskán bizony ezek is megnöttek s természetesen szépek, okosak, intelligensek voltak s az egész földön nem voltak olyan gyermekek, mint a mi gyerekeink!... Igy mondotta Ádám bácsi!... És az én anyám és apám is. Végül mi is kezdtük elhinni! Mi azonban bennük saját énünk folyta-

tását láttuk elsősorban és el nem muló szerelmünk gyümölcsét...

Szemere szobra már rég elkészült, de a helykérdés miatt néhány évig várnom kellett a felállításával. A helykérdés egyébként a mi szobrainknál mindig nagy szerepet játszott. Így volt ez Erzsébet királyné budapesti szobrával is. Eredetileg a várba, a Hentzi szobor helyére tervezték, de aztán ezt a tervet elejtették. Azután a hegy oldalába gondolták felállítani.

A második pályázaton is részt vettem s Lechner Ödön és Lajtai Béla voltak az architektus társaim. Mind a kettő a maga módján akarta a magyar művészeti stilst megteremteni. A határidő már közelgett, de még mindig nem egyeztek meg az emlékmű formájára vonatkozóan. Végül magam csináltam egy vázlatot, amely mindkettőjüknek tetszett s gyorsan munkához fogtak ők is. De naphosszat aludtak s rendszeresen csak este jöttek el műtermembe. Így kénytelen voltam velük együtt éjszaka dolgozni...

Amikor a tervek fel voltak állítva, Bruno Schmitz, aki a zsűriben volt, megállt a tervem előtt.

— Érdekes, de még éretlen. Ez még nem stílus! Magyar? Éppen úgy lehet botokud stílus is! — mondotta Lajtának s Lechnernek.

— Németül beszélni, mint maga semmiesetre sem akarunk — szölt Lajta bosszusan.

— Az ön plasztikája valóban kecses, — mondotta a francia Bartoldy a „Belforti oroslán“ alkotója — kár, hogy az architekturái rész érthetetlen.

— „Jól nézünk ki“, — szöltam társaimhoz. Tervünket díjjal tüntették ki. Az emlékből azonban ismét nem lesz semmi...

Nem is lehetett, mert az architektúra-hegyek között elvesztett a királyné intim és törékeny alakja. Nem volt ő Katalin cárnő, vagy Mária Terézia, akik minden bombasztot elbirtak. A pályázatot ismét elodázták és új helyet kerestek!... Ezuttal harmadszor! A Vörösmarty-pályázaton is részt vettem. A második pályázaton Lajtával együtt egy érdekes tervet csináltunk, amelyet általában a legjobbnak tartottak. Am ismét történt valami, amire nem számítottam!...

Rákosi Jenő volt a bizottság elnöke. Rákosi azonban riválisa volt ugy a zszurnalisztikában, mint a politikában sógoromnak, Vészinek s elég kiméletlen harcban állottak egymással. És én lettem a „prügelknabe“. Rákosi megbosszulta magát s jöllehet enyém volt a legjobb terv, elestem a megbizástól. És amikor már rég kibékültek egymással, Rákosi még mindig az ellenségem volt.

Ismét torkig voltam a pályázatokkal s elhatároztam, hogy

A hölgyek.

- Rajzolta Molnár Ferenc -

Erőlt a Rómáné.

Erőlt a Jovánóné

Erőlt a Etiné.

Erőlt a Hódvayné!
Kovács.

Erőlt a Jánosiné

Erőlt a Vilmos
Kovács, az öltöztető lelk.

Erőlt a Böstke

Erőlt a Mária

Erőlt a Tollaginé

Erőlt a Soltesné

Molnár Ferenc eredeti rajzai.

többé nem veszek részt. Befejeztem Anakreonomat, amelyhez Jókai valóban többször ült. Ez volt az első munka, amely az én kis bronzöntődémből kikerült. Mert bronzöntődém is volt!

Monumentális megbízásom már rég nem volt s egyéb megbízásom sem sok. A magyar szobrászgeneráció nagyon megszorodott s nagyon sok tehetséges ember volt közöttük. És valamennyien dolgozni és élni akartak! Sokan közülök jobban értettek az üzlethez, mint a művészethez. Kiszimatolták, hol van valami megbízás, protekciót kerestek s ajánlólevelekkel a zsebükben addig kilincseltek, amíg meg nem kapták a megbízatást... Ehhez azonban nem volt tehetségem, de gyomrom sem!

A bronzöntés már Olaszországban kezdett érdekelni. A technikáját már Henschnél elsajátítottam félig-meddig. A renaissance nagy mesterei csaknem mind maguk öntötték bronzba műveiket és maguk is cizellálták.

És amidőn egy napon az egyik bronzöntő azt az ajánlatot tette, hogy csináljunk együtt egy öntődét, rövid tárgyalás után meg is egyeztünk. A baromfiudvar helyén — feleségem szomorúságára — építettük fel az öntődét, amelyben nem tulajdonos nagyságu szobrokat egészen jól kilehetett önteni. A berendezés azonban többbe került, mint terveztem. Nagy buzgalommal vettem részt a munkában. „Hazai műércöntőde“ volt a címe a vállalatnak. Néhány kísérlet után már sikerült az öntés s nemsokára valamennyi öntődét tulszárnyalta a „Hazai“... Annyi megrendelésem volt, hogy néhány munkást Németországból kellett hozatnom. A Gladenbeck-féle öntőde, amelynek nálunk fiókja volt, rövidesen kénytelen volt üzemét beszüntetni, mert valamennyi szobrász nálam akarta munkáját kiöntetni. És egészen jelentős megbízásokat is kaptam, többek között Andrassy lovasszobrát, azután Szent István lovasszobrát — az előbbi Zala, az utóbbit Ströbl részére. Nemsokára bővitenem kellett az öntődét. A kert hosszában hatalmas helyiséget építettem, amelyet nagyszerűen felszereltem s újabb munkásokat szerződtettem. A munkákat a legnagyobb pontossággal végeztük s öntvényeim csakhamar európai híreik lettek. A milánói iparművészeti, nemzetközi kiállításon az aranyérmet kaptam. Naphosszat benn voltam az öntődében s minden munkára személyesen ügyeltem föl. Ez azonban minden időmet elrabolta s éveken át nem élhettem művészetemnek. De más baj is volt! Az öntőde rohamosan és olyan arányban növekedett, hogy pénzügyi helyzetemen messze túlnőtt. Az építkezések, a folytonos berendezés és más egyéb, rengeteg pénzt emésztett fel, úgy hogy elmerültem az adósságokba. Bankhitelt nem kaptam, bár néhány nagy banknak megmutattam

megrendeléseimet. A vezető emberek vállukat vonogatták. — Ilyenformán nem megy a dolog, ha azonban részvénytársaságot alakítok vállalatomból, meghagynak igazgatónak — mondogatták.

— Ez annyit jelent, hogy én dolgozzam és önök zsebre-vágják a hasznot, — mondtam bosszusan. — Minden kis boltosnak van hitele önöknél, hát miért nem kapok én is?

— Ez más valami. A kereskedő az kereskedő! Ez a vállalat azonban nagyon is az ön személyéhez van kötve. Ha ön megtalálna halni, összeomlik az egész s mi mehetünk a pénzünk után...

— És ha a kereskedő meghal?

— Akkor ott marad a raktára, áruja, amely értéket jelent. Önnél azonban félig kész öntvények maradnak... Próbálkozzon talán valamelyik kisebb pénzintézetnél, vagy szövetkezetnél. Ezek foglalkoznak ilyesmivel. Szívesen ajánljuk is.

Minden bank finanszírozott ilyen szövetkezetet, amely azután a bőrét is lehuzta a delinkvensnek, amit a nagy bank nem akart megtenni — a látszat kedvéért!...

Végre kénytelen voltam tanácsukat megfogadni! A percent ugyan nyolc százalék volt, de ehhez mindenféle elképzelhető költség járult. Azonkívül a direktor urat vagy a „stroh-mant“ is külön meg kellett „kenni“. Ez össze-vissza husz-harminc százalékra rugott, tehát annyira, amennyit legkitünőbb üzletmenet mellett kereshettem vállalatommal... De még ilyen feltételek mellett sem kaptam annyit, amennyire szükségem volt s szombatunkint ugyancsak főtt a fejem a pénz előteremtése miatt... Házamat is súlyos terhek nyomták s alig kerestem annyit, amennyiből háztartásomra tellett. Beleestem a csávába, amelyből nem tudtam kievickélni. Kénytelen voltam az üzemet redukálni. Most ismét több szabadidőm volt s ezt a Szabadságszobor pályázatára fordítottam. Új tervet készítettem, amely nagyon tetszett. Zala munkája ismét gyenge volt, de a zsüriben annál nagyobb volt a pártja. A fiatal Szamovolszky és Gács nagyon érdekes megoldást csináltak s a zsüri külföldi szobrásztagjai mellettük döntöttek. A szavazásnál kemény harcok folytak. Kétszer eredménytelen maradt a szavazás, a harmadiknál Szamovolszky és Gács hét, Zala hat szavazatot kapott. Három szavazólap üresen maradt.

— Azokat, akik üres cédulát adtak le, nem tekinthetjük jelenlevőknek, — mondotta az elnöklő Bárczy polgármester. — Ennek következtében Szamovolszky és Gács kapták a többséget.

Ugyanilyen feltételek mellett irták ki egyidejűleg a buda-

pesti Kossuth-szobor pályázatát is. A határidő azonban ennél egy évvel későbbre tolódott.

Minden eddigi sikertelenségem ellenére is elhatároztam, hogy ebben részt fogok venni. Éjszakákon át dolgoztam s szentül hittem, hogy valami érdemes munkát fogok alkotni tudni. Az architektonikus részt is magam végeztem. Két oldalt lekerített terraszos megoldásból indultam ki, amelyhez néhány lépcső vezetett fel. Jobbról és balról posztamensen két szobor állott: a Jog és az Igazságosság! Ezekről ülőpadokkal ellátott tömör ballusztrád vezetett fel egy magasabb posztamenshez, amelynek két oldalán egy-egy sas ült. Fenn állott Kossuth, a szónok, aki harcba szólítja nemzetét. És lenn csoportban áll a nép: nemesek, polgárok, pórok nyujtanak kezét egymásnak. Fiatal és öreg bucsuzkodik övétől, hogy harcba vonuljanak drága hazájukért. És hátul egy másik csoport. Magyar asszonyok és gyermekek a haza oltárára teszik minden kincsüket és értéküket. Elöl egy oroszlánypár egy szörnyeteget tép széjjel. „A nemzeti erő legyőzi a reakciót”...

Az architekturai rész is harmonizált a plasztikával s még a versenytársaim is azt hangoztatták, hogy az én tervem a legjobb s kétségen kívül megkapom a megbízást. Három külföldi is volt a zsűriben: Hildebrand Münchenből, Van der Stappen Belgiumból és Calandra Olaszországból. Három magyar szobrász, három építész és egy festő is benne volt. A többiek laikusok voltak, közöttük: Kossuth Ferenc, Rákosi Jenő és Bárczy polgármester. A külföldi szakértők szerint az én tervem messze túlszárnyalta a többiekét. A magyar művészek is egyhanguan ezen a véleményen voltak. Kossuth Ferenc urnak azonban tulforradalmi volt az én tervem. Kossuth igaz, közben miniszter lett s udvarképezzé tette a negyvennyolcas politikát! Nagynevű apja emlékművének a szellemét is udvarképezzé akarta szelidíteni! Fából vaskarikát akart! És Horvai ezt meg is valósította az ő segítségével. Ő Kossuth miniszteriumának csinált emléket... A művészek véleménye szerint a formai megoldás teljesen rossz volt. Horvai Rákosi-val is nagyon intim barátságban volt s ez Kossuth Ferencsel együtt mindent elkövetett, hogy a megbízást pártfogoltjuk kapja meg!

Hosszu szónoklatokkal igyekeztek a külföldi szakértőket Horvai érdekében befolyásolni. Ezek azonban rendületlenül kitarítottak mellettem s kijelentették, hogy Horvai terve számításba sem jöhet... A titkos szavazás tizenegy szavazata rám esett, kilencet kapott Horvai, két lap üresen maradt. Így tehát megvolt a többségem. Ezt azonban az elnök kétségbe vonta.

— A pályázati feltételek szerint a többséget a jelenlevők

döntik el és miután két ur üres lapot adott le, mégis jelenlevőnek tekintendők, — a majoritás nincs meg! — mondotta.

A Szabadságszobornál sokkal kisebb többség elegendő volt s akkor három üres lap került a szavazatok közé! Most azonban ugyanolyan feltétel mellett ugyanaz az elnök más véleményen volt... Erre azonban senki sem gondolt!

A második szavazás előtti szünetben Rákosi és a miniszter Horvai érdekében néhány szavazatot igyekeztek megszerezni. Nagy ígérkezések történtek s meg is lett az eredménye! Ezuttal mindenki szavazott: Horvai tiz szavazatot kapott, ugyanannyit kaptam én is.

Az elnök Horvai mellett döntött, ő kapta meg tehát a szobor elkészítésének megbízását. A három külföldi művész dühöngött s nyiltan hangoztatták, hogy Magyarországra még a lábukat sem teszik be többé.

— Minek hívtak ide bennünket? — kérdezte Calandra. — A véleményünkre voltak kíváncsiak! És most ez az eredmény! Ennél szégyenletesebb botrányban még nem volt részünk!

Azonban már nem lehetett segíteni, a zsüri ítélete végérvényes volt. Rákosi és Kossuth Ferenc a markukba nevehettek...

A döntés különösen művészi körökben keltett nagy megütközést. Az ujságok hosszú tudósításokat közöltek róla, de a belga, német és olasz sajtó is szóvá tette a különös esetet. Európai botrány lett belőle! Itthon is állandóan napirenden tartották a botrányos ügyet s amikor Kossuth üdüléséről hazatért, nagyon csodálkozott, hogy még mindig erről folyik a szó a pesti társaságokban és a sajtóban...

Rákosi most hosszú cikket irt rólam, amelyben elhalmozott dicséretekkel: „A külföldi művészeknek imponált Róna nagy művészi készsége és nagy tudása! Ők azonban csak ebből a szempontból nézték a dolgot! Hogy azonban nekünk ki és mi volt Kossuth, azt nem tudják! Ezt már mi jobban tudjuk! Ne adják tehát annyira a megsértettet!...”

Én azonban összeroppantam! Epeömlést és sárgaságot kaptam s hosszabb ideig ágyban kellett maradnom... Ezen idő alatt a képzőművészek egyesülete közgyűlést tartott, amelyen hevesen kikelték a velem történt igazságtalanság miatt. Nagyrabecsülésük jeléül művészkollégáim ezen a gyűlésen elnökükké választottak.

A második díjat, huszezer koronát szintén nem fizették ki nekem. A főváros adóhátralékom miatt lefoglalta az összeget, amelyet a bíróságnál deponáltak. Más hitelezők is jelentkeztek követeléseikkel s így történt, hogy egy árva vasat sem láttam az összegből... A háromezer koronás adóhátralékomból kifolyólag azonban az adóhivatal tovább zaklatott. A városi hivatal

nem utalta ki a lefoglalt összeget az adóhivatalnak s hogy nyugtom legyen, az egész összeget még egyszer meg kellett fizetnem! És még ma sem utalták át ezt a háromezer koronát!... Több, mint 15 év után!

— Fő az egészséggel! — mondogatta Friedmann barátom... Egészség? Lassacskán összeszedtem magamat s már dolgozni is akartam. Igen ám, de nem volt munkám... Az öntődében is megakadt minden munka. A munkásokat is el kellett bocsátani, mert nem kaptam több hitelt. Egy nagy fémkereskedés főnöke — eddig legnagyobb hitelezőm és barátom — szintén felmondta a hitelt.

— Ön valóban nagy művész és derék, szorgalmas ember — mondotta. — De ennyi „pech“ ellen, mint amennyiben magának része van, az istenek is hiába küzdenek.

Igy történt azután, hogy minden összeomlott... Gyorsan határoztam. Házamat, künnlevőségeimet, minden vagyonomat a hitelezők rendelkezésére bocsátottam. Feleséggemmel és gyermekeimmel mehettem az utcára! A bizonytalanságba és a nélkülözésbe...

*

És furcsa!... Szivem egy zugában afféle kárörvendést éreztem — saját magammal szemben!...

— Te haszontalan! Gazdag ember akartál lenni! Való ez egy igazi művészhez? Az Isten büntetése utólért s ez jól van így! Elárultad művészetedet s évek óta nem csináltál valami rendes munkát... Jól van ez így?...

És minden bajom ellenére megkönnyebbülten éreztem magamat. És testestül-lelkestől ismét a munkának akartam szentelni minden időmet. A három műtermet bérbe vettem s a két kisebbet albérletbe adtam. A Damjanich-utcában találtam egy szerény lakást s odavonultam be megmaradt szegényes holmimmal.

És újra akartam kezdeni... Hogy éveken át nem dolgoztam nagyobb munkán s hogy keveset dolgoztam, nem vált káromra. Ellenkezőleg! Objektivebb lettem magammal szemben, tisztábban láttam hibáimat s megváltoztam. Azt mondhatnám, érettebb lettem! Korom három legnagyobb európai művészenek a jó véleménye új bizalommal töltött el.

— Az ön Jenő hercege — mondotta Calandra — valósággal szobor-essencia! Annyi temperamentum van benne, hogy öt más szobornak is elég volna! És milyen tudás is!

És mégis, egy ideig elvesztettem lábam alatt a talajt. Éjszakánként nem jártam haza rendes időben, többet ittam, mint kellett s átengedtem magamat a házárdjátéknak.

A feleségem egy ideig elnézte ezt is, azonban egy napon

megfogott az üstökömnél. A bajokban sem vesztette el fejét s megható energiával igyekezett ismét mindent a régi kerékvágásba terelni. Amikor már helyére igazította a fejemet, fogta magát s kiment Bécsbe és Berlinbe s egy-egy hangversenyt adott. Nagy sikere volt! Pompás hangja s intelligens, egyéni előadásmódora a kritika legnagyobb elismerését váltotta ki. „Nagyszerű szinpadi hang s minden szinpad büszkesége lehetne“ — irták róla Berlinben.

Szinpadra akart menni. Ez azonban nem ment simán. Pesten néhány évvel előbb, mint vendég elénekelt „Santuzzát“. Egy finn énekkar énekelt az Operában s megelőzően a „Cavalleria Rusticana“ került előadásra. Nagyszerűen énekelt és játszott s nagy sikere volt. De hogy szerződtessék az Operához, erre nem gondolt az Opera vezetősége, jóllehet, néhány nagynevű kritikus sikra is szállt szerződtetése érdekében. A primadonnák nem engedték!

Külföldön is sok akadállyal kellett volna megküzdenie. Aggódtam is miatta. Nem tudtam egoizmusomat sem leküzdeni. Eddig jóban-rosszban együtt voltunk s boldog családi életünk minden akadályon átségitett bennünket. És most elváljunk, ámbár rövid időre is?!... Elmondtam neki ebbeli érzéseimet s nehéz szívvél bár, lemondott tervéről.

— Akkor énekórákat fogok adni, — mondotta. — Ebben örömem is telik s valamit hoz is a konyhára. Mindenesetre annyit megkeresek vele, amennyire szükségem van. Így legalább rám nem lesz gondod!

Ez ellen nem is volt kifogásom. Nagy ambícióval nyomban hozzá is fogott. Tanítványainak száma évről-évre növekedett s ma már a legismertebb énekpedagógusok egyike... És egy kevés gondot levett vállamról...

Nehéz idők köszöntöttek ránk s gyakran előfordult, hogy nem tudtam, másnap mit eszünk ebédre! És egyszer, amikor éjszaka hazabandukoltam a „Fészek“ klubból, szorgalmasan nézegettem a járdát, vajjon nem ejtett-e el valaki egy pénzes-tárcát, — mert nekem egy fillér sem volt a zsebemben. És ime! Valami megcsillant előttem! Felemeltem: egy huszkoronás volt.

— No látod! — szoltam magamhoz — a pénz az utcán hever, csak meg kell találni!

Feleségem felébredt, amikor hazajöttem.

— Ilyen későn kerülsz haza, te vén lump! — mondotta félálomban.

Homlokon csókoltam s kezébe nyomtam a pénzt.

— Husz korona! Kit öltél meg?

Lefeküdtem. „Művészsors“ — állapítottam meg magamban, mielőtt elaludtam.

Zsuzsánna.

József és a Putifár felesége.

Helyzetem valamelyest javult, mert munkát kaptam. Erkel Sándor siremlékének elkészítését bizták rám. A magyar zene alakja azon Vészi Margit arcvonásait kapta. Azután Telegy Károly siremléke, majd a Greguss Imre siremléke következett. Nem sokat jövedelmeztek, de olyan feladatok voltak, amelyekben nagy kedvem telt. És ha egyszer a műtermemben lehettem, minden bajt és gondot elfelejtettem és csak művészetemnek éltem.

Ebben az időben egy új tanítvány dolgozott nálam, a fiatal Rubletzky. Belőle is kiváló mester lett. Két új csoporton is dolgoztam: „Zsuzsannát meglepi a két öreg“ és „József és Putifárné“. Az elsőnél a két öreg zsidó különösen sikerült. A kis csoportot márványba faragtam s a Mücsarnok kiállításán az állam vásárolta meg. A következő évben a másik csoportot állítottam ki. A hagyománytól eltérően Putifárnét érett, buja, a „Balzac-korban“ lévő asszonynak ábrázoltam, miáltal érthetővé akartam a fiatal József vonakodását tenni. Egy ügyes technikus segítségével fába faragtam a csoportot és a hársfa rózsás színe csak emelte a test bujaságát. A kritika és a közönség óriási lelkesedéssel fogadta ezt a művet. A közönség tolongott körülötte s az volt a tárlat szenzációja. Ezt is megvette az állam s a zsüri a nagy állami aranyéremmel tüntetett ki. Végre!...

„Elnöki tisztelet“ nagy ambícióval végeztem s bizony elég sok munkám akadt. Arra törekedtem, hogy békét teremtsék az egyesületek és csoportok között. Kisebb-nagyobb klikkek alakultak régebben, amelyek az összesség rovására meg nem érdemelt előnyöket élveztek. Különböző művészeti irányok oktalan harcot folytattak egymás ellen s benn a Mücsarnokban a modern irányok nem juthattak szóhoz. A többség nem akarta beengedni. Díjakat csak azok kaptak, akik maguknak össze tudtak állítani egy zsürit. Ez nem is volt nehéz feladat a nagy zürzavarban. Benn a minisztériumban is működött egy klikk, amelytől a művészeti ügyek függtek. Ezek csakis a barátaikat részesítették előnyben, mindenki más — nem számított!

A magyar művészek száma nagyon megnövekedett s úgy a szobrászok, mint a festők között nagyon sok volt a tehetség! Az általános káoszban azonban ezek egy része nem tudott érvényesülni. Rendet akartam teremteni, hogy minden művész és művészeti irány szabadon érvényesülhessen. A személyes harcokat ki akartam küszöbölni s azt akartam, hogy egyedül a művészi meggyőződésekkel álljanak ki a porondra, de személyes jellege ne legyen a harcoknak. Nagy program volt ez, amelynek megvalósítása érdekében hatalmas segítőtársat tudtam szerezni gróf Andrassy Gyula személyében. Az ő kezdeményezé-

sére a Mücsarnok igazgatóságába is bevásztottak, mert csak a két egyesület közös munkájával lehetett a programot megvalósítani. Néhány barátommal megalakítottuk a „Szövetséget“, amelyhez a legkiválóbb művészek tartoztak s tagjainak száma meghaladta a nyolcvanat. Itt tárgyaltuk meg előbb a reformokat, amelyeket azután a Mücsarnokban és az egyesületben keresztül akartunk hajtani. Eleinte magam vittem a vezetőszerpet, később megosztottam Szinyei-Merse Pállal.

Ez évekig tartó duzzogása után ismét megjelent „Hóolvasás“ című képével, amely régi erejében tüntette fel a mestert. Kelety helyére ő került a Művészeti Iskola igazgatói székébe s vele együtt vállvetve harcoltunk a magyar művészet felvirágoztatása érdekében. A római nagy nemzetközi kiállításra is együtt állítottuk össze az anyagot.

Miklós Ödön, a kiállítás kormánybiztosa, ez ügyben hozám fordult, mint az egyesület elnökéhez. Az utolsó tiz év legjobb alkotásait szedtük össze, de régebbi művek közül is többet kiválogattunk. Rómában a magyar pavillonban helyeztük el az anyagot, amelynek rendezését Karlovsky Bertalan és Iványi Grünwalddal együtt végeztük.

Igy hát, huszonhét év után ismét Rómában voltam.

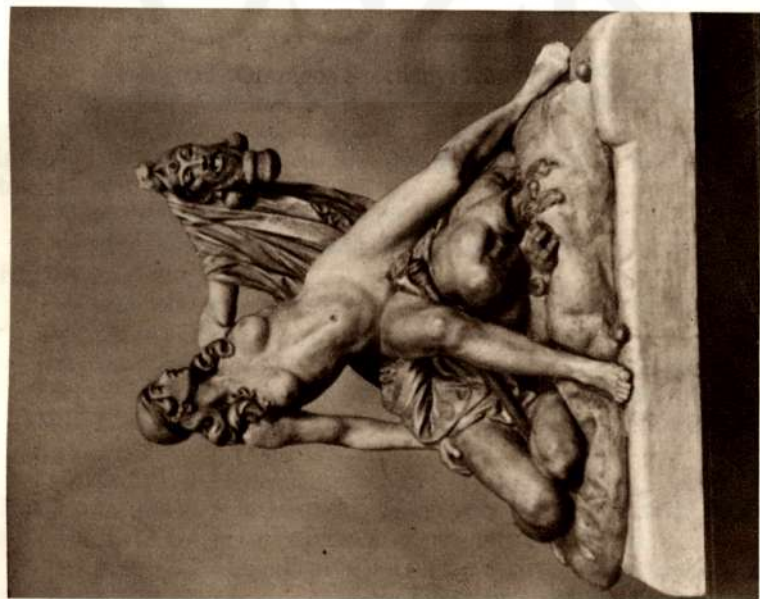
*

A Piazza del Popolo közelében egy kis penzióban laktunk, közel a kiállításához. Egész nap a kiállításon volt dolgunk s rendszeren fáradtan tértünk haza. A nagyterem főfalára Benczur „A nemzet hódolata Ferencz József előtt“ című nagy képét tettük. A dekoratív kép itt nagyon jól hatott. László Fülöpnek egy csomó pompás arcképét állítottuk ki. Munkácsynak a kisebb képei s különösen néhány finom tájképe és interieurje került ide s aratott nagy tetszést. Szinyei külön kis termet kapott s híres „Majális“ képén kívül minden valamire való műve ki volt állítva. Terme volt a kiállítás clouja!

Egész kis kollekcióval szerepelt: Csók, Perlmutter, Knopp, Ferenczy, Magyar-Mannheimer, Iványi-Grünwald, Karlovsky. A millenáris emlék két csoportja diszitette a pavillon portálját s az előcsarnok oszlopai között volt Stróbl Lajos „Anyá“ szobra. Én a Jenő herceg reliefjeit és tervét, továbbá a „Zsuzsannát“ és a „Putifárnét“ állítottam ki. Az utóbbiról sokat irtak a lapok. „Anakreon“ szobrom is ott volt. Számos jó márványbüszttéje volt kiállítva Telcs Edének, továbbá Damkónak sok magyaros terrakottája. Telcs és Beck Fülöp egy sereg jó plakettet is kiállított. A külföldi művészek véleménye szerint a magyar kiállítás volt a legjobbak egyike. Nagy ünnepélyel nyitották meg a király, a királyné s minden számottevő előkelőség

Silén és Ámor.

Judith és Holofernes.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

jelenlétében. Miklós Ödön karonfogva vezette a királynét, míg én a királyt kalauzoltam. Az uralkodópár nagyon meg volt elégedve a kiállítással. A többiek is dicséretekkel halmoztak el bennünket s nagy sikerünk volt. A pavillon végében egy Gerbeaud-pavillont állítottunk fel, ahol ozsonnát adtunk s a királyi pár sokáig maradt itt. A bájos királynénak nagyon izlett Gerbeaud süteménye! Később is többször eljött s így a magyar pavillon csakhamar kedvenc találkozóhelye lett a római előkelő világnak. A kritika nagy elismeréssel irt rólunk s Szinyei a tiz nagydíj egyikét kapta. A kritikában akkoriban del Fiori vezetett, akit még régebből ismertem. Knüpferek volt barátja. Most egy nagy estély alkalmából láttam viszont, amelyet a római polgármester adott a kiállító művészek tiszteletére, a capitoli muzeum gyönyörű termeiben. Ott volt a királyi ház fényes kísérettel, valamint az akkori művész és tudományos világnak korifeusai. És ott pompáztak, kissé szinpadi toalettjeikben, Rómának legszebb asszonyai. Sokezer éves családi ékszereiket hordták, amelynek egyes, felbecsülhetetlen darabjaiért az európai muzeumok versenyeztek volna. A szép asszonyok virárgzó husán mintha ezek a csillogó ékszerek is élnének! Egy fiatal asszony ragadta meg leginkább figyelmemet. Karcsu, de erőteljes volt a termete, finom karcsu nyakán fekete fürtöktől övezett gyönyörű fejecske ült, keskeny sasorral és égetően fekete szemekkel.

Egy megelevenedett antik római nő!

Nyakát csodálatos etrusk nyakék diszította, haját ugyan csak kis arany amorettekből álló diadém és vékony aranyszalagok kigyószerűen fonták körül hófehér, formás karjait. Átlátszó, lilásan variáló ruhája pedig véges-végig nagy gyémántokkal volt átszőve.

Nem tudtam betelni nézésével.

— Ez aztán neked való falat volna, mi? — szólított meg Karlovszky magyarul.

— Azt hiszem, te sem vetnéd meg! Egy eleven mese!

— Mese? Mesének nincs ilyen husa! Nézd csak a nyakát, a vállait! A capitoliumi Venus itt a szomszéd teremben elbujhat mellette! Kár, hogy a ruhája annyit eltakar. A hátára, de még inkább annak a folytatására különösen nagyon kíváncsi volnék!...

— Ismét a régi disznó vagy! — mondtam nevetve. — Menj oda hozzá s kérd meg, hogy vetközzön le, talán megteszi a kedvedért. Én sem fogom a szememet behunyni!

A „mese“ ellibeggett mellettünk s furcsa, fátyolozott nézéssel meredt ránk.

Egy ablakmélyedésben állt Pietro Mascagni. Mellén csak

ugy tarkállott a sok kitüntetés. Állott, mint egy kiállítási darab s látszólag nagyon tetszett neki, hogy mindenki őt bámulja. Különös látványosságot nyújtott, amint a sok modern ruhás ember a megvilágított antik galériában ide-oda mozgott. A szobrok iránt senki sem érdeklődött ma. A rómaiak rég beteltek velük s az idegenek meg nem láthatták a zsufolt termekben.

Itt találkoztam del Fiorival, aki nagyon sok előkelőségnek bemutatott. Leültünk egy padra, nekitámaszkodtunk a „Hal-dokló Germán“ szobornak s cigarettáztunk.

— Hogy megy a sora Sommer barátunknak? — kérdeztem.

— Évek óta nincs már Rómában. Visszatért hazájába.

— És Knüpfer?

Fiori szomoruan nézett rám.

— Azt hittem, tudja... Három évvel ezelőtt meghalt. Szomoruan végezte, szegény jó barátom! Mennyit töprengett, míg saját magára talált s igazi művész lett belőle! A tenger költészetét senki sem tudta oly megható művészettel elénk varázsolni, mint ő! De jöttek az új irányok és azt mondták, hogy elavult. Mind kevesebbet festett, alig vették képeit s beköszöntött hozzá a nyomor. Összeomlott. Németországba ment, de ott sem boldogult. Vissza akart térni Rómába...

Fiori elhallgatott s szeme könnyel telt meg.

— Kővel rakta tele bőröndjét... S egy napon teletömte zsebeit a magával hozott kővel, s ott állt a hajó szélén s kitekin-tett a végtelen tengerre... a tengerre, amelyet oly végtelenül szeretett s amely lelkét egészen betöltötte... És beledobta magát a hullámokba s elmerült örökre...

— Szörnyű! — kiáltottam fel s a sirás fojtogatta torkomat.

— Nekem írta utolsó levelét: „Az én világom eltűnt, meghalt, és így én is felesleges vagyok. A feleslegesnek pedig el kell tűnnie a földről. A tengerbe dobom magamat, hogy egyesüljek vele örökre...“

Kocsiba ültem s kihajtottam a Via Appián, amelynek végén a kocsit megállítottam. Gyalog indultam tovább a régi sirok mentén. A hold süttött s minden olyan volt, mint akkor, amidőn Knüpferrel itt üldögéltünk. És úgy éreztem, mintha ismét itt ülne mellettem s néznénk a fellegek elvonulását... Péter és Pál nem voltak ugyan itt, de egy nagy kereszt képződött, amelyen a Megváltó nézett le ránk szeretettel és könnyűrülettel. Addig álltam itt, amíg a látomány szertefoszlott. Azután kocsin visszatértem. És amikor este elaludtam, álmomban megjelent Knüpfer s szomoruan nézett... nézett rám...

Másnap ismét ünnepség volt. X marchese és felesége hívták magukhoz az idegen művészeket. Egy öreg palazzóban lak-

tak, amelynek termeiben nyüzsgött a sok vendég. A fogadóterem ajtájában állott a hercegi pár. Amikor Karlovszkyval megpillantottam őket, meglepetve állapítottuk meg, hogy a hercegnő — a tegnapi mesebeli hercegnő!

— Valóban ő az! — mondotta Karlovszky.

Vörös brokátruha volt rajta, sárga virágokkal s hajában piros rózsa volt tűzve. Keblén egy gyönyörű gyémánt diszlett. Még szebb volt, mint tegnap.

Bemutatkoztunk.

— Nagyon örülök, hogy a magyar művészek is eljöttek! — mondotta mosolyogva a szép asszony, jó magyar kiejtéssel!...

Mintha villám csapott volna belénk! Karlovszky fülig piult s valamit hebegett, dadogott, aztán hirtelen hátat fordított s eltűnt a tömegben.

A ragyogó szépség most rám szegezte gonoszmosolyu szemét.

— Marchesa... — dadogtam — én... nem... is tudom...

Tekintete elutasító volt.

— Ön ma... még ragyogóbb, mint tegnap! — nyögtem ki végre.

Megfenyegetett legyezőjével.

— Bókokat, különösen művészek szájából, mindig szívesen hallunk mi asszonyok... ha néha egy kissé drasztikusak is azok, — mondotta finom mosollyal s kezét nyújtotta, amelyet megsókoltam. — Keressen fel majd később, egy kissé elbeszélgetünk...

Magas dobogón a római filharmonikusok játszottak egy Mascagni-szimfóniát. A társaságban számos európai művészt ismertem föl. A festők csaknem kivétel nélkül igazi gavallérok voltak, elegánsak és arisztokratikusak. A szobrászok szakállas bácsik voltak, nagyfejűek és nagykezüek. Az első pillanatra meglehetett őket ismerni, mert többet is ittak, mint a többiek. Ezt tettem én is egyébként és amikor a ház szép urnőjét felkerestem, kissé tuljó kedvem kerekedett. Karlovszky még mindig nem tért magához. Nemsokára el is távozott.

Megkérdeztem a szép asszonyt, hol tanult meg magyarul.

— Egy szép birtokot vettünk az ön hazájában s sok szép nyarat töltöttem ott. Ugy szeretem Magyarországot, mint második hazámat s nagyon büszke vagyok a magyarok római sikerére. Legközelebb elmegyek fővárosukba is és megnézem az ön híres lovasszobrát...

— Erről is van tudomása? — kérdeztem meglepetve.

— Calandra jó barátja az uramnak, s ő mondotta, hogy el ne mulasszuk ezt megnézni, ha Pestre megyünk. Most azonban

megbocsát, háziasszonyi kötelességeim is vannak, — mondotta mosolyogva.

Sokáig maradtam még ott s a szép asszony mosolyában is nem egyszer volt még részem.

Néhány napig még Rómában maradtam. A Vatikánban találkoztam gróf Andrassy Gyulával.

— Itt nyugodtan szemlélődhetünk, mert nem zavarnak az örökös művészi harcok, — mondotta nevetve.

— A meghalt művészek még inkább harcolnak, de már csak a műveikkel, — mondottam. — Azonban azt hiszem, hogy az antik világban sem voltak mások a művészek.

— Nem hinném, hisz akkor nem volt annyi művész, — mondotta Andrassy mosolyogva.

— Nem tudjuk, hisz akkor is volt elég tehetségtelen ember, ezek azonban nyomtalanul eltűntek. Athenben minden cserző Peryklesnek hitte magát. Phydias azzal vádolták meg, hogy a Pallas Athene szobrához kapott arany egy részét ellopta. Hát az ilyen veszett gondolat vajjon nem-e egyik hitvány riválisának agyában fogamzott meg!... Phydias azonban ismerhette kollégáit s úgy csinálta a dolgát, hogy az aranyat le lehetett mérni s ime egy szemernyi sem hiányzott! Ha nem lett volna ennyire elővigyázatos, bekerült volna a dutyiba. Vajjon manapság nem így van-e?

— Igaza van! — mondotta Andrassy.

— És eszembe jut egyik nagy emberünk esete, aki nem volt ennyire óvatos. A zseniális Pulszky Károlyra gondolok. Huszonkét éves korában már európai hírű archeológus és műtörténész volt s nem sokkal később a muzeum igazgatója. Egy csomó pénzt adtak neki azzal a megbizással, hogy menjen Olaszországba s vásároljon jó képeket a muzeum számára. Akkoriban ez már nem ment oly simán, de Pulszky ügyes és elég ravasz volt s a megvesztegetésektől sem riadt vissza s a jó borraivalókat is két kézzel adta. Olaszországban ez nem ment akkor más-kép! Megvette Sebastiano del Piombo portréját s néhány jó korarenaissance freskót, amelyet egy öreg palazzo faláról szedtek le, azonkívül bronzokat és márványt. Mindez valódi és nagyértékű műkincs volt. Aránylag nagyon olcsón vásárolta össze a tárgyakat. A borraivalókról és megvesztegetésekről azonban nem kérhetett nyugtát s amikor a bürokrácia ezt is számonkérte s nem tudott nyugtákkal elszámolni, a torkára teték a kést. Ő azonban nem vette nagyon komolyan a dolgot. Az irigyek és a tehetségtelenek azonban rátámadtak s fegyelmi vizsgálat indult meg ellene. Felmentették az igazgatói állásától! Meg volt bélyegezve s keserű csalódással vonult vissza. Összeszedte magát s Amerikába akart menni, hogy új életet kezdjen.

Kinn a tengeren azonban elfogta a honvágy és a kétségbeesés s a tengerbe ugrott s meghalt a mártírok halálával...

Andrássy némán hallgatott.

— Ismerem a szomorú történetet. Pulszky felismerte a műtárgyak értékét, amely előtt mások szó nélkül haladtak el, mert zseni volt. És minden darab, amit vásárolt, ma büszkesége a muzeumunknak. A tiszteresét, meg a huszszorosát is megéri annak a pénznek, amit akkor adott érte. Igaza van, a tehetségtelenek ölték meg őt. A tehetségtelenség minden téren nemzeti veszedelem. Ez ellen kell otthon küzdenünk...

Egy napon ismét ott álltam Michel Angelo Mózes-szobra nézésében elmerülve, amikor egy kéz nehezedett rám: Lönhhoff állt előttem. Éppen olyan volt, mint tizenkét évvel ezelőtt Párisban. Csak haja és szakálla volt hófehér.

— Hol szerezt hajadnak és szakálladnak ezt a szép havát? — kérdeztem tőle.

— Ez csak külsőség, mert külsőleg megöregedhetünk, ha belülről fiatalok maradunk. És emiatt, hála Istennek, nem panaszkodhatom!

— Hála Istennek! Talán már megtaláltad? Vagy csak afféle szólásmód?

— Már megint kezded? — mondta Lönhhoff nevetve. — Itt az ő házában vagyunk és nem illik a háziurat megkritizálni! Keressünk más helyet!

Egy kis osztériába tértünk be.

— Két éve vagyok itt, — mondotta Lönhhoff. — Tíz év alatt egy kis vagyunkát gyűjtöttem össze, amelyből életem végéig szerényen megélhetek. Itt az örök városban nagyon jól érzem magam. Mi mindent láthatok itt! Eleinte mint az áradat rohant meg a sok impresszió, de már a régi kerékvágásba jutottam ismét. A hegedülést természetesen abbahagytam s csak nagyritkán nyulok hozzá. Ilyenkor olyan érzés fog el, mintha imádkoznék...

— Ahá!

— Még ott nem tartok! — mondotta nevetve. — De a te istenérzésed néha már rám jön. Ám ne hidd, hogy ettől öszült meg! Már rég nem tépelődöm, magától is megjön, ha akar!

— Ez a helyes! Mert az értelmiségeddel nem fogsz rájönni soha!

— Más dologra sem igen jövünk rá... Mi, kis földi teremtmények, akik itt kuporgunk a föld valamelyik zugában, azt hisszük, hogy mi mindent látunk, holott csak egy kis részét foghatjuk fel a természetnek, annyit, amennyit emberi mechanizmusunk megenged. Kezdek ráeszmélni, hogy az, ami bennünk gondolkozik, nem mechanizmus, talán valami a te isten-

ségedből. Mindenesetre a mechanizmustól független hajtóerő ez, amely időnként hozzánk van kötve.

— Most már közel jutottál hozzá!

— A kicsi és a nagy fogalma a világegyetemben, de maga a világegyetem fogalma is nagyon összezavarodott bennem. Van egy kis társaságunk, öt emberből áll, egy japán, két német, egy olasz és egy svéd. Mindegyikünk más uton akarja a világegyetemet érzékelni. A japán egy pompás ifju, mikroszkópikus vizsgálatokkal foglalkozik s oly tökéletessé tette instrumentumát, hogy többet vél látni, mint amennyit eddig láttak. Az atomokról azt állítja, hogy azok még nem a legkisebb részei a mindenségnek. Állítása szerint az atom is három részből áll, egy nagyobb magból és két kis holdból, amelyek azt körülkeringik, mint a hold a földünket. A két német is ezen a véleményen van már. A japán most azon dolgozik, hogy oly tökéletessé tegye mikroszkópját, hogy állítását be is bizonyíthassa és ha ez megtörtént, kirukkol szenzációjával a világ elé! Ha ez valóban így van, akkor minden atom egy-egy nap, egy planéták által körülvett parányi égitest s egy tenyérnyi helyen milliónyi ilyen kis égitest kering. Vajjon vannak-e élőlények is ezeken a kisplanétákon? Lehet azt tudni, vagy még csak elgondolni is? Az ő számukra ez a tenyérnyi hely volna annyi, mint nekünk az egész világegyetem, illetve amennyit mi, emberkéek, abból látunk. Földi percek az ő számukra évmilliókat jelentenek és évmilliókon át keringenek a napok és holdak egymás körül az ő, nekünk láthatatlan kis világukban, valahol egy kis szoba sarkában és semmi sem zavarja pályájukat... De jön egy kis gyermek és odaül a sarokba, ahol babájával játszik. Elképzелhetetlen óriás ő a kis világ számára, megfoghatatlan, láthatatlan, egy magasabb erő! És a gyermek mozgása következtében összedől az egész kis világ, megsemmisül az egész kis mindenség... és újra képződik.

— No, de ez már örütség! — kiáltottam fel.

— De van benne methodus! — mondta Lönhhoff nevetve.

— No, de most nézzük a másik extrémát! A mi egész világunk, minden, amit belőle látunk és megérthetünk, az egész mindenségünk ott él, mozog és forog egy szobasarokban. A szoba megfelelően nagy, falai oly távol vannak egymástól, hogy nem láthatjuk, nem is sejthetjük őket. És évbiliók vannak és zavartalanul mozog és kering minden az örökkévalóságban. De egy holdvilágos estén egy fiatal leány kinyitja a szoba ablakát és friss szellő kerekedik. A mi világunknak egy apokaliptikus orkán! Napok dőlnek egymásra, világok foszlanak atomokká és eltűnik minden, ami valaha rajta élt és gon-

dolkodott! De újra és újra alakul és él és kering és majdan megint itt ülünk a mi kis korcsmánkban és isszuk a jó chiantit!

— No, erre már iszunk egyet! — mondtam nevetve, — mert a fejem már kezd dagadni! Remélem, hogy már a végén vagy?!

— Oh még nem! Most jön csak a java!

— Na de furcsább már nem!

— Ki tudja! Mindenesetre fogd meg jól a széktámládat, hogy le ne essél! Tehát itt ülünk szépen együtt az ujonnan képződött világon. A fiatal leány azonban az egész világkatasztrófából nem látott semmit. Az ő érzékei számára a mi egész világunk nem létezik, úgy, mint ahogy mi azt a sok millió atomot ott a mi szobánk sarkában nem látjuk. Ott ül az ablaknál és talán szerelmesére gondol. És az ő egén is süt egy hold és ragyognak a csillagok. Szerelmesére gondolva könny fakad szemében. Ha egy cseppje a földünkre hullana, új özönvíz támadhatna! És talán van még más világ is, amely ezt az óriási leányt és ennek óriási világát sém látja! Amely számára még ez is éppen olyan láthatatlan, mint nekünk az atomok parányi világa!...

— Elég! Mindennek megvan a határa! Ilyen gondolatokkal Nietzsche sorsára fogsz jutni!

— A gondolatnak nincs határa! És ha az ember az igazságot keresve, néha hamis utra is tér — ott is lehet egy-egy szemernyit találni. A lehetőségeknek nincs határa és nincs az az emberi fantázia, amely a világegyetem grandiózitását meg tudná közelíteni. Emberi szerkezetünk, gondolkodásunk nem elég tökéletes, hogy teljesen megértsük.

„Nichts bestimmtes weiss man niemals nicht!“ Ez minden bölcsességnek végeredménye! Megmondtam én ezt neked már harmincöt év előtt Bécsben! — végezte Lönhoff nevetve.

— Eredeti gondolataid vannak! Ezek bizonyára művedben fognak napvilágot látni? Mennyire vagy velem?

— Az első kötet elkészült s remélem, hogy néhány év múlva már elkészülök az egészszel.

— Meg vagyok róla győződve, hogy érdekes lesz. Gondolataid néha kissé bizarrok, de mint mondtad: mellékutakon is akad egy szem, amely ha jó talajba kerül, pompás virágot terem. A képzőművészetben is így van ez. Az újítók mindenféle vad dolgot hoztak magukkal, de némelyek közülük, mint Gauguin, megtalálták a helyes utat s színben és formában új világot teremtettek. A többiek azonban csak a külsőségeiket utánozzák, anélkül, hogy szellemüket megértették volna. Ötven év óta valamennyien ugyanezt csinálják s azt lehet hinni, hogy ugyanazon művészek a munkáját látjuk magunk előtt, annyira ha-

sonlitanak egymásra! Ugy vannak vele, mint a kuvasz, amely saját farkát akarja megfogni: örökös körben forog önmaga körül, de a farkát még sem éri el... De itt-ott mégis dereng valami, ami ujszerű és nemes, jóllehet öntudatlanul érik meg azzá... És eme kis mag miatt meg kell bocsátani azoknak is, akik a sok vadságot és szertelenséget termelik ki...

— Ez így lehet a festésben, de mi van a szobrászattal?

— Ezzel is így van körülbelül. A plasztika sokkal pozitívabb valami, mint a festészet, s nem tűri a nagyobb ugrásokat és a materiának a keménységében az ujitók rendesen beletörik a fogukat... Vannak olyanok, akik nem is törődnek az emberi test helyes arányaival s azt hiszik, hogy az általuk feltalált művészi elv érdekében eltérhetnek attól. Okkal-móddal, igenis megtehetik! Mert ezek az arányok nem egyformák az embernél, de csak bizonyos határok között. Ami azonban e határon túlmegy, már korcs, beteg! Egyesek meg mindent sikban akarnak megoldani, mások mindent lekerекitenek, mint a májashurkát. Sokat fecsegnek a köszérüségről és plasztikai zártságáról s sorra felvonultatják az egyiptomi stílusokat, amelynek szellemébe azonban schasem tudnak behatolni. Kőszobornál nem szabad át-tört lábköznek szerepelni, vagy a testtől elálló karnak. „Anyag-smokkok“, akiknek azonban soha véső sem volt a kezükben, állítanak fel ilyen normákat. Ám ezek nem is a legnagyobb bajcsinálók! Miként te a világegyetemben csupán mechanizmust látsz, azonképen ezek az emberi testben is csupán mechanizmust, emberi gépezetet látnak. Hogy az emberben isteni lélek is lakozik, azt nem akarják észrevenni. Pedig a lélek nagyon is befolyásolja a formát. A hülyének egész más formái és mozdulatai vannak, mint a szellemileg tökéletesnek... Az egyiptomiakra és a korai archaikus iskolákra hivatkoznak. Pedig csak a theológiai dogma tartotta évezredekben át merevségben az egyiptomi művészetet, mert főleg bálványokat alkottak. Ám amikor nem voltak megkötvé, olyan kis fa- és bronzszobrokat is alkottak, amelyek hűen és élettelen fejezték ki korukat. A görög archaistáknál már érezni lehet az emberi lélek átütő erejét, jóllehet, gyakran még primitív formában. Nézd csak meg egyszer az Aeginiták csoportját Münchenben. Mily erősen érezhető itt a haldoklók testi, harci bátorsága és lelki fájdalma! Csak a Pallas Athene csoport közepén még bálványiszobor, merev és hideg, mint egy egyiptomi istenség...

A görög virágkor nagy művészei azonban már szabadon és vidáman alkották műveiket. Az anyag csak annyiban kötötte őket, amennyire az anyag természete azt előírja. Ez mellékes is volt náluk és magától értetődő valami. Minden istennek megteremtették a saját típusát, de ezen kereten belül mindegyik

másként dolgozott és Praxiteles Zeusa egészen más, mint Scopasé s mind a két műből kisugárzik a két művész lelke, amely hitük szerint a Prometheus által teremtett testükbe Pallas Athénéből leheltetett bele. És Hermes, Venus és Hera, meg a többiek nem a sablonok szerint kerültek ki alkotóik kezéből! Ezek mind egyének voltak, szép és élő modellek után egy szépségben gazdag kor szüleményei!... Emberi istenek, isteni lélekben foganatva...

És a profán műveikben is, az olympiai játék hőseiben is, erős férfiak és szép ifjak alakjaiban lélektől áthatott emberi szépség lakozik és azért oly összehasonlíthatatlanul szépek!... A későbbi korok nagy művészei is követték ezt az antik ideált. Így elsősorban Michel Angelo „Dávid“-jában. Ő is korának egy szép ifját mintázta, de ebben a nyugodtan álló alakban benső lélek, erő feszül és isteni hit, meg honszeretet. Villámló tekintettel méri ellenfelét, az óriást, hogy a következő pillanatban feléje röpitse gyilkos kövét! A néző, aki csodálkozva áll meg előtte, mindezt kéri belőle. Ez a szobor csaknem egészen szabadon áll a lábán és a két karja is csaknem egészen szabad, nem kőszerű! Az embernek eszébe sem jut az anyag. A „moderneknak“ receptje szerint tehát ez nem is lehet igazi remekmű...

Akik így vélekednek, receptekhez és dogmákhoz kötik magukat, miként egykor az egyiptomiak, a művészet rovására... Elvitázhatatlan, hogy minden anyagnak megvan a törvénye, határa és márvány és bronz más és más módon kezelendő! De ezeket a törvényeket nem lehet előírni, mint ahogy a szépségnek sincs írott törvénye. Mindez az öntudat alatt szunnyad az igazi művésznél s mindegyikük az ő egyéni módján kelti öntudatra, anélkül, hogy ezen nagyon törné a fejét. A művészet, miként a vallás, a szívből fakad... Egyik felett sem lehet töprengeni! A művész alkotás közben a transz egy nemében van, mint a költő. Az isteni szikra és az isteni teremtőerő az, amely benne az alkotást létrehozza!...

Félre tehát minden dogmával! Ezek nem vezetnek semmire sem!... A festésben még találtak valami kis magot az ujitók, a szobrászatban azonban még azt sem. Egy lépéssel sem jutottak előbbre, jóllehet, mindent elkövettek. De még több lehetetlenre vetemedtek...

— Rodin azonban mégis csinált iskolát! — mondotta Lönhoff.

— Rodin? Ő csak folytatása mesterének, Dalounak, de nem jelent vele szemben emelkedést. Bizonyos, hogy sok jót alkotott, különösen korai műveiben, de a későbbiek nem bírják elviselni a napfényt. A „Calaisi polgárok“ műve gipszben és zárt helyen

pompásan hat, de a szabadban szétfolyik az egész. A görögök a szabad levegőben, a napfényben egyszerű vonalakat és egyszerű formákat kerestek. Ezt nem vette át tőlük, de Michel Angelot már nagyon is jól, illetve rosszul nézte meg. Florenzben a félig márványból kifaragott rabszolgákon érezni lehet a keletkezés frissességét, a mesterségbeliség erejét és a technikai külsőségek érdekességét. A Louvreban levő nagyszerű haldokló rabszolgának félig kész a lába. Ez csak a konturokban van jelezve. Miért? Mert a márványtömb rövid volt s nem volt elég a kő. Tehát egy véletlenség egy külsőség miatt. Meg kell csodálni az ifju pompás formáit, amelyet örökké emlékezetünkbe vésvé hordozunk. De még inkább a félig kész lábat. Ez nagyon érdekes s mindig rá kell gondolnunk. És ezt a véletlent és technikai külsőséget Rodin a későbbi műveiben művészi elvvé formálta. Ami Michel Angelonál véletlen és jelentéktelen valami volt, nála főtámpont lett. Művei egy része egészen benne maradt a márványtömbben, egy részét meg teljesen megcsinálta. Ez afféle technikai játék!... Vajjon művészet-e ez? Ezen azután lehet vitatkozni. És a Pantheon előtt levő „Gondolkozó“-ja! Ezt épp úgy lehetne a „Tökfejü“-nek is nevezni, mert úgy ül ott, mint egy hülye, aki az öklét szopja. A Victor Hugo szobra sem hat jól a napfényen. Egy muzeum misztikus félhomályában talán jól hatna. Szabadban semmiesetre sem... Legjobb a portréiban, melyek örök időre szólnak. Az utánzóiról szólni sem érdemes. Ezek csak hibáit utánozzák — az ő degenerált szellemi gyermekei és unokái. Rodin azonban ennek ellenére is komoly mester, jóllehet, nem oly nagy jelentőségű, mint sokan hinni szeretnék.

A szélső tulzókról sem érdemes beszélni. A kubisták, futuristák és az Isten a megmondhatója, milyen-isták! Ezek mindenféle vad dolgot alkotnak s teljesen eltávolodtak minden művészi lehetőségtől. Donáth Gyula „Butaisták“-nak nevezte őket! Egyszer egy tébolydában láttam egy kiállítást örült dilettánsok műveiből. Ezek ugyanezt csinálták: elcsavart fejeket rézsut álló ferde szemekkel, amelyek rettenetesen nagyok voltak, továbbá rézsutos házakat és veres fákat, még miegyebet. Ezekről azonban mindenki tudta, hogy becsületes örültek! Az extrémisták azonban úgy tesznek, mintha komolyan vennék a dolgukat. Vagy talán csak el akarják ezt magukról hitetni!...

— Nagyon lendületbe jöttél! — nevetett Lönhhoff. — Nem kell a dolgokat véres komolysággal venni! Az irodalomban is megtaláljuk ezt a jelenséget. „Auslaufen lassen.“ Abban a bizonyos sajtban majd ezek is fel fogják falni egymást, mint a sajtukukacok, s nem marad belőlük semmi!...

— Ez azonban sok időbe telik s addig megfertőzik a közönséget — mondtam. — Már ma is ezrével futkosnak az ilyen megdagadt fejűek, tébolyultak. Ezek mindenütt ott szaglász-
nak s a világerő el nem akarják mulasztani egy új zseni feltu-
nését, felismerését!

— Mára azonban eleget fecsegtünk. Holnap is lesz még nap, — ahogy öreg barátunk, Friedmann szokta mondani — szólt Lönhhoff nevére. — Ebben az emberben valóban volt egy adag egészséges életfelfogás s gondolatai közül soknak hely jut a könyvemben is...

Lönhhoffal ekkor találkoztam utoljára. Később itt-ott vál-
tottunk egy-egy levelet, de aztán nem hallottam róla többé. Nem
tudom, befejezte-e könyvét. Nem hiszem, mert akkor hallottam
volna róla valamit... A római kiállítással megjártuk. Kiütött
a kolera s idegenek elkerülték Olaszországot. Be kellett érniük
az erkölcsi sikerrel. A kiállítás érdekében kifejtett buzgólkodá-
som jutalmául megkaptam az olasz koronarend kommandeur-
keresztjét, a mi királyunktól pedig a vaskoronarendet...

*

Otthon tovább folyt a harc a művészetek mezején. Ezek
azonban elvi harcok voltak s mindaddig, amíg vaskézzel fogtam
a gyepőt, az egyesületben a személyes harcok nem tudtak be-
fészkelődni. Benczurt és iskoláját nagyon erősen támadták.
Hock János volt a főtamadó. A nagybányaiak, akiknek vezetője
Hollósy Simon volt, „Mienk“ néven csoportot alakítottak.
Benne volt Szinyei, Ferenczy, Csók, Iványi-Grünwald, Rippl-
Rónai, Perlmutter, Magyar-Mannheimer, Fényes Adolf és még
többen. Egy új csoport élén, amelynek a „Nyolcak“ volt a neve,
Vaszary állott, továbbá Kernstok. Ez a két csoport a Nemzeti
Szalonban és a Művészházban tanyázott. Ez utóbbiban az agilis
Rózsa Miklós volt a vezető. A Nemzeti Szalonban, amelynek
egy ideig alelnöke is voltam Andrássy Gyula gróf mellett, Déry
és Ernst Lajos voltak a vezetők. Az Ernst-muzeum megalapítá-
sával Ernst maga mellé vette igazgatónak az agilis Lázár Bélát.
A műkritikában Silberstein, Lyka, Elek Artur, Magyar Elek,
Gerő Ödön, Ivánka és Kézdi-Kovács László, a festő, majd Bá-
lint és Kemény Simon vitték a szót. Alexander Bernát, a nagy
filozófus is felcsapott műkritikusnak. Keszler József visszavo-
nult s csak néha mordult egy nagyot, ha valami nagyon a má-
jára ment. A plasztikában sok új tehetség bontakozott ki: ifj.
Mátrai, Szentgyörgyi István, Kisfaludi, Stróbl, Szamovolszky,
Gács, Székely, Kalmár Elza, Pásztor János, Metzger, Beszédes,
Nagy Kálmán, Sidló Ferenc, Sámuel Kornél, Vass Viktor, Lányi
Dezso, Rubletzky, Berán, Horváth, Reményi József, Greff La-

jos, Mester Jenő, Csikász, Liipola, Gárdos, Petri, Lux és később még Orbán, Nemes, Csorba, Pátzai.

Jóbarátságban voltam velük s tölem telhetően segitettem első sikereikben. Hálából egyik-másik az ellenségem lett, de voltak, akik valóban emberségesen is viselkedtek velem szemben. Az építészek bizony sokat marakodtak. A szegény öreg Steindlnek nagyon elkeserítették öreg napjait. Amikor parlamenti épülete — a magyar építészet egyik nagyszerűsége — elkészült, nekirontottak s alaposan megtépázták babérjait. Alpár Ignác volt a vezetőjük. A beteg Steindl nagyon a szívére vette a támadást. Egy ülésen az öreg a hátsó sorban huzta meg magát s szeméből könnyek fakadtak. Szánakozva néztem rá s szívemből sajnáltam. Felállott s láttam, hogy alig áll a lábán. Odamentem hozzá, hogy segítsen s karon fogva kivezettem a kocsijához.

— Ez ... a hála ... a hosszú és odaadó munkáért ... és ... becsületes művészetért ... — mondotta könnyes szemmel.

Némán megszorítottam kezét. Pár nap múlva meghalt ...

Ő volt a „Steindl cég“ céhmestere. A helyére — Alpár Ignácot választották! És amikor beiktatták, kezében a Steindl-serleggel, lelkes beszédben méltatta nagy elődjének, a nagy építőművész érdemeit — Steindlét! Azelőtt Steindl nem volt művész ...

A magyar építészet uttörője, Lechner Ödön ellen is felsorakoztak. Ez azonban, mint a sündisznó, védekezett s véres fejjel vonultak vissza. A Lechner-tanítványok derekasan harcoltak mellette ...

Egy egész fényes gárda! Lajtha Béla, aki azonban korán saját utjait járta, Vágó József és László, Jakab Dezső, Komor Kőrösi, Sebestyén, Hegedüs, Stärk, később: Wiegand, Medgyaszai, Kós, Sándi és mások.

Hauszmannak is sok követője és munkatársa volt, köztük elsősorban Györgyi Géza, továbbá Korb Flóris, Giergl, Hüttl Dezső, Wälder Gyula, Schváb, Lechner Jenő, Kertész Róbert, Hickisch, Málnai, Spiegel, Pogány, Bálint, Jámbor, Györgyi Dénes stb. az újabb generációhoz tartoznak, a legújabbakat pedig már nem tudom felsorolni.

A festők is annyira felszaporodtak, hogy névsoruk e könyvben el sem fér. Különösen a tájképfestők. Burghardt, Glatter Gyula és Tatz a Benczur-iskolából kerültek még ki. Kitűnő portrétisták, akikhez az utolsó időben még Kukan Géza is csatlakozott. Verbőczy, Keményffi, Korner, Komáromi, Szigeti, Kosztolányi az átmenet művészei. Hatvány Ferenc, Herman Lipót, Zádor István, Gy. Sándor József, Áldor, Pólya, a két Feiks,

Matyasovszky, Vidovszky, Basch Andor, Csáktornyai, Kandó, Falus, Szüle Péter, Czencz, Béli-Vörös, Csánky, Frank Frigyes, Hende Vince és még többen az újabb gárdához tartoztak, ugyszintén: Vadász Miklós, Szmrecsányi, Márton Ferenc, Vértes, a kitünő rajzolóknak külföldön is szereztek dicsőséget. Az újak és legújabbak felsorolása már e munkám keretén kívül esik.

A művészeti ügyek nagyon lekötötték időmet, mert mindent lelkiismeretesen akartam elvégezni. Közben akadt egynéhány dekoratív munkám is, amelyek közül a legfontosabb a Gellért-fürdő kapuja részére készült homokkő-csoportom volt. Jó és rossz idők váltakozva köszöntöttek rám. Néha nyaralásra is tellett! Egyszer Velencében is voltam családommal! Heteken át csavartam felnőtt gyermekeimmel a városban.

Tibor építész lett. Ferike elvégezte az iparművészeti iskolát, Kató rajzolni tanult és kézimunkát s azt akartam, hogy ezekből tanítónői oklevele legyen, Böske mindenhez értett valamit s különösen kézimunkában volt ügyes. Ő egészen az anyám kedélyét és humorát örökölte.

Apám és anyám meghaltak...

Apám 93 éves lett. Soha nem betegeskedett s csak az utolsó két hetet töltötte ágyban. Nyugodtan elaludt, hogy soha többé fel ne ébredjen. Anyám két évvel élte tul. Állandóan ágyban feküdt, de szellemi frissességét és jókedvét mindvégig megőrizte. Apám halála óta azonban buskomor lett. Sok, sok éjszakán, amikor nem jött álom a szemére, mintha apám most is mellette feküdne a másik ágyban, elbeszélgetett vele gyermekeiről és unokáiról. 86 éves korában halt meg gyermekei és unokái körében, akiket annyira szeretett... Közös sírban nyugszanak s egyszerű köemlék jelöli haló poruk emlékét... Két egymáshoz simuló galamb látható a fehér kövön...

Udvary eltűnt, nyoma veszett. De egy tavaszi reggel véletlenül találkoztam vele Marcsa sírján. A kis vörös sirkövön kis ibolyacsokor hevert, mellette állt Udvary s egy héber imát rebegett. Ajka, ruhája s cipője elnyűtt volt, de tiszta ing volt rajta. Arca beesett volt s szemei mélyen ültek két szemgödörben. Néman imádkoztam mellette. Nem vett észre s mélyen elmerülve állt a sír mellett.

Amikor észrevettem, gyorsan távozni akart.

— Miért akar elrohanni, öreg barátom? — kérdeztem tőle. Hisz nem vagyok idegen!

— Igaza van! — mondotta hebegve s kezét nyujtotta. — Ön a fivére neki, igaz. De menjünk innen! Én... én hoztam ezt a kis ibolyacsokrot, minden évben hozok neki... annyira szerette az ibolyát...

Együtt jöttünk ki a temetőből. Némán lépkedett mellettem s láttam rajta, hogy nélkülöz.

— Rosszul megy, rosszul!... A modern szabászatnak van divatja s az enyém nem kell már... Szegény embereknek dolgozgatok és foltozgatok, ha van mit. Sokan azonban nem tudnak fizetni s adósok maradnak. Már az ágyamért sem tudom a pár forintot megfizetni s a háziasszonyom azt mondta, hogy költözöm ki, ha nem tudok neki fizetni. Ő nem tehet róla, mert szegény asszony s szüksége van a pénzre, mert abból a három ágyból él, amit kiad. És... két nap... óta... nem is merek hazamenni, mert öt hét óta nem fizettem..

— Öreg barátom, hát miért nem jött el hozzám? Nem vagyok gazdag ember, de pár forintot még tudok nélkülözni. Nagyon szívesen segíték magán!

Ijedten háritotta el ajánlatomat.

— Nem, a viláért sem fogadok el alamizsnát, inkább éhen halok!...

— Ha valakin a barátja segít, az még nem alamizsna! És ne is ellenkezzen! Amikor maga segített rajtunk, sokkal szegényebb volt, mint most én vagyok. Nagyon jól tudom ám, hogy titokban hányszor dugott pénzt az anyám kezébe! Egy szót se szóljon!

— Ez más volt! — szólt nevetve.

— En adósa vagyok s fizetni akarok! Nekem is van önérzetem. Megértette? Adok magának harminc forintot, hogy az ágyát kifizethesse. És ezentul minden elsején el fog jönni hozzám s tiz forintot fog tőlem kapni...

Sokat kellett beszélnem, amig végre elfogadta a pénzt. Azután elszaladt köszönés nélkül, mintha bünt követett volna el.

Elsején azonban nem jelentkezett s csak három hónap múlva jött el. Zavartan állt meg az ajtóban.

— Hol bujkált? Miért nem jött el elsején? — kérdeztem tőle.

— Három hónapra kaptam harminc forintot s csak most telt el a három hónap.

— Maga „slemil“! Nem így gondoltam. Itt van ismét harminc forint, de azért elsején el muszáj jönnie a tiz forintjáért. Ha nem jön, nem állok magával többé szóba! Es most üljön le, feleségem megkínálja valamivel.

— Nem, köszönöm, különben is csak kóser eledelt eszem!

— Kávét és kuglófot nálunk is ehet! — mondtam nevetve.

Feleségem már hozta is a kávét és a kuglófot. Gyorsan és mohón evett s látszott, hogy ki volt éhezve. Le nem vette szemét feleségemről. Megtörülte a száját s kezét csókolt.

— Ön . . . ön olyan szép és jó is, különben nem vette volna el feleségül! — mondotta rám mutatva.

A gyerekek is bejöttek s nézték az idegent, aki jóságos szemmel tekintett rájuk. A kis Böske felkuszott térdére s nyaka köré fonta karját. Azután a nagyobbak szép sorjában oda mentek hozzá s megmondták nevüket s kezet fogtak vele. És ő ott ült közöttük s játszott velük s szeme megtelt könnyel. Hirtelen felugrott s két kezével elfödte arcát. Hangosan zokogni kezdett s kisietett.

— Ha Ő ezt megérhette volna! Megérhette volna! . . . — zokogta fájdalmasan.

Minden elsején eljött a pénzéért, ha néha többet akartam neki adni, nem fogadta el. Pedig szegény ember abból a kis pénzből tengette életét, amelyet én adtam neki. Éveken át járt hozzám s boldognak s megelégedettnek látszott.

Azután egyszer csak elmaradt . . . Bizonyára a halál ragadta el szegény barátomat . . .

*

És beköszöntött a nagy háboru. Egész sereg művész vonult be katonának. Sokan lelkesedve, mások csüggedten indultak el. Mi idősebb művészek a vezetésem alatt egy segélyző bizottságot alakítottunk, amelyhez lelkes műpártolók is csatlakoztak, de feleségeink is kivették részüket. Feleségem hangversenyt rendezett, amelyen több kiváló művész is résztvett s amely nagyon szép jövedelmet hozott. Egyébként is elkövettünk mindent, hogy egy segélyalapot teremtsünk, ami barátaink áldozatkészségével sikerült is.

Igy abba a helyzetbe kerültünk, hogy módunkban állott a hadbavonult művészek hozzátartozóit kis havi összeggel segílyezni. Nem fordultunk a nagy nyilvánossághoz, amely amugy is eléggé igénybe volt véve, hanem saját erőnkől igyekeztünk az összeget előteremteni. A művésztársadalom kitett magáért s mindenki szívesen adott egy-egy műtárgyat a bizottságnak. Ezeket azután egy kiállításon elárvereztük s igen tetemes összeg felett rendelkezünk.

Sárosmegyét elpusztították a betörő oroszok s az egész nemzet összefogott, hogy helyreállítását lehetővé tegye. Mi művészek is megtettük a magunkét. Az országos bizottság egy sorsjegyengedélyt kapott, amelynek nyereménytárgyai műtárgyak voltak. Engem szólítottak fel, hogy ezt nyélbe üssük. Én azzal a feltétellel fogadtam el, hogy a befolyó jövedelemnek egy kis része a mi segélyalapunkat fogja gyarapítani. Ezt is elfogadták. A műtermekben összeszedtem az anyagot, amelyben igen jelen-

tékeny alkotások is voltak szép számban. Egyik-másik szegény művész sokkal büszkébb volt, mint némely gazdag és tehetősebb ember! A műtárgyakat a Szépművészeti Muzeumban állítottuk ki, mert a Műcsarnokot hadikórházzá alakították át. A kiállításnak és a sorsolásnak nagyszerű eredménye lett. A sárosiak jelentékeny összeget kaptak, de a mi bizottságunk sem járt rosszul. Időm nagy részét hadbavonult művésztársaim érdeke foglalta le, amit szívvvel-lélekkel végeztem. Mint barátjukhoz és vezetőjükhöz jöttem hozzám. Délelőttjeimet a honvédelmi vagy a kultuszminisztériumban töltöttem, hogy dolgaikat elintézzem s amire hazaértem, már egy sereg asszony, gyermek és férfi várt rám, akiknek ügyes-bajos dolgát kellett elintéznem. Mindjárt a háboru elején felkeresett Sámuel Kornél, a legtehetségesebb szobrászok egyike, aki mint hadnagy vonult a háboruba.

— Nem magam miatt jövök — mondotta melankólikus hangon. — Mint atyai barátomat keresem fel, mert nincs senki, akihez fordulhatnék... Be fogok vonulni az ezredemhez, amely a Kárpátokban harcol az oroszok ellen... és tudom, hogy meg fogok halni...

— Egészen bizonyos, hogy maga lesz az első, aki elesik! — mondtam tréfásan. — Azt hiszi mindenki elesik, aki bevonul? Csüggedten rázta a fejét.

— Meg fogok halni, ezt határozottan érzem. Ám ez a gondolat nem aggaszt saját magamért. Fialat feleségem és gyermekem van... Mi lesz ezekkel, ha meghalok! Az ön gondjaiba ajánlom őket s ha tudom, hogy ön gondoskodni fog róluk, nyugodtan halok meg.

— A pesszimista rossz katona! Az én egyetlen fiam Tibor is katona, még pedig a háboru kitörése óta. Amikor bevonult, ezt mondtam neki utraivalóul: „Bátorság és jókedv a legjobb védelem, a gyávaság pedig a biztos halál!” Szivlelje meg maga is fiatal barátom ezt a tanácsot.

— Szép mondás! — szólt keserüen. — De kiért áldozzam fel életemet? Ausztria nagy hatalmi állásáért? Fontos ez vajjon ránk magyarokra?

— Ezen nekünk kicsinyeknek nem szabad töprengenünk. Ön el fog menni a Kárpátokba, hogy az oroszok ellen harcoljon, akik elpusztítanak szép hazánkat, ha nem volna, aki feltartóztatassa őket. Ön tehát mégis a hazája védelmében vonul harcba! Ha fiatalabb volnék, magam is bevonulnék.

Rámnézett nagy kék gyermekszemeivel.

— Igaza van, nem akarok gyáva lenni!

Halálsejtelméi sajnos valóra váltak. Csapata élén rohant az ellenségre s számos golyótól találva az elsők között esett el hazájáért. És sok művész esett el hősiiesen a becsület mezején. És

sok özvegy és gyermek hullatott keserü könnyet! Feleségeink házról-házra járva oltottak vigaszt a szivekbe, jóllehet maguknak is volt hozzátartozójuk, akik kinn voltak a frontokon és akikért épp ugy aggódhattak.

Szomoru idők voltak ezek, de még szomorubb idők köszöntöttek ránk, amikor a háborunak vége lett s megkötötték a békét, mely minden volt, csak béke nem. Wilson dogmái az önrendelkezési jogról csupán szép szavak voltak . . . Magyarországot szét-darabolták s a geografiaiilag összetartozó egységet feldúlták . . .

Jött a vörös diktatura, a kommunizmus minden borzalmával. A nemzet legjobbjai közül sokat megöltek. Azután jöttek a román rablók és mindent elraboltak, ami szegény országunknak még megmaradt.

A Fészek-klubban csüggedten ültek a művészek s várták, hogy mi következik ezután. A művészársadalom aljából kerültek ki a vezetők s nyomor és nélkülözés köszöntött ránk s el kellett fogadnunk azt az alamizsnát, amelyet a kommunisták juttattak nekünk. Szákszámra ültünk esténként együtt s néz-nünk kellett, amint a pincérek elfogyasztják vacsorájukat. Hust és tésztát ettek s borokat ittak s csak azután került ránk a sor s megkaptuk a gerstlinket, vagy a tökfőzeléket s friss vizet hozzá! . . . És senki sem mert emiatt panaszkodni, attól való félelmében, hogy börtönbe kerülhet.

És a vörösök után jöttek a „fehérek“. Ezek sem voltak jobbak! Ezek a vallásunk szerint osztályoztak bennünket s aki zsidó volt, az nem is volt magyar! És azok, akik a kommunisták vezetői voltak s a legvéresebb plakátokat rajzolták, máról holnapra „fehérek“ lettek s ezek ordítottak a lehangosabban. Ők lettek a művészek vezetői s a terrorizált művészek mindent eltűrtek. Egy este, a Fészekben tartott izgatott ülés után, rám támadtak ezek a tehetségtelen senkik, akik az én időmben, amikor vezető szerepem volt, szóhoz sem juthattak, s egy hosszú bünlajstromot állítottak össze rólam. És senki sem volt, aki védelmemre kelet volna! Ültem a helyemen s nyugodtan mosolyogtam, mintha az egész dolog egy cseppet sem érdekelt volna . . . Emiatt még inkább feldühödtek, s az egyik tehetetlenségében azt kiáltotta rám, hogy közönséges zsidó vagyok és nem magyar!

Felkeltem s kimentem.

— Zsidó! Zsidó! — orditozták utánam.

A holdvilágos éjszakában elgondolkoztam a történetek felett. A művészeti ügyek vezetésétől már rég visszavonultam. A tehetségtelen senkik szemében már tüske voltam. Azok, akik a háboruból visszajöttek, minden ok nélkül jogokat formáltak maguknak a művészethez. Mivel ezt az álláspontjukat nem fogad-

tam el, ellenségeim lettek s össze fogtak ellenem a régi klikkek embereivel. Az igazi művészek pedig indolensek voltak s nem törődtek a művészet ügyével. Ennek ellenére is megtarthattam volna vezető szerepemet, de torkig voltam a dolgokkal s visszavonultam... Tudtam, hogy ez be fog következni s tudatában voltam annak is, hogy aki az összességért dolgozik, nem számíthat hálára. Ez nem is bántott különösebben.

Azt azonban, hogy magyar mivoltomat sem akarták elismerni, lelkemben alázott meg. Én, aki gyermekkorom óta magyarnak vallottam magamat testtel-lélekkel s aki nem egyszer még a külföld hívó szavát is visszautasítottam, mert kötelességemnek tartottam, hogy a magyar művészetet szolgáljam, most nem is vagyok magyar!...

Nehéz szívvel ballagtam ki a ligetbe s megkerestem az én padomat. Leültem s keserü könnyek peregtek le arcomon...

Csaknem minden vesztett háboru után bekövetkezik a forradalom. A forradalmi erőket azonban le kell vezetni, s erre az antiszemitizmus a legalkalmasabb mód. Egy kis antiszemitizmus mindig kéznél van ilyenkor!...

Oroszországban pogromokkal intézték el az ilyesmit. Nálunk és a nyugaton már kevésbé őszinték: itt csak a lelkeket ölik meg! Az állásokból kizavarják a zsidót, hogy a hivatatlanok számára helyet csináljanak. Ezért vezették be a numerus clausus s ezerszámra kellett a zsidó ifjaknak külföldre menni, hogy tudományszomjukat kielégíthessék... És Sámuel Kornél és sok az ő és az én hitemen levők, ezek a jó magyarok, hiába áldozták fel életüket a hazáért! Fiam az utolsó napokig fronton volt. Főhadnagy lett s signum laudis diszitette mellét. Rábizott kis csapatával az ellenséges országon keresztülverekedte magát s hazahozta kis csapatját s a rábizott kasszát. Emiatt csak évekkel később fejezhette be tanulmányait a műegyetemen, mert inzultusoknak nem akarta kitenni magát...

Az antiszemitizmus pedig bárhol jogosultabb, mint nálunk, mert a zsidóság sehol ennyire össze nem forrt a nemzettel, mint itt. Nálunk elsősorban magyarok és csak azután zsidók a zsidók! Ezt felismerték a nemzet nagyjai is és éppen ez volt az oka, hogy minden jogot és szabadságot megadtak nekik.

A magyarok mindig toleránsak voltak a hittel és a nemzetiségekkel szemben, mint minden nemzet, amely sokat szenvedett és küzdött. És egy nemzet sem szenvedett és küzdött annyit, mint a magyar!... És éppen ezért lett Magyarország nagy és életképes. És ezen a betegségen is túl fog esni az én drága hazám!... És miként egykor Mohács után, ezt az összeomlást is ki fogja heverni és mint Phönix fog hamujából feltámadni ez

az ország! . . . És tőlem mindent, mindent elvehetnek, de magyar érzésemet nem téphetik ki szivemből! . . .

Ezek jártak fejemben és megkönnyebbült szívvvel indultam hazafelé . . .

*

Ferike leányomat feleségül vette egy szobrász, Greff Lajos, a fiatal művészgárda egyik legtehetségesebb tagja. Az iskolában ismerték és szerették meg egymást. Fiuk, Marci, már iskolába is jár s bizonyára olyan ezermester lesz, mint az apja. Vele együtt új napsugár költözött be házunkba. Kató is rég férjhez ment, Frisch Vilmos, egy tehetséges építész, már gyermekkora óta szerette őt s amikor férjhez menő leánnyá serdült, feleségül vette. Hála Istennek, ez is szerelmi házasság volt! A két asszony iparművészeti kézimunkaiskolát nyitott s egyszer több, egyszer kevesebb tanítványuk van . . .

Böske is művészeti kézimunkával foglalkozik. Tibor, mint említém, szintén építész s mivel feleségem énekórát ad, nem panaszkodhatom, hogy unalom és elhagyatottság terjengene házunkban. Egy igazi művészcsalád ez így együtt s a háboru utáni idők minden baja s gondja mellett is néha-néha vidám élet van házamban.

Több kompozíción dolgoztam: „Judit és Holofernes“, „Saul és Dávid“, „Ádám és Éva“, „Krisztus az olajfák hegyén“, ezek voltak a nagyobb kompozíciók. „Ámor és Silén“, egy „Pieta“, egy „Jupiter és Io“ — ezek voltak a kisebb bronzaim. Egy kollektív-kiállítást akartam rendezni, de nem volt rá anyagi mód. Andrassy Gyula gróf és Kohner Adolf báró több más barátommal segítségemre jöttek. Ezt a kiállítás jövedelméből akartam visszafizetni, de amikor ebből nem tellett, Hevesi Simon főrabbi ur teremtette elő a hiányzó összeget.

A Mücsarnok két termében állítottam fel márvány- és bronzszobraimat. Az elsőben a régebbi, a másodikban az újabb munkáim voltak elhelyezve. A kiállításnak nagy erkölcsi sikere volt, sajnos, az anyagi siker mögötte maradt. Rossz idők jártak s a régi gyűjtők egy része elszegényedett, az új gazdagoknak pedig nem volt érzéke a művészetek iránt. Annnyit azonban eladtam, hogy a befolyt összegből visszafizethettem a kölcsönöket. A műveim egy részét azután még műtermemben adtam el.

Azóta nem rózsás a helyzetem s néha még annál is rosszabb!

„Fő dolog az egészség!“ — mondotta az öreg Friedmann bácsi. De szorgalmam nem lankadt s dolgozom, amennyit csak bírok. A háboru óta sok időt szenteltem a Fészek-klub ujjászervezésének.

A klub bajba jutott s arról volt szó, hogy be kell csukni.

A művészek egy része a vezetőséggel való viszálykodása miatt kilépett a klubból, amelyet alig néhány ember látogatott. Nyolcvanezer korona adósság is volt, amelynek még az uzorakamatát is fizetni kellett . . . A klub barátai engem kerestek fel s azt hitték, hogy szervező tehetségem és népszerűségem, amelyet a művészeknél élveztem, meg tudja menteni a klubot a pusztulástól.

Feltételeket szabtam: az eddigi vezetőség lépjen vissza s az új vezetőséget én fogom összeállítani. A programot is saját belátásom szerint fogom megvalósítani! Mindent elfogadtak. Így aztán Tolnay Ákossal, Bruchsteiner Rezsővel és Hajdu Marcellel neki fogtunk a nehéz munkának. Az új klubban nem volt szabad politizálni, sőt a művészeti politikát is száműztük. Egy semleges helyet akartunk, ahol a különböző politikai nézetű laikusok és mindenféle irányzatú művészek a zöld és fehér asztalnál egyetértésben lehessenek. A művészet nagy vonzóerejében biztam, amely maga köré gyűjtheti az ország minden szellemi kiválóságát. Nőink vonzóerejében is biztam nagyon. A mi klubunk volt az első, ahol a tagok feleségei és leányai mindenkor megjelenhettek. Azt akartam, hogy a mi fészünkbe, a „Fészek“-be melegséget és jó modort vigyenek be. Az asszonyi báj mindent megszépít és megnemesít . . .

Mindenek előtt pénzt kellett teremtenünk. Kétszázezer koronás bonokat adtunk ki, amelyeket a művészek és műbarátok honoráltak is s néhány ezer korona jövedelmet szereztünk vele.

Ez elegendő volt a legsürgősebb kiadásokra. Azután elvittük asszonyainkat és barátainkat a klubba s a kilépett tagokat is vissza tudtuk hódítani s nemsokára eleven élet uralkodott a klubban. Nagy számban jelentkeztek új tagok s alig győztük a meg nem felelőket visszautasítani. Nemsokára visszaválthattuk bonjainkat s egy kis vagonunk is volt már. Ez a vagon a háború ellenére is folyton gyarapodott, a leromló pénzt jól el tudtuk helyezni s nemsokára a három szomszédos ház is a mienk lett. Ezt a három házat egyesíteni akartuk. Bálint és Jámbor műépítészek velünk együtt tervet készítettek s évről-évre annyit valósítottunk meg ebből a tervből, amennyi a jövedelmünkből futotta . . . A kertet pompás árkádos kerteté varázsoltuk, amely nyáron nagyszerű pihenőül szolgál. Aztán egy nagy termet, több kisebbet és egy nagy játéktermet csináltattunk, továbbá egy pompás lépcsőházat, amelyet freskók és szobrok fognak díszíteni. Egy új koncertteremről is van szó, amelyre egy kiállítás termet szándékozunk építeni.

Csütörtöki hangversenyeink valóban magas színvonalúak, azokon számos nagy külföldi művész is résztvett már. A hangverseny utáni táncokon Budapest legszebb hölgyei szoktak tán-

colni. Minden szobrász, festő, építész, színész, énekes, író, aki számít, továbbá számos közéleti nagyság tagja a klubnak.

Az idegen művészek különösen el vannak ragadtatva klubunktól s szerintük sehol a világon ilyen művészklub nincs, mint a mienk. Tízéves munkásságunk után ma mindenesetre központja a magyar kulturális életnek s mi „öregék“ azzal a tudattal adhatjuk át a vezetést a fiataloknak, hogy megtettük kötelességünket... És elvégre ez is valami... És néha éjjelenként itt üldögelek az árkádok alatt és álmodozom. Álmodozom régi időkről, a művészetről és meggyásról. Az álmodozás egyébként is specialitásom... Néha ébren is álmodok, meg álomban is. Egyik-másik álmodat el is mondom...

Abban az időben történt, amikor még fiatal házas voltam. Tibor és Ferike már a világon voltak s imádtam családomat... Reggelenként oda jöttek az ágyba s volt nagy hancurozás s a vége az lett, hogy a dadának kellett őket kivinni... Később Kató és Böske is hozzájuk szegődött s most már négyen voltak s ha az ágyamba jöttek, hajamat, szakállamat cibálták s a mellemre, hasamra ültek. Ugy tettem, mintha aludnék és ha felébredtem, elkezdődött az igazi hadd-el-hadd! Hangesz lárma, sikongás és kiabálás verte fel a házat, úgy, hogy feleségem ijedten menekült az ágyból. És amikor már nagyok voltak is, oda másztak hozzám. Az ágyam bizony szüknek bizonyult hatunk számára s kezek és lábak lógtak le az ágyról minden irányban...

— Olyan ez az ágy, mint a fecskéfészek, mielőtt a kis fecskék kirepülnek — mondotta az öreg dada.

Ez azonban nem nagyon érdekelheti az olvasót, elvégre ez családi ügy! Szólok inkább az álomról... Álomban megjelent az Uristen! Nagy felhőbe burkolózott, amelyből rám nézett nagy szemével. Ezek a csodás szemek a lelkembe láttak s tudtam, hogy minden gondolatomat kitalálja. Térdre rogytam s egész testemben remegtem. A felhőből nagy szél szakadt rám s dörgő hang szólalt meg:

— Nagy bűnös vagy!

— Igen! — mondtam remegve. — Tudom! Vétkeztem! Sokat vétkeztem!

— Tudom, hogy tudatában vagy ennek s miután látom, hogy több jó, mint rossz lakozik benned, meg akarlak tisztítani s újjá foglak teremteni! A művészetnek egy kiválasztottja voltál, egy papja. A papnak azonban makulátlannak s tisztaszívűnek kell lennie!

Térdre esve sokáig gondolkodtam...

— Istenem, hisz a te akaratod érvényesül mindig! De... de valami jó is volt a szivemben... a feleségem iránti szerete-

tem... gyermekeim iránt... És ha egy új ember lesz belőlem, ne szeressem őket többé? Istenem, atyám! Akkor hadd inkább, hogy bűnös maradhassak továbbra is... Végy el mindent tőlem, csak ezt a szeretetet hagyd meg a szívemben!...

Végtelen szeretet sugárzott ki a szempárból s jóságosan nézett le rám...

— Eppen ez a szeretet mentett meg tégedet! És ez meg is fog maradni a szivedben örök időkre!

— Oh jóságos atyám, teremtő Istenem! — kiáltottam fel megilletődve.

Es a felhőkből tüzes lángok csaptak felém s átnyaláboltak s éreztem, hogy szárazabb és szárazabb lesz a testem, végül olyan lettem, mint a száraz agyag... És semmi fájdalmat nem éreztem s láttam és éreztem mindazt, ami velem történik... És egy nagy kalapács jelent meg, amely szétzúzta apró darabokra tagjaimat s egy nagy vasmozsárba kerültem. Aztán összemorzsolódtam s olyan finom por lett belőlem, mint a liszt. És ez sem fájt és még mindig éreztem és láttam mindazt, ami velem történik. Aztán friss harmat szállt a mozsárba, amely csordultig megtelt vele s péppé alakította. Egy nagy szitán át lefolyt aztán ez a pépszerű anyag. Itt-ott fekete salak tűnt fel a pépben, amely nem ment át a szitán. A fekete salak volt egy-egy bűnöm! Es gyönyörűséges érzés remegtette meg a pépet, de valami még hiányzott...

— A szeretetem, a szeretetem! — gondoltam s kezemet tördelve szólani akartam. Ámde a pépnek nem volt keze, se hangja... A pép mind szilárdabb lett s már olyan volt, mint a mintázó agyag. És ebből újra alkotott a teremtő! És amikor készen voltam s mint mozdulatlan agyagszobor állottam, a szívembe lehelt és szeretet járta át azt. Még egy lehelet és életre keltem... Térdre estem és megköszöntem a teremtőnek, most már megtisztult szívemből. De Ő már nem volt ott, csak a távolból hallottam a hangját:

— Most újra tiszta és jó vagy és az is maradj, amíg vissza nem térsz hozzám...

Amikor felébredtem, már derengett. Mellettem feleségem aludt boldog szendregésben... Hosszasan néztem s szívem megtelt iránta és gyermekeim iránti szeretettel... Azzal a szeretettel, amelyet álmomban az Istentől kaptam. És elhatároztam, hogy úgy fogok élni, ahogy Ő azt megparancsolta a szép álmomban, amely még mindig lenyűgözve tartott...

Igen, ha nem volnának gyarló emberek!...

Es még egyszer megjelent álmomban az Isten... Munkámba elmélyedve műtermemben, arra gondoltam, hogy valójában mégis mennyire a lélekből fakad a művész alkotása.

„A művészet magvát lelkedbe ültettem“ — mondotta álmomban a teremtő. És amint így tovább dolgoztam, hirtelen megvilágosodott, mintha száz nap ragyogott volna körülöttem. És a földöntuli ragyogásban minden eltűnt körülöttem s káprázva pillantottam fel... És Isten előtt állott! De ezuttal nem felhőbe burkoltan, hanem egész mivoltában. És olyan nagy volt, mint az egész világ, de még sem látszott nagyobbak, mint egy ember. Fehér palást fedte mennyei alakját és kék szemei — mint a nap akkorák — néztek a lelkembe. Kitért karral állt előttem s végtelen szelidséggel nézett rám. És éreztem és tudtam, hogy most meg kell halnom. Kitértam karomat s feléje indultam s kimondhatatlan megindultsággal vettem magam keblére. És szívére szoritott... s megszüntem létezni...

Egy másik álmom.

Már rég meghaltam, de atomjaim még mindig a világűrben lebegtek s még nem egyesültem más atomokkal. Mértföldekre ki tudtam terjeszkedni, mint a felhő, de egykori földi alakommá is tudtam sűrűsödni. Így lebegtem éveken át és még mindig „én“ voltam... s nem tudtam az én szeretteimtől megválni. Nem volt fal vagy tető, amelyen tekintetem át ne hatolt volna.

A falak porusain át behatoltam feleségem kis lakásába, aki tovább élt, mint én. Egy kis előszoba, egy szoba és egy konyha, ebből állt a lakás. A két ágy még úgy volt, mint amikor éltem. Régi hálószobánk néhány butora állt a szobában. A falakon szüleim és a mi gyermekeink képei függtek. Az ágy fölött ott lógott Glatter Gyulának rólam festett képe...

Feleségem kis asztalnál ült, fehér kezét ölbe eresztve, lehunytt szemmel rám gondolt. Már öreg, de még mindig szép volt, mint egykor az anyja. Arca fehér s haja szürke volt. Fekete ruha volt rajta s vállát fekete csipke-mantill fedte.

És én betöltöttem körülötte a levegőt és atomjaim szeretettel simogatták körül és ő érezte, hogy körülötte vagyok s szeretettel ölelte magához a levegőt és én megcsókoltam szép szemét, kezét és ajkát... És szürkületig ott maradtam... és felébredtem...

De vidámak is voltak álmaim között.

Két hatalmas Kariatidot mintáztam, amikor ez a tréfás álmom megesezt velem...

Magam is egy különös Kariatiddá váltam, amelynek óriási méretei voltak. Felső testem rendes formájú volt, már amennyiben egy művész rendes lehet, alul azonban olyan volt a testem, mint egy éjjeli szekrény. Ebben az éjjeli szekrényben minden volt: cipő, cipőhuzó, csizma, papucs és Isten a megmondhatója, hogy mi minden! Nagyon kétségbe voltam esve állapotom miatt s a hajamat téptem. Donáth jött felém bicegve, mert

köszvény gyötörte s ismét mankón járt. Jobbjában fütyköst tartott. Akkoriban ismét feszült volt a viszony közöttünk, mert ismét sok borsot törött az orrom alá s emiatt elpáholtam őt. Csodálkozva nézett rám, de azután felcacagott s kezével nagy pocakját fogta s csaknem megfulladt a nevetéstől.

— Végre megkaptad a magadét, te lökötyű, te lump! Na, most járasd a szádat, te nagy legény! — mondotta. — Most megkapod a részedet s meg se tudsz moccanni. Elverlek, hogy holtodig meg fogod emlegetni!

És fenyegetően emelte fel botját.

— Te gyáva, ez aztán férfias eljárás! — kiáltottam rá. — Láthatod, hogy meg se tudok mozdulni. Nincs egy csepp szána-
lom benned irántam?

— Bánom is én! Különb Kariatidokat láttam én Indiában, ahol tíz évig éltem. mint jámbor szerzetes... És botját az orrom alá dugta. Én tehetetlenül néztem mindezt...

— Ismét hazudsz! — szóltam hozzá.

— Még szemtelen is vagy, te nyomorék... te! Most végig fogod hallgatni, amit mondok neked és ha kételkedni mersz szavaimban, jaj neked!

Befogtam fülemet, de nem használt semmit.

— Indiában, mindjárt jobb felől, ha az ember átmegy a tengeren — kezdte.

— Indiában nincs is tenger! — mondtam bosszusan.

— Kuss! Ezt én jobban tudom, mint te! Tehát egy nagy erdő volt ott. Az erdőben egy tó van, amelynek közepén sziget van és itt Kariatidfák nőnek.

— Ki az ördög látott ilyent! — szóltam.

— Fogd be a szádat, te nachtkasznis nyomorék te!... Tehát a Kariatidfák nőttek. Alul fák zöld ágakkal, de felül férfiak és nők.

— De hogy lehet őket megkülönböztetni, mikor csak csipőtől felfelé emberek? — kérdeztem nevetve.

— Kuss, te marha! A férfiaknak szakálluk van, a nőknek nincs! Ez csak világos?!

— Pardon! — szóltam nevetve.

— Ezen nincs mit nevetni. Ezek szentemberek s a bennszülöttek minden nap eljönnek hozzájuk s nagy létrát támasztanak a Kariatidfákhoz s a létrán felmennek s a szent lényeket narancssal, banánnal és egyéb gyümölcssel etetik.

— Látod Donáth, ezek a bennszülöttek rendes emberek, mert van szívéük s megszánják a tehetetlen embertársaikat, nem úgy, mint te, aki most, mivel én is tehetetlen vagyok, meg akarsz verni...

A Képzőművészeti Társulat jubiláris plakettje.

Erzsébet királyné.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

— Kuss! — Ezek a Kariatid-emberek ott nem olyan gaz-emberek ám, mint te vagy!

— Már megint kezded!

— Mert minduntalan félbeszakitsz s nem jutok végére beszédemnek! Hát ezek a bennszülöttek, mint mondtam, minden nap etetik őket s ezért ajándékot kapnak tőlük. A férfiak szép furulyákat vágnak le az ágaikról s megtanítják a bennszülötteket furulyázni. A nők viszont napestig kézimunkát csinálnak nekik. Azokat a szép kötényeket, amelyeket a bennszülöttek viselnek, mind a nő Kariatidok készítik.

— Ez aztán nagyszerű dolog, nálunk is meg kellene honosítani.

— Kuss! Már megpróbálkoztam vele, de a mi klimánk alatt elpusztulnak. Ez azonban mind semmi. Vannak ott emberek tigrisfejjel és tigrisek emberfejjel. Sőt vannak lények, amelyeknek nincs is fejük s a szemük az ujjukon van. Azután vannak hosszulábu kigyók...

— Most aztán elhallgass, mert úgy elverlek, hogy attól koldulsz!

— Kuss! Kuss! Kuss! — mondotta enyelegve Donáth s botját ismét az orrom alá dugta.

Dühömben az arcába köptem. Erre rám vágott botjával, én azonban megragadtam a bot másik végét s így erőlködünk egy jó darabig, amíg az éjjeli szekrényem felborult s ami benne volt mind kiesett belőle...

Agyam előtt a földön fekvé ébredtem álmomból, amely talán csak pár pillanatig tartott.

*

Az Erzsébet-szoborra a háboru alatt irták ki az utolsó két pályázatot. Ezuttal a Városligetbe szánták az emlékművet. Én egy tavat terveztem ide, amelynek szigetén egy kerek templom állt korinthusi oszlopokkal, tükörképe a vízben látszott. A templomban ült a királyné elgondolkozó alakja. Az architektonikus részt is magam terveztem s nagy sikerem volt vele, mert bár a pályázaton a legkiválóbb építészek is résztvettek, az enyémet tartották a legjobbnak.

— Önben egy kiváló építész veszett el! — mondotta Schulek, a Mátyás-templom építője.

A helykérdés miatt azonban megint nem volt eredmény s az utolsó szűkebb pályázaton, amelyre engem is felszólítottak, ismét a régi hely mellett döntöttek. Mind a két versenyben résztvett a fiatal Greff Lajos is, aki akkor még nem volt a vőm. Díjat is kapott s mint új tehetséget emlegették. A finisben

Zala győzött. Addig-addig pályáztattak bennünket, amíg valami jót csinált...

Bécsben, ifjúkori éveim e kedves városában, többször megfordultam. Gyakran felkerestem Zumbusch és Hellmer tanárait, akik mindig örültek, valahányszor megjelentem náluk. Néhány volt iskolatársamat is meglátogattam, akik szintén sokra vitték. Az első háborus években különösen gyakran megfordultam Bécsben, mert a hadügyminisztériumban mindig akadt dolgom kollégáim érdekében. Egy ilyen alkalommal délután céltalanul bolyongtam a városban s csak az esti vonattal akartam haza utazni. Elmentem az akadémiára, hogy megint egyszer megnézzem a második emeleten elhelyezett régi iskolai munkákat. A lépcsőn egy öreg ember ült egy bőrpárnán és nagyban pöfékelt pipájából. A vörös Türk volt, egykori iskolaszolgánk. Hosszu haja már nem volt vörös, hanem ősz s szakállazsemlyesárga.

— Jó napot, Türk ur! — szóltam hozzá.

— Adjon Isten! — szólt félvállról.

— Fogadni mernék, hogy nem ismer! — mondtam.

Végig nézett rajtam s különösen a kezeimet nézegette figyelmesen.

— Azt tudom, hogy ide tartozott a szobrászok közé a nagyságos ur... de akkor nem volt ekkora szakálla. Az orrlyukaira emlékszem, de a nevére biz már nem... Annyi sok ezer nevet tudtam, de nem csoda, ha elfelejtettem valamennyit...

— Róna vagyok! — mondtam.

— Ahá, az egyik magyar! Most már emlékszem. „Recht nette Burschen sans alle gwest die Herren Ungarn“. A legtöbb borraivalót tőlük kaptam.

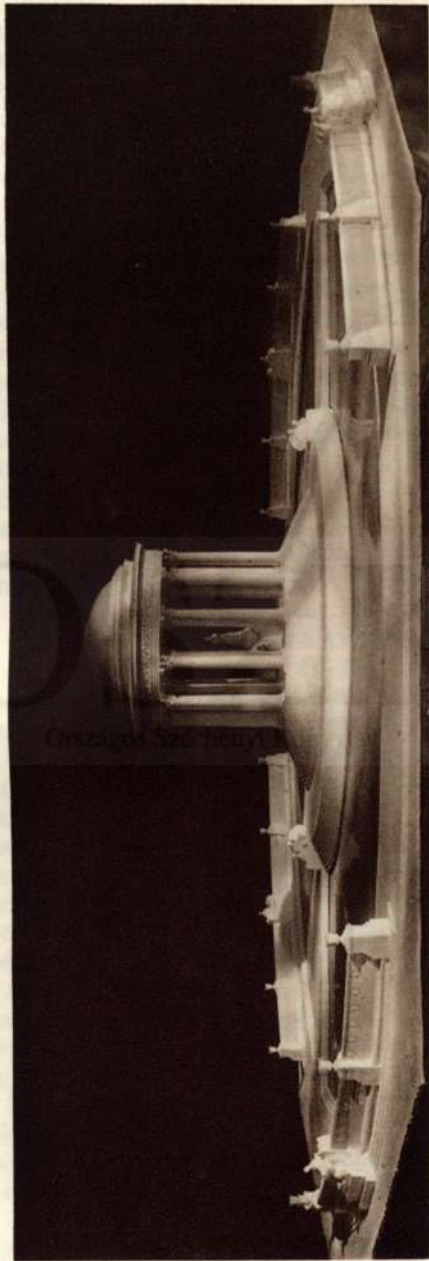
— Hogy megy a sora, öregem?

— Jól, nagyságos ur. Már rég penzióba mentem s az egész istenándotta napon nem csinálok semmit — mondtam nevetve. — Ülök a vánkoson s nézem, amint az emberek ki- meg be- járnak... Ugy idetartozom én már ehhez a házhoz, mint egy öreg kandur. Este azután együtt ülünk az öreg Liskával a greizlereiben s egy pár stamperli köménymagos pálinkát mindig lenyelünk ilyenkor. Aztán hazamegyek s alszom egy nagyot, aztán másnap reggel már ismét itt vagyok...

Borraivalót csusztattam a kezébe.

— Köszönöm, ebből ma egy pár kupicával többet iszom — mondtam mosolyogva.

Fenn megnéztem az iskolai munkákat, amelyhez az utóbbi években csupán egy csoport került: Dürnbauer „Küzdelem a kenyérért“ című munkája. Erre Párisban a második érmet kapta. Utolsó műve volt, mert szegény barátom korán elhalt.

Erzsébet királyné emlékműve. Első díjjal kitüntetett pályamű.

Alig harmincéves korában megkapta a szobrász-betegséget, a tüdővést. Elgondolkoztam a régi időkről s eszembe jutottak tanuló társaim, akikről alig hallottam valamit.

Legnagyobbbrésziük eltűnt a szürke semmisségbe, vagy prózaibb foglalkozást választottak. Bécsben Franz Vogel sok szép dekoratív munkát alkotott és a Raimund szobrát. Johann Scherpe is kitűnő mester lett, amiről az „August Brunnen“ és az Anzengruber-émlék is tanuskodik. Bitterlich tanár lett az akadémián s Erzsébet-émléke, de különösen Gutenberg-émléke szép munka. Bécsben még Charlemont, Levandovszky és néhányan lettek ismertekké. Brandstätter visszament Grácba, ahol több szép emléket csinált, Konti Izidor Amerikába került, ahol a legkiválóbb szobrászok egyike lett. Haussmann egy németországi iskolában tanárkodik, Linkeről nem hallottam semmit. Bejártam az egész épületet. A műtermek ajtaján csaknem mindenütt új neveket láttam. Amióta elmentem, a harmadik nemzedék költözött ide. Kissé bánatos hangulatban távoztam s megindultam a Schwarzenberg-téren át a Rennweg felé. A Marokkanergasseban még állt az öreg, sárga ház, amelyben Lallakné nál laktam. Olyan volt, mint régen, csak az ornamentképek lettek tompák a sok meszeléstől. A kapun éppen úgy, mint harmincöt év előtt, kis cédula volt kifüggesztve:

„Egy szoba egy második ur részére kiadó, bal ajtó 4. sz.“

Ugyanaz a hibás írás! Hisz ez az én egykori szobám! Tétovázva nyitottam be. A konyhában senki sem volt s az első szobában sem találtam senkit. Benyitottam a másik szobába, amelyben minden úgy volt, mint akkor. A kályhán az én „Nagy Sándor“-om, amelyet az ablakon való szökéskor hagytam ott. Karja le volt törve s az orra egészen tompa volt a surolástól.

Különös érzéssel álltam meg. A kis divánon egy fiatal ember aludt. Lázás borzongás futott rajtam végig s a szememet kellett megdörzsölnöm. Az alvó fiatal ember szakasztott olyan volt, mint az orosz, a Maimann, aki első „szobatársam“ volt!

Meredten néztem rá s amikor felébredt, ő is kimeresztette szemét és nagy meglepetéssel bámult rám.

— Róna mester? — kiáltott fel végre.

Most meg én voltam oda a csodálkozástól.

— Az ördögbe, hisz ez kisértetek járása! Honnan tudja Ön az én nevemet? Ön a Maimann?! De hisz ez lehetetlen!

Kacagva nézett rám.

— Az a Maimann semmiesetre sem vagyok, de egyik Maimann vagyok az már igaz! Fia vagyok az Ön egykori lakótársának...

— De hogyan került éppen ebbe a szobába. Beszéljen valamit az apjáról... Mit csinál?

— Semmit. Rég nyugalomba vonult s az üzletet a bátyám vezeti. Sokszor beszélt Önről, Róna mester s nagyon büszke Önre. Az illusztrált lapokban megjelent reprodukcióit s az Ön arcképét mind kívágta a lapokból s berámáztatta s valamennyi ott lóg a falain. Könnyen felismerhettem ezeketán Önt. Két éve vagyok itt s kitanulom a cukrászmesterséget, mint egykor az apám tette. Ez a szoba véletlenül üres volt, hát kivettem. A papa oda lesz örömeiben, ha megtudja, hogy itt találkoztam Önnel . . .

— Irja meg a papának, hogy szivből üdvözlöm s sokat gondoltam rá — mondtam elbucsuzva.

Azután elmentem a Metternich-utcába s meg akartam tudni, vajjon mi törént Hudetznéval s Hertzog barátommal. Régebben, mikor itt jártam, nagyon boldogan éltek. Azonban elmúlt már husz éve, hogy utoljára láttam őket. Bementem a házba s lakásuk ajtaján kopogtam.

— Tessék — hangzott belülről több hang.

A nagyszobában ugyanazok a butorok s a sok ágy. Az asztalok előtt csinos lányok és asszonyok, akik éppen úgy dolgoztak, mint azok a nők, akik akkor ültek itt . . . Ezek is „korpu-lensek“ voltak, mint elődeik akkoriban . . .

Egy csinos barna, aki nagyon hasonlított az egykori barna lányhoz, nagy szemekkel bámult rám.

— Hudetzné? Talán a Nancsi nagyságát tetszik keresni? — szólt.

Bekopogtam egykori szobám ajtaján.

— Jessas! A Róna ur — kiáltott fel a kis Nancserl, Hudetzné lánya.

A kis Nancserl azonban már nem volt kis Nancserl, hanem egy jól megtermett, csinos asszony s éppen olyan szeme volt, mint az anyjának.

— A mama átadta az üzletet s ő kinn Meidlingben vett egy kis kertesházat. Káposztát, salátát, répát s tudom én még mi mindent termel ott s nagyon megelégedetten éldegélnek öreg napjaikra . . .

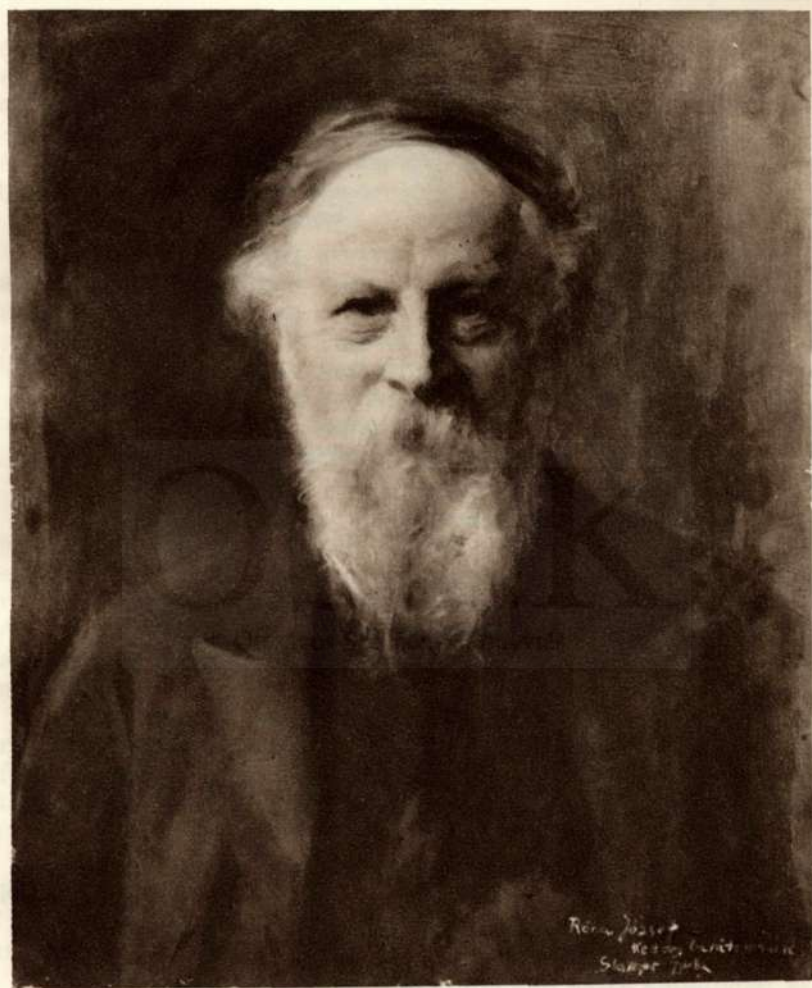
— Ha legközelebb feljövök, kimegyek hozzájuk. Amint látom, az üzlet jól megy . . .

— Hát Istenem, amig szerelem van a világon, addig Bécsben is lesz szerelem s amig szerelem lesz, addig papák, meg mamák is lesznek s így az üzlet sem fog soha megszűnni . . .

A pályaudvarra akartam menni. Megálltam annak az utcának a sarkán, amelyben egykor Hellerék laktak s néztem a régi házat.

— Vajjon él-e még a szép asszony?

Amióta elmentem Bécsből, nem láttam, de sokszor gondol-

1927-ben készült arcképem. Festette *Glatter Gyula*.

tam rá. Egyszer levelet is irt: „Azt hallom, hogy gyakran jön Bécsbe, miért nem keres fel bennünket? Talán egészen elfeledte régi barátait?“ — irta levelében. Ez sok évvel ezelőtt volt, de én akkor nem válaszoltam levelére. Átmentem az utca másik oldalára. A kis bolt még megvolt s benn állt az öreg Heller s csaknem olyan volt még, mint akkoriban, épp úgy mosolygott most is, mint régente, de szakálla és haja hófehér volt. A lakásból korcsma lett, amelyet ajtó kötött össze az üzlettel. Az egykori nagy szoba most az utcáról nyilott, ez volt a „Schwemm“ és a hálószobából vendégszoba lett. Beléptem. Heller ur mosolygva jött felém. Nem ösmert meg.

— Lager, oder Pilsner? — kérdezte sablonosan.

Egy pohár pilsenit kértem, azután az ajtóhoz mentem, amely a vendégszobához vezetett, félrehuztam a függönyt s benéztem. Benn egy öreg anyóka söpört. Régi ruha volt rajta s nagy kötény. Sovány és hajlott volt. Köhögve állt meg néha s lábait dörzsölte, nyilván köszvényes lehetett. Arcát nem láthatam, mert háttal állt az ajtónak. Visszaültem helyemre s vártam, hogy valaki kijön, talán Hellerné, vagy a lányok... De nem jött senki. Kérdezősködni nem akartam. Végre fizettem.

— Köszönöm szépen! — mondotta mosolyogva Heller.

Kinn az utcán megálltam s benéztem a vendégszoba ablakán. Az anyóka most asztalt terített. Sápadt volt s kusza haja egészen ősz. Tovább mentem, de hirtelen, mintha lábam gyökeret vert volna, megálltam és elfödtem arcomat kezemmel. — Az Isten szerelmére! — Tört fel keblemből a szorongó sóhaj. Az anyóka mozdulatai oly ösmerősnek tetszettek... csak nem Ő?!

Visszamentem az ablakhoz és újra benéztem. Az anyóka reszkető kezeivel éppen felgyújtotta a lámpákat, amelyeknek fénye arcomra esett. És ő is észrevett s öreg, megtört szemei tágranyiltak és fellobbant bennük a régi fény s arca felderült és szép lett, mint egykor!

Kitárta sovány karjait és halk sikoly hangzott ajkairól. Felismertük egymást!

Visszahúzódtam s amily gyorsan csak tudtam, elsiettem onnan.

Mintha jeges zuhany ért volna, huztam össze kabátomat és egész testemben remegtem. Életemben most éreztem először az öregség lehelletét...

*

Tizenkét évvel később. Egy szép, korai őszi nap... Korán reggel elindulok lakásomról, hogy műtermembe menjek. A sarkon levő kávéház nagy tüköruvegében megpillantom képmáso-

mat... Egy pillanatig megállok s nézem magamat. Egy öreg ur néz felém a tükörablak képéből. Hosszu, fehér szakállá s dér haja van, de a szemei kékek... Ez vagyok én?... Hát valóban megöregedtem?...

Nem! Jóllehet hatvanöt esztendő vagyok, de bensőmben nem érzem az öregséget s akaraterőm és alkotókedvem épp oly friss, mint egykor... És szívemben nem lankadó erővel él szeretetem a családom és a jóemberek iránt, a művészet és a szépség iránt... Talán még fokozottabb mértékben buzog bennem a friss erő...

— A hó alatt tovább virul az élet — mondotta Lönhhoff. Ezuttal is, mint annyi sok év óta, átvágok a liget egy sarkán s utamat a játszótér felé irányítom. Itt leülök egy padra. A nap még melegen tüzel s a liget őszi szépségében virul. A rét még zöld s a fák és bokrok megragyogtatják színes pompájukat. A zöld, kék, sárga és vörös minden színárnyalata összeolvad itt. Festőileg ősszel legszebb és legérdekesebb a természet...

Az apró „emberkék“, a gyerekek már jönnek a ligetbe. Körülöttem tipegnek s ugrálnak s hangos sikongatásuk és lármájuk felveri a ligetet... Sok-sok kedves kis pajtásom van közöttük! Most a zsebemet kutatják át, mert tudják, hogy valami édesség és nyalánkság mindig akad a számukra. Aztán szerteszélednek s ügyet sem vetnek rám. Épp oly önzőek akár a nagyok, de legalább őszinték s nem leplezik egoizmusukat...

És milyen szépek ezek a kis jószágok! Mindegyik szép a maga módja szerint!... Még nem láttam gyereket, amelyiken valami szépet fel ne fedeztem volna... És vajjon a nagyoknál nem így van?!

Mint ahogy nincs abszolút szép, épp úgy nincs abszolút rut sem... A szépségnek sokféle válfaja van, csak érteni kell hozzá s szem kell hozzá, aztán érteni kell a meglátásához is. A szépségnek nincsenek abszolút szabályai. A szépséggel úgy vagyunk, mint a szeretettel és a hittel — a szívünkkel kell rátalálnunk! Amikor kicsi voltam, akkor csak a nővéreim voltak a szépek s aki nem hasonlított rájuk — nem volt szép! Később, amikor már művész lettem, csak a görög szépségideált ismertem fel, de aztán megösmertem a többi régi népek szépségideálját is, továbbá a korai és késői renaissance szépségét, majd korunk szépségfogalmát és a szépségfogalmam mindig tágabb és tágabb lett.

Minden népnek s minden kornak megvan a maga szépsége, jóllehet, ezek nagyon elütnek egymástól, miként a hitük is. A hitben öntudatlanul is ugyanazt az Istent keresték valamennyien, szépségvágyukban pedig az örök, az isteni szépséget keresték.

Ha volna olyan lény, aki a világ minden szépségét meglát-

hatná és élvezhetné, valóban ez földöntúli boldogság volna számára! . . .

Én sokat láttam és élveztem belőle!

A nap még melegen süt s lehunyt szemmel ülök itt és sok minden jár a fejemben . . . Gyermekkorom óta bőven pazaroltam szeretetemet melegét . . . Szüleimet, nővéreimet, sok barátomat, a jószágos Schádele nénit, a kis Juliskát és Udvaryt, az öreg Friedmann bácsit és sok más embert szerettem. És a drága feleségemet ma még jobban szeretem, mint valaha, nem is szólva gyermekeimről és leányaim férjeiről . . . Kis unokáimat már nem is szeretem, hanem bolondulok értök! . . . És azok, akiket szerettem, busásan, kamatos kamattal fizették vissza a rájuk pazarolt szeretetemet . . .

És aki sokat szeret és kit sokan szeretnek, csak boldog lehet?

Szeretem a jó és derék embereket s nem gyűlöltem soha senkit, még ellenségeimmel szemben sem ismertem a gyűlöletet, legfeljebb megvettem őket . . . Sok jóbarátom van, akiket szívémbé zártam . . .

És a művészetben való minden akarásom és alkotásom elvonult lelkiismerem előtt. Ugy énekeltem mindig, ahogy „a csörmöt az Isten teremtette . . .“

Becsülettel akartam mindig mindent . . . Hogy amit alkotam, valóban érdemes munka volt-e? Nem én vagyok a bíró, aki ezt el fogja dönteni, de egy kis mag talán az én alkotásaimból is fennmarad . . .

Az utókor, amely mindig elfogulatlan, mert ment minden személyes vonatkozástól . . . Egyetlen élő művészt sem becsül meg a kora igazságosan, vagy csak nagyon keveset . . . A legtöbb művész annak a kisebb, vagy nagyobb szellemi közösségnek teremt, amely megérti őt . . .

Ugy vagyunk ezzel, mint a rádióval: A művész az áram szétszórója, indikálója s azok, akik őt megértik, a felfogók! . . . Es egyforma hullámhossz köti őt össze az ő hallgatóival, megértőivel . . . Ami ezen tulmegy, azt már nem értik meg a felfogók . . . Nem lehet mindenki számára alkotni. Ehhez rövid egy ember élete. Az igazi műalkotások azonban túlélik a művészt és a szellemi közössége mindig nagyobb és nagyobb lesz, a hullámhosszak is megnövekednek s végül a halhatatlanságban olvadnak föl . . .

Ösmertem embereket, akik Michel Angelo alkotásai előtt is értelmetlenül álltak s nem ment a fejükbe, hogy mi ezeken az isteni . . .! Ezeknek a legnagyobb alkotóművész is hiába beszélt, hiába teremtette halhatatlan műveit. Ezekhez nem ért el az ő

végtelen hullámhossza sem... a verebek csak a saját nyelvüket értik, a fülemüle hiába dalol nekik...

Eljutottam az emberi élet határáig s minden további napot Isten ajándékának tekintek... És mégis tovább akarok alkotni, mindaddig, amíg élni fogok és szellemem friss marad, amíg szépség, művészet, szeretet és jóság lakozik szivemben... És ha Ő egyszer el fog jönni, ahogy azt megálmodtam, keblére fogok hanyatlani azzal a megbékélt megnyugvással, hogy mint ember és művész mindig becsületes volt akarásom és minden szándékom...

A nap már forrón tűz alá. Még üldögélek egy darabig s elnézem a gyermekek játékát. Ezek már az én utókorom részesei, ezek a kis tökmagok s talán ők fogják majd rólam igazságos véleményüket hallatni...

Felkelek végre s nyugodt szívvvel megyek műtermembe. Megyek a munkához, az én istentiszteletemhez....

Most pedig: Jó éjt gyerekeim! „Holnap is van még egy nap!” „... Van még egy nap?”....

VÉGE.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MŰMELLÉKLETEK

	Oldal
A 70-es évek elején épült ház a Kisfaludy-utcában. A szobrokat <i>Kunst</i> és <i>Höltzl</i> , az ornamenteket <i>Hensch</i> készítette	150
„A <i>Kecskeméti-ház</i> “. Tervezte <i>Pártos Gyula</i> . A szobrokat <i>Lotz Károly</i> vázlatai után mintázta <i>Kunst József</i> , kőbe faragta <i>Dienert</i> , első mesterem, <i>Hensch Ignác</i> műhelyében	152
<i>Lönhhoff Károly</i> , zenész és filozófus. Tizenhatéves koromban mintázott, első arcképkísérletem	176
<i>Wéber Antal</i> : Az <i>Ádám-féle ház</i> , a <i>Főherceg Sándor-utcában</i>	202
<i>Huber József</i> : Szoborcsoport a <i>Wurm-udvaron</i>	204
<i>Kugler</i> : Lebegő angyal az <i>Üllői-uti gyógyszertár fölött</i>	206
<i>Marschalkó János</i> : Relief	208
<i>Marschalkó János</i> : Relief	208
<i>Izsó Miklós</i> : Révai szobra a <i>Tudományos Akadémia épületén</i>	210
<i>Izsó Miklós</i> : Angyalos cimer a <i>Tudományos Akadémia épületén</i>	212
<i>Schaffer Károly</i> : A művész felesége. <i>Dombormű közös siremlékükön</i>	212
<i>Schaffer Károly</i> : A <i>Nyár</i>	214
<i>Schaffer Károly</i> : A <i>Tél</i>	214
Részlet a régi <i>Mücsarnokról</i> , <i>Fessler Leó</i> szobraival	378
<i>Andrássy-uti ház kapuja</i> , <i>Fessler Leó</i> szobraival	380
Tanulmányfej a <i>Hellmer-iskolából</i>	386
<i>Pyramus és Thisbe</i> . (<i>Zumbusch-iskola</i>)	386
„Az <i>olympiai győztes</i> “. (<i>Zumbusch-iskola</i>)	436
<i>Szent Sebestyén</i> . (<i>Zumbusch-iskola</i>)	436
A megszorult <i>Faun</i>	534
<i>Zenelecke</i>	534

	Oldal
1889-ből való arcképem. Festette <i>Karlovsky Bertalan</i> Párisban	580
„Az utolsó szerelem“	584
<i>Kossuth Lajos</i> Turinban készült mellszobra	584
Savoyai Eugen herceg lovasszobra a Mücsarnok előtt	652
Savoyai Eugen herceg lovasszobra a királyi vár előtt	658
Relief Savoyai Eugen herceg lovasszobrán; Lovasróham	660
Relief Savoyai Eugen herceg lovasszobrán; A zentai sáncok bevétele	662
A feleségem	664
A feleségem	664
Az aradi Szentháromság-szobor agyagmintája a műtermemben	666
Erzsébet királyné gödöllői szobra	672
Anacreon	674
Saul és Dávid	674
<i>Márk Lajos</i> karrikaturái, <i>Molnár Ferenc</i> verseivel	682
<i>Molnár Ferenc</i> eredeti rajzai	684
Zsuzsánna	690
József és Putifár felesége	690
Judith és Holofernes	692
Silén és Amor	692
A Képzőművészeti Társulat jubiláris plakettje	716
Erzsébet királyné	716
Erzsébet királyné emlékműve. Első díjjal kitüntetett pályamű	718
1927-ben készült arcképem. Festette <i>Glatter Gyula</i>	720

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Gyermekévek	3
Pesten	16
Kecskeméten	40
Ismét otthon	78
A rövidárkereskedő	85
A szobrászinas	136
Bécs 1879—1880.	240
1880—81.	277
1881—82.	301
A Ring-színház égése	324
1882—83.	387
1883—84.	418
1884—85.	435
A római ut	466
Róma 1885—86.	481
Budapesten	519
Páris	570
Ujra Budapesten	583
Műmellékletek jegyzéke	725

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

